

Миша Стојадиновић
Живојин Ђурић

АНАТОМИЈА
НЕОЛИБЕРАЛНОГ
СВЕТСКОГ ПОРЕТКА

Београд, 2021.

Миша Стојадиновић
Живојин Ђурић
АНАТОМИЈА НЕОЛИБЕРАЛНОГ
СВЕТСКОГ ПОРЕТКА

Издавач

Институт за политичке студије
Светозара Марковића 36, Београд

За издавача

др Живојин Ђурић

Уређивачки одбор

Проф. др Миломир Степић,

Др Момчило Суботић, научни саветник

Др Ђорђе Стојановић, научни сарадник

Рецензенти

Проф. др Виолета Рашковић Таловић,
Факултет за међународну политику и безбедност,
Београд, Србија

Др Дејана Вукасовић,
научни саветник, Институт за политичке студије,
Београд, Србија

Професор Андрей Владимирович Баранов,
доктор политических наук, доктор исторических наук,
заведуюши кафедрой политологии и политического
управления Кубанский государственный университет,
Краснодар, Россия

Доц. д-р Мария Енева Бакалова,
Декан Факултет Международна икономика и политика,
УНИВЕРСИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНО И СВЕТОВНО СТОПАНСТВО,
София, България

Штампа

Бирограф, Београд

Тираж

100

Монографија је настала у оквиру научно-истраживачке делатности Института за политичке студије, коју финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја

Велику захвалност дугујем својој мајци Слађани која ми је пружала огромну подршку приликом рада на овој монографији!

Миша Стојадиновић

САДРЖАЈ

УМЕСТО ПРЕДГОВОРА: ИНТЕРВЈУ СА ПРОФЕСОРОМ АЛЕНОМ БАДЈУОМ	7
УВОДНА РЕЧ	15
КРИЗА НЕОЛИБЕРАЛНОГ СВЕТСКОГ ПОРЕДКА	
НЕОЛИБЕРАЛИЗАМ И КРИЗА КАПИТАЛИСТИЧКОГ СВЕТСКОГ ПОРЕДКА	21
ПОВРАТАК МАРКСУ КАО НЕОЧЕКИВАНА ПОСЛЕДИЦА КРИЗЕ НЕОЛИБЕРАЛИЗМА	27
АМЕРИЧКИ НЕОЛИБЕРАЛИЗАМ У НЕОИМПЕРИЈАЛНОМ РУХУ	37
ПАНДЕМИЈЕ КАО ИНДИКАТОР КРИЗЕ НЕОЛИБЕРАЛНОГ СВЕТСКОГ ПОРЕДКА	53
НЕОЛИБЕРАЛНО РАЗАРАЊЕ НАЦИОНАЛНЕ ДРЖАВЕ И УРУШАВАЊЕ КОЛЕКТИВНИХ ИДЕНТИТЕТА	
ДРЖАВА И НЕОЛИБЕРАЛНИ МОДЕЛИ УРУШАВАЊА НАЦИОНАЛНИХ ПОЛИТИЧКИХ ИНСТИТУЦИЈА	73
Неолиберални концепт глобализације и судбина националне државе	73
Процес десуверенизације националних држава	80
Процес неолибералног урушавања политичких институција националне државе	89
УРУШАВАЊЕ ДЕМОКРАТИЈЕ И РАЂАЊЕ НЕОИМПЕРИЈАЛНОГ ТИПА ГРАЂАНИНА	95
НЕОЛИБЕРАЛИЗАМ И УРУШАВАЊЕ НЕОИМПЕРИЈАЛНОГ УНИПОЛАРНОГ СВЕТСКОГ ПОРЕДКА	
КРАЈ УНИПОЛАРНОГ И РАЂАЊЕ МУЛТИПОЛАРНОГ СВЕТА	109
ОДНОС МОЋИ ИЗМЕЂУ РУСИЈЕ, СЈЕДИЊЕНИХ АМЕРИЧКИХ ДРЖАВА И ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ КРОЗ ПРИЗМУ ЕНЕРЕГЕТСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ	117
ДА ЛИ ЕВРОПСКА УНИЈА МОЖЕ ДА ПРЕДСТАВЉА ЈЕДАН ОД ПОЛОВА МОЋИ?	127

ПОЛОЖАЈ МАЛИХ И СРЕДЊИХ ДРЖАВА У МУЛТИПОЛАРАНОМ СВЕТУ

„МАЛЕ“ И „СРЕДЊЕ“ ДРЖАВЕ У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА	137
МОГУЋНОСТ ЈАЧАЊА ПОЛОЖАЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ КАО „СРЕДЊЕ“ ДРЖАВЕ У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА	145

КАКО ДО ГЛОБАЛНОГ ПОМИРЕЊА?

КАКО ДЕФИНИСАТИ МИР?	151
КОНФЛИКТ КАО ТРАЈНО СТАЊЕ У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ	155
ПУТ КА ГЛОБАЛНОМ ПОМИРЕЊУ	159

ГЕОПОЛИТИЧКО ПОЗИЦИОНИРАЊЕ СРБИЈЕ У МУЛТИПОЛАРНОМ СВЕТУ

ПОЛОЖАЈ СРБИЈЕ У НЕОЛИБЕРАЛНОМ СВЕТСКОМ ПОРЕТКУ И МОГУЋНОСТ БАЛАНСИРАЊА ИЗМЕЂУ ДВА ГЕОПОЛИТИЧКА КОНЦЕПТА	169
СЈЕДИЊЕНЕ АМЕРИЧКЕ ДРЖАВЕ, НАТО И СРБИЈА – ИСТОРИЈА ОДНОСА САГЛЕДАНА КРОЗ НЕОИМПЕРИЈАЛНУ ПРИЗМУ	175
СРБИЈА И ЕВРОПСКА УНИЈА	185
САРАДЊА ИЗМЕЂУ СРБИЈЕ, РУСИЈЕ И ДРУГИХ СЛОВЕНСКИХ НАРОДА	191
САРАДЊА ИЗМЕЂУ БУГАРСКЕ И СРБИЈЕ	197
СРБИЈА И КИНА	205
Кина у очима грађана Србије	205
Геополитички и економски значај иницијативе „Појас и пут“ за Србију	211
УНУТРАШЊИ И СПОЉАШЊИ ИЗАЗОВИ КОЈЕ РЕПУБЛИКА СРБИЈА ТРЕБА ДА ПРЕВАЗИЂЕ У XXI ВЕКУ У СВОМ ГЕОПОЛИТИЧКОМ ПОЗИЦИОНИРАЊУ НА БАЛКАНУ	219
ГЕОПОЛИТИЧКИ ИЗАЗОВИ СРПСКОМ НАЦИОНАЛНОМ ИДЕНТИТЕТУ У ПРОЦЕСУ МЕЂУНАРОДНИХ ИНТЕГРАЦИЈА	241
ЛИТЕРАТУРА	265
САДРЖАЈ ТАБЕЛА И ГРАФИКОНА	291

CONTENTS

INSTEAD OF FOREWORD - INTERVIEW WITH PROFESSOR ALEN BADIOU	7
INTRODUCTORY WORD	15
THE CRISIS OF THE NEOLIBERAL WORLD ORDER	
NEOLIBERALISM AND THE CRISIS OF THE CAPITALISTIC WORLD ORDER	21
RETURNING TO MARKS AS AN UNEXPECTED CONSEQUENCE OF THE CRISIS OF NEOLIBERALISM	27
AMERICAN NEOLIBERALISM IN THE NEOIMPERIAL SHAPE.....	37
PANDEMICS AS AN INDICATOR OF THE NEOLIBERAL WORLD ORDER CRISIS	53
NEOLIBERAL DESTRUCTION OF THE NATIONAL STATE AND THE DESTRUCTION OF COLLECTIVE IDENTITIES	
STATE AND NEOLIBERAL MODELS OF DESTRUCTION OF NATIONAL POLITICAL INSTITUTIONS	73
The Neoliberal Concept of Globalization and the Destiny of the Nation State	73
The Process of De-sovereignization of Nation-States	80
The Process of Neoliberal Collapse of Political Institutions of the Nation State	89
THE DESTRUCTION OF DEMOCRACY AND THE BIRTH OF A NEOIMPERIAL TYPE OF CITIZEN	95
NEOLIBERALISM AND THE COLLAPSE OF THE NEOIMPERIAL UNIPOLAR WORLD ORDER	
THE END OF THE UNIPOLAR AND THE BIRTH OF THE MULTIPOLAR WORLD ORDER	109
BALANCE OF POWER BETWEEN RUSSIA, THE UNITED STATES OF AMERICA AND THE EUROPEAN UNIONS THROUGH THE PRISM OF ENERGY SECURITY	117
CAN THE EUROPEAN UNION REPRESENT ONE OF THE POLES OF POWER?	127

THE POSITION OF SMALL AND MEDIUM STATES IN A MULTIPOLAR WORLD

"SMALL" AND "MEDIUM" COUNTRIES IN INTERNATIONAL RELATIONS	137
POSSIBILITIES OF STRENGTHENING OF THE POSITION OF THE REPUBLIC OF SERBIA AS A "MEDIUM" STATE IN INTERNATIONAL RELATIONS	145

HOW TO ACHIEVE GLOBAL RECONCILIATION?

HOW TO DEFINE PEACE?	151
CONFLICT AS A PERMANENT SITUATION IN MODERN SOCIETY	155
THE ROAD TO GLOBAL RECONCILIATION	159

GEOPOLITICAL POSITIONING OF SERBIA IN THE MULTIPOLAR WORLD

SERBIA'S POSITION IN THE NEOLIBERAL WORLD ORDER AND THE POSSIBILITY OF BALANCING BETWEEN TWO GEOPOLITICAL CONCEPTS	169
UNITED STATES OF AMERICA, NATO AND SERBIA - HISTORY OF RELATIONS SEEN THROUGH THE NEOIMPERIAL PRISM	175
SERBIA AND THE EUROPEAN UNION	185
COOPERATION BETWEEN SERBIA, RUSSIA AND OTHER SLAVIC NATIONS.....	191
COOPERATION BETWEEN BULGARIA AND SERBIA.....	197
SERBIA AND CHINA.....	205
China in the Eyes of the Citizens of Serbia	205
Geopolitical and Economic Significance of the "Belt and Road" Initiative for Serbia	211
INTERNAL AND EXTERNAL CHALLENGES THAT THE REPUBLIC OF SERBIA SHOULD OVERCOME IN ITS GEOPOLITICAL POSITIONING IN THE BALKANS IN THE 21st CENTURY	219
GEOPOLITICAL CHALLENGES TO SERBIAN NATIONAL IDENTITY IN THE PROCESS OF INTERNATIONAL INTEGRATIONS	241
BIBLIOGRAPHY	265
THE CONTENTS OF TABLES AND CHARTS	291

УМЕСТО ПРЕДГОВОРА: ИНТЕРВЈУ СА ПРОФЕСОРОМ АЛЕНОМ БАДЈУОМ

Монографија Анатомија неолибералног светског поретка представља наставак успешне сарадње са Професором Аленом Бадјом [Alain Badiou] која је успостављена током писања књиге под називом Политички митови неолиберализма објављене од стране Института за политичке студије 2017. године. Самим тим нама је велика част што је Професор Бадју, као један од најпознатијих и најутицајнијих интелектуалаца данашњице, пристао поново да уради интервју са нама за предговор наше књиге. Такође, захваљујемо се професорки Изабел Водоз [Isabelle Vodoz] која нам је била од велике помоћи приликом преписке са професором Бадјуом, као и колегиници др Дејани Вукасовић која је својим знањем француског несебично помагала да се ова комуникација оствари. Овај интервју овде дајемо у целости на српском и француском језику:

1. Неолиберализам се данас успоставио као доминирајућа парадигма савременог друштва. У јеку доминације приступа Хајека и Фридмана слободно тржиште је постало идеализовано као једино рационалним, фер и демократским избором при чему неефикасне државне институције морају бити ограничене тако да не наруше основне принципе *laissez-faire* тржишне економије. Како ви видите то што су у јеку економске кризе 2008. године управо теоретичари који су проповедали слободно тржиште постали на неки начин застарели, док су интелектуалци који су дуго били у сенци, као што су нпр. Џон Мејнард Кејнс, Хајман Мински, Ирвинг Фишер и Карл Маркс поново добили на актуелности?

АБ. Немам исти осећај као ви. У стварности, либерална струја наставља да напредује. Примера ради, Макронов програм у Француској је у потпуности либералан. А шта тек рећи за Трампа или немачке владе! Ја верујем да се "неолиберализам", који не нуди ништа ново, који је од краја XVIII века либерална доктрина капитализма, наметнуо, ни у ком случају као "нова доктрина" глобалног капитализма, већ у контексту слома комунистичке хипотезе, у Русији, Кини и коначно у целом свету. Профитери и идеолози глобалног капитализма верују данас да су њихови комунистички противници мртви, и да имају слободан пут. И то је у великој мери тачно! Није академски "Маркс" о коме ви говорите тај који ће их уплашити!

2. Имајући у виду изражену комплексност и разноликост геополитичке слике савременог света препуног насиља и непомирљивих интереса између великих сила, у коме се материјална добит ставља изнад човека, где видите могућности за трансформацију таквог света?

АБ. Оно што ме данас погађа, то је превасходно јединство, а не сложеност света. Између 1917. године и осамдесетих година прошлог века постојала је конститутивна подела света између најмање три моћне идеолошке формације: "демократија" напредног капитализма, комунизма, који је био доминантан у великим државама (Русија, Кина...) и националистичке и фашистичке реакције, утиснуте свуда помало, и која се једно време наметнула у Немачкој, Италији, Шпанији, па чак и у многим земљама латинске Америке. Поврх тога, постојале су и јаке антиколонијалне струје, усмерене на национална ослобођења на локалном нивоу. Данас је свет чврсто уједињен под примитивном идеологијом конкурентног капитализма, мада постоје нијансе на националном нивоу, нарочито када је у питању кинески државни капитализам. Комунистичка хипотеза, једини прави противник капитализма, значајно је ослабљена. Могућност позитивне трансформације света огледа се искључиво у поновном успостављању светске комунистичке струје. Морамо поново да напишемо оно што су Маркс и Енгелс учинили 1848: манифест модерног комунизма, новог комунизма.

3. Говорећи о злу, констатујете да је оно данас невидљиво. Како, дакле, препознати зло и борити се на најефикаснији начин против њега?

АБ. Видљивост зла подразумева да се неко налази изван њега. Данашње зло је глобални капитализам. Да бисте га "видели", потребно је створити дистанцу, најпре интелектуалну, а затим и разумну и материјалну. Само се деловањем против капиталистичке хегемоније може схватити његово насиље и потпуна неправда. Снага савременог капитализма није чак ни у томе да се прогласи као добар и праведан. Његова снага је у томе што је он једини могући облик стваралачке економије. Да бисмо видели зло, потребно је да одвојимо мисао и акцију, да поново откријемо једноставно значење онога што је Лењин назвао "антагонизмом према сваком постојећем економском и социјалном поретку".

4. Радикалне промене на глобалном нивоу условиле су суштинску поделу економске, политичке и војне моћи у многим државама, што је довело до трансформације међународног мултиполарног поретка. У таквим околностима, у којима моћ има важно место, неопходно је истражити и позицију тзв. "малих" и "средњих" држава које, без обзира на омаловажавајући приступ према њима, могу имати значајну улогу у стварању светске геополитичке слике. Према Вашем мишљењу, у чему се огледа снага малих држава и како би ове државе требало да се позиционирају у оквиру веома сложених геополитичких односа?

АБ. Геополитички односи нису тако сложени! Они веома наликују онима који су превладавали у Европи непосредно пре рата 14-18 : више империјалистичких држава се такмиче за доминацију над светским тржиштем. Француска и Енглеска су практично поделиле планету између себе, док Немачка тражи своје место слично њиховом. Жаришта су најпре на Балкану и у Африци, а затим се рат намеће у западној Европи. Два "монструма", Кина и САД, данас се такмиче за контролу над светским тржиштем. САД имају јаку позицију, с обзиром да намећу долар као средство међународне трговине. До данашњег дана, мале и средње државе прихватале су америчку доминацију. Једина могућа геополитичка промена била би да се Европа, са својим малим и великим државама, конституише као стварна сила, независна и од САД-а и од Кине. То није оно што она данас чини. Лично мислим да ако ствари наставе овако да се развијају, да ћемо ићи ка рату. Основна противречност нашег времена огледа се у томе што

је економска моћ глобална, док политичка моћ остаје на националном нивоу. У недостатку активног комунистичког интернационализма, ривалства ће морати да се решавају војном конфронтацијом. Осим тога, данас се сви поново наоружавају и припремају.

5. У оквиру своје спољне политике, Србија се руководи начелом неутралности, покушавајући да одржи равнотежу између атлантског и евроазијског геополитичког концепта. На међународној сцени, Србија настоји да одржи свој правац ка ЕУ. То је правац који, иако веома важан, није нимало лак и наилази на бројне препреке. Једна од главних препрека на том путу је непрестано постављање услова које подразумева листу обавеза које Србија треба да испуни, а које не престају да се повећавају. Да ли сматрате да је политика неутралности коју спроводи Србија одржива и који правац Србија треба да следи у међународним односима?

АБ. За једну државу неутралност значи да је заштићена од рата, што је добро за њен народ. То је био случај Швајцарске и Шведске током светских сукоба. Ипак, ово је маргинална позиција, која нема утицаја на историјску будућност. Оно што желим је да Срби, са билансом њихове прошлости, допринесу стварању новог комунизма.

6. Какво је Ваше мишљење поводом догађаја у Француској везаних за протесте "жутих прслука"?

АБ. Најпопуларнији део средње класе данас пати због насиља либералног капитализма и жали за ситуацијом у Француској након последњег рата, оном у којој је државни капитализам подржавао важне социјалне мере, делимично финансиране ресурсима из доба колонијализма. Али ова прошлост се нече вратити и побуна "жутих прслука", који немају ни агенду ни слоган, који су неорганизовани и у које је инфилтрирана екстремна десница, неће имати значајнијег политичког ефекта.

Интервју у оригиналу на француском:

1. Le néolibéralisme s'est imposé de nos jours comme le paradigme dominant de la société contemporaine. A l'époque dans laquelle l'approche de Hayek et Friedmann dominait, le libre marché était idolâtré comme le seul choix rationnel, juste et démocratique avec une limitation nécessaire des institutions de l'Etat peu efficaces afin qu'elles ne puissent entraver les principes fondamentaux de la doctrine laisser faire, laisser passer. Quel regard portez-vous sur le fait qu'au pic de la crise économique en 2008 les théoriciens qui préconisaient le libre marché étaient d'une certaine manière dépassés, alors que des intellectuels mis à l'écart pendant longtemps, comme par exemple John Maynard Keynes, Hyman Minsky, Irving Fisher et Karl Marx sont redevenus ceux dont la pensée est réactualisée ?

AB. Je n'ai pas le même sentiment que vous. Dans le réel, la ligne libérale continue à progresser. En France, par exemple, le programme de Macron est entièrement libéral. Et que dire de Trump ou des gouvernements allemands ! Ce que je crois, c'est que le « néo-libéralisme », qui n'a rien de nouveau, qui est, depuis la fin du XVIIIe siècle, la doctrine libérale du capitalisme, s'est imposé, non pas du tout en tant que « nouvelle doctrine » du capitalisme mondialisé, mais dans le contexte de l'effondrement de l'hypothèse communiste, en Russie, en Chine et finalement dans le monde entier. Les profiteurs et idéologues du capitalisme mondialisé pensent, aujourd'hui, que leurs adversaires communistes sont morts, et qu'ils ont la voie libre. Et cela est largement vrai ! Ce n'est pas le « Marx » académique dont vous parlez qui va leur faire peur !

2. Compte tenu d'un grand enchevêtrement et d'une grande diversité de l'image géopolitique du monde contemporain rempli de violence et d'intérêts irréconciliables entre les grandes puissances dans le quel le profit matériel est placé au-dessus de l'homme, où voyez-vous les possibilités pour la transformation d'un tel monde ?

AB. C'est plutôt l'unité que la complexité du monde, qui me frappe aujourd'hui. Entre 1917 et les années quatre-vingt du dernier siècle, il y a eu une division constitutive du monde entre au moins trois formations idéologiques puissantes : les « démocraties » du capitalisme avancé, le communisme, dominant de

grands Etats (Russie, Chine...) et la réaction nationaliste et fasciste, implantée un peu partout, et qui s'était, un temps, imposée en Allemagne, en Italie, en Espagne, ou encore dans de nombreux pays d'Amérique Latine. Il y a eu en outre de forts courants anticoloniaux, visant à des libérations nationales locales. Aujourd'hui, le monde est solidement unifié sous l'idéologie primitive du capitalisme concurrentiel, même si des nuances nationales existent, notamment avec le capitalisme d'Etat chinois. L'hypothèse communiste, seul adversaire réel du libéralisme, est très affaiblie. La possibilité d'une transformation positive du monde réside uniquement dans un travail de recommencement de la mise en place d'un courant communiste mondial. Nous devons refaire ce que Marx et Engels ont fait, dans la solitude, en 1848 : un manifeste du communisme moderne, du nouveau communisme.

3. En parlant du mal vous constatez qu'il est aujourd'hui invisible. Comment alors le reconnaître et se battre de manière la plus efficace possible contre le mal ?

AB. La visibilité du mal suppose qu'on se situe en un point extérieur. Le mal contemporain, c'est le capitalisme mondialisé. Pour le « voir », il faut créer une distance, d'abord intellectuelle, ensuite sensible et matérielle. Ce n'est qu'en s'engageant contre l'hégémonie capitaliste qu'on peut en saisir la violence et la totale injustice. La force du capitalisme contemporain n'est pas même de se déclarer bon et juste, non. Sa force est de déclarer qu'il est la seule forme possible de l'économie créatrice. Pour voir le mal, il faut diviser la pensée et l'action, il faut retrouver le sens simple de ce que Lénine appelait « l'antagonisme à tout l'ordre économique et social existant ».

4. Les changements radicaux au niveau global ont engendré une répartition fondamentale du pouvoir à la fois économique, politique et militaire chez un grand nombre de pays qui a conduit à la transformation de l'ordre international dans le sens multipolaire. Dans de telles circonstances au sein desquelles le pouvoir a une place importante il convient d'explorer également la position de ces soi-disant « petits » et « moyens » Etats qui, nonobstant une approche dépréciative à leur égard peuvent avoir un grand rôle dans la création de l'image géopolitique du monde. En quoi réside la force de ces petits Etats à votre avis, et comment selon vous ces Etats devraient-ils se positionner dans le cadre des rapports géopolitiques très complexes ?

AB. Les rapports géopolitiques ne sont pas si complexes ! Ils ressemblent beaucoup à ceux qui prévalaient en Europe juste avant la guerre de 14-18 : plusieurs Etats impérialistes rivalisent pour dominer le marché mondial. La France et l'Angleterre se sont pratiquement partagé la planète, et l'Allemagne cherche à se placer à leur niveau. Le champ de bataille est d'abord dans les Balkans et en Afrique, puis la guerre s'impose en Europe de l'Ouest. Aujourd'hui, deux « monstres », les USA et la Chine, rivalisent pour le contrôle du marché mondial. Les USA occupent une position, solide, parce qu'ils imposent le dollar comme monnaie des échanges internationaux. Jusqu'à présent, les moyens et petits Etats d'Europe ont accepté l'hégémonie américaine. Le seul changement géopolitique possible serait que l'Europe, avec ses Etats grands et petits, se constitue en puissance réelle et indépendante, tant au regard des USA que de la Chine. Ce n'est pas ce qu'elle fait aujourd'hui. Personnellement je pense que si les choses continuent ainsi, nous allons vers la guerre. La contradiction majeure de notre temps est que le pouvoir économique est mondial, mais que le pouvoir politique reste national. Faute d'un internationalisme communiste actif, les rivalités devront être tranchées par l'affrontement militaire. Du reste, tout le monde, aujourd'hui, réarme et se prépare.

5. La Serbie dans le cadre de sa politique extérieure est conduite par le principe de neutralité en essayant de maintenir l'équilibre entre le concept atlantique et le concept euro-asiatique géopolitique. Dans la scène internationale la Serbie essaie de maintenir son chemin vers l'UE. C'est un chemin, quoique très important, qui n'est nullement facile et rencontre de nombreux obstacles. Et l'un des obstacles principaux sur ce chemin sont des conditions à remplir posées incessamment qui sous-entend une certaine liste d'obligations qui devraient être remplies par la Serbie et qui ne cesse de s'agrandir. Est-ce que vous estimez que la politique de neutralité mise en œuvre par la Serbie est tenable et quel cap la Serbie devrait-elle suivre dans les relations internationales ?

AB. La neutralité signifie pour un pays qu'il se protège de la guerre, ce qui est bien pour son peuple. Cela a été par exemple le cas de la Suisse ou de la Suède pendant les conflits mondiaux. Mais cela reste une position marginale, qui ne pèse pas sur le devenir historique général. Ce que je souhaite, c'est que les Serbes

contribuent à inventer, avec le bilan de leur passé, le nouveau communisme.

6. Quel regard portez-vous sur les événements en France liés aux manifestations des gilets jaunes ?

AB. La partie la plus populaire de la classe moyenne souffre aujourd'hui de la violence du capitalisme libéral. Elle regrette la situation ancienne de la France, après la dernière guerre : celle d'un capitalisme d'Etat soutenant d'importantes mesures sociales, financées en partie par ce qui restait des pratiques coloniales. Mais ce passé ne reviendra pas, et la révolte des gilets jaunes, qui n'a aucun programme et aucun mot d'ordre, qui est inorganisée et infiltrée par l'extrême droite, n'aura aucun effet politique important.

УВОД

Монографија *Анатомија неолибералног светског поретка* представља критичку анализу савремених друштвених процеса са аспекта критике неолиберализма који се успоставио као дефинишућа политичко-економска парадигма нашег времена. Неолиберализам као теорија звучи заводљиво и уверљиво, али када се са домена теорије пређе на ниво праксе може се увидети да његове основне поставке важе само до одређене мере. Наиме, оне важе све док „прави људи“ имају користи и док у својим настојањима ти исти људи не наиђу на неку препреку. У супротном ти тако уважавани идеали као што су демократија и слободно тржиште одједанпут бивају гурнути у страну. У таквим случајевима неолиберална теорија поприма неоимперијалну праксу.

Научни значај монографије проистиче из актуелности проблема којим се бави, али и из потребе да се у домаћој социологији, политикологији и у друштвеним наукама уопште, унапреди теоријско-аналитички приступ критичкој анализи феномена неолиберализма. Ова монографија пре свега има за циљ да укаже на то да се тиме што се неолиберализам успоставио као гарант слободе и демократије у савременом друштву вешто скрива његова права суштина, тј. да он у ствари омогућава настанак неоимперијализма и неоколонијализма. Процеси модернизације, глобализације, транзиције, индивидуализације, многобројни социјални конфликти, константо мењање односа снага на глобалном нивоу, као и бројни други процеси у великој мери отежавају разумевање савременог светског поретка. Управо у томе лежи и друштвени значај монографије, јер она омогућава боље разумевање геополитичке ситуације у свету и региону, а у циљу превазилажења изазова са којима се сусреће Република Србија у процесу међународних интеграција. Истовремено треба нагласити да монографија нема никаквих претензија да нуди готове одговоре изазовима савременог друштва већ да сталним постављањем питања оставља читаоцима да на крају сами донесу свој суд о њима.

С обзиром да се монографија бави веома комплексном темом аутори су користили мултидисциплинарни приступ (социологија, политикологија, безбедност, историја...) уз истовремену примену великог броја метода. Као основни метод монографије аутори су користили геополитички метод. Овај метод је нарочито значајан за разумевање проблематике којом се овај рад бави пре свега јер омогућава сагледавање узрочно-последичне везе географског и политичког са становишта различитих интереса значајних актера у контексту међународних односа. Имајући у виду да проблем монографије представља вишедимензионални феномен примена анализе, синтезе, апстракције и генерализације као општих научних метода је свакако незаобилазна. У раду су, такође, коришћени анализа садржаја, историјски, географски и компаративни метод.

Као резултат истраживања у оквиру рада на монографији настали су и следећи научни радови: Миша Стојадиновић, „Значај Карла Маркса за разумевање економских и политичких процеса у XXI веку“, *Национални интерес*, ИПС, Београд, 2/2019; Живојин Ђурић, Миша Стојадиновић, „Држава и неолиберални модели урушавања националних политичких институција“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, 4/2018; Живојин Ђурић, Миша Стојадиновић, „Пандемије и институционални изазови у савременом друштву“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, 2/2020; Миша Стојадиновић, „Урушавање демократије и рађање неоимперијалног типа грађанина“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, 1/2020; Миша Стојадиновић, „Геополитика и енергетска безбедност балканских држава“, *Политика националне безбедности*, ИПС, Београд, 2/2020; 63. Миша Стојадиновић, „Европа и мултиполарни свет“, *Политика националне безбедности*, ИПС, Београд, 1/2018; 67. Миша Стојадиновић, „Изазови „малих” и „средњих” држава у мултиполарном свету“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, 2/2019; Миша Стојадиновић, „Мир и конфликт у савременом друштву“, *Култура, политика, разумевање (Култура, нација, држава – проблеми идентитета у контексту савремене политике)* (приредили: Зоран Милошевић и Живојин Ђурић), Институт за политичке

студије, Београд, 2018; Миша Стојадиновић, „Критичка анализа НАТО агресије над Србима у делима водећих светских интелектуалаца“ *Политика националне безбедности*, ИПС, Београд, 1/2019; Миша Стојадиновић, „Словени, Русија и Нови светски поредак“, *Где ти је држава Каине? – Будућност Словенских држава*, (приредио: Зоран Милошевић), Центар академске речи, Шабац, 2015; Миша Стојадиновић, Виолета Рашковић Таловић „Србија и актуелни геополитички процеси на Балкану“ Војно дело, Министарство одбране Републике Србије, Београд, 7/2019; Стојадиновић Миша, „Геополитички изазови српском националном идентитету у процесу међународних интеграција“, *Национални идентитет и етнички односи* (приредила: Нада Радушки), Институт за политичке студије, Београд, 2018.

Аутори се захваљују рецензентима који су били од велике помоћи приликом израде монографије: проф. др Виолета Рашковић Таловић, др Дејана Вукасовић, научни саветник, професор Андрей Владимирович Баранов, доц. д-р Мариа Енева Бакалова. Истовремено аутори велику захвалност дугују и Слађани Стојадиновић на техничкој помоћи и саветима у изради монографије.

У Београду,
Октобар 2021. година

**КРИЗА НЕОЛИБЕРАЛНОГ
СВЕТСКОГ ПОРЕДКА**

НЕОЛИБЕРАЛИЗАМ И КРИЗА КАПИТАЛИСТИЧКОГ СВЕТСКОГ ПОРЕДКА

Неолиберализам се у савременом друштву успоставио као дефинишућа политичко-економска парадигма. Основну срж ове парадигме чини став према коме би државне интервенције због ефикасности капиталистичког поретка морале бити сведене на минимум. Фридрих Хајек [Friedrich Hayek] и Милтон Фридман [Milton Friedman] су својим делима утрли пут неолибералном преобликовању света које је у свету науке довело до наметања нечега што се може назвати и као „идеолошко једноумље“.¹ Хајек је чврсто веровао у индивидуализам и тржиште. Његово чувено дело *The Road to Serfdom* је било међу првима које је задало одлучујући ударац економском интервенционизму. Милтон Фридман нам својим делом *Capitalism and Freedom* истиче да се капитализам најбоље развија без икаквих ограничења и државних интервенција, при чему је слободно тржиште неопходан фактор успешног развоја капитализма. Том приликом неолиберализам се од стране највећег броја његових протагониста најчешће одређује као политика слободног тржишта која охрабрује приватне фирме и побољшава избор потрошачима, разарајући при том „неспособну, бирократску и паразитску владу која никада не може урадити ништа добро, без обзира на њене добре намере.“² Слободно тржиште се сматра јединим рационалним, фер и демократским избором.

-
- 1 О овоме опширније видети: Миша Стојадиновић, Ноам Чомски и савремено друштво, Институт за политичке студије, Београд, 2014.
  - 2 Noam Chomsky, *Profit over People – Neoliberalism and Global Order*, Seven Stories Press, New York, Toronto, London, 1999, стр. 7.

Неолиберална теорија се у великој мери разликовала од неолибералне праксе која је неретко попримала неоимперијално рухо. Наоми Клајн [Naomi Klein] истиче да су Фридман и његови следбеници прихватили и усавршили следећу стратегију: „чекање на велику кризу, потом распродаја делова државе приватним играчима док се грађани још тетурају од шока, и онда хитно проглашавање реформи за трајне.“³ То је та „доктрина шока“ која је у комбинацији са моноцентричним обликом глобализма довела до настанка тзв. „капитализма катастрофе“. Наоми Клајн сматра да је 11. септембар добро дошао Бушовој администрацији да се идеологија Фридмана и његових следбеника, који су методично експлоатисали тренутке шока у другим земљама, коначно примени код куће у пуној снази под крилатицом „рата против тероризма“ и страха који је тада настао, чиме су многе изузетно осетљиве и суштинске функције владе биле препуштене приватним компанијама.⁴ Додатна отежавајућа околност је што је финансирање оваквих идеја од стране великих корпорација њима дало „скоро свету ауру“ против које је постало немогуће борити се.⁵ То је довело до тога да су ратови и катастрофе, који су раније представљали само шансу за један узак сектор привреде, приватизовани у тој мери да су сами по себи отворили „нова тржишта“. Тиме долази до развоја монетаристичке политике и експанзије финансијског капитала, при чему се занемарују развоји других неопходних сектора економије. Тако на пример Сједињене Америчке Државе своју доминацију реализују улагањем у развој наоружања док се лидерство у развоју технологије, привреде и економије препушта другим земљама, као што су на пример Немачка или Јапан. О начину на који Немачка успоставља доминацију Европом користећи економску кризу на најбољи могући начин говори Сајмон Хефер [Simon Heffer] у тексту који је објавио Дејли мејл под називом *Rise of the Fourth Reich, how Germany is using the financial crisis to conquer Europe*. Он наводи да се баук кризе све више шири на Север закључујући да „тамо где није успео Хитлер да војним средствима покори

3 Наоми Клајн, Доктрина шока – процват капитализма катастрофе, Самиздат Б92, 2009, стр. 12.

4 Исто, стр. 19.

5 Noam Chomsky, *Profit over People – Neoliberalism and Global Order*, op.cit, 1999, 17.

Европу, модерни Немци успевају кроз трговину и финансијску дисциплину. Добро дошли у Четврти рајх!“⁶

Љубиша Митровић у том смислу указује да од осамдесетих година XX века „Тачерка и Реган преузимају ову доктрину од научника градећи од ње државну политику. Крваво рођење у пракси контрареволуције и доктрине шока отпочиње 1973. године под Пиночеом у Чилеу, а затим се распростире као модел за друге земље света“.⁷ ММФ и Светска банка су постале главни инструменат експлоатације земаља од стране транснационалних компанија и Сједињених Америчких Држава.

Имајући у виду да се демократија жртвује зарад слободног тржишта јавља се огроман проблем у томе што се сама неолиберална пракса неретко не придржава својих основних теоријских принципа. Тиме се додатно отежава одређивање улоге државе коју сам неолиберализам форсира. Једна од кључних противречности неолибералне државе коју Дејвид Харви [David Harvey] истиче јесте да развијене Западне земље и поред тога што инсистирају на слободном тржишту и неолибералним принципима ипак у пракси често узимају сасвим супротни курс, а како би заштитиле одређене осетљиве области. Ту су нпр. интервенције у циљу заштите пољопривреде, индустрије, гарантовање социјалних права и сигурности грађана, побољшања образовања и др. Због тога је немогуће у пракси пронаћи државу која ће се увек и свуда придржавати неолиберализма. „Државе које бележе развој конзистентне су са неолиберализацијом све дотле док олакшавају конкуренцију међу фирмама, корпорацијама и територијалним ентитетима и прихватају правила слободне трговине, ослањајући се на отворена извозна тржишта. Но оне су активно интервенционистичке у креирању инфраструктуре за повољну пословну климу.“⁸ Тиме долазимо до парадоксалне

- 6 Simon Heffer, „Rise of the Fourth Reich, how Germany is using the financial crisis to conquer Europe“, *Daily Mail*, 17th August 2011, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2026840/European-debt-summit-Germany-using-financial-crisis-conquer-Europe.html>
- 7 Љубиша Митровић, Транзиција у периферни капитализам (огледи из социологије глобалних и регионалних промена). Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 49.
- 8 Дејвид Харви, Кратка историја неолиберализма, Mediterran Publishing, Нови Сад, 2012, стр. 98.

улоге неолибералне државе да она не сме толерисати финансијске промашаје, као и да у случају економских проблема она мора да ускочи како би се криза санирала. „Неолиберална држава не може толерисати никакве масовне финансијске промашаје, чак иако су финансијске институције те које су донеле лоше одлуке. Држава мора да се умеша и замени лош новац својим сопственим, претпоставља се добрим новцем.“⁹ То доводи до потребе да се држава меша у сврху финансијске подршке и спасавања не само од финансијске кризе, већ и спасавање компанија које сматра кључним. Овако нешто је кроз историју коришћено широм света, па и у САД које себе сматрају водећом неолибералном државом.

Имајући ово у виду главни проблем данашњице је у томе што „неолиберална дилема није дилема између државе и тржишта, већ између демократије и тржишта. Представници неолиберализма при том не оклевају да жртвују демократију зарад тржишта.“¹⁰ У том смислу, процес неолиберализације као крајњи свој исход има и слабљење неких од најважнијих политичких институција, а што даље доводи и до развоја дедемократизације савременог друштва. Деинституционализација директно води ка отварање ширег поља за јачање неинституционалних односа и процеса где се стварају модели за корупцију, нелегалне токове, као и недемократске одлуке које се доносе у интересу поједини група. Цела прича о демократизацији друштва се разводњава до њеног потпуног урушавања. Тиме се поставља кључно питање: Да ли је демократија уопште могућа у време снажног налета неолибералног капитала и корпоративног развоја савременог друштва?

Савремени светски трендови су додатно довели до потребе за преиспитивањем основних поставки неолиберализма, а нарочиту у светку велике економске кризе која је обележила почетак XXI века. Економска криза (тј. велика рецесија како је често називају) је крајем 2008. године у великој мери довела до тога да економисти који су дуго незаслужено били у сенци поново добију на значају. Један од главних разлога овоме је и тај што историја дуготрајних криза постаје све

9 Исто, стр. 98.

10 Atilio Borón, *Estado, capitalismo y democracia en América Latina. Argentina: Consejo Latinoamericano de Ciencias Sociales*, Ciudad Autónoma de Buenos Aires, 2003.

значајнија за сагледавање актуелних друштвених процеса. У том смислу је Нуриел Рубини [Nouriel Roubini] у праву када истиче да су се интелектуалци као што су Џон Мејнард Кејнс [John Maynard Keynes], Хајман Мински [Hyman Minsky], Ирвинг Фишер [Irving Fisher] и Карл Маркс [Karl Heinrich Marx] у светлу великих економских криза поново вратили у „моду“. „Њихова изненадна поновна појава је била значајна иако кобна: сви они су оставили дубоки траг проучавајући како се капитализам може урушити у кризи. Можда су извучили невероватно различите разлоге о томе зашто и како, као и о томе шта да се ради поводом тога, али чињеница да се данас њихова имена изговарају мирним поштовањем показала је да је дошло до великих промена.“¹¹ Сви они економисти који су проповедали слободно тржиште су одједанпут постали „застарели“ у поређењу са тзв. неконвенционалном мисли коју су толико година систематски занемаривали, па чак и прогостили из научног дискурса.

Ову кризу актуелног светског капиталистичког система најупечатљивије описује Волерштајн [Immanuel Wallerstein], који говори о системској нестабилности. Он овај период означава транзиционим, где су неизбежно присутне осцилације, успони и падови без јасне назнаке када би те осцилације могле да се окончају и изврши прелаз у нови систем светске репродукције. Основна Волерштајнова теза је да је постојећи систем довео до прекомерне акумулације капитала у рукама малог броја појединаца и група, што је довело до екстремне неједнакости, а питање је докле ће капитал моћи и даље да се акумулира.¹²

Треба напоменути да се једина разлика између кризе из 2007-2008. године и оне из 30-тих година XX века огледа само у размерама последица које су за собом изазвале, али делимично и у механизмима са којима се друштво са њима суочавало. Томас Пикети [Thomas Piketty], творац једног од најзначајнијих дела која разматрају улогу капитала у савременом друштву, истиче да главни разлог због којег криза из 2008. године није била окидач за онако озбиљну депресију

11 Nouriel Roubini, Stephen Mihm, *Crisis economics : a crash course in the future of finance*, The Penguin Press, USA, 2010, p. 41.

12 Immanuel Wallerstein, *The Modern World System: An Introduction*, Duke University Press, Durham and London, 2004, p. 77.

каква је била 1929. године је то „што владе и централне банке богатих земаља овог пута нису дозволиле да дође до колапса финансијског система и прихватиле су да створе ликвидност неопходну да се спречи пропадање банака, што је 1930-тих довело свет до ивице амбиса.“¹³ Дакле, једини разлог због којег последице нису биле толико велике јесте економски интервенционизам, који се налази у средишту мера којима никако не смемо прибегнути према основама неолиберализма. Међутим, ни то није урађено на прави начин. Главни проблем овде лежи у томе што су се државе бавиле пре свега санирањем последица, не бавећи се самим узроцима. То значи да криза није санирана и да ће она веома брзо у скоријој будућности поново избити на површину, али овога пута са много далекосежнијим одјеком. То је уједно и разлог због кога се оправдано може рећи да се неолиберални модел друштвеног развоја у контексту неоимперијалног концепта глобализације као облика организације друштва показао као потпуни промашај.

---

13 Томас Пикети, Капитал у XXI веку, Академска књига, Нови Сад, 2013, стр. 506.

ПОВРАТАК МАРКСУ КАО НЕОЧЕКИВАНА ПОСЛЕДИЦА КРИЗЕ НЕОЛИБЕРАЛИЗМА

Карл Маркс спада у ред интелектуалаца који су својом теоријом покренули праву лавину различитих и противуречних реакција која се не стишава све до данас.¹⁴ У време када се неолиберализам успоставио као дефинишућа политичко-економска парадигма нашег времена постало је веома непопуларно помињати Маркса, нарочите не у позитивном контексту. У таквом друштвено-историјском миљеу очекивано је било то што је Маркс окарактерисан као филозоф XIX века, чија је теорија до краја XX века проглашена анахронизмом. Највећи број дебата посвећених Марксу углавном се своди на теоретичаре који га или идеализују и идеологизују, са једне стране, или жестоко некритички нападају, са друге стране. Имајући ово у виду оправдано се намеће захтев за поновним критичким читањем Маркса у циљу проналажења његовог места међу огромним бројем теорија које теже да омогуће боље разумевање друштвених процеса. Ово поновно читање Маркса, у времену обележеном бројним кризама и проблемима на које је он указивао још у својим радовима, подразумева приступ који неће бити оптерећен никаквим идеолошким примесима. Сам Маркс је био свестан да проучавање друштвених процеса управо оптерећено овим феноменом. Због тога он истиче да се на улазу у науку мора поставити исти онај услов који Данте поставља на улаз у пакао [Dante Alighieri]: *Qui si convien lasciare ogni sospetto.*

---

14 Опширније о овоме видети: Миша Стојадиновић, „Значај Карла Маркса за разумевање економских и политичких процеса у XXI веку“, Национални интерес, ИПС, Београд, 2/2019. стр. 91-107

Ogni viltà convien che qui sia morta (Ту не дај да те сумња са-
влада. Малодушје нек овде умре свако).¹⁵ Нарочити изазов се
јавља када имамо посла са друштвеним наукама и друштвеним
процесима. „Слободно научно истраживање не наилази
у области политичке економије само на оног непријатеља на
којег наилази у свима осталим областима. Нарочита природа
предмета који она обрађује изазива на бојно поље против ње
најжешће, најситничарскије и мржњом задојене страсти чо-
векових груди, фурије приватног интереса.“¹⁶

Бројни су аутори упозоравали да савремени друштвени
процесу доводе у питање било какву могућност употребе
Марксове теорије за њихово разумевање. Бавећи се овим про-
блемом Силвано Болчић сумира најзначајније приговоре који
се приписују Марксу у пет категорија:

- економске кризе капиталистичких друштава нису до-
веле до предвиђаног заостравања друштвених про-
тивречности које се више не би могле разрешавати у
оквирима капиталистичког поретка;
- није дошло до радикалног застоја у развоју произ-
водних снага услед сукобљености интереса власника
средстава за производњу и интереса «непосредних
произвођача»;
- индустријски пролетаријат није прерастао у водећу
друштвену снагу која би имала развијену и целовиту
класну свест о границама постојећег, капиталистич-
ког, «реда ствари», свест о нужном смеру друштвених
промена и моћ да оствари радикалне друштвене про-
мене;
- конкретна друштва («социјалистичка друштва»), у
којима је «национализацијом» и другим мерама држа-
ве укинута доминација приватне својине над произ-
водним средствима и где је успостављен политички
систем који је, нормативно, осигуравао «власт рад-
ничке класе», нису остварила очекиване позитивне
економске и социјалне промене;
- досадашње конкретне институције за «изградњу со-
цијализма», с обзиром на реална достигнућа «соција-

---

15 Карл Маркс, Прилог критичи политичке економије, БИГЗ, 1985, стр. 7.

16 Карл Маркс, Капитал – први том, Београд, Просвета, 1978, стр. 17.

листичких друштава», не могу представљати уверљиву алтернативу капиталистичком «обрасцу» развоја савремених друштава.¹⁷

Једна од највећих слабости Марксове теорије лежи у томе што је занемаривао могућност трајног технолошког напретка и сталног повећања производње, што може резултовати уравнотежењем процеса акумулације и растуће концентрације приватног капитала. Пишући о овоме Томас Пикети каже да су му за овако нешто у великој мери недостајали релевантни статички подаци који би умногоме употпунили његову теорију. „Маркс је очигледно писао у клими велике политичке егзалтације, што га је каткад доводило до брзоплетих изјава које је било тешко избећи – отуда апсолутна потреба да теоријски дискурс буде укорењен у историјским изворима, што је могуће потпунијим – и у том смислу Маркс није искористио све доступне могућности. Штавише, Маркс једва да је поставио питање политичке и економске организације друштва у којем би приватна својина била сасвим укинута; то сложено питање вероватно никад и није било добро постављено, као што су показали трагични тоталитарни експерименти спроведени у државама у којима је приватна својина била укинута.“¹⁸

Међутим, двеста година после његовог рођења, Нуриел Рубини, амерички економиста који је међу првима најавио кризу из 2008. године, академик на Јејлу, један од најзначајнијих аналитичара који су радили у оквиру највећих финансијских организација као што су Светска банка, ММФ, Систем савезних резерви и др., у интервјуу за *The Wall Street Journal* каже „Маркс је био у праву!“¹⁹. Суштина која се назире у Марксовом приступу о томе да ће у одређеном тренутку капитализам сам себе уништити се показала тачном. „Мислили смо да тржишта функционишу. Она не функционишу (...) Компаније на раде ништа, односно гомилају капитал и профит уз изговор да нема потражње на тржишту, па немају ни разлога за нове инвестиције и запошљавања (...) Појединац може

17 Силвано Болчић, „Треба ли заборавити Марксову теорију друштвеног развоја“, Социологија, Социолошко удружење Србије и Црне Горе и Филозофски факултет, Институт за социолошка истраживања, бр. 2/2009.

18 Томас Пикети, Капитал у XXI веку, op.cit., стр. 22.

бити рационалан. Компанија, да преживи и опстане спушта трошкове рада све ниже и ниже, али то је нечији приход и нечија потрошња. Зато је то самоуништавајући процес.¹⁹ Том приликом је дошло до огромне редистрибуције богатства у смеру од грађана као компанија, што само повећава неједнакости, и ствара простора за кризу. Овако нешто налази се сумирано у Марковом Говору о слободној трговини у коме разматра тврдњу да слободна трговина повећава производне снаге. „Кад индустрија цвета, кад богатство, кад производне снаге, кад једном речју производни капитал повећава тражњу рада, онда се диже и цена рада па, следствено, и најамнина. (...) Кад капитал не напредује, индустрија не само да не напредује него и назадјује, а у том ће случају радник бити прва жртва. Он ће пропасти прије капиталисте. А у случају кад капитал расте, дакле у случају, како рекосмо, најповољнијем по радника, каква ће бити његова судбина? Он ће и онда пропасти. Пораст производног капитала укључује концентрацију и акумулацију капитала. Концентрација капитала повлачи за собом већу поделу рада и већу примену машина (...) Најзад, што производни капитал више расте, то је више присиљен да производи за тржиште, чије потребе не познаје, то више производња претходи потрошњи, то више понуда настоји да тражњу добије силом, те стога кризе постају интензивније и чешће. Али свака криза са своје стране убрзава централизацију капитала и умножава пролетаријат.“²⁰

У овоме лежи уједно и разлог због чега је глобална економска криза коју је свет доживео тек што је закорачио у трећи миленијум умногоне допринела преиспитивању неолибералних ауторитета. Бројне противуречности које су биле прикриване уз свесрдну помоћ науке и масовних медија су одједанпут почеле да избијају на површину. Политички митови неолиберализма и свемоћна улога слободног тржишта одједанпут су огољени у својој немоћи да одговоре савременим изазовима. Тријумф капитализма којим је означена последња

---

19 Цитирано према: Нуриел Рубини, „Маркс је био у праву“, Вечерње новости, Internet, <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:341684-Nuriel-Rubini-Marks-je-bio-u-pravu>, 01. 12. 2019.

20 Карл Маркс, „Говор о слободној Трговини“, у Карл Маркс и Фридрих Енгелс, Дела – седми том, Институт за међународни раднички покрет, Просвета издавачко предузеће, 1974, 369-370.

деценија XX века је већ у првој деценији XXI века довео до настанка бројних негативних феномена као што су глобализација неједнакости, све веће ослањање на неоимперијалну праксу, рађање нове светске економске кризе, сиромаштво, прогон критичке мисли...²¹ Због тога Дејвид Харви пише да је неолиберализација рођена усред кризе акумулације 1970-их година. Настала на темељима истрошеног изграђеног либерализма, неолиберализација је поседовала насиље у довољној мери да се подржи приступ „Карла Маркса који је запазио да је насиље увек било у улози бабице историје.“²²

Тиме се један од главних приговора да је марксизам ствар прошлости јер га је време прегазило доводи у питање. Управо то је једна од тема којима се Тери Иглтон [Terry Eagleton] бави у свом чувеном делу Зашто је Маркс био у праву. „Иглтон је тек један у низу теоретичара који настоје показати да се у промишљању данашње економске и друштвене стварности може поновно окренути теорији која нипошто није мртва (што је један од приговора марксизму који се у књизи настоји одбацити), него је релевантна алтернатива доминантној идеологији, а најчешће замерке које се приписују марксизму могу се приписати и капиталистичкој и неолибералној визији друштва.“²³ Он у својих десет поглавља износи типичне приговоре марксизму настојећи да одговори на њих. При том, он не говори о томе да је Маркс увек био у праву, већ да је највећи део онога што му се пребацује нетачно. У првом поглављу Иглтон одбацује аргумент да у савременом постиндустријском друштву нема места за марксизам. Аргумент оригинално гласи: „С марксизмом је готово. Схватљиво је да је можда имао неко значење у свету творница и устанака због хране, у свету рудара и димњачара, раширене беде и бројне радничке класе. Али дефинитивно нема значења у данашњим бескласним и друштвено мобилним постиндустријским западњачким друштвима. Тврдоглави, бојажљиви или обманути тешко прихваћају да се свет коренито проме-

21 Миша Стојадиновић, Живојин Ђурић, Политички митови неолиберализма, Институт за политичке студије, Београд, 2017, стр. 55-91.

22 Дејвид Харви, Кратка историја неолиберализма, *op.cit.* стр. 240.

23 Katarina Buntak, „Zašto je Marx bio u pravu“, *Studia lexicographica : časopis za leksikografiju i enciklopedistiku*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 4/2010, стр. 232.

нио, у оба значења те речи.²⁴ Међутим, Тери Иглтон истиче да се све док је капитализам присутан не може говорити о застарелости марксизма, јер се управо у стваралаштву Карла Маркса налази његова најсвеобухватнија критика. У савременом друштву поред многобројних промена није дошло и до промене саме нарави капитализма, која је на неки начин гурнула марксизам у други план. „Био је гурнут на маргину јер је друштвени поредак којем се супротставио, уместо да постане умерен и доброћудан, постао драстично окртнији и екстремнији неголи пре. А управо је то марксистичку критику учинило још значајнијом. На глобалном разини, капитализам је био много више концентриран и грабежљивији неголи икад пре.“²⁵

Оваква дешавања умногоме погодују поновном повратку актуелности Маркса. „Марксизам, који је презиран као филозофија XIX и који је до краја XX века проглашен анахронизмом још једном је доказао да је веома значајна научна теорија која анализира кризу са којом се суочава савремени капитализам. Марксизам остаје водич за акцију како надмашити капитализам и изградити ново друштво без класне експлоатације и социјалног угњетавања.“²⁶ Тиме Маркс постаје незаобилазног интелектуалца у разумевању економских и политичких процеса у XXI веку. Карл Маркс је још у XIX веку био свестан да заговорници слободне трговине покушавају да мистификацијом друштва покушавају да представе реалност онако како то њима одговара, без обзира на стварне чињенице. У једно веома опсежној анализи листа *The Economist* показује како он покушава да докаже „свом скептичком министру за трговину да је слободна трговина довела дотле да су домови рада остали празни и да, ако се слободна трговина буде неометано развијала, свих тих домови рада вероватно више неће ни бити на британском тлу. Штета је што статистике листа *The Economist* не успевају да докажу оно што

---

24 Terry Eagleton, *Zašto je Marx bio u pravu*, Naklada LJEVAK d.o.o., Zagreb, 2011, стр. 13.

25 Исто, стр. 19.

26 Prakash Karat, „Marxism in the 21st Century: Alternative to Neoliberal Capitalism and Imperialism“, *The Marxist*, XXVII 4, October–December, the Marx Memorial Library, London, 2011, p. 3.

желе.²⁷ Тумачење података које је ту дато показује управо супротно од онога што они у ствари откривају. Ова статистика у ствари само манифестује баналну таутологију да британски пауперизам расте и смањује при чему долази до периода стагнација и просперитета, независно од слободне трговине или протекционизма, док се као крајњи резултат намеће пораст неједнакости, сиромаштва и криминалитета.

Суштину противречних односа у капитализму можемо пронаћи сумиране у коауторском делу Карла Маркса са Фридрихом Енгелсом [Friedrich Engels] Комунистички манифест. Фридрих Енгелс у предговору за енглеско издање из 1888. године истиче да иако је Манифест њихово заједничко дело, да се његова основа ипак базира на Марксовој мисли. „У свакој историјској епохи владајући начин привредне производње и размене и друштвена структура која нужно из ње произлази сачињава основицу на којој се изграђује политичка и интелектуална историја те епохе и помоћу које се ова једино може објаснити; да је према томе цела историја човечанства (од укидања примитивног родовског поретка са његовом заједничком својином земље) била историја класних борби, борби између експлоататора и експлоатисаних, владајућих и потчињених класа; да историја тих класних борби представља један ред у развоју, и да је у томе реду сада достигнут ступањ у коме експлоатисана и угњетена класа — пролетаријат — не може да постигне своје ослобођење испод јарма експлоататорске и владајуће класе — буржоазије — а да у исто време не ослободи једном заувек цело друштво од сваке експлоатације и сваког угњетавања, од свих класних разлика и класних борби.“²⁸

Маркс истиче да та противречност нарочито лежи у међусобно зависним, али и супротстављенима, односима између радника и капиталиста. Противречност лежи у томе што су сами радници, као купци робе, од огромног значаја за функционисање тржишта. „Али капиталистичко друштво тежи да их као продавце своје робе — радне снаге — ограни-

27 Карл Маркс, „Пауперизам и слободна трговина – Предстојећа трговинска криза“, у Карл Маркс и Фридрих Енгелс, Дела – једанаести том, Институт за међународни раднички покрет, Просвета издавачко предузеће, 1975, стр. 303.

28 Карл Маркс, Фридрих Енгелс, Комунистички манифест, Библиотека Марксизма-Лењинизма, Београд, 1945, стр. 15.

чи на минимум њене цене. — Даља противречност: епохе у којима капиталистичка производња напреже све своје потенцијале редовно се показују као епохе хиперпродукције, јер се производни потенцијали никад не могу тако широко применити да се све већа количина вредности не само произведе већ и реализује, а продаја робе, реализација робног капитала, дакле и вишка вредности, ограничена је не потрошачким потребама друштва уопште, него потрошачким потребама једног друштва чија је велика већина увек сиромашна и мора увек остати сиромашна.²⁹ Због овако зачараног односа препуног антагонизама сам капитализам представља плодно тле за настанак и развој криза које могу имати опсежне друштвене и економске последице. То је, може се рећи, и највећи значај Карла Маркса за XXI век, јер је било каква анализа криза и изазова са којима се неолиберализам сусрео у савременом друштву без његовог теоријског дискурса постаје немогућа.

Маркс свакако представља једног од првих теоретичара који су увидели да капитализам представља инхерентно нестабилан систем склон кризама. Хироши Учида [Hiroshi Uchida] указује да је Марксова теорија историје онако како је изложена у поглављима посвећеним првобитној акумулацији капитала и даље валидна када се прошири на историјско-теоријску концепцију капиталистичке производње широм света.³⁰ Том приликом генезу капитализма коју Маркс излаже не треба гледати само као генезу енглеског капитализма као јединственог феномена већ напротив, његова теорија првобитне акумулације капитала има огроман потенцијал да генерише теорију историје која нам омогућава да сагледамо капитализам у савременим државама. У оба концепта, како у антитржишном тако и у антидржавном постоји доза истине. „Требало би изумети нове инструменте који би омогућили да се преузме контрола над финансијским капитализмом који дивља, и стално обнављати и модернизовати порески систем и систем социјалних трансфера, који су у самом средишту модерне социјалне државе и који су достигли степен комплексности што их понекад чини тешким за разумевање и прети њиховој социјалној и економској ефикасности.“³¹

---

29 Карл Маркс, Капитал – други том, Београд, Просвета, 1978, стр. 264.

30 Hiroshi Uchida, „Marx’s theory of history reappraised“, *Marx for the 21st Century* (ed. Hiroshi Uchida), Routledge, 2006, p. 39.

31 Томас Пикети, Капитал у XXI веку, op.cit., стр. 508.

Овај задатак представља изузетно значајан изазов за наша демократска друштва на почетку новог века. И управо у томе лежи значај Карла Маркса за XXI век. Због овога Марксова теорија, и поред оправданих критика, има изузетан значај за разумевање економских и политичких односа у савременом друштву.

Рубини имајући у виду склоност капиталистичког друштва кризама указује на значај Марксове теорије за разумевање савремених друштвених трендова. Тиме се Маркс издвојио од генерације ранијих политичких економиста и апологета капитализма који су сматрали да ће капитализам успети да се избори са свим изазовима и да ће се устоличити као најбољи облик друштвеног уређења. Капитализам је, како каже Маркс, осуђен на пропаст. Рубини истиче да до сада можда није доказано да је Маркс у праву. „Али његова шира поента да је криза ендемична капитализму веома је важан увид јер након Маркса економисти су морали рачунати са могућношћу да капитализам садржи семе сопствене смрти (...) Капитализам је криза која је произвела ниво нестабилности и несигурности који нема преседана у људској историји.“³²

Због тога Пикети говори о томе да је, упркос ограничењима, марксистичка анализа у извесном смислу остала релевантна, јер Маркс полази од изузетно битног проблема концентрације богатства, покушавајући да на њега одговори расположивим средствима. То је разлог, према Пикетију, да би данашњи економисти могли да се угледају на њега. „Још важније, принцип бесконачне акумулације који Маркс предлаже садржи кључни увид који је ваљан за анализу XXI века као што је био у XIX, и који на неки начин много више забрињава него Рикардов „принцип реткости“. Пошто је стопа раста становништва и производње релативно ниска, стечено богатство природно задобија приличан значај, поготово ако расте до крајњих размера и почне да дестабилизује друштво. Другим речима ниски раст не може да уравнотежи марксистички принцип бесконачне акумулације: добијена равнотежа није толико апокалиптична колико она коју је предвидео Маркс, али је ипак прилично узнемиравајућа. Акумулација

32 Nouriel Roubini, Stephen Mihm, *Crisis economics : a crash course in the future of finance*, op.cit., p. 49.

се зауставља на крајњем нивоу, али тај ниво може да буде довољно висок да дестабилизује друштво.³³

И поред веома великог обухвата Марксове теорије могу се сумирати неки од најзначајнијих елемената који имају ванвременски значај. Покушавајући да одговори овом изазову Загорка Голубовић даје један свеобухватан преглед ових елемената од којих се за потребе разумевања савремених друштвених трендова издвајају следећи: „хуманистички и холистички, вишедимензионални приступ проучавању човека и друштва; критичка анализа друштва; схватање суштинске својеврсности људског начина егзистенције; истицање улоге друштвених покрета у борби за еманципацију; уочавање потребе за самоостварењем индивидуа као предуслова еманципације; наглашавање улоге слободе појединца; дијалектички однос индивидуалне и друштвене интеракције у дијахронијској (историјској) перспективи, као наслеђе генерација; критика натурализма и позитивизма у науци о човеку и друштву; указивање на потребу и могућност мењања света; схватање закона као тенденције имплицирајући специфичност друштвених наука у односу на природне науке; и откривање скривених могућности иза фасаде појавног света.“³⁴ Оно што треба нагласити јесте да и сама марксистичка теорија мора бити стално модификована и допуњивана како би одговорила константним и бурним променама савременог друштва. Тиме би „марксистичка теоријска анализа савременог друштва утврдила постојање империјализма као интегралног дела глобалног капиталистичког система.“³⁵

---

33 Томас Пикети, Капитал у XXI веку, *op.cit.*, стр. 23.

34 Видети опширније: Загорка Голубовић, „Шта остаје од Марховог наслеђа, а шта ваља преиспитати?“, Марксово наслеђе (уредник Маркус Манојловић), Удружење за филозофију и друштвену мисао, Бања Лука, 2008, стр. 13-15.

35 Prakash Karat, „Marxism in the 21st Century: Alternative to Neoliberal Capitalism and Imperialism“, *op.cit.* p. 4.

АМЕРИЧКИ НЕОЛИБЕРАЛИЗАМ У НЕОИМПЕРИЈАЛНОМ РУХУ

Савремено друштво са собом доноси велики број изазова. Процес глобализације, вртоглави развој технологије, многобројни социјални конфликти (...) то су само неки од изазова на које развој савременог корпоративног друштва мора да одговори. Крај двадесетог и почетак двадесет првог века се може окарактерисати као период који је обележен радикалним политичким и социо-економским променама.³⁶ Глобализација је убрзањем у токовима трговине, финансија и људи отворила нове могућности комерцијализације конфликта, чиме се интернационализују ратови националног и локалног порекла.³⁷ Ширење оваквог капитализма, који се првенствено руководи профитом стављајући човеку услужну улогу, на крају ће довести до глобалног колапса. Економско насиље и експлоатација богатих и моћних у руху неолибералног концепта глобализације који се пропагира даље ће омогућити интензивирање конфликта на различитим нивоима. Стивен Хокинг [Stephen Hawking] је имајући ово у виду на заседању Редита „Ask Me Anything“ 08. 10. 2015 године изјавио да машине неће довести до економске апокалипсе робота, већ

---

36 Видети опширније: Nada Raduški, „ETHNIC HOMOGENIZATION OF SERBIA IN THE PERIOD 1991-2002”, Journal of the Geographical Institute „Jovan Cvijić” SASA, Geographical Institute „Jovan Cvijić” SASA, Belgrade 2/2011.

37 Tony Addison, „Post-conflict recovery – New wars and global economy“, *The Globalization of Political Violence – Globalization’s shadow* (eds. Richard Devetak and Christopher W. Hughes), Routledge, London, 2008, p. 167.

похлепни људи.³⁸ Он предвиђа да ће економска неједнакост расти са аутоматизацијом радних места и одбијањем богатих власника машина да поделе своје брзо стечено богатство. „Уколико машине производе све што нам је потребно исход ће зависити од тога како су ствари дистрибуиране. Сви могу уживати у луксузу слободног времена уколико се богатство које производе машине дели, у супротном ће већина људи завршити у беди и сиромаштву уколико се власници машина побуне против редистрибуције богатства. До сада је тренд изгледа ближи другој опцији, јер са растом технологије повећава се неједнакост“.³⁹ Оваква будућност ће, према њему, довести до настанка нове буржоазије коју ће чинити власници машина. На крају корпорације које поседују више неће производити послове људима. „То је разлог због чега би требало да се плашимо капитализма, а не робота“.⁴⁰

Двадесети век је са собом донео најразличитије могуће облике насиља огромних сразмера које је за собом оставили разарајуће последице. Савремено друштво се нажалост и поред бројних (не)успеха на пољу изградње демократије још увек није ослободило деловања политичког насиља. О томе колико је озбиљан овај феномен говори у прилог и извештај Светске здравствене организације према коме је „политичко насиље водећи узрок смрти људи од 15. до 44. године старости, од чега се 14% смртности односи на мушкарце, док на жене отпада 7%. У просеку се дневно убије 1424 људи широм света, што је једна особа скоро сваког минута, док се у оружаним сукобима убије око 35 људи на сат времена. Само у 20. веку је 191 милион људи изгубило животе у ратовима“.⁴¹

Први светски рат, а затим веома брзо после тога улазак у Други светски рат, су неславно обележили почетак 20. века. Завршетак Другог светског рата, међутим, није са собом

---

38 Stephen Hawking, „Stephen Hawking Says We Should Really Be Scared Of Capitalism, Not Robots”, *Huffpost Tech*, доступно на http://www.huffingtonpost.com/entry/stephen-hawking-capitalism-robots_5616c20ce4b0dbb8000d9f15, датум приступа: 09. 10. 2015.

39 Исто.

40 Исто.

41 Марија Ђорић, Екстремна десница, Удружење „Наука и друштво Србије“, Београд, 2014, стр. 122.

донео и доба мира. Свет је након тога ушао у раздобље познато као Хладни рат (уз велики број локалних сукоба), које се завршава распадом СССР 1991. године. Хладни рат поново постаје актуелан због дешавања у Украјини која многи виде као ново заоштравање односа САД и Русије које може довести до наставка (или почетка новог) Хладног рата. Обе стране повлаче потезе покушавајући да покажу своју надмоћ при чему за овај сукоб желе да окриве једни друге, а политичко и економско насиље постају главно средство политике.

Да ратна пропаганда и овде функционише пуном паром говори у прилог уводник Вашингтон поста штампан 28. августа 2014. године под насловом Запад мора да натера г. Путин да плати за своју агресију: „Ако се иједна међународна норма и даље може сматрати неконтроверзном, то је забрана прекограничне агресије једне суверене државе на другу. Сигурно је да ће сваки неуспех спровођења ове забране изазвати њено кршење на другом месту. Управо због тога, одлука Владимира Путина да отворено пошаље руску војску у Украјину у последњих 48 сати представља вододелницу, а не само пуки наставак онога што се догађа већ месецима, како је то председник Обама рекао у четвртак, умањујући значај тог догађаја. Ако г. Путин не плати високу цену за овај огољени, иако цинично демантовани напад на свог суседа, тај преседан ће посејати нестабилност и на многим другим местима – од Балтичког мора и тамошњих малих, слободних земаља са великом руском мањином, до Јужног кинеског мора истачканог острвима за којима Кина жуди иако припадају другим државама“.⁴²

Оно што је карактеристично за савремено друштво је да се рат данас више званично нигде не води, али је зато број војних интервенција огроман. Рат је постао непопуларан као средство политике због чега га је било неопходно преименовати. Политичко и економско насиље не само да се није изгубило него је добило на снази, мада у другачијем облику. Данас више није могуће отворено користити насиље зарад остваривања одређених интереса. Са развојем демократије и

42 Уредништво „Ратнохушкачка пропаганда западних медија: Вашингтон пост“, Печат, 05. септембар 2014, доступно на: <http://www.pecat.co.rs/2014/09/ratnohuskacka-propaganda-zapadnih-medija-vasington-post/>, датум приступа: 10. 10. 2014.

технологије, тиме пре свега мислимо на масовне медије, отворена примена насиља би наишла на осуду од стране јавног мњења. Уколико би се рекло да САД спроводе војне интервенције у нпр. Ираку или Авганистану зарад остваривања неоимперијалних амбиција, ово би наишло на противљење јер је тако нешто незамисливо у демократском друштву. Међутим, уколико би се овако нешто оправдало вишим идеалима као што су борба за демократију и људска права онда се у медијима ствара сасвим друга слика. То је начин на који велике силе обезбеђују пристанак за своје поступке и добијају подршку јавног мњења. У том смислу рат, како је то Карл фон Клаузевиц [Carl von Clausewitz] рекао, постаје наставак политике другим средствима. Однос између политике и насиља је веома комплексан. Насиље у политици се може дефинисати као „директна или индиректна примена силе у сфери политике и политичког, односно као директна или индиректна примена силе над свешћу, телом, животом, вољом или материјалним добрима стварног или потенцијалног, односно претпостављеног политичког противника“.⁴³ Треба, међутим, нагласити да се насиље у политици не манифестује једино и искључиво само као гола принуда. Оно је саставни део политике и разумевања државе.⁴⁴ Насиље које може бити употребљено у није само физичко насиље.

Неолиберални концепт друштвеног и политичког развоја, који је добио готово свету ауру, на сваки вид супротстављања реагује неоимперијалном праксом, при чему се демократија нашла на удару. Неолиберализам, који намеће слободно тржиште као универзално решење, за све проблеме се у сусрету глобалних економских криза нашао на климатским ногама. „Мантра слободног тржишта значила је не само укинути старе регулативе него и не чинити ништа како би се одговорило на нове изазове тржишта двадесет првог века“.⁴⁵ Споредна улога ноћног чувара намењена држави је показала све своје слабости, нарочито имајући у виду да и највећи

---

43 Драган Симеуновић, Политичко насиље, Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 27.

44 Радослав Гађиновић, „Појмовно одређење – дефинисање насиља“, Српска политичка мисао, Институт за политичке студије, Београд, 4/2008, стр. 49.

45 Џозеф Штиглиц, Слободан пад – Америка, слободна тржишта и слом светске привреде, Академска књига, Нови Сад, 2013, стр. 182.

пропагатори неолиберализма крше основна правила неолиберализма у случајевима када то њима одговара. О овоме говори и Штиглиц [Joseph Stiglitz] анализирајући економску ситуацију у САД и положај банака које су одавно требале да пропадну препуштене законитостима неолиберализма: „Главне америчке банке постале су сувише велике да би пропале. Шта више, оне су знале да су сувише велике да би пропале и, стога су преузимале ризик баш онако како је предвиђала економска теорија. Бушова и Обамина администрација увеле су нов концепт. Оне су тврдиле да су неке банке сувише велике да би биле решене (или финансијски реструктуриране), што значи, сувише велике да би користиле уобичајене процедуре којима се акционари приморавају да сносе губитке и којима се власници обвезница претварају у акционаре. Уместо тога, држава је ускочила, суштински обезбеђујући осигурање (без премије) власницима обвезница и акционарима, тиме подривајући тржишну дисциплину“.⁴⁶

О овоме пише и Ноам Чомски који представља једног од водећих интелектуалаца који критикују мит о слободном тржишту, мит који говори о томе како је економија добра једино ако је такмичарска, рационална и ефикасна. Слободно тржиште се у овом миту јавља као фактор који би требало да омогући остваривање оваквих идеала. Међутим, „у већини економија доминирају велике корпорације које поседују огромну контролу тржишта супротстављајући се управо слободној конкуренцији о којој се толико говори у економским уџбеницима и политичким говорима“.⁴⁷ Према овом великом миту „неефикасне“ државне институције би требало да буду ограничене на тај начин да не дођу у могућност да наруше природу *laissez-faire* тржишне економије. Владе су све веће, али под утицајем неолиберализма имају све мање претензија да се баве некорпоративним интересима.⁴⁸

Међутим, крахом неолибералног модела друштвеног поретка 2008. године долази до светске економске кризе. „Она је својеврсни “спонтани хаос“, производ идеје и праксе да је тржиште “свемогућа невидљива рука“ која уводи ред

46 Исто, стр. 200.

47 Noam Chomsky, *Profit over People – Neoliberalism and Global Order*, op.cit., p. 12.

48 Исто, стр. 12.

у економски живот и друштво у целини. Кризни процеси у економији и њихова претња да наруше општу друштвену стабилност и изазову социјално-економске конфликте, условили су потребу да и највећи заговорници догме о слободном тржишту и слободној конкуренцији прихвате нужност економске функције државе кроз државни интервенционизам.⁴⁹ Криза неолиберализма је довела и до настанка потребе за њеним критичким преиспитивањем. Бројне друштвене промене на глобалном нивоу су довеле до многобројних изазова који су на испит ставили основне тековине демократије. У име демократије и људских права су извршене многобројне тзв. интервенције широм света. Тиме се и сам концепт демократије нашао на удару, при чему се јавила новонастала потреба за њеним поновним редефинисањем. „Моћ Англосфере у великој мери потиче из тзв. транснационалних организација капиталистичког финансирања. Ово је на неки начин убрзало де-демократизацију и детериторијализацију доношења политичких одлука, што је као последицу имало и неконтролисан раст неолибералне глобализације.“⁵⁰

Чомски наглашава да постоји неколико раширених теза о савременој историји које се увелико пропагирају у Западним развијеним индустријским друштвима, међу којима нарочито издваја следеће три:

- Најраширенија теза је да историја напредује ка идеалима либералне демократије и класичног тржишта.
- Друга је да смо управо изашли из борбе у којој су сви идеали били оправдани.
- Трећа је да ће у Новом светском поретку који се налази на видику владавина права на крају превладати под вођством Сједињених Америчких Држава, дугогодишњег вође крсташког рата за слободу, правду и међународно право, са Великом Британијом која стоји чврсто раме уз раме са њима.⁵¹

---

49 Петар Хафнер, Милош Крстић, „Светска економска криза и концепти посткризног“, *Ekonomika, Journal for Economic Theory and Practice and Social Issues*, Society of Economists *Ekonomika*, 4/2013, стр. 77.

50 Живојин Ђурић, Миша Стојадиновић, „Држава и неолиберални модели урушавања националних политичких институција“, Српска политичка мисао, бр. 4, Институт за политичке студије, Београд, 2018, стр. 42.

51 Noam Chomsky, „World Order and its Rules: Variations on Some Themes“, *Journal of Law and Society*, Blackwell Publishing, Cardiff University, бр. 2/1993, стр. 145.

Демократија и слободно тржиште се од стране богатих и моћних посматрају као претња која мора бити превазиђена.⁵² Хладни рат је итекако био стваран, али се он мора посматрати у мало другачијој перспективи од оне која нам се свакодневно нуди. Што се тиче владавине права, потребна је изузетна смелост да се држава која је осуђена од стране Међународног суда правде за „незакониту употребу силе” у Никарагви прогласи њиховим чуваром.

Зарад неоимперијалних амбиција долази до употребе свих средстава. У те сврхе неретко они који највише употребљавају политичко и економско насиље производе непријатеље како би његова употреба била легитимна. Тако су интервенције у Ираку оправдавале да Ирак поседује оружје за масовно уништење. Када је постало јасно да САД не могу да докажу да Ирак поседује оружје за масовно уништење дошло је до промене стратегије. САД више нису тврдили на Ирак располаже оваквим оружјем, већ да поседује опрему која би се могла користити за изразу истог.⁵³ Сједињене Америчке Државе се суочавају са великим бројем социјалних и економских проблема. Чомски указује да уколико погледамо „домаће програме владајуће администрације у протеклих десет година заиста не постоје озбиљни предлози шта да се ради у вези са жестоким проблемима у здравству, образовању, с проблемима бескућника, незапослених, с криминалом, порастом кримогеног становништва, затворима, пропадањем унутар гета, у вези са читавим товаром проблема”⁵⁴. Такве околности доводе до потребе да се скрене пажња јавности са правих проблема и то се врши једном непрестаном „парадом непријатеља.”⁵⁵ Русија, Гренада, Панама, Ирак и списак се само наставља.⁵⁶

У таквом једном друштву међународно право постаје место демонстрације моћи. „У дискусијама које се тичу

52 Исто, стр. 145.

53 Ноам Чомски, Интервенције, Рубикон, Нови Сад, Беокућина, Београд 2009, стр. 135.

54 Ноам Чомски, Контрола медија – спектакуларна достигнућа пропаганде, Рубикон, Нови Сад, 2008, стр. 37.

55 Исто, стр. 37.

56 Исто, стр. 145.

међународних односа, основни принцип је ми смо добри, при чему се под ми подразумева влада која прихвата тоталитарни концепт да су држава и народ једно исто. Ми смо добронамерни, боримо се за мир и правду, мада се у пракси могу догодити и грешке. Нас спутавају хуље које нису у стању да се уздигну на наш узвишени ниво⁵⁷. Подсетимо се да је Кондолиза Рајс [Condoleezza Rice] у издању *Forin afers* јануара 2000. године осудила „рефлексно уважавање (...) појмова међународног закона и норми и веровања да је подршка многих држава или, још боље, институција као што су Уједињене нације, од пресудног значаја за законитост вршења власти“⁵⁸.

Овове у прилог говори и поступак САД које су 03. 10. 2015. године бомбардовале град Кундуз у Авганистану. Том приликом је погођена болница којом руководи међународна хуманитарна организација Лекари без граница, при чему је погинуло најмање 22 људи (12 медицинских радника и десеторо пацијената), док је vise десетина је рањено. Као резултат овога уследило је извињење Барака Обама наводећи да ће САД, НАТО и Кабул извршити истрагу поводом овог догађаја. Овим нови просветитељи поново остају ван домања руке правде не одговарајући поново за кршење Женевске конвенције. Заиста је тешко и замислити да би се САД чак и нашле под истрагом за ратне злочине којим велике силе неолибералне интересе остварују неоимперијалном праксом.

Наравно треба поменути да поред своје очигледне деструктивности насиље „некада може имати позитивну улогу, поготово када је реч о одбрамбеном рату или борби против тероризма“⁵⁹. Међутим, главни проблем који се том приликом јавља јесте што се веома често ово користи у сврхе оправдања политичког насиље. Двоструки критеријуми додатно праве проблем када се ради о позитивној улози насиља јер немају све државе снагу да наметну норму. Јули Зех у том смислу с правом упозорава да је један од највећих проблема које савремено друштво са собом доноси јесте ко контролише

---

57 Ноам Чомски, Интервенције, *op. cit.*, стр. 105.

58 Condoleezza Rice, „Campaign 2000: Promoting the National Interest“, *Foreign Affairs*, January/February 2000, доступно на: <http://www.foreignaffairs.com/articles/55630/condoleezza-rice/campaign-2000-promoting-the-national-interest>, датум приступа, 10. 03. 2001.

59 Марија Ђурић, Екстремна десница, *op. cit.*, стр. 120.

међународне контролоре, дајући истовремено застрашујући одговор на ово питање: „Они контролишу сами себе и то чине на начин који би расплакао и самог Монтеѕкјеа, једног од првих теоретичара поделе власти“.⁶⁰ То је уједно разлог због кога је неопходно свакодневно критичко преиспитивање стварности, што би требало да буде обавеза интелектуалаца који би требало да представљају савест друштва и који би као основни циљ морали да имају потрагу за истином без обзира на цену.

Борба против тероризма постаје јак разлог који оправдава употребу свих средстава, неретко доносећи колатералне жртве које се оправдавају вишим циљевима. Почетак 21. века је обележио догађај који је у великој мери променио дешавања на глобалном нивоу. САД су 11. септембра нападнуте серијом терористичких напада у којима су отета четири америчка авиона од којих су два ударила у Светски трговински центар, један је као мету имао Пентагон, док се последњи авион срушио у руралном делу Пенсилваније. Овај страшан догађај је покренуо за собом лавину која је имала одјека на глобалном нивоу. Марија Тимочко [Maria Tymoczko] указује да је проблем политичког насиља и глобализације постао је нарочито актуелан после догађаја 11. септембра 2001. у САД, бомбашких напада у Великој Британији и Шпанији, самоубилачких напада широм Блиског истока, присуства САД у Авганистану и Ираку, као и жестоког одговора Израела на оно што је изгледало као мањи испад политичког насиља од стране палестинског цивилног становништва. Она овде додаје и насиље које је повезано са трговином дроге, затворима, етничким убиствима и геноцидима, окрутношћу режима који користе насиље зарад манифестације своје моћи над цивилним становништвом итд.⁶¹

Адриан Гелк [Adrian Guelke] у својој студији *Terrorism and Global Disorder – Political Violence in the Contemporary World* (Тероризам и глобални поремећаји – политичко на-

60 Juli Zeh, *Die Diktatur der Demokraten: Warum ohne Recht kein Staat zu machen ist*, Körber-Stiftung, 2012.

61 Maria Tymoczko, „Translation, Ethics and Ideology in a Violent Globalizing World“, *Globalization, Political Violence and Translation* (eds. Esperanza Bielsa, Christopher W. Hughes), Palgrave Macmillan, London, 2009, стр. 171.

сиље у савременом друштву) трага за одговором на питање да ли се свет значајније променио након 11. септембра 2001. године и напада Ал Каиде у Сједињеним Америчким Државама. Гелк истиче да су водећи Западни политичари готово у глас прихватили да је овај догађај довео до фундаменталних промена на глобалном нивоу скоро на исти начин на који су то чинили за време Хладног рата. „Ово само по себи намеће питање да ли је оправдано тврдити да се свет фундаментално променио два пута у нешто више од једне деценије“ Гуелке, 2006:1.⁶² Овај догађај постаје још значајнији због тога што је велики број држава овај догађај почео користити за оправдање екстремних сигурносних мера које нарушавају основна права и слободе грађана. „Заиста би се могло оправдано рећи да напад 11. септембра 2001. године представља тачку прекретницу у међународној политици, али не као напад сам по себи, већ његова употреба којом је започела нова фаза Западне спољне политике на челу са САД и Великом Британијом. Даље, могло би се такође рећи да су реакције ових држава на догађаје 11. септембра, укључујући овде и инвазију на Ирак, даље креирале конфликт са Муслиманима, што су починиоци напада на Америку и тражили“.⁶³

Тони Едисон [Tony Addison] истиче да су догађаји од 11. септембра, заједно са каснијим одговором САД, „избацили конфликт и безбедност – појмове који су предмет мноштва интерпретација – као кључне делове контроверзи које окружују глобализацију, додајући нове димензије већ енергичним расправама о концепту нових ратова“.⁶⁴ У том смислу Јирген Хабермас [Јүрген Хабермас] указује да 11. септембар:

- показује емпиријске слабости хегемонског либерализма Бушове администрације;
- остварује свој успех захваљујући војном одговору САД који је проузроковао поделе на Западу;
- открива да би само одговор са добрим нормативним разлозима решио корене проблема; правда између на-

---

62 Adrian Guelke, *Terrorism and Global Disorder – Political Violence in the Contemporary World*, I.B. Tauris & Co Ltd, London, 2006, p. 1.

63 Исто, стр. 2.

64 Tony Addison „Post-conflict recovery – New wars and global economy“, *op.cit.* p. 166.

ција не може бити обезбеђена наметањем одређене форме живота, она мора бити успостављена космополитским законом који поштује одлуке и процес формирања воље различитих култура;

- фаворизује космополитски предлог у смислу ефикасности јер класичан рат није корисно средство у борби против насиља; неопходне су светске безбедносне мреже; потребно је успоставити ниво организације који ће омогућити постојање самокритичности разумевања;
- у глобализованом друштву са глобализованим тероризмом намеће потребу за управљање која је изнад државе.⁶⁵

Галуп је крајем септембра 2001. године спровео истраживање јавног мњења о томе како су се кретали ставови светског становништва у тренутку када је бомбардовање Авганистана најављено. Главно питање на које су испитаници требали да дају одговор је било следеће: „Након што се сазна идентитет терориста, треба ли америчка влада војно да нападне земљу или земље у којима терористи имају своје базе, или би, пак, требало да тражи њихово изручење и доведе их пред суд”.⁶⁶ На основу добијених резултата може се закључити да је светска јавност у том тренутку била у великој мери на страни дипломатског начина решавања проблема у односу на војну акцију. Што се тиче Европе, подршка војном деловању се кретала у распону од 8% у Грчкој, па до 29% у Француској. Латинска Америка је показала најмању подршку америчким војним интервенцијама. Распон на овим просторима се кретао од 2% у Мексику, до 11% у Колумбији и Венецуели. Може се рећи да је једини изузетак на овим просторима била Панама где је 80% становништва било склоно мирољубивим средствима, док је 16% било за војне интервенције.⁶⁷ Да не говоримо о томе да је све више преиспитивања о томе ко је стварно одговоран за терористички напад 11. септембра.

65 Antonio Aguilera, „Ethics and Violence“, *Globalization, Political Violence and Translation* (eds. Esperanza Bielsa, Christopher W. Hughes), Palgrave Macmillan, London, 2009, p. 77.

66 Ноам Чомски, Хегемонија или опстанак, Рубикон, Нови Сад. 2008, стр. 246-247.

67 Исто, стр. 247.

Ноам Чомски истиче да се подршка војној интервенцији у великој мери заснивала на једној кључној претпоставци, а то је да је утврђен идентитет одговорних за напад 11. септембра. На основу сведочења Роберта Мулера, директора ФБИ, може се видети да се чак и осам месеци након наређења председника Буша по питању бомбардовања ове земље и даље само нагађа о посредној повезаности Авганистана.⁶⁸

Ноам Чомски коментаришући Харкабијеву примедбу, бившег шефа израелске војне обавештајне службе, каже да је она сасвим на месту и да се њена поука може применити и много шире: „Много пре 11. септембра било је јасно да ће захваљујући модерној технологији, богати и моћни једног дана изгубити монополски положај који имају над средствима насиља и треба да очекују зло и на сопственој територији. Ако наставимо да стварамо нове баруштине, биће све више и више комараца са огромном моћи деструкције. С друге стране, ако средства којима располажемо усмеримо на исушивање мочвара, на сасацање корена кампања мржње, смањићемо претње с којима се суочавамо, а истовремено ћемо показати и да смо достојни идеала које прокламујемо и који нису недостижни ако се озбиљно потрудимо да их досегнемо“.⁶⁹

Сједињене Државе пласирају своју спољну политику као борбу против „радикалних и националних режима“ који представљају „вирус“ који се мора уклонити. У супротном он би се могао проширити „попут труле јабуке која може да упропасти цело буре“.⁷⁰ Основно питање које се према Ноаму Чомском овде поставља јесте: „Шта ви можете учинити?“⁷¹ Људи који доносе најважније одлуке у држави желе једно неактивно и послушно становништво. Одговор се крије управо у овој реченици, оно што се може и треба радити јесте да чинимо управо супротно од тога, тј. да будемо активни и непослушни, што се може радити на много различитих начина. „Чак само постављање питања може имати значајног утицаја.“⁷² Тачно је да демонстрације, гласање и протести

68 Исто, стр. 248.

69 Ноам Чомски, Интервенције, *op. cit.*, стр. 13.

70 Ноам Чомски, Година 501 – конквиста се наставља, Светови, Нови Сад, 1998, стр. 46.

71 Ноам Чомски, Шта то (у ствари) хоће Америка, Чигоја, 1999, стр. 96-97.

72 Исто, стр. 96.

могу имати утицаја, али је најважнија ствар да будемо организовани и истрајни у нашим намерама. То што грађани сваких неколико година изађу на изборе једноставно није довољно. Они треба да се организују по питању одређеног става и да у складу са њим врше притиске на своје представнике. „Ако одете на једне демонстрације и онда се вратите кући, то јесте нешто, али људи на власти то могу сварити. Оно што они не могу сварити су истрајни и све јачи притисци, удружења која стално нешто раде, људи који се уче на искуствима од прошлог пута и делују успешније наредног пута. Сваки систем власти, чак и фашистички диктаторски режим, је осетљив на негодовање јавности.”⁷³

Дакле, потребно је бити упоран у вршењу притиска на своје представнике, што веома често може дати јако велике резултате. „Можете их позвати у наше домове, па их извргнути негодовању неке групе из комшилука, можете им седети по канцеларијским ходницима – што год да има успеха у датим околностима.”⁷⁴

Ово није случај само са САД, већ се може видети и на другим местима. Филип Стивенс [Philip Stephens], колумниста Фајненшел тајмса је објавио један веома критичан чланак према америчкој политици. Један од највећих проблема је, према њему, у томе што америчком стратегијом у великој мери доминира вилсоновски идеализам. „Потребна вам је неколико капи леденог реализма да би се ублажила ова пасионирана посвећеност демократији и слободи.”⁷⁵ Чомски каже да је у садашњој фази историје могуће уочити два јасно изражена пута:⁷⁶

- један пут води ка хегемонији и делује рационално у оквирима лудачке доктрине која прети самом опстанку;
- други пут заступа веровање да је могућ један другачији свет који се супротставља владајућем идеолошком систему и настоји да обликује конструктивне

73 Исто, стр. 96.

74 Исто, стр. 97.

75 Ноам Чомски, Империјалне амбиције – разговори о свету после 9/11 – интервјуи са Дејвидом Барсамианом, Рубикон, Нови Сад, Беокига, Београд, 2009, стр. 95..

76 Ноам Чомски, Хегемонија или опстанак, op.cit. стр. 294.

алтернативе на подручју размишљања, деловања и институционалног организовања.

Дешавања у Сједињеним Америчким Државама имају велики утицај на догађаје у остатку света и обрнуто. Међународна дешавања су у стању да ограничавају чак и најмоћније светске силе. „Она утичу и на америчку унутрашњу политику делујући као друга суперсила, како је Њујорк тајмс назвао светско јавно мњење после масовних протеста организованих уочи инвазије на Ирак.”⁷⁷ Можда се за свет данас може рећи да се налази у једном тешком стању, али је много бољи од онога што је некада био ако се узме у обзир степен толеранције према насиљу и агесији. Џон Дјуи [John Dewey] истиче да све док „феудализам у индустрији не уступи место демократији у индустрији, политика ће остати у сенци великог бизниса који наткриљује друштво”.⁷⁸

Према Ноаму Чомском ово дубоко „антидемократско кидисање америчке политике на земље Трећег света” је сасвим разумљиво.⁷⁹ Ово „кидисање” Сједињених Држава, приликом кога су оне веома често користиле терор, поздрављено је као успостављање демократије и поштовање људских права. Слободно тржиште је високо цењено „нарочито код оних који очекују да победе у такмичење, уз спремност да њене принципе заобиђу ако то њихови интереси налажу”.⁸⁰ Сједињене Државе се у овој беспоштедној борби веома често користе ултранационалистичким методама које су им омогућавале доминанту позицију у међународним односима. „До половине 1940-их америчка доминација је досегла до невероватног нивоа, због чега су врлине економског либерализма биле страшно уздизане до великих висина у тандему који позива на проширење огромних државних субвенција за домаћа улагања.”⁸¹ О овоме говори и став Сједињених Држава према земљама до којих желе да извуку максимум добити. Чланови Труманове и Ајзенхауерове администрације су сматрали да

---

77 Ноам Чомски, Интервенције, Рубикон, Нови Сад, Беокига, *op.cit.* стр. 109.

78 Исто, стр. 111.

79 Ноам Чомски, Година 501 – конквиста се наставља, *op.cit.* стр. 44.

80 Исто, стр. 44.

81 Исто, стр. 44.

земље Латинске Америке треба да имају услужну функцију и да их не треба подвргавати „претераном индустријском развоју” који би могао да угрози интересе Сједињених Држава.⁸² Овакав став је присутан и према другим земљама према којима Сједињене Државе имају исте претензије.

Погледајмо тзв. „проблем” са којим се суочавају Сједињене Америчке Државе, а који наводи Чомски, а то је „претерана демократија у неразвијеном свету”. „Овај проблем је посебно изражен у Латинској Америци, где се власти нису довољно посветиле контроли мишљења у забрани кретања и где су судски системи толико неразвијени да им је неопходно да имају доказа за суђење криминалцима.”⁸³ Чомски каже да се САД увек противе демократију тамо где не могу контролисати њене резултате, при чему је проблем истинских демократија „у томе што оне често постану жртве празноверја и да, уместо интереса америчких инвеститора, власт треба да заступа интересе свог народа”.⁸⁴

Оно што Сједињене Америчке Државе у суштини желе пре свега јесте стабилност, „а то значи безбедност највиших слојева друштва и великих страних предузећа”, при чему ако се ово може остварити формалним демократским средствима, онда је уреду, међутим, ако не може „леп пример који прети стабилности се мора уништити пре него што вирус не зарази остале”.⁸⁵ Чомски коментаришући тврдњу Бертранда Расела [Bertrand Russell] каже да се не слаже са њим у погледу тога да су становници империјалних сила они који су мање забринути од осталих. Подсетимо се целе тврдње Расела који каже да је „у природи империјализма да су грађани империјалне силе увек међу онима који последњи сазнају или су они ти које најмање брину услови живота у колонијама”.⁸⁶ Према Чомском, главни разлог због кога су грађани империјалних сила ти који међу последњим сазнају праву истину јесте то што су они суочени са моћним средствима пропаганде која

82 Исто, стр. 45.

83 Ноам Чомски, Шта то (у ствари) хоће Америка, *op.cit.* стр. 25.

84 Исто, стр. 25.

85 Исто, стр. 29.

86 Ноам Чомски, Империјалне амбиције – разговори о свету после 9/11 – интервјуу са Дејвидом Барсамианом, *op.cit.* стр. 84.

их спречавају у томе. „Та пропаганда може да буде или експлицитна или да се води ћутањем.”⁸⁷ У том смислу, Чомски указује да је највећи непријатељ са којим нека држава може да се сусреће њен сопствени народ.⁸⁸ Нема горе ствари него када држава почне да се урушава изнутра. То је један од разлога због којих држава жели да обезбеди послушност и пасивност свог становништва. Интернационални сукоби се веома лепо могу уклопити у ове сврхе: „уколико се налазимо пред великим непријатељем људи ће напустити њихова права, због тога што они морају да преживе.”⁸⁹ Трка у наоружању је у то смислу веома корисна јер помаже у свакодневном одржању глобалне тензије.

Чомски ипак сматра да мрачно предвиђање Бертранда Расел превазилази наша реалистична размишљања: „Након бескрајних раздобља током којих су се на свету појављивали безопасни трилобити, еволуција је напредовала толико да су се почели рађати нови Нерони, Џингис-канови и Хитлери. Ја, међутим, сматрам да је то тек пролазна ноћна мора; након неког времена Земља поново више неће бити у стању да подржава живот, и тако ће на нашој планети опет завладати мир.”⁹⁰ На том путу потребно је ослободити се наметнутих доктрина једним сталним критичким преиспитивањем савременог друштва, а чији главни покретач мора бити интелектуална елита свесна своје праве одговорности, а то је да говоре истину и обелодањују лажи.

---

87 Исто, стр. 84.

88 Noam Chomsky, *Understanding Power – the Indispensable Chomsky*, Edited by Peter R. Mitchell and John Schoeffel, The New Press, New York, 2002, стр. 70.

89 Исто, стр. 70.

90 Ноам Чомски, Хегемонија или опстанак, *op.cit.* стр. 294.

ПАНДЕМИЈЕ КАО ИНДИКАТОР КРИЗЕ НЕОЛИБЕРАЛНОГ СВЕТСКОГ ПОРЕДКА

Повећање међусобне повезаности са собом доноси и одређене изазове. Крај Хладног рата није уједно означио и крај претњи на глобалном нивоу. То је уједно и разлог због чега се савремено друштво оправдано може окарактерисати као Беково „друштво ризика“. Са једне стране, велики број опасности и уништавања су данас реална претња (загађење воде, ваздуха, уништавање шума, појава нових врста болести, и сл.), док, са друге стране, права друштвена тежина ризика лежи у опасностима пројектованим за будућност.⁹¹ Ти ризици су толико велики да се оправдано јавља бојазан да ли се ипак може нешто учинити како би се они предупредили. „Бумеранг ефекат ризичног друштва се огледа у томе што ризици погађају временом и оне који су их створили или од њих профитирали. То је по Беку јединство целата и жртава. Код еколошких катастрофа, где ризике не ограничавају националне границе, доживљај свеопштег ризика ствара шок. Међутим, постоји и неравномерна расподела ризика. Чињеница је да су сиромашнији више угрожени индустријом која загађује, него што су то богати.“⁹² То нарочито добија на значају када се ради о пандемијама чије последице на глобалном нивоу могу бити катастрофалне. Са развојем савременог друштва пандемије изнова добијају на актуелности и представљају можда чак и већу претњу од нуклеарног оружја. Данас се вео-

91 Улрих Бек, Ризично друштво, Филип Вишњић, Београд, 2001, стр. 14.

92 Милош Перовић, Александар Ћуковић, „Ризично друштво.“ Академска реч, АЛФА БК УНИВЕРЗИТЕТ, Београд, 3/2015, стр. 34.

ма лако и брзо долази са једног места на друго, чиме је ризик од настанка и ширења пандемије далеко већи, а самим тиме оне су и много деструктивније. Пандемија корона вируса је довела до застрашујућих глобалних последица, и то не само по људске животе.⁹³ Дошло је до ширења глобалног страха, урушавања економија, стварања криза, као и преиспитивања начина на који функционише целокупно глобално друштво. Може се само замислити какву би цену платила читава људска цивилизација уколико би неспремно дочекала неку пандемију која би била смртоноснија од корона вируса. Овај проблем нарочито добија на значају уколико се узму у обзир и безбедносни изазови на пољу биолошког рата или тероризма.

Довољно је поменути да су почетак XXI века обележиле Ебола, птичји грип, H5N1, H7N9, SARS, MERS, колера, Зика вирус, па видети да опасност од избијања глобалних пандемија постоји на свакодневном нивоу. Као што је историја показала свет се одувек суочавао са пандемијама и таква ће ситуација бити и у будућности. Због тога се оправдано намеће проблем како се изборити са пандемијама у савременом глобализованом свету са минималним људским, економским, друштвеним и политичким последицама. И поред растуће повезаности у савременом друштву и постојања међународних организација, на крају се све своди на државне капацитете који морају бити развијени у довољној мери како би могли да одговоре изазову. Истовремено треба нагласити и значај међународне сарадње и координације на овом пољу. Имајући у виду да постоји велики број одређења пандемије, аутори ће се у овом раду руководити дефиницијом преузетом из Оксфордског речника епидемиологије: „Пандемија је епидемија која се дешава на веома широком подручју, превазилази међународне границе и обично погађа велики број људи. Само неке пандемије изазивају тешке болести на нивоу појединаца или читаве популације. Карактеристике инфективног узрочника који утиче на стварање пандемије

---

93 Видети опширније: Живојин Ђурић, Миша Стојадиновић, „Пандемије и институционални изазови у савременом друштву“, Српска политичка мисао, Институт за политичке студије, Београд, 2/2020, стр. 119-140.

укључују следеће: узрочник мора бити у стању да инфицира људе, да изазове болест код људи и да се лако шири са човека на човека.⁹⁴

Пандемија коронавируса је на глобалном нивоу покренула велики број питања и оставила огромне последице о чијим ће сразмерама тек бити урађен огроман број студија. Овај рад се не бави тиме како је настала пандемија, нарочито уколико се напомене да се на овом пољу још увек воде дебате. Поред бројних уверавања да је пандемија коронавируса дело природе, постоје и бројни научници који говоре управо супротно. Тако нпр. Лик Монтаније, познати француски нобеловац, сматра да је корона вирус сигурно вештачки створен у лабораторији и да нема природно порекло. Међутим, без обзира на то да ли је ова пандемија дело природе или вештачки настала, она представља једно велико упозорење за читав свет.

Већ је напоменуто да се овакве пандемије могу искористити као облик биолошког рата или тероризма, што ситуацију чини много комплекснијом, а нарочито са безбедносног аспекта. Привлачност коришћења пандемија у ове сврхе је нажалост огромна. Оне изазивају страх и панику више него било који други вид претњи, чак и уколико се узме у обзир нуклеарна претња или терористички напад. Истовремено, биолошким ратом може бити постигнуто убијање становништва, без уништавања инфраструктуре. С тим у вези уколико на пандемију коронавируса гледамо као на неки вид експеримента онога шта би се могло десити у будућности приликом намерног изазивања пандемија суочавамо се са озбиљним питањем шта је могуће учинити како би се овакав сценарио предупредио. Имајући ово у виду оправдан је и страх грађана Србије који су показали у истраживању Института за политичке студије у другој половини 2021. године у коме су показали забринутост везану за доступност информација о актуелној пандемији (видети табелу бр. 1).

---

94 Miquel Porta, *A Dictionary of Epidemiology*, Oxford University Press, UK, 2014, p. 209.

Табела бр. 1: Многе информације о коронавирусу се намерно крију од јавности

		Фреквенција	Процент
Став	Нимало се не слажем	160	13,3
	2	77	6,4
	3	117	9,7
	4	157	13,1
	5	196	16,3
	6	128	10,7
	У потпуности се слажем	280	23,3
	НЗ БО	86	7,2
	Total	1201	100,0

Истраживање Института за политичке студије 2021. године

Пандемија корона вируса је по први пут детектована децембра 2019. године у Вухану у Кини, и раширила се веома брзо на читав свет. Према подацима Европског центар за превенцију и контролу болести у периоду од 31. децембра 2019. до 23. новембра 2021. године пријављено је укупно 254053508 случајева заражених коронавирусом од чега је 5111187 људи умрло.⁹⁵ У Републици Србији је закључно са истим датумом забележено 1238861 заражених особа и 11335 смртних случајева.⁹⁶

Колико је ситуација на глобалном нивоу озбиљна може се најбоље видети на основу географске дистрибуције корона вируса (видети графикон бр. 1). Од првих пријављених случајева у децембру 2019. у Вухану, вирус се попут пожара раширио на све стране света, показујући још једном да када се ради о глобалним ризицима границе држава не значе ништа. Чак напротив, могу само да представљају ограничавајући фактор у креирању заједничке координисане акције. Пандемија корона вируса је свом снагом демонстрирала неспремност међународних организација и међународне заједнице да се заједничким снагама суоче са њеним последицама. Целокупна борба против пандемије је пала на терет држава које су гледале искључиво своје националне интересе. Због тога

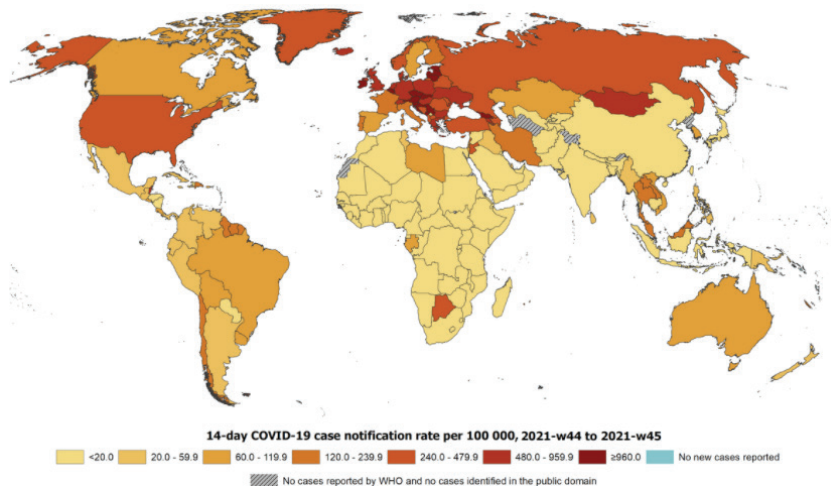
95 *European Centre for Disease Prevention and Control*, 24.11.2021, <https://www.ecdc.europa.eu/en/covid-19-pandemic>, датум приступа 24.11.2021.

96 Статистички подаци о вирусу *COVID 19* у Републици Србији, Министарство здравља Републике Србије и Институт за јавно здравље – „Др Милан Јовановић Батут“. 24.11.2021. <https://covid19.rs/>, датум приступа 24. 11. 2021.

се овде оправдано намеће логично питање: Да ли смо могли да предвидимо да ће се свет суочити са оваквим ризиком на глобалном нивоу?

Графикон бр.1: Географска дистрибуција корона вируса широм света (14-дневна стопа обавештавања о случају COVID 19 на 100 000, 44 и 45 недеља)

Извор: *European Centre for Disease Prevention and Control*, 24. 11. 2021., <https://www.ecdc.europa.eu/en/geographical-distribution-2019-ncov-cases>, датум приступа 24. 11. 2021..

Одговор на ово питање је несумњиво да. Као што је већ напоменуто почетак XXI века су поред многих других изазова обележиле и бројне епидемије. О томе сведочи и објављивање извештаја Комисије за глобални оквир здравственог ризика у будућности 2016. године (*Commission on a Global Health Risk Framework for the Future*) и Глобалног одбора за надгледање спремности 2019. године (*Global Preparedness Monitoring Board*). Управо ове извештаје Денис Сновер [Dennis Snower] наводи као доказ да је пандемија корона вируса додатно истакла глобалну неприпремљеност реаговања у кризним периодима без обзира на бројна упозорења.⁹⁷

Унутар извештаја Комисије за глобални оквир здравственог ризика у будућности се децидирано наводи потреба

97 Dennis Snower, „Awakening in the post-pandemic world“, March 27, 2020. <https://www.brookings.edu/blog/future-development/2020/03/27/awakening-in-the-post-pandemic-world/>, датум приступа 27. 05. 2021.

за већим финансијским улагањима како би свет био сигурнији од потенцијалних пандемија. „Иако постоје огромне несигурности у моделирању ризика и потенцијалног утицаја кризе заразних болести, проблем је актуелан без обзира на то којим се вредностима руководимо. Потенцијални губици у смислу људских живота и средстава за живот су огромни. Сами економски трошкови могу бити катастрофални. Према нашем прорачуну, годишњи очекивани губитак од потенцијалних пандемија износи више од 60 милијарди долара. Као меру против тога предлажемо повећање потрошње од око 4,5 милијарди долара годишње – што је делић онога што потрошимо на друге ризике за човечанство. Ово је значајна инвестиција, која је дефинисана као ризик по безбедност људи. Окружени ризиком за економски раст и стабилност, она је уједно подједнако важна. Штавише, ризици од превеликог или премалог трошења су асиметрични. Чак и ако смо преценили ризике потенцијалних пандемија, новац уложен за њихово ублажавање и даље ће бити добро утрошен новац. Већина инвестиција које препоручујемо помоћи ће да се остваре остали високи приоритети здравствених циљева, као што су сузбијање антимикробне резистенције, као и садржаја ендемских болести попут туберкулозе и маларије. Ипак, ако потрошимо премало, отварамо врата катастрофи застрашујуће величине.“⁹⁸ Оправданост бојазни за економски суноврат се може видети и на основу актуелне пандемије коронавируса која већ сада према неким проценама премашује трошкове неколико билиона долара на глобалном нивоу. Извештај Глобалног одбора за надгледање спремности наглашава да је болест одувек била део људског искуства, при чему је комбинација глобалних трендова, са растућом несигурношћу и погоршавањем екстремних временских услова, екстремно повећала ризике у савременом друштву. „Болест успева у хаосу и њиме се обилато користи. Епидемије су у порасту у последњих неколико деценија, а спектар глобалне здравствене кризе се повећава. Ако је тачно рећи „да је прошлост била пролог“, онда постоји врло реална опасност од брзог покретања врло смртоносне пандемије респираторног патогена који ће убити 50 до 80 милиона људи и избрисати готово 5%

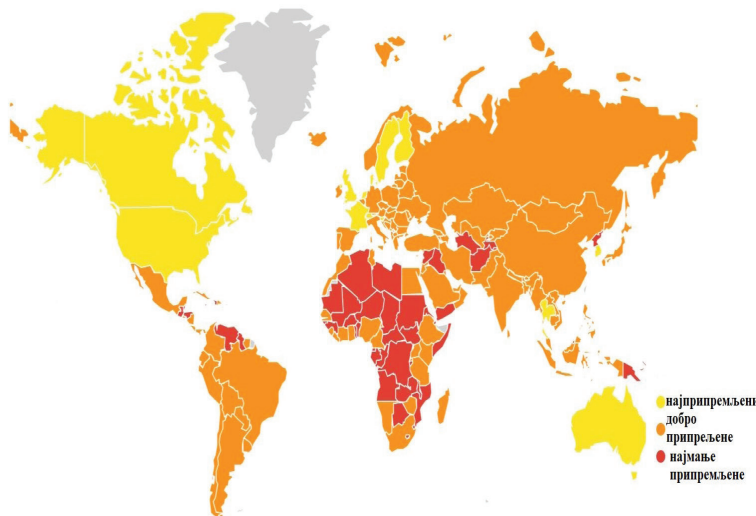
---

98 *The Neglected Dimension of Global Security A Framework to Counter Infectious Disease Crises*, Commission on a Global Health Risk Framework for the Future, 2016, p. 1-2.

светске привреде. Глобална пандемија у том обиму била би катастрофална, створила би широку пустош, нестабилност и несигурност. Свет није спреман.⁹⁹ На основу ових извештаја долазимо до прве најважније лекције које са собом носи пандемија коронавируса, а то је да смо морали бити спремнији за њу, јер смо имали бројна упозорења да ће се овакав сличан догађај догодити у скоријој будућности. Имајући ово у виду, потребно је осврнути се и на начин на који се мерила досадашња припремљеност за безбедносне ризике у здравственој сфери.

Уколико се погледа званично прихваћен и коришћен Глобални индекс здравствене безбедности урађен од стране Центра за здравствену безбедност Џон Хопкинс могле су се видети и одређене неправилности. У њему се истовремено истиче недостатак припремљености за суочавање са ризицима по здравствену безбедност, али се уједно већина земаља сврстава међу најприпремљеније и добро припремљене земље (видети графикон бр. 2).

Графикон бр. 2: Глобални индекс здравствене безбедности

Извор: *GHS INDEX – Global Health Security Index – Building Collective Action and Accountability*, John Hopkins, Center for Health Security, Nuclear Threat Initiative, October 2019.

99 *A World At Risk – Annual report on global preparedness for health emergencies* Global Preparedness Monitoring Board, Global Preparedness Monitoring Board Secretariat, Geneva, September 2019, p. 6.

Глобални индекс здравствене сигурности је урађен на основу степена ризика који се односи на шест категорија: превенција, откривање и пријављивање пандемије, брзи одговор, јак здравствени систем, поштовање међународних норми и рањивост на биолошке претње. Минимална оцена коју је земља могла да добије је 0, док је максимална оцена 100. Према овом индексу могуће је издвојити следеће 13 земље које се сврставају у најприпремљеније, а то су: Сједињене Америчке Државе (83,5), Велика Британија (77,9), Холандија (75,6), Аустралија (75,5), Канада (75,3), Тајланд (73,2), Шведска (72,1), Данска (70,4), Јужна Кореја (70,2), Финска (68,7), Француска (68,2), Словенија (67,2) и Швајцарска (67). Уколико упоредимо спремност земаља према овом индексу са постигнутим резултатима суочавајући се са пандемијом коронавируса долазимо до веома противуречних сазнања. САД, које су добиле највећу оцену за припремљеност за безбедносне ризике у здравственој сфери, су уједно и земља која је међу водећим по броју пријављених заражених и умрлих особа од корона вируса. Велика Британија која је заузела високо друго место по припремљености је, такође, забележила катастрофалне резултате и спада међу најугроженије земље које су поклекле пред изазовом овог вируса. Уколико погледамо успех земаља са борбом против ковида 19 и упоредимо га са резултатима који су постигнути широм света долазимо до сазнања да Индекс не представља реалну слику о припремљености за здравствене ризике на глобалном нивоу. То нас доводи до друге велике лекције, а то је да је потребно направити нову процену капацитета здравствених система и изградити нови Индекс који ће показати реално стање на глобалном нивоу, а како би смо могли да уочимо постојеће недостатке. То би умногоме помогло и јачању државних капацитета генерално, што би као крајњи резултат имало много ефикасније суочавање са пандемијама.

Трећа лекција пандемије коронавируса, можда и најважнија, је недостатак глобалне сарадње и солидарности. Пандемија је изазвала хаотичан одговор земаља широм света при чему су се све свака од њих руководила пре свега својим сопственим националним интересима. Истовремено изостаје видљивија улоге међународних организација које би организовале неки заједнички одговор, а који би свакако био много

ефикаснији. „Чак и најмањи поремећаји у доступности радника, струје, воде, производа на бази нафтних деривата и других производа могли би зауставити многе аспекте савременог живота. Глобална економија је захтевала да се вишак трошкова избаци из производње, транспорта и продаје производа. Залихе се свде на минимум (....) Као резултат тога, већи део развијеног света зависи од испоруке у последњем тренутку многих критичних производа (као што су лекови, санитарски материјал, храна и опрема) и услуга (као што је подршка у комуникацији).“¹⁰⁰ Тренутак када су државе широм света биле суочене са тиме да су морале да уведу ванредна стања и да се у потпуности зауставе је уједно и тренутак када је дошло до пораза у борби против пандемије. Све државе су се руководиле превасходно сопственим националним интересима и спроводиле мере које су у том тренутку сматрале неопходним. Тако је нпр. велики број западних држава, попут САД и Велике Британије нпр., одлагао драстичније мере зарад спречавања економских губитака, стављајући профит изнад безбедности грађана. Истовремено је дошло до огромног губитка солидарности на међународном нивоу. „Од пријаве првог случаја, владе широм света се труде да заштите своје грађане – ослобађање болничких капацитета, производња уређаја за тестирање, ограничавање путовања, осигурање националних граница, пружање економске подршке отпуштеним и тако даље. Свака земља се бори за себе, гомилајући велике дефиците државе како би сачувала своје грађане. (...) Приступ „ја-први“ који је прихватио не само Доналд Трамп, већ и већина других политичких лидера у данашње време, у потпуности је бескористан као стратегија за решавање пандемије“¹⁰¹ Овакав приступ је сам по себи бесмислен, јер као што је већ напоменуто пандемије не поштују границе.

Иако је тачно да нико не може да предвиди када ће се и где појавити следећа пандемија, оно што је сигурно да ће због међузависности глобалне економије данас њене последице бити далеко веће од утицаја на људско здравље. „Недавно истраживање Лови института за међународну политику (*Lowy Institute for International Policy*) је дало најопсежније

100 Michael Osterholm, „Unprepared for a Pandemic“, *Foreign Affairs*, P.O. Box 324, Congers, NY, 2/2007, p. 55.

101 Dennis Snower, „Awakening in the post-pandemic world“, op.cit.

процене до сада на овом пољу и открило да би и блага пандемија слична оној из 1968. године убила 1,4 милиона људи и коштала би око 330 милијарди долара (или око 8 процената глобалног БДП-а) у изгубљеном економском дохотку. У случају да се данас појави пандемија озбиљнија од оне која се догодила 1918/19. године, умрло би преко 142,2 милиона људи, а светски БДП би претрпео губитак од 4,4 билиона долара.¹⁰²

Једно од кључних питања које се овде поставља је проблем институционалне организације здравственог система и улоге државе. Адријан Кеј [Adrian Kay] и Овен Вилијамс [Owain Williams] истичу да се руковођењем основних принципа неолиберализма, као доминантном парадигмом у међународним односима, логично изводи закључак да се са процесом комодификације и либерализације треба наставити и у здравственој сфери.¹⁰³ Под утицајем неолиберализма процес трансформације здравства у робу која поседује одређену економску вредност је постао неизбежан. ..Тако је нпр. током протекле деценије јавни дискурс о кризи здравственог система у Квебеку нарастао до таквих размера да је у очима многих Квебечана и Канађана криза постала трајна карактеристика сектора здравствене заштите. Дискурс о кризи доприноси промовисању тржишно оријентисаног модела управљања здравственом заштитом те подстиче прихватање тржишно оријентисаних политика у здравству.¹⁰⁴ Либерализација здравственог система неизбежно доводи до суштинских промена његовог постојања и функционисања. Основна идеја је да се држава повуче и из ове сфере, док се читав здравствени систем препушта тржишном функционисању. Тиме се брига о здрављу у потпуности ставља у руке појединаца као њихова сопствена одговорност. Сам чин потпуног повлачења државе из сфере здравства на први поглед делује привлачно.

---

102 Michael Osterholm, „Unprepared for a Pandemic“, op.cit., p. 55.

103 Adrian Kay and Owain Williams, „Introduction: The International Political Economy of Global Health Governance“, *Global Health Governance Crisis, Institutions and Political Economy* (eds. Adrian Kay and Owain Williams) PALGRAVE MACMILLAN, New York 2009, p. 5.

104 Stan Sabina, „The Discourse on the “Crisis of the Health Care System” and the New Governance Model of Health Care in Quebec“. CONTEMPORARY issues, 2009/1, p. 1.

Кеј и Овенс наводе следеће разлоге због којих процеси либерализације и комодификације здравља напредују: „Прво и најважније, неолиберализам је проширен и моћан као образац политике у глобалном управљању уопште, а на глобалну здравствену политику утицала је аналогична ширења из других сектора. Неолиберализам, такође, обухвата низ легитимних идеологија или мантри које промовишу и оправдавају комодификацију и либерализацију у случају здравља. Они укључују императиве конкурентности, ефикасности и потрошачког карактера и избора. Друго, у неолиберализацији здравља постоји снажан мотив профита. Здравствене услуге остају највећи сектор услуга у свету који је и даље у великој мери неприватизован.“¹⁰⁵ Имајући у виду три деценије ширења неолиберализма очекивано је да ће здравствени систем бити још један у низу чије ће државно управљање бити доведено у питање.

Последице оваквог искључиво тржишно оријентисаног здравственог система, међутим, могу бити катастрофалне и већ су показале бројне слабости. Разлог неприпремљености за епидемију вируса еболе у Гвинеји, Сијера Леонеу и Либерии (2013–2016) лежи управо у тржишно оријентисаној фармацеутској индустрији „Иако су ови случајеви привукли читаву светску пажњу, одговор на њих можемо описати само као посртање до надокнађивање пропуштеног. Хеморагична грозница изазвана вирусом еболе први пут је описана 1976. године у тадашњем Заиру. У Субсахарској Африци дошло је до додатних малих избијања. Уганда и друге земље контролисале су избијања, али без постојања ресурса и организованог одговора. Изгледа, међутим, да нису сви спавали. Истраживачи у лабораторијама учинили су оно у чему су добри, а молекуларна биологија је вирус еболе прилично добро описала и напредовала је у његовом разумевању. Обећана је вакцина и антивирусна терапија, али није учињен напор ка њеном лиценцирању.“¹⁰⁶ Одговор на питање због чега ово није учињено до краја је веома прост – није постојала економска добит у продаји вакцине најсиромашнијим земљама на свету.

105 Adrian Kay and Owain Williams, „Introduction: The International Political Economy of Global Health Governance“, *op.cit.*, p. 7.

106 Anthony Robbins and Ruth Berkelman, „Lessons from the public health response to Ebola“, *Journal of Public Health Policy*, 1/2015, p. 1.

Избијање епидемије у Конгу августа 2018 која је трајала скоро две године такође потврђује озбиљност ове ситуације. У време почетка епидемије постојале су две експерименталне вакцине, при чему је у САД тек крајем 2019. године одобрена вакцина за употребу.

Истовремено, Европа је под притиском САД напустила концепт социјалне државе што се поражавајуће одразило на бројне институције, што је као крајњи резултат имало и урушавање здравственог система. „То неоспорно доказују хиљаде смртних случајева изазваних овом болешћу у Шпанији, Италији, Белгији, Француској, Великој Британији, Шведској, итд. ЕУ такође није у потпуности исказала солидарност са тим земљама, у толикој мери да када је обавештена о броју смртних случајева у Италији, председница Европске комисије (Ursula von der Leyen) упутила је „извињење“ овој земљи. Али питање је чему ће користи ово „извињење“ покојницима и њиховим породицама. Не може се то назвати другачије, осим лицемерја Запада.“¹⁰⁷

Због ових разлога Томас Пикети позива на размишљање о минималном дотирању здравственог и образовног система за све становнике света, које би се финансирало на основу „универзалног права свих земаља и које би се заснивало на делу пореских прихода што се убирају од најпросперитетнијих економских актера: великих компанија, домаћинстава с високим дохотком и наследства (на пример оних с дохотком 10 пута вишим од светског просека, односно од један одсто најбогатијих људи на свету.“¹⁰⁸ То је једини начин да се изборимо са неолиберализацијом читавог друштва која као једини циљ било какве акције види профит. Говорећи о овоме Ноам Чомски у само једном пасусу сумира све разлоге неуспеха тржишног друштва да се суочи са пандемијом коронавируса:

---

107 Uroš Šuvaković „Reflections on the pandemic: a view from Serbia“, *Reflections during the Pandemic* (ed. Dasarath Chetty) International Sociological Association and Faculty of Political Sciences and Sociology, SPAIN, 2020, p. 22.

108 Томас Пикети, „Најсиромашнији ће врло брзо прекинути изолацију у потрази за послом“, 21. април 2020. <https://www.rts.rs//page/stories/ci/Коронавирус/story/3175/ekonomija-i-epidemija/3929352/tom-piketi-globalna-ekonomska-kriza-u-pandemiji.html>, датум приступа 05.02.2021.

„Овде се враћамо на саме основе, криза је појачана дивљачким неолиберализмом и дубоким социо-економским проблемима. Знало се дуго времена да је пандемија врло вероватна. Схватило се раније да ће то вероватно бити пандемија корона вируса са малим модификацијама епидемије САРС-а која се појавила пре неколико година. Идентификовани су вируси, секвенционирани су према расположивим вакцинама. Лабораторије широм света су од тада радиле на заштити од потенцијалних пандемија. Тржишни сигнали нису то препознали. Своју смо судбину препустили приватним тиранијама, званим корпорације, које нису подложне интересима јавности. У овом случају великој фармацеутској индустрији ће нова крема за тело бити исплативија од вакцине које ће заштити људе од потпуног уништења.“¹⁰⁹

Наравно, криза, са друге стране, може уједно бити и покретачка снага која ће покренути протесте широм света. „Већ у првих неколико месеци извештаји о пандемији стигли су из целог света о масовним протестима, од којих су неки били спонтани „немири хране“, али велики део чинио је и организовани отпор. На пример, у Сједињеним Америчким Државама, радници су извршили талас штрајкова и протеста док се вирус ширио како би захтевали своју безбедност, док су подстанари позивали на штрајкове кирија (...) а радници у аутомобилској индустрији су самостално почели штрајкове без било какве синдикалне организације како би се фабрике затвориле, бескућници су преузели куће, здравствени радници на првим линијама тражили су залихе потребне за обављање послова и останак на сигурном.“¹¹⁰ Пандемија самим тим уједно може означити и почетак глобалног освешћења и борбе против све већег хаоса у светском капиталистичком систему. У супротном, уколико се покретачка снага изгуби, пандемија ће бити злоупотребљена од стране глобалних владара у сврху обликовања новог светског поретка по неолибералним принципима.

109 Ноам Чомски, „О корона вирусу се све знало“, 05. 04. 2020. <https://www.rtvbn.com/3981262/noam-comski-o-korona-virusu-se-mjesecima-sve-znalo>, датум приступа 05. 04. 2020.

110 William Robinson, „The Coronavirus and the Pandemic of Global Capitalism“, *Reflections during the Pandemic* (ed. Dasarath Chetty) International Sociological Association and Faculty of Political Sciences and Sociology, SPAIN, 2020, p. 15.

Оправдано се поставља питање шта је могло бити урађено другачије? Пандемија у комбинацију са економским последицама истовремено доводи до јачања политичке нестабилности и политичке супростављености. „Спровођење изолације у крхким економским системима могло би се испоставити као потпуно неадекватно. Будући да не постоји социјална помоћ, најсиромашнији ће врло брзо морати прекинути изолацију у потрази за послом, што ће изазвати нов талас ширења заразе. У Индији се изолација превасходно сводила на то да се из града протерају мигранти и сеоско становништво, што је довело до насиља и масовних сеоба, уз опасност од интензивнијег ширења вируса. Да би се избегао помор, потребна нам је социјална држава, а не држава-затвор.“¹¹¹ Дакле, прва мера која би била најзначајнији бастион борбе против пандемија односи се на мере које морају бити примењене на националном нивоу широм света. Потребно је учинити један заокрет ка развоју социјалне државе, уз истовремени отклон од свеопштег примењивања неолибералних принципа у свим друштвеним сферама.

Друга мера тиче се међународног нивоа, јер пандемија истовремено поседује и геополитички аспект. Довољно је поменути заоштрене односе између Кине и САД, па видети на који начин пандемија, поред економских нестабилности на глобалном тржишту, уједно доводи и до додатне поларизације односа између великих сила. Трговински рат који се већ водио између ове две земље међусобним санкцијама је само био полазна тачка за даље заоштравање односа у доба пандемије. И док, са једне стране, САД виде Кину као главног кривца за избијање пандемије, Кина са друге стране, сматра да САД не чине довољно како би се криза довела под контролу.

Глобална поларизованост у условима кризе доводи до великих последица, јер природне катастрофе, вируси и бактерије, о чему је већ било речи, не познају границе. Савремено друштво истиче значај постојања мултиполарног света у коме се традиционални облици дипломатије стављају пред изазове, при чему уједно неминовно долази до настанка нових облика. Здравствена сфера у овоме није никакав изузетак. Чак напротив, глобална сарадња на овом пољу постаје изузетно

111 Томас Пикети, „Најсиромашнији ће врло брзо прекинути изолацију у потрази за послом“, *op.cit.*

значајна из неколик разлога. Прво, сарадња и размена знања између држава на пољу медицине, а у циљу напретка на пољу борбе против огромног броја болести је неопходна. Друго, савремени свет карактерише огроман број безбедносних и здравствених изазова који захтевају заједничку сарадњу свих држава на глобалном нивоу. Тиме долазимо до неопходности јачања сарадње на међународном нивоу и настанка нечега што постоји дуги низ година, а што се данас назива именом глобална здравствена дипломатија (*global health diplomacy*). Постоји пет разлога који карактеришу глобалну здравствену дипломатију, а који су уједно и камен темељац здружене борбе против глобалних здравствених претњи и ризика: „(1) Природа предмета – Односно, здравље је прекогранична брига за све нације и захтева заједничко деловање; (2) Улога науке и научника – То јест, одговор на ширење болести у великој мери зависи од разумевања узрока и последица болести и од продуктивног сучељавања здравствених стручњака широм света, што чини срж здравствене дипломатије; (3) Сложеност преговора – То значи, сучељавање дипломатије и науке, вишеслојни, мултифакторски и мултиакторски преговори који се истовремено одражавају на трговину и односе моћи што преговоре чини веома сложеним; (4) Укљученост специфичног питања правичности – Правичност је била покретачка снага глобалног здравственог програма од његовог почетка, али она је добила снагу тек усвајањем Миленијских циљева развоја. Низ глобалних здравствених стратегија бави се управо питањима једнакости на специфичне начине, као што су нпр. неравноправност цена; (5) Иновативне карактеристике и приступи који карактеришу глобално здравље –Током своје историје, у свакој институционалној фази, здравствена дипломатија је била високо иновативна у развоју метода, инструмената и организационих облика.“¹¹² Такође, истовремено настаје потреба за настанком једног новог дискурса комуникације на међународном нивоу. Поред промоције мера физичке дистанце на индивидуалном нивоу као превентивне мере, истовремено је дошло и до дистанцирања између држава.

112 Ilona Kickbusch, „21st Century Health Diplomacy: A New Relationship Between Foreign Policy and Health“, *21ST CENTURY GLOBAL HEALTH DIPLOMACY* (eds. Thomas E. Novotny, Ilona Kickbusch, Michaela Told), World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd, London, 2013, p. 24-25.

Колико год била озбиљна пандемија корона вируса, увек треба имати на уму да у будућности стално постоји опасност од избијања неке друге, још смртоносније и опасније пандемије. У супротном, цена која се плаћа могла се видети на примерима бројних држава које су пандемију коронавируса дочекале неспремно. Овде се више не сме постављати питање да ли се превише улаже на овом пољу, као и да ли ова улагања доносе профит. Чак напротив, као што је већ напоменуто, много већа опасност лежи у томе да не чинимо довољно, јер свака глобална пандемија за собом оставља последице које далеко превазилазе неопходна улагања. „Нажалост, америчка и друге владе нису се значајније обавезале на истраживање и развој нових врста вакцина против грипа и изградњу опсежних производних капацитета; оне третирају истраживање и развој вакцина као да се ради о послу као и обично, а не о некој катастрофи која је у току.“¹¹³ Потребно је уложити значајнија финансијска средства на овом пољу, уз истовремено јачање међународне сарадње која ће као крајњи резултат имати заједнички одговор у тренуцима глобалне пандемије. Главни разлог овоме је што се против пандемија не бори локално, већ је неопходан заједнички одговор свуда и на сваком месту. У супротном, сви хаотични и спорадични напори држава, без обзира на њихову тренутну успешност, су унапред осуђени на неуспех. Пандемија корона вируса је довела до преиспитивања ових принципа и до проналажења најефикаснијих начина који су довели до рекордног рока када се ради о проналаску вакцине против ове болести. Оно што је такође охрабрујуће је то што је дошло до тога да је неколико земаља развило вакцину по против ковида 19, али, уместо да ово доведе до олакшања у борби против пандемије, вакцине су на неки начин постале геополитичко оружје око кога се воде беспштедне борбе у којој новац побеђује било какав вид хуманости.

Управо због тога је савет Европе 27. јануара 2021. године усвојио Резолуцију 2361/2021 – Ковид 19 вакцине: етичка законска и практична разматрања.¹¹⁴ Овај докуменат посебно добија на значају имајући у виду да је пандемија ковид 19

¹¹³ Michael Osterholm, „Unprepared for a Pandemic“, op.cit. p. 54.

¹¹⁴ *Covid-19 vaccines: ethical, legal and practical considerations*, Parliamentary Assembly, EU, 27 January 2021.

покренула многа практична питања за која Европска унија није имала званичан став. Овоме је нарочито допринела чињеница да су земље чланице ЕУ доносиле одлуке везане за пандемију искључиво из визуре сопствених националних интереса. Тиме су сиромашне земље које поседују капацитете и ресурсе без обзира на припадност овој међународној организацији остављене саме себи. Овај проблем се манифестовао током читавог трајања пандемије при чему је већина земаља тешко долазила до медицинске опреме и лекова. Проналазак вакцине је изнова покренуо ово питање. Резолуција 2361 по први пут јасно дефинише став Европске уније о томе да је за превазилажење пандемије неопходна сарадња између свих држава чланица која на крају мора да резултира равномерном, правовременом и праведном расподелом вакцина. У време када је вакцина уместо да доведе до решења проблема постала геополитичко оруђе сваки вид нормативног регулисања овог поља је више него потребан.

Резолуција 2361 се састоји из осам тачака. Прва тачка Резолуције указује на то да је пандемија поред тога шио је однела огроман број људских живота истовремено оголила постојеће поделе и неједнакости. Неопходне здравствене мере су уништиле глобалну економију што је допринело порасту незапослености и сиромаштву. Као једино решење да се овај проблем превазиђе у другој тачки се истиче масовна вакцинација. Међутим, већ у трећој тачки се може видети највећи проблем у спровођењу масовне вакцинације, а то је чињеница да у овом тренутку потражња у огромној мери надмашује понуду. То доводи до сурове борбе за вакцинама у којој богате земље свакако имају предност. Управо због тога четврта и пета тачка указују да вирус не познаје границе и да је због тога потребна међународна сарадња која ће омогућити глобалну једнакост у приступу вакцинама. Колико је сурова борба за вакцине говори и то што фармацеутске компаније што су их произвеле не испоручују унапред договорене количине вакцина из чисто финансијских разлога и њихове продаје онима који за то имају пара да плате већу суму.

Поред регулисања на међународном нивоу тачка шест ове Резолуције истиче значај даље унутрашње расподеле вакцина унутар држава чланица. Инсистира се на етичком и пра-

ведном начину расподеле вакцина при чему ће у првој фази вакцину добити они којима је најпотребнија.

Тачка седам ове Резолуције је најважнија јер се у њој детаљно дефинишу основни принципи који морају бити испоштовани како би се Европска унија изборила са пандемијом, а то су: неопходност једнаког приступа здравственој заштити; развој стратегије за правичну дистрибуцију вакцина омогућити добру информисаност грађана о вакцинама и сузбити било какав вид дискриминације по питању тога да ли је неко вакцинисан или не; вакцинација мора искључиво бити добровољна али не обавезна; предузимање свих могућих мера за развој вакцине која би била намењена деци. У Резолуцији се закључује да су научници урадили изузетан посао у рекордном року и да је сада на владама да делају. Један од највећих доприноса ове Резолуције је инсистирање на томе да вакцине морају бити јавно добро које на глобалном нивоу мора бити доступно свуда и свима.

**НЕОЛИБЕРАЛНО РАЗАРАЊЕ
НАЦИОНАЛНЕ ДРЖАВЕ**

ДРЖАВА И НЕОЛИБЕРАЛНИ МОДЕЛИ УРУШАВАЊА НАЦИОНАЛНИХ ПОЛИТИЧКИХ ИНСТИТУЦИЈА

Неолиберални концепт глобализације и судбина националне државе

Џон Ралстон Сол [John Ralston Saul] указује да су крајем двадесетог века национализам и национална држава постали снажнији него у време када је почела глобализација. „Веровање у глобалне економске истине је ослабило. Све је више знакова међународне економске пометње. Утихнуло је дивљење према неименованим лидерима глобалистичког пројекта. Невладине организације и њихове вође углавном остају у дефанзиви, јер су склони да себе доживљавају као стручњаке и противнике оних који су на власти.”¹¹⁵ Због тога се оправдано поставља питање да ли глобализација значи уједно и крај националне државе? Неолиберални концепт свакако није наклоњен националној држави. Ентони Гиденс [Anthony Giddens], бавећи се националном државом, каже да она постоји тамо „где постоји политички апарат (...) који управља датом територијом, а чији је ауторитет потпомогнут помоћу правног система”.¹¹⁶ Све гушћа повезаност данашњих држава настаје као плод: технолошко-информатичке револуције која је довела до компресије простора и времена;

115 Џон Ралстон Сол, *Пропаст глобализма и преобликовање света*, Архипелаг, Београд, 2011, стр. 298.

116 Joseph Zajda, „Nation-Building, Identity and Citizenship Education: Introduction”, *Nation-Building, Identity and Citizenship Education Cross-cultural Perspectives* (priređili: Joseph Zajda, Holger Daun, Lawrence J. Saha), Springer, 2009, p. 2.

стварања глобалног тржишта; све већег утицаја дешавања у једном локалитету на живот индивидуа и заједница на другој страни планете; формирања свести о повећаној међузависности; успона све моћнијих транснационалних и наднационалних економских сила и политичких институција које обликују слику света; распрострања истоветних форми (индустријализма, постиндустријализма и информатичке револуције, тржишне економије, вишепартијског система...) у готово свим социјалним просторима.¹¹⁷

Као резултат утицаја процеса глобализације дошло је до повећања покретљивости становништва и капитала. Глобализација спада у ред комплексних друштвених процеса који захтевају један широк приступ у јаснијем разумевању. Сам термин глобализација је још почетком 80-тих година XX века био веома ретко коришћен, да би се данас његова употреба толико интензивирала да је постало незамисливо заобићи га приликом било какве озбиљније анализе савременог друштва. Глобализација је са собом донела и постављање питања рушења националних баријера и десуверенизације националних држава. Сам процес глобализације дефинише се као компресија времена и простора уз развој глобалног тржишта у коме постојеће границе губе свој значај. Владимир Вулетић сматра да је немогуће дати једну општеприхваћену дефиницију глобализације јер је реч о новом појму у друштвеним наукама око којег се још увек воде веома живи интелектуални спорови, али да је могуће указати на неколико важних одредница које омогућавају коришћење овог термина у друштвеним наукама. Глобализација, схваћена у том контексту представља низ разнородних економских, политичких и културних процеса који могу, али не морају бити међусобно усклађени, којима се трансформише просторна организација друштвених односа и ствара нова глобална мрежа привредних активности, прерасподељује моћ између постојећих и нових актера на светској политичкој сцени и ствара нова крхка мрежа друштвених и културних међузависности.¹¹⁸ Она подразумева ширење различитих друштвених активности, преко постојећих политичких

117 Мирослав Печујлић, *Глобализација – два лика света*, Београд: Гутенбергова галаксија, 2002, стр. 17-18.

118 Владимир Вулетић, *Глобализација*, Београд: Завод за уџбенике, 2009, стр. 17.

граница и независно од њих, коме доприноси умножавање и убрзавање токова новца, трговине, инвестиција, радне снаге, идеја и, пре свега, информација, а које претпоставља развој нове транспортне и комуникационе технологије.¹¹⁹

Постоје различита тумачења о судбини национале државе у савременом друштву. Дејвид Хелд [David Held] је дао једно од најшире прихваћених оквира који сумирају ове дебате. Према њему потребно је разликовати три стране:

1. Хиперглобалисти – За њих глобализација представља историјску неизбежност која води ка стварању глобалног тржишта, економије, политике, цивилног друштва... Они истичу да се моћ националне државе налази у опадању и да ће оне на крају нестати.
2. Скептици – Скептици се јављају као реакција на хиперглобалисте. Према њима глобализација не представља ништа више до мита, она је изван реалности. У стварности је изражен процес стварања светских регија, што је у директној супротности са процесом глобализације. Они, такође, заступају супротно виђење када се ради о положају националних држава у савременом друштву у односу на хиперглобалисте. Националне државе, према њима, не само да неће нестати, већ ће њихова моћ протоком времена све више јачати.
3. Трансформационисти – Они представљају неку врсту средине између два горе наведена становишта. Глобализација је према њима реалан, комплексан и противуречан процес. Држава трпи одређене промене али и даље остаје један од најважнијих актера на глобалној сцени.¹²⁰

Иако форсирана од стране најмоћнијих држава Запада, глобализација неизбежно рађа многобројне отпоре. Ти отпори преваходно се односе на покушај очувања националног идентитета, као и увећале могућности најмоћнијих сила да утичу на креирање политичких одлука у мање развијеним државама. Како истичу Хелд и МекГру [Anthony McGrew]

¹¹⁹ Исто, стр. 17.

¹²⁰ Александра Мирковић, Петар Матић, *Изазови и парадокси глобализације*, Београд: Институт за политичке студије, 2007, стр. 13-20.

„сужавање света, уз истовремено јачање свести о свету као целини“.¹²¹ Роналд Робертсон [Ronald Robertson] као основну последицу глобализације истиче „сужавање света, уз истовремено јачање свести о свету као целини“.¹²² Чувени немачки социолог и критичар глобализације Улрих Бек [Ulrich Beck], као примарну последицу глобализације види отварање затворених друштава и држава, што се превасходно огледа у губитку националног суверенитета и постепеном преласку у једно ново, светско друштво. Као заговорник идеја и тековина европске социјалдемократије, највећег непријатеља даљег напретка у свим аспектима друштвеног живота, налази у неолибералној идеологији која се, с једне стране нуди, али и намеће огњем и мачем од стране западних сила, истовремено га упоређујући са његовим некадашњим непријатељем, марксизмом.¹²³ У већини случајева, изразито код мање развијених земаља термин глобализација се схвата у конотацији американизације, и у широј конотацији, вестернизације. Тежња ових високо развијених, индустријализованих земаља је да учине што већи број држава пријемчивим за уплив свог капитала, то јест, да се њихова тржишта у потпуности отворе за продор капитала транснационалних корпорација. За разлику од некада затворених националних тржишта, која су била скоро у потпуности затворена, савремено, светско тржиште карактерише, непостојање светке владе и контролних механизма над токовима капитала, што за последицу има ширење глобалног дезорганизованог капитализма, услед непостојања хегемонијалне власти нити интернационалног режима, како на економском, тако и на политичком плану. Овај, глобални „политички дефицит“ покушава се надопунити уједначавањем и хомогенизацијом економско-политичког простора, наметањем универзалних вредности либерализма и институционалних решења земаља развијеног Запада, што уједно

121 David Held and Anthony McGrew, (Eds.), *The global transformations reader: An introduction to the globalization debate*, Cambridge, UK: Polity Press/Blackwell, 2000, p. 2.

122 Роналд Робертсон, „Глобализација као проблем“ Глобализација, Осиек-Загреб: Пан Либер, 1999.

123 Улрих Бек, „Неолиберални глобализам, сличан је свом заклетом непријатељу марксизму. То је реинкарнација марксизма у облику идеје менаџмента“, „Заблуде глобализма“, *Глобализација*, Осиек-Загреб: Пан Либер, 1999.

намеће огроман број етичких питања и питања идентитета једне нације.¹²⁴

Неолиберални модел глобализације, као облик организације друштва на глобалном нивоу, се показао као потпуни промашај. Емануел Тод [Emmanuel Todd] на самом почетку своје студије под називом *После империје* наглашава да смо били навикнути да у Сједињеним Америчким Државама видимо решење, док оне све више почињу да представљају проблем за свет. „Гаранти политичке слободе и економског поретка током последњих пола века, данас су све више фактор међународне нестабилности, одржавајући, тамо где то могу, несигурност и сукоб. Од читавог света захтевају да призна да поједине државе, другоразредне важности, чине *осовину зла*, коју треба победити и уништити.”¹²⁵ За Амерички капитализам се оправдано може рећи да представља „супер капитализам” или још боље „турбо капитализам”. Данас се за процес глобализације може рећи да се налази у фази финансијског глобалног капитализма. Концентрација његових актера је на финансијском тржишту и зато је америчка економија све више „економија кризе”. Главни ослонац њихове економије су „штампарије новца и фабрике наоружања”. Ноам Чомски [Noam Chomsky] наглашава да Сједињене Америчке Државе користе Светску трговинску организацију, Светску банку и ММФ како би извучиле екстра профит и експлоатисале друге земље у виду различитих позајмица, кредита и донација. То је једна економија на стакленим ногама којој се не пише светла будућност, јер стално постоји могућност њеног рушења. У америчкој спољној политици је све мање дипломатије а све више коришћења силе, што говори о несигурностима и противречностима које изнутра изједају овај систем. Сједињене Америчке Државе су се у 2011. години суочиле са могућношћу банкрота која је буквално избегнута у последњим минутима, што је могао да буде неславни резултат једне од највећих рецесија које су погодиле свет, али вероватно и настанак нове. Наиме, САД су имале рок до 2. августа да постигну споразум о подизању границе задуживања, а да би могле да наставе са отплатом својих кредита. То је уз мно-

124 Драган Станар, *Етика међународне политике*, Добротољубље, Београд, 2021, стр. 188-199.

125 Емануел Тод, *После империје – есеј о распаду америчког система*, Паидена, Београд, 2006, стр. 5.

го препирки између Демократске и Републиканске странке на крају урађено и Сједињене Америчке Државе су могле да одахну, али и велики број других земаља које су страховале да би њихов банкрот послао талас шокова на глобалном ни-воу.

Џон Ралстон Сол сматра да је мало оних који су предвидели да ће се национализам вратити због погубне грешке која је почињена приликом ранијег одбацивања национализма. „Ми смо, заправо, само претпоставили да смо га се решили. Западна Немачка је, из очигледних разлога, предњачила по том питању, прогласивши државу – своју државу – постнационалном. А Немачка је на крају крајева, била језгро европског интегристичког пројекта. Један од водећих политичара, Оскар Лафонтен [Oskar Lafontaine], писао је 1988. године *о надилажењу националне државе*. То је било само неколико година пре него што је у Југославији букнуо етнички националистички сукоб, а Немачка, заједно са другим теоријски постнационалним демократијама, покушала да се умеша подржавајући једну етничку групу у односу на друге. Како то да су модерне постнационалне државе реаговале на једну испрва мање значајну европску кризу тако што су посегнуле у своју ризницу сећања на 1914. годину? Да будемо прецизни, свака од њих подржала је исте оне етничке групе које су подржавале и током ратова у двадесетом веку.”¹²⁶

Јирген Елзесер [Jürgen Elsässer] указује да се агресије у великој мери данас оправдавају изразом *failing states*: „мора се деловати против неуспелих и вештачких држава у којима се не поштују људска права и које би могле да представљају претњу суседима и остатку света. Ове црне рупе цивилизације морале би се – у крајњем случају и бомбама довести под контролу и затим поново изградити под западним патронатом.”¹²⁷ Елзесер даље истиче да је означавање неких држава неуспелим јако згодан начин за оправдавање интервенција на њиховим просторима.

Национална држава се у целој тој причи нашла на удару. „При свему овоме о грађењу нација, још једном појму из

---

126 Џон Ралстон Сол, *Пропаст глобализма и преобликовање света*, op.cit. стр. 299.

127 Јирген Елзесер, *Национална држава и феномен глобализације – како можемо да се спасимо из светске економске кризе*, Јасен, Београд, 2009, стр. 9.

реторте новог светског поретка, наравно да не може бити ни говора. Ради се управо о супротном: нације се не граде, већ разграђују, разбијају на појединачне делове или сецкају.¹²⁸ Оне државе које се успротиве центрима моћи се једноставно проглашавају националистичким. Национално и све у вези са њим одједанпут постаје патолошки феномен који треба што пре искоренити. Национализам је феномен који значајно утиче на савремено друштво и као такав представља значајан предмет проучавања. Миша Ђурковић истиче да се на национализам не треба аутоматски гледати као на патолошки феномен, мада он то свакако може бити, чега су грађани на просторима Балкана, на жалост, итекако свесни, већ да он има и својих добрих страна: „заштита мањинских права и мањинских култура, заштита и спасавање изгубљених језика, историја, уметност, решавање кризе идентитета, легитимисање заједнице и друштвене солидарности, идеја народне суверености и колективног прегнућа итд.“¹²⁹

Џон Ралстон Сол, бавећи се овом проблематиком, прави поделу национализма на позитиван и негативан национализам. *Негативан национализам* има своје корене у несигурности, сиромаштву и славољубљу, при чему се његово испољавање често заснива на етничкој лојалности, једностраном присвајању Бога, поносу у непознавању другог и уверењу да смо стално вређани, тј. да нам је учињена непоправљива неправда. Он се заснива на „страху, бесу и безнадежном уверењу да права једне нације постоје само у поређењу са правима друге, као да је реч о неком надметању у којем се може победити или изгубити.“¹³⁰ Код негативног национализма се веома често подстиче неупућеност, мада је понекад то више ствар претварања него стварно стање. „Такво хотимично незнање омогућује изузетно просвећеним друштвима да се и даље усредсређују на одређене увреде. То се, у најгорем случају, може праметнути у психотични цинизам.“¹³¹ *За позитивни национализам* Сол каже да је то пре свега веровање у позитивну тензију несигурности и суштинску важ-

128 Исто, стр. 11.

129 Миша Ђурковић, „Национални идентитет и либерална демократија“ у: Јаел Тамир, *Либерални национализам*, Филип Вишњић, Београд, 2002, стр. 7.

130 Џон Ралстон Сол, *Пропаст глобализма и преобликовање света*, op.cit. стр. 301.

131 Исто, стр. 302.

ност избора. Он је повезан са самопоуздањем и отвореношћу према концепту јавног добра. „Он није везан за ограничене апсолуте. Нарочито је сумњичав према општим одговорима на практична питања. Стога га уопште не занима уверење да једно схватање тржишта мора да превлада у свим околностима – свеједно да ли је оно марксистичко или неолиберално. Практичност је метода коју употребљава на најразличитије начине и са сложеностима у складу са захтевима стварности. И она се, пре свега, мора користити, а не обожавати.”¹³²

Неолиберални модел друштвеног развоја у контексту неоимперијалног концепта глобализације као облика организације друштва показао се као потпуни промашај. Велике економске силе на челу са Сједињеним Америчким Државама свакодневно демонстрирају његове слабости. Процес глобализације се данас налази у фази тзв. финансијског глобалног капитализма, који је на климавим ногама. О њеној неуспешности сасвим лепо сведочи талас глобалне економске кризе од које нису имуне ни најразвијеније државе света. Као решење у сукобљености између национализма и либерализма намеће се концепт либералног национализма према чијем схватању сваки појединац може бити уједно и члан неке етничке групе, али и ширег националног колективитета. Неолиберални модел глобализације, дакле, мора бити замењен моделом „глобализације са људским ликом”, која ће као крајњи циљ имати човека и хуманистички приступ а не профит.

Процес десуверенизације националних држава

Процес глобализације је у контексту развоја транснационалних форми довео у питање будућност националне државе. Самим тим се и суверенитет национале државе нашао на удару, нарочито имајући у виду чињеницу да суверенитет државне власти подразумева да држава не подлеже никаквој власти која је изнад ње. То доводи до настанка питања суверенитета националних држава у контексту међународних интеграција.

Савремено друштво је у великој мери допринело јачању потребе за редефинисањем положаја суверене националне државе. У свом класичном схватању суверенитет подразумева независност државе у међународним односима која про-

¹³² Исто, стр 332.

изилази из унутрашњег суверенитета те државе. „Класична идеја суверености је у ери глобализације, не само озбиљно ограничена, већ на неки начин и измењена. Други велики изазов за модерну државу долази из еколошког поља из поља односа човека и друштва према природи (...) Трећа група изазова за савремену државу долази из културног поља. Очување и развој националних култура и етничких идентитета представља противтежу процесима глобализације и стандардизације. (...) Најзад, као што садашња ситуација показује на драматичан начин, модерне државе су пред великим изазовима који настају у време великих економских и финансијских криза и преокрета, које производе армије незапослених, шире поља сиромаштва и подижу ниво конфликтности унутар савремених држава и друштава.“¹³³

Класично поимање суверенитета државе, према коме суверенитет постоји једино уколико нема никакве спољне инстанце која може да утиче на битне политичке одлуке, се пред изазовима савремених друштвених процеса показало неодрживим. Реалистички приступ на државу гледа као на јединог актера у комплексном светском поретку „који постоји као резултат равнотежа сила које теже максимизацији државних интереса“.¹³⁴ Либерализам се у међународним односима јавља као алтернатива реализму. „За разлику од реалиста који сматрају да је конфликт између суверених држава природно стање у коме се налази светска политика, а постизање мира може да настане само преко равнотеже сила у политици, либерална теорија верује у то да је трајан мир могућ тако што ће се државе подвргнути систему универзалних права и обавеза, а то је пак могуће зато што ће се свест државника и грађана суочити са тим да опстанак човечанства зависи од светског мира. Космополитска компонента либерализма садржана је у дефинисању система универзалних права и обавеза која важи за све народе и све индивидуе у свету.“¹³⁵

133 Вукашин Павловић, „Држава и демократија“, *Савремена држава: структура и социјалне функције* (приредили: Вукашин Павловић и Зоран Стојиљковић), Београд: Факултет политичких наука и Конрад Аденауер Стифтунг, 2010, стр. 44-45.

134 Милорад Ступар, „Светски поредак, глобализација и питање суверенитета“, *Филозофија и друштво XXI*, Универзитет у Београду, Институт за филозофију у друштвену теорију, Београд, 2002, стр. 274.

135 Исто, стр. 282-283.

Становиште да држава уједно може бити једини извор суверености се показао неадекватним за сагледавање положаја и улоге државе на почетку другог миленијума. Имајући у виду да је међународне односе тешко свести само на односе између суверених нација/држава, како то наводи класични приступ суверенитету, одједанпут је Вестфалски приступ суверенитету државе у међународним односима постао превазиђен. Некако изгледа да савремени друштвени процеси доводе до тога да се негира један од највиших извора политичке и правне моћи „По Макормику, сувереност је нестала са националног нивоа, а да је неки међународни субјект није стекао. Опет, пракса је показала да државе не желе да се одрекну искључивог права на одлучивање када је реч о појединим питањима од (за њих) кључног значаја. (...) Могуће би било тврдити да су данас суверене само државе које располажу нуклеарним наоружањем. Оне заиста јесу најмоћније у погледу ратног потенцијала који могу да искористе, било за напад или одбрану. Али у стању мира, до сада се није могло чути у политичком дискурсу претња употребом нуклеарне силе против одређене државе чија је политика у супротности са интересима војно најмоћнијих земаља. Напротив, чак и у таквим ситуацијама користе се други механизми, правни, политички, економски, како би се постигли жељени резултати. Такође, могло би се рећи да су сталне чланице Савета безбедности УН суверене јер имају право вета на одлуке тог тела. Али тада би се опет говорило о неком нередовном стању, а не о уобичајеној свакодневной комуникацији између држава.“¹³⁶

Суверена национална држава какву знамо од Вестфалског мира (1684) па до скоро, бива замењена идејом ограниченог суверенитета. Национална држава се током свог постојања мењала и прилагођавала у корак са њеним функцијама: „Она је била не само чувар територијалног интегритета и легитимни носилац права на употребу силе него и основни облик друштвене интеграције и моторна снага капиталистичког развоја. Национална држава је путем законодавства и образовања низа државних апарата настојала да заштити домаће тржиште ради јачања националне еконо-

---

136 Илија Јованов, „Повратак ка изворном значењу појма суверенитета“, *Журнал за криминалистику и право*, НБП, Правни факултет, Универзитет у Новом Саду, бр. 1/2015, стр. 159.

мије и благостања својих грађана. А изградњом механизма социјалног законодавства настојала је да ублажи и отклони негативне социјалне ефекте беспштедне логике тржишне конкуренције.¹³⁷ Са друге стране, очување суверенитета држава представља њихов можда и најважнији задатак јер „држава која изгуби суверенитет престаје да буде држава, а када друштво изгуби идентитет престаје да постоји као суверена јединка.“¹³⁸

У том контексту, концепт вестфалијанске државе који је функционисао три и по века је замењен новом улогом државе у процесу глобализације. „Тенденције овог облика глобализације карактерише велики светски талас промена, међу којима би овде могли навести само неке од најзначајнијих. Превасходно, може се истаћи настајање отвореног и континуираног светског простора, где се прерасподела моћи и утицаја одвија у корист транснационалних и наднационалних актера (смањивање света или свет као једно место). Паралелно, глобализација се развија и као откривање и сучељавање светова, праћена појавама напетости између центра и периферије, уз истовремено обухватање локалног глобалним.“¹³⁹ Тиме долази до тога да моћ државе све више прелази у руке крупног капитала, при чему сваки вид побуне носи са собом читав низ великих последица, а међу којима су најупечатљивије промена тока новца, као и примена политике силе и прерастање неолибералне теорије у неоимперијалну праксу.

Сам процес глобализације прате увећани ризици и бројне противречности које уз ширења неједнакости доносе и увећану неизвесност у свим областима друштвених живота. Процес глобализације обележава, с једне стране, јачање државности и суверености водећих светских сила, док, с друге стране, мање државе трпе притисак водећих светских еконо-

137 Зоран Обреновић, „Национална држава и изазови глобализације“, *Филозофија и друштво XIX и XX века*, Београд, 2002, стр. 83.

138 Радослав Гађиновић, „Национална Безбедност као кључни фактор у функционисању модерне државе“, *Војно дело*, Министарство одбране, 1/2017, стр. 89-90.

139 Миша Стојадиновић, Петар Матић, „Десуверенизација националних држава у процесу глобализације“, *Глобализација и сувереност – са освртом на Босну и Херцеговину* (уредник: Брацо Ковачевић), Европски дефендологија центар, Бања Лука, 2014.

мија. За овако нешто су свакако најзаслужније транснационалне корпорације које теже акумулацији капитала по сваку цену. Оно што се јавља као највећи проблем је што слабије и мање развијене државе нису у позицији да под диктатом светских поверилаца и кредитора очувају своју државност. Оне су заправо принуђене да читав спектар јавних политика прилагођавају одређеним стандардима од којих су одустале и западне земље. „То води до супротстављених и противречних процеса суверенизације и десуверенизације у актуелној епохи глобализације. Код мање развијених држава очигледна је либерализација, док је код моћнијих присутан повратак одређеним тековинама кејнзијанства и јачању позиције државе, превасходно у социјалној сфери.“¹⁴⁰

Вукашин Павловић, у том смислу, указује да крај XX и почетак XXI века карактерише велики повратак државе као кључне теме на теоријску агенду политичких наука. Повратак државе као кључног актера се поклопио са следећим појавама: „најпре успон етно–национализма који је пратио формирање нових држава на тлу Европе, а посебно на територији бивше Југославије и Совјетског Савеза и трагање за постнационалним констелацијама савремених држава; затим интензивни процеси регионализације и регионалног транснационалног повезивања, на једној, и наднационалних интеграција, на другој страни, отворили су на нов начин многа класична питања националне државе; најзад, снажни талас глобализације и космополитизма, као да су омогућили наступање постмодернога доба пост–државе, и отворили питања да ли је доба државе и државне суверености на измаку.“¹⁴¹

Опште је прихваћено да државу одликује: постојање територије око које постоје јасно одређене границе, становиштво које живи на тој територији, као и суверена власт у класичном веберовском схватању. Појам суверенитета датира још од Аристотела, да би у каснијем периоду био филозофски разрађиван од стране Бодена [Жан Бодин] и Хобса [Thomas Hobbes]. Све до америчке и француске револуције идеја суверенитета почивала је искључиво на моћи владара, да би након тога са првобитним увођењем демократских идеала и тековина суверенитет био пренет на народ у виду представничке владавине.

140 Исто.

141 Вукашин Павловић, „Држава и демократија“, *op.cit.* стр. 10.

У свом класичном схватању суверенитет подразумева независност државе у међународним односима која произилази из унутрашњег суверенитета те државе. Ово класично схватање суверенитета се у конотацији савременог друштва је у потпуности доведено у питање. Оно је према мишљењу великог броја теоретичара, као што је на пример Томаса Погеа¹⁴² [Thomas Pogge] данас постало неадекватно, нарочито имајући у виду чињеницу да данас већина држава склапа различите облике међународних уговора и разгранав бројне облике међународне сарадње. „Многе државе, па и наша држава, у многим битним аспектима својих правних система, међународном праву дају првенство у односу на унутрашње законодавство и тиме умањују свој суверенитет схваћен у класичном смислу (...) Такође, чланство у међународној војној организацији као што је НАТО поткопава суверенитет схваћен као монопол на употребу силе изван граница државе, а поједини чланови повеље УН и других међународних аката у погледу заштите људских права могу се тумачити тако да дозвољавају мешање других држава у унутрашње послове суверене државе без њене сагласности уколико се у њој драстично и у великом обиму крше људска права па на тај начин доводе у питање и монопол на употребу силе унутар саме суверене државе.“¹⁴³ То доводи до тога да се сувереност не може схватити у свом апсолутном смислу независно од међународног контекста. Треба истаћи да суверенитет националне државе поседује свој унутрашњи, али и спољашњи аспект:

1. Унутрашњи аспект суверенитета националне државе је свакако њена аутономија. „Народ као нација је аутор закона који суму намењени. Аутодетерминација повлачи одговорност нације за своје одлуке. Нација као извор суверенитета је средство легитимације власти.“ Наравно не може да буде директни носилац законодавне власти, па је она делегирана представ-

142 Thomas Pogge, „Cosmopolitanism and Sovereignty“, *Ethics*, 103/1992, str. 48-75

143 Милорад Ступар, „Светски поредак, глобализација и питање суверенитета“, *op.cit.*, стр. 274.

ницима који би требало да изражавају општи интерес. Међутим, „поверавање политике професионалним политичарима решава проблем компетентности народа за одлуке у јавним пословима, али ово у исто време отвара могућност да ‘политичка класа’ конфискује за себе стварну власт, да интерпретира вољу нације у складу са својим интересима, заборављајући у чије име доноси одлуке и на одговорност коју то повлачи.“ Суштина је да национална држава не сме да зависи нити пак да буде подређена како ан унутрашњем тако и на спољашњем плану.

2. Спољашњи аспект суверенитета националне државе је независност која се манифестује у способности националне државе да брани своју независност. „Национална држава није суверена ако је не признају остале државе, нарочито оне најмоћније. Нација је творац права и реда унутар граница државне територије, али се унутрашњем реду супротставља неред на међународној сцени. Националне државе постоје једне поред других и боре се за своје интересе.“¹⁴⁴

У савременој ери глобализације, када тржишни токови умногоме прелазе границе држава без постојања адекватних контролних механизма на глобалном плану суверенитет држава бива нарушен наведеним неспутаним и доминирајућим тржишним силама. При том, идеја глобализма, усмереног и диригованог пројекта, форсираног од стране најмоћнијих групација уздрмала је суверенитет готово свих националних држава. Тако, глобализацију прате и увећани ризици (технолошки, еколошки, безбедносни и социјални), бројним и разноврсним противречностима уз увећану неизвесност у свим областима друштвених живота.

Ипак, не би требало сметнути с ума да је овакав дириговани и једносмерни образац глобализације свој врхунац достигао током, а посебно крајем деведесетих година прошлог века, након распада СССР-а, када су се САД као корифеј пројекта глобализације налазиле на врхунцу моћи. Тврдње

144 Јована Ђирић, „Суверенитет у савремено доба“, *Филозофија и друштво*, Београд, 1/2008, стр. 192-193.

појединих аутора да је историја доживела свој крај¹⁴⁵, нису се обистиниле, па данас можемо говорити о свету изразитих динамичких и структурних промена. Међутим, убрзани развој нових центара моћи, пре свега Кине, Русије али и Бразила и Индије уз истовремено опадање моћи западних држава неизбежно је довело до успоравања глобализационих тековина које су биле карактеристичне за деведесете године прошлог века. Заправо, током последњих година присутан је тренд јачања држава, али искључиво оних које располажу довољном моћи да се одупру диктату САД и њених западних савезника. С друге стране, земље светске полупериферије и периферије и даље су изложене притисцима условљених политиком кључних међународних институција Светске банке и ММФ-а.

Такве околности приморавају наведене земље да се све више отварају и имплементирају оне стандарде који им се намећу од ових институција, а које су у потпуности контролисане од њихових главних поверилаца, САД и других развијених земаља Запада. Дакле, актуелно одличје глобализације је постојање више светских центара моћи, али и надаље преовлађујући утицај Запада на светску периферију и полупериферију. То директно води имитативним и зависним облицима транзиције у земљама у развоју, што неретко условљава имплементацију стандарда који не одговарају друштвеном и политичком обрасцу у наведеним политичким системима. Тако, класични, веберовски концепт државе бива замењен новим облицима управљања на глобаном плану.

Очигледно је да слику савременог света обележавају дијаметрално супротни и противречни процеси, десуверенизација мањих националних држава и раст мултипликованих центара моћи у различитим светским регијама уз снажење њихове државности. У савременом свету државе се суочавају са новом географијом моћи, у смислу умањених регулаторних капацитета и дерегулацијом тржишта, економског сек-

---

145 Ово се односи на Фукујамино еуфорично виђење глобализације према коме је након вишедеценијског трајања Хладног рата дошло време када ће преовлађујући облик либералног капитализма захватити цео свет. Видети: Френсис Фукујама, *Крај историје и последњи човек*, ЦИД, Подгорица, 2002.

тора, националних граница и приватизацијом јавних предузећа.¹⁴⁶

Ово стезање државних баријера повезано је са улогом најмоћнијих транснационалних корпорација. Наиме, очекивања Запада да ће њихова улога у новој светској економији бити додатно моћи подизање моћи њихових матичних држава нису се потврдила. Транснационалне корпорације, услед својих специфичних интереса теже да самостално акумулирају капитал, те су стога изместиле читаве производне погоне на тржишта мање развијених земаља, што је за последицу имало смањење броја радних места у њиховим матичним државама. Јефтина радна снага и бројне олакшице које су пронашле на тржиштима Кине, Бразила и Индије довеле су до измештања читавих производних погона, па чак и њихових седишта у ове државе. То је кључни разлог за ревитализацију и обнову улоге државе у финансијско-економској сфери.

Једна од базичних промена у раздобљу убрзаног тока времена у раздобљу глобализације је свакако заокрет од владавине ка управљању, при чему се у процес управљања државом укључују и бројни други актери, попут разноврсних регулаторних тела, чији је примарни задатак да контролишу и помажу у деловању влада.

Још један у низу примера који се односе на слабљење држава у процесу глобализације је свакако све већи број регионалних организација. Свакако, најупечатљивији пример је ЕУ, где је велики број јавних политика измештен на супранационални ниво, што недвосмислено показује да су државе чланице пренеле велики део свог суверенитета на национални ниво. Овај феномен, специфичан за ЕУ је оно што Волфганг Штрек [Wolfgang Streeck] назива „фрагментираним суверенитетом“.¹⁴⁷

---

146 Saskia Sassen, „Theoretical and Empirical Elements in the Study of Globalization“, u Rossi, Ino, (Ed.) *Frontiers of Globalization Research: Theoretical and Methodological Approaches*, Springer Link, 2007, p. 297.

147 Wolfgang Streeck, *Citizenship Under Regime Competition: The Case of the European Union Councils*, European Integration Online Papers, vol. 1, no. 5, 1997, str. 3

Држава је у њеном класичном схватају доживела многобројне промене и изазове о које је неопходно истаћи приликом теоријске анализе: „Класична идеја суверености је у ери глобализације, не само озбиљно ограничена, већ на неки начин и измењена. Други велики изазов за модерну државу долази из еколошког поља из поља односа човека и друштва према природи (...) Трећа група изазова за савремену државу долази из културног поља. Очување и развој националних култура и етничких идентитета представља противтежу процесима глобализације и стандардизације. (...) Најзад, као што садашња ситуација показује на драматичан начин, модерне државе су пред великим изазовима који настају у време великих економских и финансијских криза и преокрета, које производе армије незапослених, шире поља сиромаштва и подижу ниво конфликтности унутар савремених држава и друштава“¹⁴⁸

*Процес неолибералног урушавања политичких
институција националне државе*

Дефинисати улогу државе према неолибералним принципима није нимало лако. И можда теоријско одређење овог приступа на први поглед делује једноставним, пракса је у великој мери указала на бројне унутрашње противречности самог концепта неолиберализма.¹⁴⁹ Дејвид Харви справом истиче да неолиберална држава представља једну нестабилну и противречну политичку форму.¹⁵⁰

Тиме се савремена држава нашла убачена унутар транснационалног система који или урушава или бар ослабљује њене основне функције. „Крај XX века донео је развој различитих типова граница, од потпуно затворених, полузатво-

148 Вукашин Павловић, „Држава и демократија“, *op.cit.* стр. 44-45.

149 Опширније о овиме видети: Живојин Ђурић, Миша Стојадиновић, „Држава и неолиберални модели урушавања националних политичких институција“, *Српска политичка мисао*, бр. 4, Институт за политичке студије, Београд, 2018.

150 Дејвид Харви, *Кратка историја неолиберализма*, Mediterran Publishing, Нови Сад, 2012, стр. 89.

рених до флуидних или пропусних и покретљивих. Истовремено, неке границе су, бар у економском смислу, престале да постоје. Међутим, иако је захваљујући транснационалним глобалистичким токовима суверенитет државе концептуално претрпео одређене промене, границе као зоне које деле подручја различитих географских, политичких, економских, етничких или других карактеристика, суштински су задржале своју улогу на челу са државом као основним субјектом међународних односа. Наравно, поменути савремени процеси технолошке, економске и социо-културне интеграције између најразвијенијих региона света појачали су механизме међузависности, односно политику децентрализације и процесе груписања држава.¹⁵¹ Ово даље доводи до процеса де-демократизације који на крилима неолибералног модела глобализације задира у све делове света. Ноам Чомски истиче тврдњу дипломатског дописника Њујорк Тајмса Нила Луиса која указује да је најважније уверење америчке спољне политике следеће: „Прича се да се жели видети амерички стил демократије, као копија широм света, стална је тврдња у америчкој спољној политици.“¹⁵² Сам спој демократије и неолибералног капитализма се показао рањивим и чак неспојивим, чиме је профит постао основна звезда водилја приликом доношења најбитнијих одлука, па чак и науштрб основних демократских принципа. „Брак из рачуна демократије и капитализма, тачније његовог неолибералног модела, довео је до одумирања демократских вредности у корист капиталистичких, што је оставило велики простор за развој постдемократије као новог облика онога што Хабермас назива „фасадном демократијом“ (...) Упркос јавним прокламацијама, даље нарушавање једнакости последица је чињеница да под капиталистичким системом демократски изабрани политичари, чак и они са леве стране, не могу успешно да спроведу мере које сматрају најбољим и да притом задрже моћ без сарадње приватних инвеститора и међународних финансијских

151 Сања Стошић, Александар Ђорђевић, „Мултикултурализам савременог друштва и национални идентитет“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, 3/2018, стр. 176.

152 Ноам Чомски, *Контролисана демократија*, ЦИД Подгорица, 1999, стр. 419.

организација.¹⁵³ Чак и уколико се претпостави да постоји воља да се унутрашњом и спољном политиком руководи ван неолибералног концепта суочавамо се са претњом да власници крупног капитала једноставно промене токове свог новца, или да будемо изложени различитим притисцима, како споља, тако и изнутра.

Зоран Видојевић је у праву када пише да митологизација идеје демократије доводи сужавање њене садржине и извртања смисла, а чиме она губи неопходну животну снагу. „Идеја демократије у свом либералном облику постаје све више империјална идеја. Њени еманципаторски набоји све више се тање под притиском милитаризације економије и политике, услед пораста насиља у процесу глобализације. Веза профита и насиља улази у срж експанзије мегакорпоративног капитала. Демократија у светским оквирима највише служи тој експанзији. У том својству она је данас доминантна политичка роба. Та доминација иде скупа са њеним застаревањем. Идеолошка функција те системски сужаване демократије састоји се, поред осталог, у непрекидној маргинализацији идеје социјалне правде која је била водилца свих великих револуција модерног доба.“¹⁵⁴ Неолибералине тенденције моћних држава се у пракси веома често остварују потчињавањем слабијих као неоимперијална пракса. На глобалном нивоу доминира радикализација неолибералног капитализма који занемарује правила међународног поретка а зарад интереса крупног капитала. Неолиберализам је као дефинишућа политичко-економска парадигма развоја доживео крах, при чему међународно право постаје све више инструменат демонстрације моћи великих сила на челу са САД.

Држава, као највиши степен организације друштва, сходно томе заузима кључно место политичког дискурса и политичке анализе. О томе сасвим лепо сведочи велики број

153 Зоран Стојиљковић, „Пост(либерална) демократија, капитализам и криза државе“, *Урушавање или слом демократије?* (уредници Илија Вујачић и Бојан Вранић), Удружење за политичке науке и Србији и Факултет политичких наука, Београд, 2016, стр. 15.

154 Зоран Видојевић, *Демократија на заласку*, Службени гласник и Институт друштвених наука, Београд, 2010, стр. 17.

теорија које у свој фокус стављају управо проучавање овог веома комплексног феномена. Крај XX века је са собом донео бројне и крајње озбиљне изазове за националну државу. Тако, Вукашин Павловић с правом истиче да на савремену физиономију државе на крају двадесетог и на почетку двадесет првог века битно утичу процеси глобализације. „Глобализација до које долази у сфери економије, финансија, саобраћаја, туризма, информације и медија, људских права, екологије, болести и људског здравља, битно утиче на карактер и природу модерне савремене државе.“¹⁵⁵

Глобализација представља веома комплексан процес који захвата све сфере савременог светског друштва и има различите димензије: економску, технолошку, институционалну, политичку, културну... Демократија која се до сада развијала у оквирима националне државе ће морати да се прилагоди новонасталим условима које са собом носи процес глобализације. Имајући ово у виду Дејвид Хелд указује да се демократска политика мора поново осмислити с обзиром на низ локалних, регионалних и глобалних процеса који се међусобно прожимају. Савремени светски процеси намећу изазове којима демократија мора да се прилагоди а о којима институционална организација савремене националне државе свакако мора водити рачуна: „начин на који процеси економије, политичке, правне, војне и културне међуповезаности мењају природу, домашај и способност суверене државе *одозго*, оспоравајући и умањујући њену регулаторни потенцијал у појединим подручјима; начин на који регионална и глобална међузависност ствара ланац међусобно повезаних политичких одлука чије последице утичу на односе између држава и грађана; пут *одоздо* којим локалне групе, покрети и национализми доводе у питање нације-државе, као представнички одговоран систем власти.“¹⁵⁶ Савремена јака држава би требала да поседује следеће карактеристике: „потпуну контролу над властитом територијом и испоруку пуног обима и високог

---

155 Вукашин Павловић, „Држава и демократија“, *op.cit.* стр. 44-45.

156 О томе опширније видети: Дејвид Хелд, *Демократија и глобални поредак*, Филип Вишњић, Београд, 1997, стр. 309-313.

квалитета јавних добара властитим грађанима; заштиту од политичког насиља и криминала; гарантовање политичких и грађанских слобода; креирање општег амбијента погодног за економски просперитет; владавину права; независно судство; високо развијену комуникациону и физичку инфраструктуру; највише стандарде образовања и здравствене заштите; и делотворно цивилно друштво.¹⁵⁷ Бројна истраживања показују да је национална држава је битан гарант идентитета, слободе, људских права, као и демократских стандарда уопште.¹⁵⁸ Једно од горућих питања која се том приликом постављају јесте: да ли су етничке границе стварне етничке?¹⁵⁹ У том смислу је неопходно стално радити на развоју демократских и националних капацитета политичких институција како би држава могла у потпуности да развије своје капацитете и да одговори изазовима савременог друштва.

Национална држава, дакле, није терет кога се треба по сваку цену ослободити, већ је то пре свега неолиберални концепт глобализације, који што пре треба заменити „концептом глобализације са људским ликом.” У том смислу је Џон Ралстон Сол у праву када каже да тренутно пролазимо кроз један од оних тренутака који раздваја несталне и постојане ере, што доводи до једног хаотичног „вакума” препуног метежа и противуречних тенденција: „Водеће личности које су некада говориле да би националне државе требало подврћи економским снагама данас говоре да би их требало изнова оснажити како би се суочиле са глобалним војним метежом. Пророци глобализације који су говорили *Приватизујте, приватизујте, приватизујте*, данас кажу да су грешили зато што је национална владавина закона важнија. Економисти су се оштро поделили око питања да ли треба попустити или појачати контролу над тржиштима капитала. Све снажније националне државе, попут Индије и Бразила, оспоравају

157 Ђорђе Стојановић, Живојин Ђурић, *Анатомија савремене државе*, Београд: Институт за политичке студије, 2012, стр. 301.

158 Зоран Милошевић, *Будућност националне државе*, Бања Лука: ЈУ Народна и универзитетска библиотека Републике Српске, 2014, стр. 14

159 Dragan Stanar and Ilija Kajtez, „Delimitation of Nations in the XXI century – Are Ethnical Borders Ethical“, *Geopolitical and Security Challenges in Southeastern Europe* (eds. M. Stojadinović, D. Stanar), CSP, Belgrade, 2019, p. 77-102.

општеприхваћено начело глобалне економије.”¹⁶⁰ У светлу овога треба поменути и кризу пред којом се на крају 2011. године наша ЕУ када је умало дошло до пада евра, што је избегнуто готово у последњем тренутку.

---

¹⁶⁰ Џон Ралстон Сол, *Пропаст глобализма и преобликовање света*, op.cit. стр. 9-10.

УРУШАВАЊЕ ДЕМОКРАТИЈЕ И РАЂАЊЕ НЕОИМПЕРИЈАЛНОГ ТИПА ГРАЂАНИНА

Све чешће може се чути да су елите и стручњаци изгубили поверење јавности, што иако само по себи представља проблем није уједно и горуће питање.¹⁶¹ Највећи изазов који се намеће пред демократијом је тај да су у највећем проблему управо оне институције које имају за циљ да представљају грађане. „Концентрација владине и технократске моћи изазива сумњу, посебно тамо где њихова надлежност обухвата велико и разнолико становништво, као што је то случај у Европској унији и Сједињеним Државама. Неповеће ове природе посебно је изражено међу економски угроженим становништвом, понекад чак до тачке одбацивања представничке демократије.“¹⁶² Данас је сам концепт „доброг грађанина“ доведен у питање, при чему је дошло до развоја једног новог типа грађанина, који је послушан и неприметан потрошач, изузет из свих сфера одлучивања. Губитак поверења у политичке институције и генерално незаинтересованост за дешавања у друштву су произвели огроман демократски дефицит, са којим се треба што пре суочити. Подсетимо се да без грађанина као активног политичког актера демократија не може постојати. „Грађански идентитет је нераскидив део демократске политичке културе, који се са демократијом на-

---

161 Опширније о овоме: Миша Стојадиновић, „Урушавање демократије и рађање неоимперијалног типа грађанина, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, 1/2020.

162 William Davies, *NERVOUS STATES – Democracy and the Decline of Reason*, W. W. Norton & Company, New York, 2019, p. 141.

лази у узрочно-последичној вези и функционално међузависном односу.¹⁶³

Јанис Варуфакис [Ioannis Georgiou «Yanis» Varoufakis] указује да смо дошли у једно стање збуњености. „На месту интелектуалне лењости, дошла је тескобна неверица. Они на власти изгубили су ауторитет, а политика је очигледно насумична. Готово од истог момента, збуњена јавност пружа антене на све стране, очајнички тражи објашњење узрока и природе онога што је погађа. Покренуле су се штампарске машине, као да желе да докажу да понуди није потребан подстицај, кад је потражња велика. Потекли су чланци као на траци, књиге и други есеји – чак и филмови – стварајући бујицу могућих објашњења о томе шта је пошло наопако.¹⁶⁴ Хиперпродукција теорија произвела је супротан ефекат од жељеног, доприневши атмосфери опште збуњености, а отежавши било какав покушај систематизације проблема са којим се суочава савремено демократско друштво.

Ова општа збуњеност се можда може објаснити и дијалектичком природом савременог друштва. Вилијам Дејвис [William Davies] наглашава да је савремени свет заснован на две фундаменталне разлике које су инаугуриране средином седамнаестог века: између ума и тела и рата и мира.¹⁶⁵ Границе између ове две сфере све више слабе деценијама уназад уносећи конфликт у свакодневни живот чинећи друштво нестабилним и изложеним константном страху. „Како је друштво преправила дигитална технологија, постајало је све теже одредити шта припада уму, а шта телу, шта је миран дијалог и шта је конфликт. У мутном простору између ума и тела, између рата и мира, леже нервозна стања: појединци и владе који живе у стању сталне и повећане будности, ослањајући се све више на осећај, а не на чињенице.¹⁶⁶ У овом међупросто-

---

163 Стевановић Бранислав, „Политички идентитети Балкана у прелазу: поступни кораци ка грађанском идентитету житеља Бугарске, Србије и Македоније”, *Међуетнички односи, идентитети и култура мира на Балкану (приредили: Љубиша Митровић, Драгана Захаријевић, Данијела Гавриловић)*, Филозофски факултет, Ниш, 2009, стр. 151.

164 Јанис Варуфакис, *Глобални минотаур*, Профил, Београд, 2015, стр. 23.

165 William Davies, *NERVOUS STATES – Democracy and the Decline of Reason*, op.cit., p. 6.

166 Исто, p. 7.

ру у коме се губе границе између конфликта и мира може се видети и једна општа несигурност грађана који су све више забринути за своју сигурност (видети Табелу бр. 2).

Табела бр. 2: У којој мери код вас постоји страх од рата, тероризма и грађанског рата (истраживање на глобалном извршено у периоду 2010-2014. године)?

	Страх од рата %	Страх од тероризма %	Страх од грађанског рата %
веома пуно	39.7	40.4	36.8
у значајној мери	23	22.2	20.1
не превише	18.5	19	18.6
ни мало	15.2	14.7	20.3
не знам	1	2.6	3.2
без одговора	2.5	1	1.1
неприменљиво	0.1	0.1	0.1

Извор: *World Values Survey Wave 6: 2010-2014*, доступно на: <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp>, датум приступа, 01.02.2020.

Поред несигурности везаним за личну и колективну безбедност, ту је и константа економска несигурност која се свакодневно креира под окриљем тзв. *доктрине шока*.¹⁶⁷ Варуфакис говорећи о природи америчке доминације на глобалном нивоу указује да постоје тзв. четири *Минотаурове* чудесне моћи: статус валутне резерве; повећање трошкова енергије, јефтинији продуктивнији рад и геополитичка моћ. „Моћ овладава духом слабих. Нуклеарна моћ – још више. Ако желимо да схватимо по ком механизму се капитал радо селио да нахрани Глобалног Минотаура, не смемо превидети чињеницу да су Сједињене Државе биле неоспорни лидер западног света, не само у економском, него и у геостратешком смислу (...) Геополитичка моћ је за потребе Глобалног Минотаура коришћена на бројне начине.“¹⁶⁸ Оног тренутка када је положај САД као водеће земље доведен у питање читав глобални поредак је добио сасвим нове обресе, са новим актерима који имају значајан положај на геополитичком пољу.

167 Наоми Клајн, *Доктрина шока – процват капитализма катастрофе*, Самиздат Б92, 2009.

168 Јанис Варуфакис, *Глобални минотаур*, Профил, Београд, 2015, стр. 107.

„Наша капиталистичка друштва су предодређена да стварају периодичне кризе, које се погоршавају удаљавањем људског рада из процеса производње и критичког размишљања из јавне расправе.“¹⁶⁹ У неолибералном окружењу профит постаје основна мера која се ставља изнад човека. То аутоматски доводи до тога да економија постаје најunosније занимање од свих. „Према подацима Бироа за статистику рада у САД-у, међу америчким наставницима природних и друштвених наука, економисти спадају у групу најбоље плаћених. Они зарађују више и имају веће могућности за развој каријере од физичара и математичара. Једино су информатичари и инжењери у бољој ситуацији.“¹⁷⁰

Стварање несигурног окружења аутоматски онемогућава било какву могућност јачања демократских и националних капацитета политичких институција, што аутоматски доводи до нестанка грађанина као важног актера са политичке сцене. „Супер сила и глобални капитал траже за себе дословно неограничену област за развијање сопственог богатства и моћи (...) Супер сила представља тежњу ка тоталности која се заснива на двовековној традицији либерализма и демократије. Она је нацизам постављен на главу, тј. обрнути тоталитаризам.“¹⁷¹ Иако идеологија представља значајан део ове веома комплексне машинерије, њену основу ипак чине материјални интереси, при чему она може да експлоатише своје грађане без икаквог вида физичке присиле. Овај обрнути тоталитаризам се ослања на деполитизацију грађана. „Елита обрнутог тоталитаризма жели једно политички демобилисано друштво, које често неће ни да гласа (...) Клима страха коју власти подстичу и која стоји раме уз раме са званично одобреним потрошачким хедонизмом учинила је да на место грађанина дође нервозни поданик.“¹⁷²

На самом почетку своје студије *Democracy in Decline: Steps in the Wrong Direction* (Демократија у опадању: кораци у погрешном правцу) Џејмс Алан [James Allan] наглашава да

169 Исто, стр. 35.

170 Бојан Крстић, Милош Крстић, „Истраживање односа између економије и других друштвених наука - доминација економиста“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, 1/2017, стр. 204

171 Шелдон Волин, *Политика и визија*, Филип Вишњић, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 745.

172 Исто, стр. 746-747.

је демократија у англоамеричком свету у опадању. Овако негативан тренд је потребно што пре радикалним мерама прекренути како би се урушавање демократских институција зауставило. Према њему САД морају користити међународно право као водич за давање значења домаћем законодавству. „Потребни су нам (САД) закони да поново размислимо о уметању потенцијално прочишћених интерпретативних мандата (или „учините све што ви процените, како бисте могли да прочитате све друге статуте на начин за који ви, судије, мислите да поштују права“) у законске предлоге закона. Морамо да ојачамо национални суверенитет против налета и превазилажења наднационалних институција и међународног права. Морамо преиспитати поступак мировних процеса, барем изван Сједињених Држава.“¹⁷³

У оваквом окружењу долази до формирања једног новог типа грађанина који ће овде бити назван „неоимперијалним грађанином“. Оваква дефиниција грађанина произишла је из концепта створеним од стране Шелдона Волина [Sheldon Wolin]. Волин бавећи се односом између империје и империјалног грађанина на примеру САД говори о томе да су надређеност империје демократије, кварење представничке власти, снижавање статуса грађанина, као и хегемонски статус америчке моћи довели до тога да се традиционалне категорије попут грађанина, демократије и власти морају преформулисати. Концентрација моћи је довела до тога да грађанство како колективни актер једноставно нестане. „Увид у империјалног грађанина пружа говор председника Буша одржан одмах после страшних догађаја 11. септембра 2001. године. Објављујући рат председник није тражио од грађана да се припреме на жртве; напротив од њих је тражио да конзумирају, да се уједине и да троше.“¹⁷⁴ Овакав сценарио започет вијетнамским ратом, продужен Првим заливским ратом, настављен хуманитарним интервенцијама којих ни наши простори нису били поштеђени, наставио је са пасивизацијом грађанина као неважног актера у политичким процесима.

Идеална слика грађанина који активно учествују у креирању власти, што подразумева не само високу излазност на изборима, већ и каснију активну партиципацију, је у великој

173 James Allan, *Democracy in Decline: Steps in the Wrong Direction*, McGill-Queen's University Press, Montreal & Kingston, London, 2014, p. 3.

174 Шелдон Волин, Политика и визија, op.cit., стр. 744.

мери доведена у питање. Уколико погледамо истраживање урађено од стране *World Values Survey* највећи број грађана не жели да буде укључено у било какав облик политичке активности (видети Табелу бр. 3)

Табела бр. 3: Политичка активност грађана (истраживање на глобалном нивоу извршено у периоду 2017-2020. године)

онлајн организовање политичких активности	3.5									
онлајн охрабривање за политичком активношћу	7.1	22.5	59.6	2.9	1.6	6.3	100%	100%	(67.267)	(67.267)
онлајн потписивање петиције	21.5	24.8	43.7	2.3	1.4	6.2	100%	100%	(69.667)	(69.667)
онлајн трагање за информацијама о политици и политичким дешавањима	21.5	24.8	43.7	2.3	1.4	6.2	100%	100%	(69.667)	(69.667)
штрајк	5.8	24.9	64.3	3.9	0.9	0.1	100%	100%	(127.596)	(127.596)
мирне демонстрације	14.4	34.4	47.3	3.1	0.7	0.1	100%	100%	(127.596)	(127.596)
придруживање бојкоту	8	28.8	58.1	4.1	0.9	0.1	100%	100%	(127.596)	(127.596)
потписивање петиције	27.7	29.8	38.8	2.9	0.7	0.1	100%	100%	(127.596)	(127.596)
%										
урадио сам то										
можда бих урадио										
никада не бих урадио										
не знам										
без одговора										
неприменљиво										
укупан број испитаника										

Извор:

World Values Survey Wave 7: 2017-2020, доступно на, <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSOnline.jsp>, датум приступа 02.02.2021.

Појам грађанина као активног учесника власти је доведен у питање. Шелдон Волин наводи да је настало стање пародије, које је произвело апатичну масу, од које једва половина грађана излази на изборе. „Последица приказа изборног тела, као ошамућеног и у коматозном стању, видела се у слабљењу демократског легитимитета (...) Деполитизација грађанства, тако је рационализована у академским студијама о понашању гласача, да се тврди како је и то демократија, јер се кроз поменуту деполитизацију изражава прећутни пристанак грађана, такозване тихе већине.“¹⁷⁵ Овакво стање демократија у први план ставља елиту која рачуна на пасивност грађана, који на неки начин постају безоблична маса, која бојећи се сиромаштва пристаје на све како би обезбедила своју егзистенцију.

Табела бр. 4: Који је највећи проблем на свету (два таласа)?
(истраживање извршено у периоду 2005-2009.
и 2010-2014. године)

	% 2010-2014.	% 2005-2009.
сиромаштво	56.3	63.3
родна дискриминација	7.9	6.5
лоша хигијена и болести	10.2	10.3
неадекватно образовање	11.7	7.2
загађење	12.7	9.8
не зна	0.8	1.9
без одговора	0.4	0.4

Извор: *World Values Survey Wave 5* и *World Values Survey Wave 6*: 2010-2014, доступно на: <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSOnline.jsp>, 01/02/2020.

Говорећи о обезличавању грађанина у савременом друштву Волтер Липман [Walter Lippmann] разликује две фракције унутар демократије.¹⁷⁶ Са једне стране, постоји класа грађана која мора да преузме активну улогу – специјализована класа. Њу чини мали део популације који су задужени

175 Шелдон Волин, *Политика и визија*, op.cit., стр. 700.

176 Ноам Чомски, *Контрола медија – спектакуларна достигнућа пропаганде*, Рубикон, Нови Сад, 2008, стр. 9-16.

за анализирање, управљање, доношење одлука... Са друге стране, имамо велику већину становништва коју Липмен назива *зблудело крдо*. „Њихова функција у демократији јесте да буду посматрачи, а не учесници у деловању.“¹⁷⁷ Овој већини становништва је допуштено да подржи једног или другог представника специјализоване класе, на пример на изборима, али одмах након тога они се претварају у посматраче. У оваквом једном окружењу имамо забринутог и уплашеног грађанина који се боји губитка посла, јер нема алтернативу проналажења новог, као и немогућности бриге о деци (видети Табелу бр. 5).

Табела бр. 5: У којој мери је ваша највећа брига, губитак посла, или тешкоће приликом проналажења новог, и немогућност школовања деце (истраживање извршено у периоду 2010-2014. године)

	губитак посла %	школовање деце %
веома пуно	40.9	40.6
у значајној мери	21.4	24.2
не превише	15.1	13.0
ни мало	16.4	14.5
не знам	3.5	4.6
без одговора	1.2	1.4
неприменљиво	1.4	1.7

Истраживање извршено у следећим земљама: Алжир, Азербејџан, Аргентина, Аустралија, Јерменија, Бразил, Белорусија, Чиле, Кина, Тајван, Колумбија, Кипар, Еквадор, Естонија, Грузија, Палестина, Немачка, Гана, Хаити, Хонконг, Индија, Ирак, Јапан, Јордан, Јужна Кореја, Кувајт, Киргистан, Либан, Либија, Малезија, Мексико, Мароко, Холандија, Нови Зеланд, Нигерија, Пакистан, Перу, Филипини, Пољска, Румунија, Русија, Руанда, Сингапур, Словенија, Јужна Африка, Зимбабве, Шпанија, Шведска, Тајланд, Тринидад и Тобаго, Тунис, Турска, Украјина, Египат, Сједињене Америчке Државе, Уругвај, Узбекистан, Јемен

Извор: World Values Survey Wave 6: 2010-2014, Internet, <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp>, 01/02/2020.

177 Исто, стр. 13.

Неолиберална демократија атомизира друштво стварајући једну неорганизовану групу појединаца која нема воље за било какву колективну акцију. „Активно функционисање тржишне економије тесно је повезано са особеностима преференција учесника индивидуалних и колективних избора.“¹⁷⁸ То доводи до стварање једног атомизираног друштва. „Грађани су приморани да живе као привесци тржишта и акумулације капитала уместо као изражајна бића, док се простор слободе повлачи пред грозном логиком и празним интензитетом тржишних перипетија. Управо у том контексту можемо боље разумети појаву разних опозиционих култура које и са тржишним системом и без њега отворено или скривено, одбацују тржишну етику и праксе које намеће неолиберализација.“¹⁷⁹

*
*   *

Грађанин у најопштијем смислу представља човека са одређеним правима и дужностима у оквиру друштвено-политичке заједнице за коју је везан релативно трајним припадањем.¹⁸⁰ Имајући у виду контекст проучавања у овом раду потребно је нарочито истаћи политичка права и дужности грађанина као равноправног актера у политичким процесима заједно са другим политичким актерима.¹⁸¹ То даље доводи до настанка потребе за развојем демократског окружења унутар кога ће грађани бити активни учесници, а не само пасивни посматрачи, којих се политичка елита сети од једног гласања до другог. Тиме се даје на значају развоја партиципативне

178 Милош Крстић, „Неки проблеми савремене еволуционе епистемологије - Хајеков приступ еволуцији тржишног система“, *Филозофија и друштво*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 3/2012, стр. 347.

179 Дејвид Харви, Кратка историја неолиберализма, op.cit. стр 236.

180 Милан Матић, Милан Подунавац, *Политички систем*, Институт за политичке студије, Београд, 1995, стр. 233.

181 Опширније о формирању грађанског идентитета и предусловима његовог формирања видети у: Миша Стојадиновић, *Потрага за идентитетом*, Институт за политичке студије, Београд, 2012.

демократије, која се показала као најоптималнији модел испуњавања основних демократских принципа.

Идеја да грађани могу да креирају политичку структуру на начин на који сами бирају и сами њоме управљају, користећи алате демократског процеса, избрисана је из националног разговора.¹⁸² При том се заборавља да је за развој грађанског идентитета потребно обезбедити повољно демократско окружење и то како на институционалном тако и на менталном нивоу.¹⁸³

Том приликом требало би да сви грађани имају одређене могућности, од којих Роберт Дал [Robert A. Dahl] нарочито истиче: 1) прилику да формулишу своје захтеве; 2) да те захтеве изнесу пред суграђане и владу путем индивидуалних или колективних акција; 3) и да ови захтеви буду једнако вредновани од стране владе, односно да се не прави никаква дискриминација с обзиром на садржај захтева или извор из којег долазе.¹⁸⁴ Овакве могућности доводе до стварања система унутар кога грађанин није пуку подређени поданик власти већ поседује следеће карактеристике: самосвест о људским/ грађанским правима; самопоштовање и увереност у сопствене способности као људског бића да оствари

---

182 John Michael Greer, *Decline and Fall the End of Empire and the Future of Democracy in 21st Century America*, New Society Publishers, Canada, 2014, p. 241.

183 „На институционалном нивоу, демократија је неспојива са: концентрацијом власти и одсуством поделе власти; са монополом политичке моћи; са моно-организацијском структуром друштва; са постојањем привилеговане политичке елите која влада у име парламента; са подржављењем свих институција друштва и поистовећивањем државе и друштва; са непостојањем критичке јавности. На менталном нивоу, демократије нема уколико влада духовно/идејно и политичко једноумље; уколико доминира ауторитарни „друштвени карактер“; ако колективистичка свест потискује грађанску индивидуалну самосвест; ако је идеолошки начин мишљења основни и често једино дозвољени оквир оријентације; ако је државни вредносни систем једино мерило свих друштвених и индивидуалних вредности; ако преовлађује хетерономни над аутономним моралом.“: Загорка Голубовић, *Изазови демократије у савременом друштву*, Едиција Браничево, Центар за културу, Пожаревац, 2003, стр. 9-10.

184 Славиша Орловић, «Класична и савремена схватања демократије», *Годишњак 2008*, бр. 2, стр. 47-72, 2008, стр. 61.

своја људска и грађанска права; свест о главним циљевима друштвених институција у смислу заштите социјалних, економских и политичких права својих чланова, у служби потреба и интереса грађана; способност да изрази неслагање са датим политичким системом када он угрожава грађанска права, те је грађанска непослушност једно од фундаменталних права и способности грађана.¹⁸⁵

Све друго би било погубно за демократију, јер би водило ка „конформизму и одсуству грађанске егзистенције или инструменталном индивидуализму који је најчешће присутан у потрошачком друштву.“¹⁸⁶ Један од кључних разлога овоме је и губитак легитимитета политичких институција.

Џејмс Алан сматра да највећи део кривице за губљења легитимитета кључних институција сносе водеће судије и судска власт; али и све већи досег и примена међународног права; надлежности које се придају наднационалним организацијама; али и различитим елитама у друштву (често укључујући адвокатска тела, највише јавне службенике, академске раднике, невладине организације, водеће медије и наравно, врхунске судије) који не само да доприносе овом негативном тренду, „већ га активно промовишу, преферирајући где год је могуће занемарити, презирати и надвладати уверења, вредности и жеље већине својих суграђана.“¹⁸⁷ Наравно углавном највећи део кривице урушавања демократије сноси међусобно повезане комбинације свега наведеног.

Креирање негативне политичке стварности у великој мери доводи до урушавања самих основа демократских принципа. Ова стварност се „заснива на трајном плебисциту и на контролисаном узбуђивању плебса (...) Рђаво прикривен презир према гласачу у овој разметљивој представи, јесте једна од многих индикација да избори постепено почињу да личе на тоталитарне плебисците (...) Можда се у постмодерној равнодушности и апатији, у демобилизацији и мобилизацији

---

185 Загорка Голубовић, *Изазови демократије у савременом друштву*, op.cit. 2003.

186 Исто, стр. 37.

187 James Allan, *Democracy in Decline: Steps in the Wrong Direction*, op.cit. p. 160.

масовног одушевљења крију нужни услови за појаву нових облика тоталитаризма.¹⁸⁸

---

188 Шелдон Волин, *Политика и визија*, op.cit., стр. 699.

**НЕОЛИБЕРАЛИЗАМ
И УРУШАВАЊЕ
НЕОИМПЕРИЈАЛНОГ
УНИПОЛАРНОГ СВЕТСКОГ
ПОРЕДКА**

КРАЈ УНИПОЛАРНОГ И РАЂАЊЕ МУЛТИПОЛАРНОГ СВЕТА

Почетак XXI са собом доноси тенденције које доприносе рађању једног новог мултиполарног поретка са више различитих полова моћи који утичу на глобални поредак. Овај нови мултиполарни свет доводи до настанка потребе за великим корекцијама на пољу међународне политике и међународних односа. Крајем XX века долази до рађања нових глобалних играча који јачају положај Југа на глобалној сцени, док су дотадашњи економски центри као што су нпр. САД, ЕУ и Јапан у дефанзиви. Убрзане промене на глобалном нивоу довеле су до суштинске прерасподеле економске, политичке и војне моћи великог броја држава која је довела до реструктурирања међународног система у правцу мултиполарности. „Већ десетак година групација великих земаља света изван западне евроатлантске заједнице, као што су: Русија, Кина, Индија, Бразил, Јужноафричка Република и др. развијају целу лезу односа и институција које фактички негирају униполарни, а афирмишу мултиполарни светски поредак. Шангајски савез, ОДКБ, Евроазијска унија, разне кредитно-финансијске установе које постају све конкурентније ММФ-у и Светској банци, само су илустративни примери рађања мултиполарног светског поретка.“¹⁸⁹

Унутар променљиве геополитичке слике света неолиберализам и неореализам су се успоставили као две водеће теорије међународних односа. Тамо где неолиберализам на-

---

189 Радован Радиновић, „Геостратешки положај Републике Србије и опстанак Републике Српске“, *Политика националне безбедности*, ИПС, бр. 1/2017, стр. 19-20.

иђе на препреку, он неретко поприма неоимперијалну праксу, спроводећи политику силе, а све у функцији остваривања профита по сваку цену.

САД као једина суперсила на крају XX века нису успеле да учврсте своју глобалну доминацију и успоставе униполарни свет у XXI веку у коме ће успети да задрже своју глобалну доминацију. Велики број држава је у другом миленијуму показао раст у политичком, економском и војном смислу. Нарочито је важно поменути однос три најзначајнија међународна субјекта САД, Кине и Русије. Односи између ових великих сила у великој мери обликују нови светски поредак. Наравно да је неопходно назначити утицај и других земаља БРИКС-а, Европске уније, као и многих других регионалних сила.

Период Хладног рата и после њега је у великој мери допринео успостављању реализма као доминанте парадигме унутар међународних односа. Овај концепт је у значајној мери сматрао да је успостављање трајног мира у сталној борби за моћ у савременом друштву тешко изводљива мисија. „Пошто се за људску природу сматрало да је подстакнута жудњом за моћ, рат и насилни конфликти су сматрани као трајна карактеристика анархичног међународног система. Штавише, у одсуству било каквог вишег међународног ауторитета, суверене државе нису имале алтернативу осим да преузму одговорност за одређивање сигурности“¹⁹⁰.

Однос између Русије и Запада има своју дугу историју у којој је Запад показивао сталну тежњу да оствари доминацију над овим просторима. „С обзиром на то да је западна цивилизација врло интимно упућена на економију, привреду, и пре свега новац, чињеница да данашња Русија располаже са вртоглаво великим процентом светских природних ресурса никако не може да је остави равнодушном. Крвава борба за стратешке сировине политичка је реалност сваке, а поготово моћне и утицајне савремене земље, па богати Запад не може, а да не буде задивљен чињеницом да је исте те ресурсе за чије прибављање он мора тако мукотрпно да се залаже (и да троши толики новац), једна земља себи прибавила у изобилију

¹⁹⁰ Robert Patman, „Globalization, the end of the Cold war, and the doctrine of national security”, *Globalization and Conflict – National Security in a New Strategic Era* (R. Patman ed.), Routledge, London and New York, 2006, p. 5.

у периоду када то осталима није било ни на крај памети, те да је у сопственој политичко-економској сфери потпуно поштеђена тог често врло непријатног сегмента спољнополитичке делатности.”¹⁹¹

Други светски рат је означио прекретницу у односима Сједињених Америчких Држава и остатка света. У XX веку Запад као „целокупни историјско културни правац историје неочекивано нове форме иступио је напред САД, које постају главни инструмент мундијалистичке стратегије либералног значења, а после Другог светског рата налазе смисао и значење алтернативне свеопште цивилизације.”¹⁹² Наиме, Други светски рат је на неки начин допринео брзом развоју САД који им је касније омогућио заузимање доминантне позиције у свету. И док је већина европских земаља била у потпуности разорена и ослабљена, Сједињене Америчке Државе су оствариле огромну добит и производња у њима је порасла више него троструко.¹⁹³ Сједињене Америчке Државе су и пре Другог светског рата биле међу водећим индустријализованим земљама света. Међутим, након Другог светског рата САД су дошле у ту ситуацију да поседују готово 50% светског богатства.¹⁹⁴ Како би на најбољи могући начин разумели историју односа између САД и Русије посебну пажњу ћемо посветити периоду после Другог светског рата и Хладном рату који започиње у периоду када је моћ СССР почела да пада док је моћ САД била у наглом порасту чиме су преузеле улогу светског хегемона.

Крај Другог светског рата је обележен догађајима који су, поред радости због његовог окончања, донели и огромну бојазан за будућности свих земаља. Августа 1945. године је по први пут употребљено стравично оружје и бачена је атомска бомба. Окончањем Другог светског рата очекивано доба мира није дошло, напротив, убрзо након тога долази до зао-

191 Никола Танасић, „Русија и Запад – политика, историја, култура“, МП 3/2015, стр. 286.

192 Наталија В. Нарочницка, „Русија и Словени у свијету промјена – универзалистички пројекти у свјетлости религиозно-филозофских основа историје, Богословски факултет Српске православне цркве, Београд, 2003, стр. 39.

193 Ноам Чомски, *Шта то (у ствари) хоће Америка*, Чигоја, 1999, стр. 13.

194 Исто, стр. 13.

штравања односа на глобалном нивоу између великих сила чију су основу чинили супротстављени интереси пре свега САД и Совјетског Савеза. Распад СССР 1991 и пад моћи Јелцинове Русије су означиле крај Хладног рата чиме су САД постале најмоћнија светска сила.

Савремено друштво са собом доноси нове играче на светској сцени. Време униполарног света је завршено. Сједињене Америчке Државе су можда након краја Хладног рата постале најмоћнија сила, али данас то више није случај. Пре свега поред САД и Русије, данас постоје и друге земље које поседују нуклеарно наоружање. Затим, када се ради о економској снази земаља довољно је поменути земље БРИКС-а као доказ да САД далеко од тога да поседују економски примат. Време униполарног света је прошлост и велике силе морају што пре увидети такво стање. Данас на глобалној сцени постоји велики број моћних земаља што са собом доноси једну нову димензију непредвидивости. Немогуће је предвидети којим ће путем светско друштво кренути, али је потребно указати да су могуће последице забрињавајуће. Ноам Чомски наглашава да се „Нови светски поредак” издигао на рушевинама Другог светског рата уз веома често придржавање Черчилових директива. Основна максима овог новог светског поретка јесте да би богати људи требало да владају њиме. Стварање новог светског поретка представља процес који својим природном током иде ка глобализацији економије и залаже се за интересе транснационалних корпорација и финансијских институција, које ће управљати међународном економијом.¹⁹⁵

Овај Нови светски поредак врло сличан старом и представља само ново рухо.¹⁹⁶ Једна од најзначајнијих промена је интернационализација економије, али што се тиче неких основних правила игре она остају иста: „Основна правила светског поретка остају као што су била – правила закона за слабе и правила снаге за јаке. Принципи економске рационалности за слабе, државне моћи и интервенције за јаке. Као и у прошлости привилегија и моћ не потчињавају се драговољно друштвеној контроли, законима, дисциплини, него траже

---

195 Ноам Чомски, *Светски поредак, стари и нови*, Студентски културни центар, Београд, 1996, стр. 277.

196 Исто, стр. 404.

начина да поткопају сврсисходну демократију и тржишне принципе прилагоде својим специфичним потребама. У оквиру културе уважавања, традиционални задаци остају исти: да се преиначи прошлост и текућа историја у интересу моћи и власти, и да се уздигну високи принципи којима смо ми и наши лидери посвећени; да се запис историје мане убележе као заблуде добронамерних, а примене суровости припишу примораности од стране неког страшно злог непријатеља.”¹⁹⁷

Оно што се са сигурношћу може рећи јесте да се уласком у XXI век ушло у период када се дешавају најбурније промене на глобалном нивоу него икада у људској историји. Неки од ових процеса које треба поменути су свакако европске интеграције и ширење НАТО-а ка истоку, а према којима међу свим битним актерима на глобалном нивоу постоје различите перцепције. Ове перцепције су у великој мери обојене историјом и искуствима које поједини народи имају. Од ових фактора у великој мери зависи начин на који политичари приступају овим феноменима. „На пример, на захтеве НАТО-а за примање нових чланови Руси гледају као на процес НАТО експанзије, док Американци и Европљани теже да се на овај процес гледа као на приступање НАТО-у или ширење НАТО-а.“¹⁹⁸ Слично мишљење када се ради о НАТО-у превладава и међу грађанима Србије. Наравно подједнако је важно поменути и везу између унутрашње и спољне политике која значајно може утицати на позиционирање државе у међународној заједници. НАТО интервенције на простору Југославије су у великој мери обојили ставове грађана Србије по питању експанзионизма Северноатлантског савеза. Владимир Рукавишников [Vladimir Rukavishnikov] истиче да су ове интервенције на сличан начин обојиле и ставове Руса на почетку овог миленијума и додатно ојачале позицију НАТО-а као најозбиљнијег спољашњег непријатеља.

Бурне промене на глобалном нивоу довеле су до суштинске прерасподеле економске, политичке и војне моћи великог броја држава која је довела до реструктурирања међународног система у правцу мултиполарности. Унутар

197 Исто, стр. 404.

198 Vladimir Rukavishnikov, „Choices for Russia: Preserving Inherited Geopolitics Through Emergent Global and European Realities”, *Russia – Re-Emerging Great Power* (ed. Roger E. Kanet), Palgrave Macmillan, New York, 2007, p. 54

комплексних односа са различитим погледима на сложену геополитичку ситуацију није нимало лако приказати мултиполарну слику света. Семјуел Хантингтон [Samuel Huntington] можда на најбољи начин сумира саму суштину разликовања униполарности, биполарности и мултиполарности. Концепт мултиполарности подразумева постојање само једне суперсиле која ће моћи да неометано решава међународна питања без икакве могућности да је неко у томе омета. Биполаризам, тј. стање које је најбоље демонстрирамо током Хладног рата, подразумева постојање два различита пола, тј. две суперсиле, које се сукобљавају око кључних питања на међународном нивоу. И на крају, мултиполаризам би означавао стање у коме више различитих сила могу да утичу на обликовање друштва на глобалном нивоу.¹⁹⁹ Сам концепт униполаризма је према неким популарним теоријама неретко приказан заводљиво у смислу тога што постојање једне водеће суперсиле отклања хегемонијска ривалства из међународних односа и смањује изазове балансирања моћи у односима између моћних држава.

У чувеној студији „Како је глобализација пошла наопако“ (*How Globalization Went Bad*) аутори праве једну свеобухватну анализу објективних потешкоћа и опасности које се намећу свету као униполарном месту. „Једноставна логика тржишне економије помаже у објашњењу зашто је немогуће мешати униполарност и глобализацију. Монополи, без обзира на то ко их држи, су готово увек лоши и за тржиште и за монополисте.“²⁰⁰ Овде се приликом анализе опасности униполарности истичу три аксиома: 1. Изнад одређеног прага моћи, брзина којом се генеришу нови глобални проблеми ће премашити брзину којом се стари проблеми решавају; 2. У све већем умреженом свету, места која се налазе између мрежа су веома опасна. Када постоји само једна мрежа оставља се опасност да постоји више непокривених зона, насупрот могућности постојања више мрежа које омогућавају да се покрије читав свет; 3. Без постојања праве шансе да се пронађу корисни савезници који могу да контрирају једној суперсили,

---

199 Samuel Huntington, „The lonely superpower”, *Foreign Affairs*, 78, 1999, p. 35.

200 Steven Weber, Naazneen Barma, Matthew Kroenig and Ely Ratner, „How Globalization Went Bad“, *Foreign Policy*, Washingtonpost.Newsweek Interactive, Jan.-Feb. 2007, No. 158, p. 50.

противници ће покушати да неутралишу њену моћ тиме што ће отићи у илегалу, окренути се нуклеарном наоружању, или постати „лоши“.²⁰¹

Први аксиом тиче се чињенице да велике силе својим деловањем утичу на дешавања широм света. Самим тим суочавају се са проблемом да ствари могу кренути наопако било где. Немогуће је очекивати да једна држава може бити присутна свуда и у сваком тренутку. Мултиполаризам омогућава постојање више сила које могу самостално или у сарадњи да се са овим проблемом ефикасније суоче. Мултиполарност је концепт који је имао дуг период развоја. „Већ десетак година групација великих земаља света изван западне евроатлантске заједнице, као што су: Русија, Кина, Индија, Бразил, Јужноафричка Република и др. развијају целу лезу односа и институција које фактички негирају униполарни, а афирмишу мултиполарни светски поредак. Шангајски савез, ОДКБ, Евроазијска унија, разне кредитно-финансијске установе које постају све конкурентније ММФ-у и Светској банци, само су илустративни примери рађања мултиполарног светског поретка. Посебан значај у томе има кинески свеобухватни излазак на светску сцену пројектом „Један појас један пут“, њено свестрано економско јачање, прерастање из копнене у поморску силу способну да парира америчкој свемоћи на истоку Азије и на Пацифику, а особито стратешко партнерство Кине и Руске Федерације подржано бројним инфраструктурним, геоекономским и енергетским аранжманима.“²⁰² Други аксиом указује на потребу за постојањем једне стабилне мреже која ће моћи да одоли било каквим неочекиваним дешавањима. Само једна суперсила не може да надгледа сваку тачку на свету, тиме се отвара могућност за деловање многих чиниоца који угрожавају безбедност, као што је нпр. тероризам. Трећи аксиом говори о томе да једино у мултиполарном свету постоји могућност избора за „слабе“ државе да изаберу свог савезника како би заштитили своје интересе. У том смислу униполарност отвара простор за мрачну страну глобализације која никоме није пожељна.

201 Исто, pp. 50-51.

202 Радослав Радиновић, „Геостратешки положај Републике Србије и опстанак Републике Српске“, op.cit. стр. 19-20.

Као кључни актери евроазијског региона се могу издвојити Русија, Кина, Јапан и Европска унија. У овој констелацији различитих интереса и претензија, а нарочито у различитом односу према САД-у, тешко је успоставити равнотежу односа која би довела до остваривања пуних потенцијала могућности њихове сарадње.

Џон Хамре [John J. Hamre] истиче да се формирају два кључна троугла односа који дефинишу кључне проблеме који постоје на глобалном нивоу. Први троугао се тиче односа између САД-а, Јапана и Кине. У овом троуглу Токио је тај који има улогу да спроводи интересе Вашингтона који се тичу регионалне и међународне политике, док Пекинг фаворизује промене и алтернативне облике глобализације на геополитичком нивоу. Други троугао је везан за односе између САД-а, ЕУ-е и Русије. У овој тријади односа Европска унија је та која служи САД-у као основа остваривања глобалне стабилности. САД у великој мери морају да модификују дугорочну визију својих интереса и улоге Евроазије. „Ово подразумева отворену стратегију изградње односа са Европом и Јапаном као савезницима. У овом контексту отвара се велики број изазова – експанзија НАТО-а, европске интеграције, развој аутономних европских одбрамбених капацитета, баланс између Вашингтона, Токија и Пекинга, унутрашњи односи – који ће временом све више тестирати традиционалне безбедносне, политичке и економске односе. Дугорочна визија такође подразумева детаљне и диференцијалне стратегије за односе са Русијом и Кином.“²⁰³

---

203 John J. Hamre, Foreward in: Zbigniew Brzezinski, *The Geostrategic Triad – Living with China, Europe and Russia*, CSIS, 2001, p. 3.

ОДНОС МОЋИ ИЗМЕЂУ РУСИЈЕ, СЈЕДИЊЕНИХ АМЕРИЧКИХ ДРЖАВА И ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ КРОЗ ПРИЗМУ ЕНЕРЕГЕТСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Значај енергије²⁰⁴ за човечанство је непроценљив и управо због тога је ово поље изабрана за сагледавање веома специфичних односа у троуглу Сједињене Америчке Државе, Русија и Европска унија који је веома значајан са аспекта креирања глобалног светског поретка. „Веза човечанства и пројекција његове судбине у будућности повезана је са енергијом. Основа која дефинише раст сваког друштва представља решење питања производње, преноса, акумулирања и иновирања енергије. Свака енергетска неуравнотеженост осликава се кроз све веће разлике између богатих и сиромашних.“²⁰⁵ Самим тим поседовање енергената одређеним државама доноси одређене предности, не само са економског аспекта, већ и са аспекта њиховог геополитичког позиционирања у међународним односима. Земље које поседују и контролишу енергенте постају земље које могу значајно да утичу на друштвена кретања на глобалном нивоу. „Географски распоред енергетских изворишта, као и правци пружања стратешких цевовода, пре свега гасовода, опредељују спољне политике држава, утичу

---

204 Више о томе видети: Миша Стојадиновић, „Геополитика и енергетска безбедност балканских држава“ *Политика националне безбедности*, ИПС, Београд, 2/2020.

205 Здравко Миловановић, Љубиша Папић, Светлана Думоњић-Миловановић, Александар Милашиновић, Дарко Кнежевић, *Одрживо планирање енергије: технологије и енергетска ефикасност*, Истраживачки центар DQM, Чачак, 2018, стр. 33.

на доношење политичких одлука, обликују и усмеравају дугорочне политичке процесе.²⁰⁶

Земље које не поседују енергију и зависе од увоза енергената из других земаља су уједно и рањивије/небезбедније. То нас оправдано доводи на поље дискутовања о томе како енергија утиче на безбедност земље, а самим тим и до концепта енергетске безбедности. Концепт енергетске безбедности или небезбедности је тешко одредити сам по себи и он се најчешће дефинише кроз призму енергетске зависности земаља. То је у ствари однос између потребе енергије једне земље и могућности да исту сама произведе. „Енергетска сигурност третира се искључиво као питање зависности земаља потрошача, због чега и долази до поистовећивања термина енергетске безбедности и безбедности снабдевања енергијом.“²⁰⁷

Начин одређења енергетске безбедности за неку земљу зависи и од тога да ли се ради о земљи која производи енергију, дистрибуира је или је само користи: „1. за земље богате енергентима, то значи усмеравање пажње на успостављање контроле над производњом и извозом енергената (Русија); 2. за земље у развоју, енергетска безбедност значи набавку енергената по повољним ценама како би могле наставити са економским растом и 3. за земље сиромашне природним изворима, енергетска безбедност значи доступност енергената и предузимање мера којима ће ублажити ту зависност – развојем трговине и економским улагањем у иностранству, диверзификацијом извора енергије и сл. (Јапан).“²⁰⁸ Овакво схватање енергетске безбедности нас доводи и до њене геополитичке димензиције. „Енергетска безбедност се може и мора разматрати у контексту геополитике. САД, Русија, Кина, ЕУ, НАТО, Турска, Саудијска Арабија, као и све остале велике и регионалне силе или регионалне организације прилагођавају свој наступ у међународној арили интересима

---

206 Душан Пророковић, „Геополитички контекст енергетске безбедности“, *Међународни проблеми*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1/2020, стр. 270.

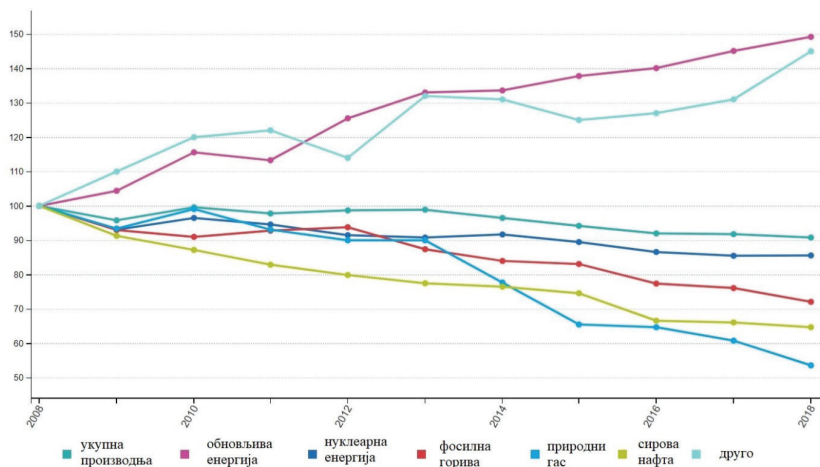
207 Марина Гламочак, „Енергетска зависност од Западне Европе: успон и пад“, *Међународни проблеми*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1/2020, стр. 283-284.

208 Гађиновић Радослав „Енергетска безбедност државе“, *Политика националне безбедности*, Институт за политичке студије, 1/2014, стр. 16-17.

који директно проистичу из покушаја осигуравања енергетске безбедности.²⁰⁹

Уколико посматрамо геополитичку позицију европских земаља са аспекта енергетске зависности на први поглед се оне могу одредити као зависним земљама које по питању енергената у великој мери зависе од увоза. Поређење података из 2008. и 2018 године показује да је укупна производња примарне енергије за 9,2% мања и да се налази у сталном опадању (Графикон бр. 3). Ово је, међутим исувише поједностављено виђење. „У оперативном смислу, концепт енергетске безбедности одређен је заштитом читавог ланца снабдевања енергијом. Конкретно, досадашња дефиниција енергетске безбедности била је више описног карактера и заснивала се на три различита аспекта: доступност енергената у довољној количини и по приступачним ценама; стабилност испорука; физичка безбедност инфраструктуре.“²¹⁰

Графикон бр. 3: Производња примарне енергије у Европској унији 2008-2018.

Извор: Energy production and imports – Eurostat, 01. 01. 2019, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Energy_production_and_imports#The_EU_and_its_Member_States_are_all_net_importers_of_energy, датум приступа 01.01.2019.

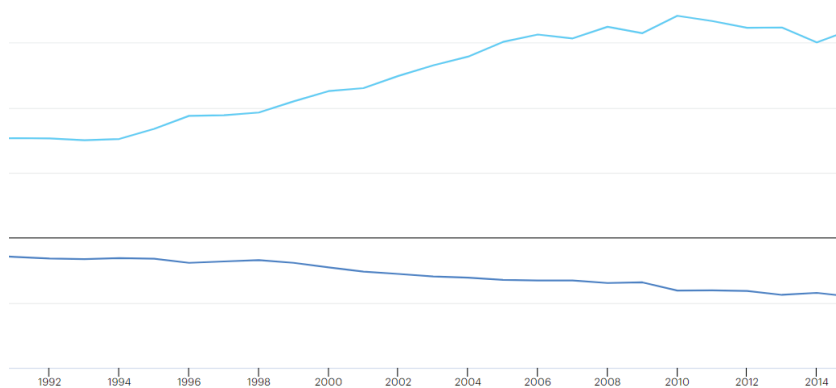
209 Душан Пророковић, „Геополитички контекст енергетске безбедности“, *op.cit.*, стр. 270.

210 Марина Гламочак, „Енергетска зависност од Западне Европе: успон и пад“, *op.cit.*, стр. 284-285.

Овде је свакако охрабрујуће то што производња обновљиве енергије стално расте, што је једини логични пут који све државе требају да следе, нарочито имајући у виду ограниченост природних ресурса и климатске промене. Са друге стране, остали показатељи по питању енергетске независности Европске уније су у великој мери у сталној стагнацији, при чему природни гас свакако представља најпотребнији ресурс за земље Европске уније. Производња природног гаса је у сталном опадању док потреба за њим расте, а самим тим уједно расте и његов увоз (графикон бр. 3 и графикон бр 4).

Статус Русије као енергетског партнера и главног извозника на тржишту Европске уније у великој мери забрињава САД. Овакав став је нарочито видљив по питању снабдевања Европске уније природним гасом где су САД предузеле драстичне кораке како би се спречио извоз овог енергента на ово тржиште. Тиме су званичници САД хтели да принуде земље ЕУ да потраже неки алтернативни вид по питању снабдевања без обзира колико овај захтев илузорно деловао.

Графикон бр. 4: Природни гас: однос између увоза и извоза природног гаса на територији Европске уније

Извор: IEA – International Energy Agency, 29. 07. 2020, <https://www.iea.org/data-and-statistics?country=EU28&fuel=Imports%2Fexports&indicator=Natural%20gas%20imports%20vs.%20exports> датум приступа 01. 08. 2020.

Русија је у 2018. години била главни добављач Европске уније на пољу природног гаса, сирове нафте и угља. Истовре-

мено подаци европске статистичке службе *Евростат* указују да производња природног гаса широм ЕУ вртоглаво опада (графикон бр. 4). Потреба за овим енергентом је огромна док су могућности да се он увезе ограничене пре свега географским факторима. Русија је међу водећим земљама када се ради о резервама природног гаса, а самим тим и економски и логистички најлогичнији избор по питању увоза овог ресурса. Европска унија ће се увек налазити у зависном положају када се ради о значају који руски гас има за њу. Иако Русија и САД спадају у две водеће земље када се ради о производњи природног гаса, било какви покушаји замене Русије, који би подразумевали преузимање улоге енергетског извозника од стране САД-а, су једноставни пре амбициозни. Амерички течни гас је исувише нестабилан и прескуп извор за ЕУ да би био главни енергетски ослонац европских земаља, док истовремено Русија поседује убедљивог највише процењене резерве овог енергента.

Табела бр. 6: Процењене резерве природног гаса

	Резерве у милијардама m ³	Удео у проценту светских резерви		Резерве у ми- лијардама m ³	Удео у проценту светски резерви
1 Русија	47.800	24,23	11 Алжир	4.504	2,28
2 Иран	33.720	17,09	12 Ирак	3.820	1,94
3 Катар	24.070	12,20	13 Индонезија	2.866	1,45
4 САД	8.714	4,42	14 Мозамбик	2.832	1,44
5 Саудијска Арабија	8.619	4,37	15 Казахастан	2.407	1,22
6 Туркменистан	7.504	3,8	16 Египат	2.186	1,11
7 УАЕ	6.091	3,09	17 Канада	2.056	1,04
8 Венецуела	5.739	2,91	18 Аустралија	1.989	1,01
9 Нигерија	5.475	2,78	19 Узбекистан	1.841	0,93
10 Кина	5.440	2,76	20 Кувајт	1.784	0,9

Извор: Карта урађена према подацима CIA World FactBook (Душан Пророковић, „Геополитички контекст енергетске безбедности“, Међународни проблеми, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1/2020, стр. 266)

Долазак Владимира Путина на чело је у великој мери променило статус Русије у међународним односима. Русија се од почетка XXI века поново успоставила као политичка, војна и нуклеарна сила. Оно што је, такође, неопходно поминути јесте да Русија почиње да се успоставља и као водећа енергетска сила. Енергетска моћ Русије је свакако нешто што јој то омогућава. Да је то пут који ће Русија следити Владимир Путин је као председник владе 2009. године наговестио: „Русија ужива велике енергетске и минералне ресурсе који служе као фундамент за развој економије и као инструмент за вођење унутрашње и спољне политике. Положај земаља на међународном енергетском тржишту детерминише на више начина њезин геополитички утицај“.²¹¹

Могућност јачања сарадње између ЕУ и Русије је од стране званичника САД виђен као претња. „Санкције Уније уведене Русији због учешћа у украјинској кризи и анексије Крима, појачале су енергетску неизвесност. Русија је онемогућена да добије статус пројекта од међународне важности који је имала за Северни ток и одустала је од пројекта Јужни ток.“²¹² За балканске земље је од нарочитог значаја имало одустајање од изградње Јужног тока. „САД су током 2014. године успеле да преко Брисела (ЕУ) и Бугарске спрече да се настави градња Јужног тока тако што су Брисел и Софија условљавале Гаспром и Русију ретроактивним прихватањем Трећег енергетског пакета ЕУ. Према том документу, који је у ЕУ усвојен 2009. године, а ступио на снагу 2011. године, обавезно је раздвајање оператера транспорта гаса од произвођача/снабдевача гасом. То би значило да „Гаспром“ не може да буде истовремено снабдевач гаса и један од власника гасовода.“²¹³ Овакав потез је онемогућио било какву мо-

---

211 Невенка Јефтић-Шарчевић и Едита Стојић-Карановић, „Енергенти један од носећих стубова геополитичке моћи Русије“, *Међународни проблеми*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 4/2013, стр. 445

212 Марина Гламочак, „Енергетска зависност од Западне Европе: успон и пад“, *op.cit.*, стр. 287.

213 Срђан Перишић и Виолета Таловић, „Енергетска стратегија Русије и Србије – ехо Јужног тока“, *Војно дело*, Медија центар „Одбрана“, 7/2016, стр. 35.

гућност изградње Јужног тока, при чему су европске земље морале да се повинују притиску из Вашингтона иако се ради о потезима који су у директној сукобљености са њиховим националним интересима. Преусмеравање пројеката гасовода на Северни ток 2 и Турски ток је у великој мери узнемирило званичнике САД. У најновијем интервјуу објављеном у Њујорк тајмсу Мајк Помпео је изјавио САД морају да учине све што је у њиховој моћи како пројекат Северни ток 2 не би постао претња по енергетску безбедност Европске уније, али да за тако нешто не поседују довољно средстава: „Русија има за циљ да користи гасовод да удвостручи количину испорученог гаса у Немачку, користећи руту испод Балтичког мора која ће заобићи Украјину и одузети јој потенцијално милијарде долара транзитних такси. Вашингтон је забринут да би продужење нафтовода могло повећати политички и економски утицај Москве на Европу.“²¹⁴ Овакво виђење ствари се у великој мери разликује од виђења европских земаља. И док су земље ЕУ морале да се повинују по питању увођења санкција Русији када се ради о снабдевању енергентима, а нарочито о природном гасу, став европских земаља је почео да се мења. Национални интереси земаља ЕУ су полако почели да показују отпор усмеравању њихове спољне политике од стране САД. То се нарочито може видети у све већој супростављености на релацији Берлин-Вашингтон. Поводом овог питања Ангела Меркел је изјавила да америчке санкције против гасовода Северни ток 2 нису у складу да правном регулативом Берлина: „Сматрамо да је тај пројекат неопходно завршити и у том кључу ћемо радити (...) Због тога се Немачка толико заложила да се закључи споразум према којем се Украјина не може искључити из транзита руског гаса и транзитних царина.“²¹⁵ Са овим се слаже и бивши немачки канцелар Герхард Шредер који указује да америчке санк-

214 U.S. Keen to Ensure Russian Pipeline Does Not Threaten Europe, Pompeo Says, 30. 07. 2020, <https://www.nytimes.com/reuters/2020/07/30/world/europe/30reuters-usa-senate-pompeo-pipeline.html?searchResultPosition=1>, датум приступа 01. 08. 2020.

215 Ангела Меркел, Северни ток 2 мора бити завршен, 01. 07. 2020, <https://rs-lat.sputniknews.com/evropa/202007011122908366-angela-merkel-severni-tok-2-mora-bit-zavrshen/>, датум приступа 01. 08. 2020.

ције против Северног тока 2 угрожавају транснационално партнерство и противне су интересима безбедности самих САД.²¹⁶

Као што је већ напоменуто однос ЕУ и Русије са аспекта енергетски зависне земље и енергетског извозника који свој положај користи у политичке сврхе је све само не тачан. Овако поједностављена слика коју пружају амерички званичници не пружа увид у суштину односа који су много дубљи. Пре свега када се ради о значају ЕУ као тржишта за Русију. Земље Европске уније представљају значајно тржиште за Русију. Зато су санкције које су САД увеле противне не само интересима Русије, већ и земља Европске уније. Један од најчешћих разлога који се истичу као доказ политизације енергената је различита цена коју различите државе плаћају, при чему се занемарују основни принципи либералне економије. Различитост у ценама се веома лако може објаснити економским интересима компаније, у овом случају Гаспрома, не само по питању максимизације профита, већ и надокнаде за трошкове дистрибуције енергената. Постоји неколико комерцијалних објашњења зашто се цене гаса могу разликовати унутар Европе и зашто се чини да су више у „источним“ европским земљама: „а) ове земље немају (или имају врло ограничене) алтернативне испоруке гаса (делом и због недостатак инфраструктуре преко које би се таквим снабдевањем могло приступити), што слаби њихов комерцијални преговарачки положај, б) земље јужне Европе налазе се даље од Русије, тако да цена укључује већу накнаду за транспорт, в) неке од ових земаља настављају да замењују нафтне производе са увозним гасом и стога су ограничене у својој могућности да захтевају спот индексацију у својим уговорима са стопостотним индексираним ценама нафте, што се све чешће догађа код купаца северозападне Европе.“²¹⁷

Оно што такође доводи у питање поједностављену перспективу енергетске зависности ЕУ од стране Русије је и то што увозници енергената у великој мери зависе и од система

---

216 Исто.

217 Katja Yafimava, *European Energy Security and the Role of Russian Gas: Assessing the Feasibility and the Rationale of Reducing Dependence*, Istituto Affari Internazionali, 2015, 7-8.

њихове испоруке. „Занимљиву компоненту ових односа чини складишта гаса у умреженом систему снабдевања гасом ЕУ и Русије. Једно од највећих европских складишта налази се одмах испред Риге у Летонији. Изграђено је током Хладног рата, у време када је Летонија била део Совјетског Савеза. Постројење је саграђено за сузбијање сезонских проблема у снабдевању, посебно зими, широм Балтичког региона, а такође и Санкт Петербурга (тада Лењинград). Од распада Совјетског Савеза оно и даље игра важну улогу далеко изван саме Летоније. Естонија и Литванија увелико црпе објекте током зиме, као и Русија, која, парадоксално, понекад зависи од Летоније за њену сигурност снабдевања гасом.“²¹⁸ Чак и Финска тежи да се повеже на овај систем и тиме она аутоматски енергетски зависи од Летоније, а не од Русије, иако Летонија сама нема налазишта из којих црпи природни гас. Све ово нас води ка закључку да иако је тачно да земље ЕУ енергетски зависе од увоза руских енергената, овај однос је много дубљи и комплекснији, од пуког коришћења енергената у геополитичке сврхе, напротив. Сарадња на овом пољу је двосмерна и од ње имају користи обе стране.

---

218 Högselius Per, *Energy and Geopolitics*, Routledge, New York, 2019, стр. 72-73.

ДА ЛИ ЕВРОПСКА УНИЈА МОЖЕ ДА ПРЕДСТАВЉА ЈЕДАН ОД ПОЛОВА МОЋИ?

Имајући у виду претходно поглавље једно од кључних питања које се намеће јесте: Да ли ЕУ представља један од полова моћи?²¹⁹ Земље Европске уније су се све до сада придржавале основних неолибералних доктрина које су на неки начин довеле и до губитка самог смисла постојања ове творевине. Са економског смисла ЕУ не може постојати ван глобалних трендова, док у политичком смислу она никада није имала политичку и војну аутономију. У том смислу је Самир Амин [Samir Amin] у праву када каже да европски пројекат на почетку XXI века више не постоји, већ да је замењен Северноатлантским пројектом под директном контролом Сједињених Америчких Држава. „Европа се никада неће ослободити атлантизма докле год су политички савези који дефинишу њене владајуће стубове фокусирани око доминантног транснационалног капитала.“²²⁰ Да би се овакво стање променило неопходан је одлучан социјални и политички заокрет унутар саме суштине онога што се може назвати „европским пројектом“.

Читав пројекат ЕУ-е се налази у трострукој кризи. Ту треба поменути економску кризу која се читава у слабостима неолибералне доктрине која је у дефанзиви на читавом глобалном нивоу, а која је основна идеја водила трансат-

219 Опширније разматрање на ову тему видети: Миша Стојадиновић, „Европа и мултиполарни свет“, *Политика националне безбедности*, ИПС, Београд, 1/2018.

220 Samir Amin, *Beyond US hegemony? – Assessing the Prospects for a Multipolar World*, Zed Books, New York, 2006, p. 14.

лантског концепта САД-а. Наравно ситуацију не треба овако поједностављено гледати због тога што се и унутар саме Европске уније могу назрети озбиљне тенденције да се заузме самостални политички положај у односу на доминацију Сједињених Америчких Држава, што је створило основе за озбиљну политичку и социјалну кризу. У том смислу народи и владе унутар Европске уније могу имати троструку реакцију која доводи до подела на: оне који подржавају неолибералну оријентацију и мање више безусловно прихватају вођство САД-а; оне коју подржавају неолибералну оријентацију али би желели да ЕУ заузме неутралнији положај у односу на САД; и на крају оне који се залажу за тзв. социјалну Европу која би подразумевала реформацију неолибералног капиталистичког система у смеру који би подразумевао човека као основни циљ, а не профит.²²¹ Овај трећи пут би подразумевао и изградњу ближих и јачих односа на геополитичком плану са великим бројем држава као што су нпр. Кина и Русија. Овако нешто је у великој мери проблематично због тога овакви односи никако нису у интересу САД-а, и оне ће на све могуће начине покушавати да их онемогуће.

Имајући у виду доминантност неолиберализма и неореализма, Меган Ди [Megan Dee] оправдано указује да одговор на ово веома комплексно питање у великој мери зависи од тога да ли ћемо њему прићи са реалистичког или либералног становишта.²²² Реалистички приступ би се овде у великој мери нашао у проблему пошто Европска унија сама по себи није држава што доводи до тога да би она морала да одговори на два изазова. Први изазов тиче се ограничене војне снаге Европске уније и тога што су њени трошкови у односу на Сједињене Америчке Државе неупоредиво мањи. „И док комбиновано војне снаге држава чланица Европске уније њу чине као другу највећу војну силу на свету, у пракси не постоји политичка воља и институционална способност да се ови ресурси преведу у неку врсту комбиноване војне силе која би имала моћ какву теоретичари реалисти очекују од традицио-

---

221 Исто, р. 15.

222 Megan Dee, *The European Union in a Multipolar World – World Trade, Global Governance and the Case of the WTO*, Palgrave Macmillan, New York, 2015, р. 13-14.

налне велике силе.“²²³ Са друге стране, становишта оних који нагињу либералним погледима свој фокус померају пре свега на њен економски и нормативни утицај на међународном нивоу. Оно што је непорециво је да ЕУ представља свакако једно од најбогатијих и највећих светских тржишта, као и то да она има велики нормативни утицај.

Један о најзначајнијих потеза у проналаску свог места на глобалној сцени свакако представља ПЕСКО споразум. ПЕСКО споразум представља нови тренутак у области одбране и војних инвестиција који је довео до великих турбуленција на глобалном нивоу изазивајући контрадикторне реакције. Овај споразум су потписале све државе чланице Европске уније сем Португалије, Малте, Данске, Ирске и разумљиво Велике Британије која је тренутно у процесу иступања. Сама идеја о заједничкој европској безбедности није никаква новост (као нека врста претходнице НАТО-а и Европске уније постојао је војни савез Западноевропска унија формиран 1948. године). Она је, међутим, током историје била гурнута у други план, пре свега због тога што је НАТО представљао заједничку линију одбране за све европске земље. Ова идеја се поново актуализовала Лисабонским споразумом којим надлежности одбрамбене и сигурносне политике прелазе на ЕУ-у. У њему се наводи да заједничка сигурносна и одбрамбена политика Европској унији пружа оперативну способност која се ослања на цивилна и војна средства, укључује посебно обликовање заједничке одбрамбене политике, при чему државе чланице имају обавезу да стављају своје цивилне и војне капацитете на располагање у циљу спровођења ове политике.

Том приликом све одлуке везане за заједничку сигурносну и одбрамбену политику Европски савет треба да доноси једногласно на предлог Високог представника Уније за спољну и безбедносну политику или неке државе чланице, при чему уколико нека држава постане мета било какве агресије све државе чланице имају обавезу да јој помогну. Оно што је интересантно јесте да је и приликом дефинисања заједничке одбрамбене политике увиђено да она на неки начин може да представља супарништво НАТО-у па се унутар Споразума у оквиру одељка који се њоме бави налази и

223 Исто, р. 13-14.

текст којим жели да се истакне да то није случај: „Политика Уније у складу с овим одељком не доводи у питање посебан карактер сигурносне и одбрамбене политике појединих држава чланица, те поштује обавезе појединих држава чланица које виде остварење своје заједничке одбрамбене политике унутар Северноатлантског савеза (НАТО), према Северноатлантском уговору, те је у сугласности са заједничком одбрамбеном и сигурносном политиком која је утврђена унутар тог оквира.“²²⁴ Имајући у виду да је ЗЕУ у једном тренутку пала под окриље НАТО-а оправдано се поставља питање како ће ПЕСКО функционисати у будућности, тј.: Да ли је могуће да он постоји паралелно са НАТО-ом? Наиме, тешко је очекивати да ће Сједињене Америчке Државе дозволити да постоји тако нешто. Заговорници њихове доминације углавном наводе разлоге који се могу свести на следеће „Критичари глобалне доминације САД-а би требало да застану и да размотре алтернативу. Уколико се САД повуку са своје улоге хегемона ко би их заменио? Нити Европа, нити Кина, нити муслимански свет – а свакако не Уједињене нације. На жалост, алтернатива једној суперсили није мултилатерална утопија, већ једна анархична ноћна мора новог Мрачног доба.“²²⁵ Наравно постоје бројна кључна питања која су нерешена а која су од великог значаја а једно од њих је ко ће руководити и како овом војском, финансирање, где ће бити база, итд.

Једна од кључних препрека за заузимање заједничке позиције држава чланица на глобалном нивоу јесте и неповерење које влада када се ради о постојању ове творевине. Нарочито треба истаћи неповерење које влада међу самим држава чланицама међу којима је око 50% грађана исказало да нема пуно или има нимало поверења у ЕУ (погледати Табелу бр. 6 и Графикон бр. 5).

---

224 Лисабонски уговор Европске уније (2007.) – консолидирани текст Уговора о Европској унији (Maastricht, 1992.), консолидирани текст Уговора о функционисању Европске уније (Rim, 1957.), главни уредник хрватског превода Даворин Рудолф, Загреб-Сплит: Зборник завода за знанствени и умјетнички рад, 2009.

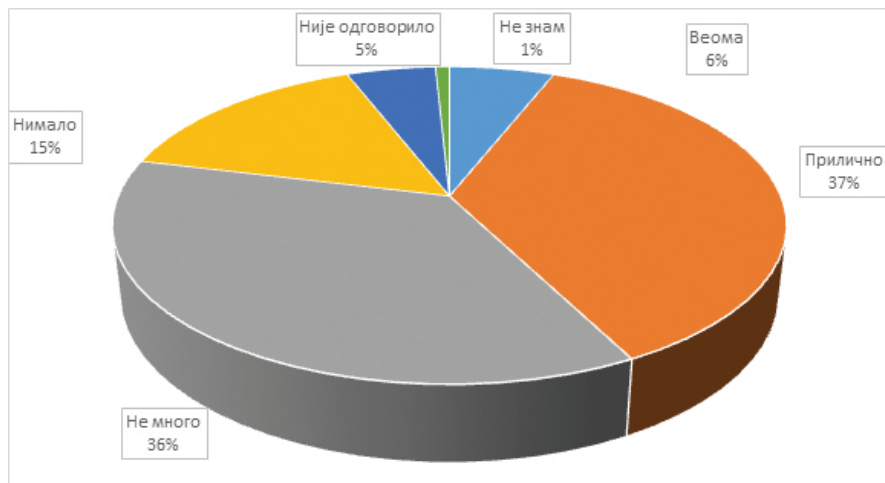
225 Niall Ferguson, „A World without Power”, *Foreign Policy*, Washingtonpost. Newsweek Interactive, No. 143, Jul.-Aug., 2004, p. 32.

Табела бр. 7: Поверење у Европску унију – подаци за државе чланице појединачно које су обухваћене истраживањем (у %)

	Веома	Прилично	Не много	Нимало	Без одговора	Не знам	Укупан број испитаника
Аустрија	7.2	35.3	37.7	17.4	2.1	0.3	1.651
Бугарска	10.9	33	38.9	9.9	5.5	1.8	1.566
Хрватска	3.1	22.6	45.2	24.2	4.1	0.8	1.493
Чешка	4.3	20.6	36.5	32.3	4.3	2.1	1.829
Естонија	6.8	41.6	32.2	8.4	9.5	1.5	1.304
Финска	3.4	39.5	42.1	11.4	3.2	0.4	1.22
Француска	6.8	39.7	29.4	18.2	5.8	0.1	1.88
Немачка	4.3	37	40.2	11.5	6.2	0.8	3.706
Грчка	2.2	23.6	42.7	30.4	1	0.2	1.2
Мађарска	8.9	32.5	38.8	14.6	4.3	0.9	1.519
Италија	6.3	32	40.3	17.2	3.9	0.4	2.282
Литванија	4.3	57.3	22.1	3.4	11.8	1.1	1.453
Пољска	8.3	37.2	33.5	14.1	6.5	0.3	1.358
Португал	5.4	54	23.7	8	8.2	0.6	1.201
Румунија	10.9	31.9	27.9	21.5	7.3	0.4	1.257
Словачка	5.5	47.3	31.9	11.8	1.3	2.3	1.436
Словенија	2.9	25.1	50.3	18.4	2.6	0.6	1.08
Шпанија	9.3	42.6	35.4	8.4	3.9	0.3	1.21
Шведска	4.6	44.4	38.1	8.9	3.2	0.8	1.198

Извор: World Values Survey, Интернет адреса: <http://www.wvsevsnb.com/wvs/WVSanalyzeQuestion.jsp>, талас 2017-2020, приступљено 29.01.2021.

Графикон бр. 5: Поверење у Европску унију – резултати на нивоу ЕУ (у %)

Извор: *World Values Survey*, Интернет адреса: <http://www.wvsevsdb.com/wvs/WVSanalyzeQuestion.jsp>, талас 2017-2020, приступљено 29.01.2021.

Поред недовољног поверења у саму ЕУ као међународну организацију такође је симптоматично то што је у кризним ситуацијама могуће уочити разједињеност у реакцијама као и то да у њима свака држава чланица поступа пре свега у складу са својим националним интересима. Мигрантска криза која је кулминирала средином 2015. године и наставила се и у 2016. години, је показала можда на најбољнији начин како нико није имун од геополитичких дешавања широм света и довела је до преиспитивања самих корена Европске уније. Грађани Европске уније су били затечени на који начин дешавања на глобалном нивоу могу да утичу и на њихов свакодневни живот. Оно што се у први план може истаћи је да је криза довела до јачања разлика између европских земаља које су према овом проблему имале различите ставове и које су поступале сходно сопственим одлукама и интересима. Ти интереси су варирали од апсолутне одбојности ка уласку миграната на њихову територију и дизања зидова попут Мађарске, па све до њихове добродошлице у облику толерантне политике Ангеле Меркел. Треба напоменути да је затварање граница на

путу миграната било у потпуној супротности са Шенгенским споразумом.²²⁶

Европске државе можда не сносе главну одговорност за оваква дешавања, али су директно погођене последицама ове кризе. Одједанпут огroman број расељених лица се нашао на њиховој територији и оне нису имале припремљене механизме како би се избориле са овом кризом. Становништво се у тим кризним подручјима нашло суочено са страхом, несигурношћу, сиромаштвом и једини излаз је видело у бекству. „Полазишта су неразвијени, аномични и анархични, ратовима пометени геоекономски експлоатисани простори светске капиталистичке периферије. То су, такође, некадашњи простори европског колонијализма, а сада неодрекнуте сфере евроамеричких геоекономских и геополитичких интереса. Са тих простора се домицилно становништво масовно исељава и морем и копном запуђује ка Европи као месту будућег живљења!“²²⁷

Наравно земље Европске уније имају и свој удео кривице, јер су учествовале заједно са Сједињеним Америчким Државама у интервенцијама које више деценија дестабилишу овај регион. „Покретање арапског и афричког становништва ка Европи изазвано је, дакле, ратним разарањима социјалних, економских, политичких и културних структура у тим некада колико-толико независним а сада у већини колонизованим земљама. Европи се миграциони талас као хитнути бумеранг неконтролисано враћа у властито уједињено „двориште““. Оптуживање исламског света као искључивог изазивача регионалних ремећења (не)равнотеже глобалне моћи израз је једностраности која превиђа процес растакања униполарног света и евро-америчке супремације, у правцу мултилатерализма и мултиполарности планетарне будућности.“²²⁸

Имајући све ово у виду дати коначан одговор на питање да ли ЕУ сама може представљати један од полова моћи није

226 Миша Стојадиновић, Михајло Манић, „Сиријска криза – узроци и последице“, *Српска политичка мисао*, бр. 2, Институт за политичке студије, Београд, 2017, стр. 153-167.

227 Милош Кнежевић, „Мигрантска криза у фокусу демополитике“, Национални интерес, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2016, стр. 106.

228 Уредништво, „Уз тему броја“, *Национални интерес*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2016, стр. 9-10.

нимало лако. То је нешто чему свакако треба тежити, али докле год се она налази у подређеном положају у односу на САД која се може уочити и када се ради о спољној политици усмереној ка Европској унији. Као један од разлога увођења санкција може се навести и покушај да се ЕУ у задовољавању својих енергетских потреба окрене пре свега ка Сједињеним Америчким Државама и како би се смањила на неки начин зависност од руских ресурса. „Наравно то отвара питање економске исплативости допремања гаса из уљаних шкриљаца из САД-а, јер је то веома скуп начин добављања енергената и то би повећавало раст њихове цене на тржишту. Северни ток 2, као проналажење начина да се превазиђе поткопавање изградње Јужног тока свакако не иде у прилог овакве политике. Велики број европских земаља би имао користи од реализације овог пројекта, међу којима би свакако највећи добитник била Немачка. То говори и о амбивалентности спољне политике Европске уније, која је са једне стране усаглашена са политиком САД-а када се ради о санкцијама, а са друге стране има много тога да се изгуби уколико се са њима настави или уколико се чак крене ка њиховом поштравању“.²²⁹

---

229 Миша Стојадиновић, „Санкције као инструменат спољне политике САД“, Национални интерес, ИПС, Београд, 2/2017.

**ПОЛОЖАЈ МАЛИХ И СРЕДЊИХ
ДРЖАВА У МУЛТИПОЛАРАНОМ
СВЕТУ**

„МАЛЕ“ И „СРЕДЊЕ“ ДРЖАВЕ У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА

Положај „малих“ и „средњих“ држава се најчешће посматра кроз призму неолиберализма и неорелизма, као два најутицајнија приступа у теорији међународних односа.²³⁰ Коришћење политике силе у међународним односима није ништа ново. „Чувена је изјава атинских посланика упућена грађанима малог града Мелије коју наводи Тукидид у свом Пелопонеском рату (431. г. пре нове ере). Када су тражили да се Мелија придружи Атини, односно да се практично преда или ће бити уништена, Атињани су изјавили: Правда (тј. међународно право) у овом свету важи само за оне који су међусобно подједнаке снаге. Јер моћни увек чине оно што могу, а слаби подносе онолико колико морају.“²³¹ Велике и јаке државе поседују капацитете да успоставе своју политику на међународном нивоу на начин који то њима одговара, иако су понекад принуђене на одређене компромисе. Са друге стране, мале државе нису у могућности да тако нешто учине. У таквим међународним односима у којима моћ поседује важну улогу, потребно је потражити и положај тзв. „малих“ и „средњих“ држава, које и поред великог потцењивачког односа, могу имати значајну улогу у формирању геополитичке слике света.

230 Више о овоме видети: Миша Стојадиновић, „Изазови „малих“ и „средњих“ држава у мултиполарном свету“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, 2/2019

231 Душко Лопандић, „Мале и средње земље у међународним односима и у Европској унији“, *Међународни проблеми*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1/2010, стр. 79.

Појмови „мале“, „средње“ или „велике“ државе се овде намерно користе под наводницима, имајући пре свега у виду проблематичност њиховог одређења у пракси. Ма колико то на први поглед изгледало једноставно није нимало лако неку земљу дефинисати малом, средњом или великом. То је уједно и разлог због кога положај „малих“ и „средњих“ држава у међународним односима представља велику непознаницу.

„Мале“ државе су често одређиване као оне које нису „велике“. Оне у међународним односима функционишу са ограниченим капацитетима, при чему се неретко истиче да је њихова главна карактеристика приоритет за очување сопствене сигурности. Максимални домет који оне могу очекивати је проналажење било каквог повољног места на светском тржишту. То довољно говори о томе како је улога „малих“ држава одувек била и још увек јесте маргинализована у међународним односима. Постоје различити теоријски приступи који на различите начине сагледавају положај „малих“ и „средњих“ држава, а које Ђана Луша и Петра Мијић у свом раду систематизују на следећи начин:

1. Реалистички дискурс нагласак ставља на концепт моћи и преживљавања у међународној заједници дефинишући мале државе као оне које заостају за великима у смислу квантитативних показатеља. Оне не поседују довољно моћи да би утицале на друге актере, имају најмање могућности за преживљавање, стално се налазе у стању страха од потенцијалног угрожавања суверености те се у спољној политици морају усмерити на заштиту великих држава.
2. Либерални институционалисти истичу значење међународног права и потребу међудржавне сарадње кроз институције. Као основна линија неолибералних теоријских приступа истиче се усмеравање на формалну или неформалну сарадњу у оквиру институција, чиме се стварају услови за изградњу мирнијег света. Анализирањем релевантних чињеница долазе до закључка како се напори за међународном сарадњом одвијају унутар одређенога институционалног контекста, чиме институције добијају на кредибилитету, а тиме и могућност утицаја малих држава

3. Конструктивисти наглашавају значење дискурса, који у случају малих држава објашњавају њихове двојбе и проблеме те показују зашто неке више оклевају, а друге су проактивније по питању европске интеграције. Најважнија теза конструктивизма, која га разликује од осталих теорија, показује да акције држава зависе од њихових идентитета и интереса који се мењају. Две су основне тезе конструктивизма примењене и на деловање малих држава у међународним односима: структуре људског удруживања одређене су примарно заједничким идејама а не материјалним снагама, док су идентитети и интереси који служе сврси актера конструисани тим идејама пре него природно дати.²³²

Различита теоријска одређења доводе и до различитог дефинисања „малих“ и „средњих“ држава, што додатно отежава ствари. Хејнер Ханги [Heiner Hanggi] и Филип Рение [Philippe Regnier] истичу да постоје три различита приступа – квантитативни (број становника, територија и сл.), квалитативни (утицај државе, представа грађана о њој и сл.) и релациони (утицај и положај државе у међународним односима).²³³ Оно што се најчешће може јавити као проблем јесте када нека држава добије несразмерно велики значај у међународним односима у односу на своју величину. То се може десити из више разлога, неки од њих су рецимо геополитички положај или поседовање ресурса, што може директно проузроковати да се нађу на удару великих сила. То доводи до тога да је приликом одређивања величине неке државе и њеног утицаја неопходно узети комбинацију свих поменутих, и многих других карактеристика. Ситуација се нарочито компликује уколико имамо у виду да се снага неке државе не може мерити само њеном војном моћи. Напротив, са појавом концепта „меке моћи“ долази и до промена у схватању снаге државе у међународним односима. У том смислу се огледа и

232 Ђана Луша, Петра Мијић, „Вањска политика малих држава – нормативна моћ као фактор утицаја у међународним односима“, *Политичке перспективе*, Факултет политичких знаности, Загреб, 3/2012, стр. 45-46.

233 Heiner Hanggi and Philippe Regnier, *The Small State and the Triad: the Case of Switzerland's Foreign Policy Towards East Asia*, Study in NRF Policy, National Foreign Policy Program, 2000.

значај Џозефа Наја [Joseph Nye] који овај појам по први пут употребљава у својој књизи из 1990. *Bound to Lead*. „Следећи идеју Бакрака и Бареца *о другом лицу моћи*, још тада, у доба пуне еуфорије због победе САД и Запада у хладном рату, он је желео да укаже на значај немилитарних облика моћи, који ће посебно место морати да имају и у периоду који је наилазио.“²³⁴ Са развојем савременог друштва мека моћ нарочито добија на привлачности. „Мека моћ је утемељена на привлачности идеја или способности да се политички приоритети поставе на начин који обликује жеље других, тј. повезивање са неопипљивим изворима моћи као што су култура, идеологија и институције. За разлику од тврде моћи која је од веће важности у индустријализирајућим и преиндустријским деловима света, мека моћ је све израженија у односима између постиндустријских друштава информатичког доба у којем превладава демократски мир (...) Владари меке моћи поседују способност поигравања са људском привидном неспособношћу да живе у садашњем тренутку, односно могу постићи да људи живе са жалости за прошлошћу или бригом о будућности.“²³⁵ немилитарних облика моћи, који ће посебно место морати да имају и у периоду који је наилазио.“²³⁶ Џозеф Нај као творац концепта тврде и меке моћи уводи још један концепт, а то је стратегија паметне моћи. „Уочавајући тенденцију с почетка новог века, по којој „америчка моћ расте, и то првенствено њена моћ да привуче друге”, он практично говори о увећању меке моћи САД. Дакле, Нај економску и војну моћ сматра сегментима тврде заповедне моћи, а којима се може утицати на друге државе да промене своју позицију, па ову стратегију употребе моћи илуструје политиком „штапа и шаргарепе”, где би војне претње представљале штап, а економски подстицаји шаргарепу. Насупрот овоме, он уочава могућност индиректне пројекције моћи, према којој би САД могле да обезбеде жељене исходе у светској политици зато

---

234 Миша Ђурковић, „Русија и откривање меке моћи“, *Национални интерес*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1-3/2008, стр. 27.

235 Весна Станковић Пејновић, „Мека моћ впадара новог дова“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, 3/2014, стр. 124.

236 Миша Стојадиновић, „Изазови „малих” и „средњих” држава у мултиполарном свету“, *op.cit.* стр. 125-138.

што друге државе желе да је следе, зато што се диве њеним вредностима, зато што покушавају да је опонашају, прижељкујући њен ниво просперитета и отворености. Разрађујући даље овај појам, појам меке моћи, он истиче како се мека моћ темељи на способности утврђивања политичке агенде која би обликовала преференције других држава, као и да је оваква агенда која привлачи друге државе подједнако важна као и способност да их присили на промену применом војних и економских средстава. Или најједноставније речено, Нај меку моћ одређује као аспект моћи који омогућава да „подстакнеш друге да желе оно што ти желиш тако што ћеш их привући (бити им атрактиван/привлачан) уместо да их присилиш”.²³⁷

Уколико одређивању утицаја држава приђемо са аспекта моћи онда наилазимо на проблем. Карстен Холбрад [Carsten Holbraad] истиче да оно што чини великом силом заиста таквом није њена војна сила, нити пак економска моћ, иако се тако нешто подразумева. Ситуација је, међутим, много комплекснија од тога. Поред ових изузетно битних карактеристика можда је најважнија та како је нека држава виђена од стране других, тј. какав је њен статус у међународном праву и дипломатској пракси. Њихов статус је признат, њихов глас је уважаван. Државе које се могу окарактерисати као средње силе немају овакав формалан статус у међународним односима. „Велике силе припадају класи самој по себи, упркос њиховом ривалству, деле заједничке интересе у међународним односима који су очигледни свим грађанима оваквог друштва. У својој навици да захтевају супериоран положај и да поседују посебне одговорности, оне се углавном проглашавају менаџерима међународних односа.”²³⁸ Положај средњих сила није тако очигледно позициониран. Оне су много разједињеније, не поседују увек заједничке интересе, а један од главних разлога овоме је то што се оне не налазе пред сталним изазовима малих сила. То доводи до тога да солидарност по питању заједничких интереса, која постоји код великих сила, није присутна код средњих и малих сила. Због тога се њихов

237 Исто, стр. 103.

238 Carsten Holbraad, *Middle Powers in International Politics*, Macmillan Press, London, 1984, p 74.

положај може процењивати једино на основу моћи које поседују, што је како смо већ видели прилично проблематично.

Мале државе су током читаве историје имале веома мало или нимало утицаја у међународним односима, без обзира на то да ли су оне део неке међународне организације или не. Сложићемо се са Вивеловом [Anders Wivel] дефиницијом да су мале државе оне којима једино остаје да следе правила игре јер када су правила успостављена оне нису биле узимане за озбиљно.²³⁹ То су једном речју оне државе које не припадају ексклузивном клубу великих сила. Једина тактика која преостаје малим државама је како то Валас [W. Wallace] наводи скривање или удруживање.²⁴⁰

Једна од највећих карактеристика која чини мале државе интересантним за проучавање је управо њихова ограничена моћ, која се најбоље испољава у контексту са јачим државама. Велике силе просто имају више капацитета да лакше спроведу своје интересе. Наравно ово не треба посматрати једносмерно, већ је проста употреба моћи великих сила често водила пре ка несигурношћу него ка остваривању циљева, јер неретко свака акција изазива и реакцију са друге стране. То је нешто на шта је Кенет Валц [Kenneth Waltz] упозоравао, да су мале државе приморане на стратегију балансирања која води ка њиховом удруживању. Валц нам даје поједностављено и суштинско традиционално виђење моћи према коме је неко онолико моћан колико може да утиче на друге више него они на њега.²⁴¹

Несигурност коју производе велике силе том приликом огледа се у томе на који начин друге државе посматрају њихове поступке. „Неопходност очувања статуса добронамерног хегемона или одговорног актера спречава велике силе да маневришу против интереса малих држава јер би такви поступци упозорили друге државе и самим тим би се ство-

---

239 Anders Wivel, „From Small State to Smart State: Devising a Strategy for Influence in the European Union“, *Small States in Europe - Challenges and Opportunities* (eds. Robert Steinmetz and Anders Wivel), Ashgate Publishing, Farnham, 2010, p. 15.

240 Исто, p. 15.

241 Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*, McGraw-Hill, Boston, 1979.

риле препреке за постизање интереса спољне политике.²⁴² Са друге стране, уколико велике силе претерају у својим претензијама то може довести до уједињавања других држава у циљу по принципу реципроцитета, а како би отклонили претњу која им се намеће. Ентони Пајн [Anthony Payne] истиче да мале државе углавном делују пред много моћнијим државама и институцијама, при чему се више показује њихова рањивост и принудно деловање, него коришћење прилика на међународном нивоу.²⁴³ То је уједно највидљивија манифестација изазова које њихов осетљив положај изазива. Имајући ово у виду „мале“ и „средње“ на геополитичкој сцени најчешће су у стању само да следе и прилагођавају се политици великих сила.

---

242 Toms Rostoks, „ Small States, Power, International Change and the Impact of Uncertainty “, *Small States in Europe - Challenges and Opportunities* (eds. Robert Steinmetz and Anders Wivel), Ashgate Publishing, Farnham, 2010, p. 99.

243 Anthony Payne „Small States in the Global Politics of Development“, *The Commonwealth Journal of International Affairs* Round Table 93, 93/2004.

МОГУЋНОСТ ЈАЧАЊА ПОЛОЖАЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ КАО „СРЕДЊЕ“ ДРЖАВЕ У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА

Имајући у виду претходно поглавље оправдано се поставља питање да ли Република Србија представља „малу“ или „средњу“ државу, као и какве су могућности јачања њеног утицаја у међународним односима. Уколико покушамо да одредимо да Србију одредимо као „малу“ или „средњу“ државу наићи ћемо на велики број проблема. Међу најзначајнијим је свакако проблематичност одређивања концепта „малих“, „средњих“ и „великих“ држава, при чему се узимају различити критеријуми и њихове комбинације, о чему је већ било речи. Оно што се са сигурношћу може рећи јесте да Србија није „велика држава“ и да не припада том уском кругу држава које се називају великим силама. Тиме нам, дакле, остају две могућности између којих није нимало лако направити избор. Уколико се држимо поменутих квантитативних критеријума онда Србија недвосмислено припада групи коју можемо назвати „средњим“ земљама. Међутим, када се ради о квалитативним критеријума ту је ситуација много компликованија, а нарочито ако се као смерница узме утицај и положај наше земље у међународним односима, тј. начин како нас друге државе посматрају. Бурна историја наше земље која је стално била изложена различитим процесима дезинтеграције и неблагонаклоним утицајима спољних политика других држава допринела је томе да је ситуација у нашој земљи током већег дела наше историје благо речено аномична. Двоструки аршини у међународној политици и политика силе, при чему је крај XX века обележен НАТО агресијом на нашој терито-

рији, су показали да Запад на челу са САД нема баш превисоко мишљење о утицају наше земље на глобалној светској сцени. Данас се Србија налази у ситуацији да на својој територији поседује нерешен статус Косова и Метохије који је претворен у проблем замрзнутог конфликта. Ово представља још један од показатеља начина на које нас друге државе доживљавају, а који се може видети на основу дијалога у Бриселу, које карактерише неиспуњавања обавеза о којима је већ постигнут договор (формирање Заједнице српских општина нпр.), као и на основу све јачих тензија ствараних од стране Албанаца на овим просторима, а које им међународна заједница толерише. Оно што је неспорно, а што је нашу земљу често водило ка многобројним сукобима, је значајан геополитички положај наше земље, јер како је Цвијић казао „Ко нам је крив кад смо кућу саградили на сред друма?“ У таквој ситуацији начин на који се води спољна политика је од пресудног значаја за статус овакве земље и зато је курс политичке неутралности који је наша земља заузела од пресудног значаја за њено позиционирање у мултиполарном свету.

Имајући у виду овако незахвалан геополитички положај оправдано се поставља питање механизма помоћу којих Република Србија може пронаћи своје место у мултиполарном свету. Бавећи се могућностима малих и средњих држава Роберт Пајп [Robert Pape] истиче неколико различитих начина помоћу којих оне могу да доводе у питање униполарност међу којима најзначајнији концепт „меког балансирања“.²⁴⁴ Овај концепт је значајан и због тога што је отворен војни сукоб за САД, Русију, Кину, Немачку или било коју другу државу незамислив, и може имати скупе последице по читав свет, нарочито имајући у виду поседовање нуклеарног оружја. Мале државе свакако немају никаквог другог избора, јер оне ни не поседују могућност да користе војну моћ како би остварили своје интересе, јер би за то носиле скупе последице. Пол [T.V. Paul] правећи разлику између тврдог и меког балансирања указује да свако од њих има своје специфичне циљеве којима се тежи. Док тврдо балансирање тежи ка томе да се противник одврати или порази меко балансирање тежи да испуни један од следећих циљева: да онемогући другу страну

²⁴⁴ Robert Pape, „Soft Balancing against the United States”, *International Security*, The MIT Press, 1/2005, pp. 9-11.

да профитира од свог лошег понашања (рецимо путем економских санкција); да повећа цену коју друга страна мора да плати уколико настави са спровођењем својих планова (на пример, путем онемогућавања приступа међународним институцијама); да делегитимише понашање друге стране у очима других; као и да пошаље сигнал да уколико се пређе одређена граница то може покренути тврдо балансирање.²⁴⁵

Хеј [Jeanne A.K. Heu], бавећи се овим феноменом, изводи следеће карактеристике које политика „малих“ држава поседује а то су: „ниска инволвираност у светску политику и ограниченост деловања на непосредно географско окружење; релативно узак круг међународних тема које су им значајне; примена дипломатских и економских инструмената, уместо војних инструмената; инсистирање на „моралним аспектима“ међународних односа, попут међународног права, начела и сл.; усмереност ка мултилатералној сарадњи и мултилатералним организацијама; заузимање неутралних ставова; ослонац на велике силе у циљу заштите и обезбеђења ресурса; усмереност ка сарадњи како би се избегао конфликт; и трошење пропорционално натпросечне енергије и ресурса у циљу обезбеђења физичке и политичке безбедности и преживљавања државе.“²⁴⁶

Усвајањем стратегије меког балансирања и меке моћи, путем међународних институција, економије и разних дипломатских средстава, различити полови моћи су почели да успешно изазивају и доводе у питање унилатералну војну политику САД. Овакво меко балансирање у великој мери може окренути утицај неке државе и то је пут који наша земља треба да следи. То је та мека моћ на којој Србија мора инсистирати нарочито се ослањајући на снагу јавне дипломатије, као и на укључивање других држава у кључна питања унутар међународних односа, као што су нпр. Русија и Кина.

То су главни принципи који, иако се већ у одређеној мери примењују у спољној политици, морају представљати основу међународне политике Републике Србије. Додатно

245 T.V. Paul, *Restraining Great Powers Soft Balancing from Empires to the Global Era*, Yale University Press, London, 2018, p. 22.

246 Лука Тодоровић, Милева Јокић, „Мале, средње и неутралне државе и међународна политика“, *Сварог*, Независни универзитет, Бања Лука, 6/2013, стр. 41.

аргумент овоме је што овакав вид спољне политике има све јачи одјек у међународној заједници. То се може видети и на основу тога што став других моћнијих држава по неким суштински важним питањима почиње да се или мења или да се указује спремност да се наши аргументи бар саслушају. Ово је уједно једини пут Републике Србије у заузимању позиције „средње државе“ која жели да се успостави као фактор стабилности и регионалне сарадње на Балкану.

**КАКО ДО ГЛОБАЛНОГ
ПОМИРЕЊА?**

КАКО ДЕФИНИСАТИ МИР?

Проучавање мира представља веома комплексан проблем.²⁴⁷ Једна од највећих препрека за боље разумевање феномена мира је та што је много лакше наћи студије које у свом називу садрже појам рата од студија које мир посматрају као централну тему. Главни разлог овога лежи у томе што се на мир углавном гледа као на негацију рата. Поред негативног схватања мира као одсуства било ког облика насиља, постоји и позитивни приступ који од мира захтева много тога више.

Питање рат или мир на први поглед не би требало да представља чувену хамлетовску дилему. У овој дилеми би мир свакако требало да представља очигледну опцију. Тога, међутим, многобројни актери светске историје као да нису били свесни, о чему сведоче бројни ратови од којих су многи декларирани „праведним“²⁴⁸. Стање *bellum omnium contra omnes* (рат свију против свих) би требало да представља ствар прошлости чега ће се модерна демократска друштва сећати само као дела далеке историје, док би мир требало да постане основна вредност која ће се усталити као део свакодневног живота свих народа. Испуњење мира представља нарочити изазов на просторима чије су главне карактеристике мулти-

---

247 Више о томе видети: Миша Стојадиновић, „Мир и конфликт у савременом друштву“, *Култура, политика, разумевање (Култура, нација, држава – проблеми идентитета у контексту савремене политике)* (приредили: Зоран Милошевић и Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2018

248 Michael Walzer, „The Triumph of Just War Theory (and the Dangers of Success)“ *Social Research*, International Justice, War Crimes, and Terrorism: The U.S. Record, No. 4/ 2002, 930-931; Драган Станар, „Теорија праведног мира: импликације и опасности нормативне теорије праведног мира“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, 2/2021; Драган Станар, *Праведан рат*, Добротољубље, Београд, 2019.

националност, мултиконфесионалност и мултикултуралност – што је свакако случај када се ради о Балкану. На таквим просторима је сусрет различитости неизбежан, а развој културе мира неопходан.

Када се бавимо дефинисањем појмова рат и мир некако изгледа лакше дефинисати онај први, док се мир најчешће посматра као негација рата. Данас некако изгледа да је стара латинска пословица *si vis pacem para bellum* (уколико желите мир спремајте се за рат) обележила политички дискурс савременог друштва. То је уједно и разлог због кога уколико покушамо да одредимо шта је то мир наилазимо на велики проблем. Углавном ћемо се сусрести са негативним схватањима која на мир гледају као на непостојање рата. Имајући у виду стравичне последице ратова, ово свакако представља једну од основних ствари које треба испунити како би се омогућио какав такав нормалан живот људи. „Позитивно схватање мира можда изгледа као стање које је боље постићи, али истовремено и нешто што се генерално може схватити пре као идеалистички сан него као практични циљ.“²⁴⁹ Можда ово изгледа као идеалистички неиспуњени сан управо због тога што се мир дефинише као стање непостојања рата. Тачно је да се мир као веома комплексан феномен можда може одредити и као одсуство рата, али он представља много више од тога. Мир, дакле, не сме бити једноставна негација рата, већ стање у коме ће доћи до развоја културе мира чије су основне одреднице: поштовање универзалних људских права и слобода, међуетничка и религијска толеранција, уважавање културне различитости, решавање спорова мирољубивим путем дијалогом уз поштовање права на различитост, тежња ка мултикултурализму... Овим се списак не завршава.

Он подразумева не само одсуство било каквог облика насиља, већ и присуство много других различитих форми које омогућавају миран и складан живот.²⁵⁰ Галтунг [Johan Galtung] у једном свом предавању²⁵¹ наводи једну од најсве-

249 Nigel Dower, *The Ethics of War and Peace*, „The Ethics of War and Peace“, Polity Press, 2009, p. 6.

250 Драган Станар, „Revisionism and New Conflicts: Negation of the Possibility of War“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, 1/2019.

251 Johan Galtung, „The coming one hundred years of peacemaking: visions of peace for the 21st century“, a lecture given at the Centenary Conference of the International Peace Bureau in Helsinki, 30 August 1992.

обухватнијих дефиниција мира указујући на то да мир мора поседовати осам категорија. Ово предавање је само по себи веома значајно и по томе јер се у њему може видети и то да је могуће разликовати позитивно и негативно схватање мира. Ове нијансе схватања мира код Галтунга сумира Дитрих Фишер [Dietrich Fischer] у свом раду указујући да одсуством првих четири наведених категорија (Табела бр. 7) добијамо негативни мир, док се присуством других четири категорија достиже оно што се може назвати позитивним миром.

Табела бр. 8: Осам компоненти мира

	<i>Негативни мир</i>	<i>Позитивни мир</i>
<i>Преживљавање: одсуство директног насиља изазваног војном моћи</i>	Одсуство директног насиља: престанак размене ватре, разоружање, превенција тероризма, ненасиље	Сарадња која унапређује живот и превенција директног насиља: изградња мира, трансформација конфликта, помирење и реконструкција
<i>Развој: одсуство структуралног насиља изазваног економском моћи</i>	Хуманитарна помоћ, помоћ у храни, ублажавање сиромаштва и мизерије	Изградња економије која одржава живот на локалном, националном и глобалном нивоу на коме су свачије основне потребе испуњене
<i>Слобода: одсуство структуралног насиља изазваног политичком моћи</i>	Ослобађање од опресије, окупације и диктатуре	Добра владавина и партиципација, самоопредељење, људска права
<i>Култура мира (идентитет): одсуство културног насиља изазваног културном моћи</i>	Превазилажење предрасуда базираних на националним, расним, језичким, родним, старосним, класним, религијским... основама; уклањање глорификације рата и насиља у медијима, филмовима, споменицима, уџбеницима...	Промоција културе мира и заједничко учење, глобална комуникација и дијалози; развој миром испуњених култура и структура, образовање за мир, промоција мира медијима

Dietrich Fischer, „Peace as a self-regulating process“, *Handbook of Peace and Conflict Studies* (eds. Charles Webel and Johan Galtung), Routledge, 2007. p. 188.

Проучавање мира је у научним дисциплинама нарочито постао популаран предмет изучавања за време Хладног рата као начина за његово превазилажење. „Ово се десило као одговор на одређену политичку ситуацију (...) Трка за наоружањем између Истока и Запада, драматизирана брзим развојем нуклеарних капацитета у сврхе убијања, створила је потребу да се стави под контролу подељени свет како би се спасило човечанство: тако је ствари видела генерација касних педесетих година. Поларизација ставова у политичком животу, која је дозвољавала једино размишљање које би на свет гледало као црно или бело, довела је до згражавања политиком и политичарима. Наука је сматрана путем за бољи свет.“²⁵²

После Хладног рата интересовање за мир се никако није смањило, чак штавише, савремени друштвени процеси су довели до тога да се на савремено друштво све више гледа као на *друштво ризика*.

---

252 Herman Schmid, „Peace Research and Politics”, *Journal of Peace Research*, Vol. 5, No. 3, Sage Publications, 1968, p.217.

КОНФЛИКТ КАО ТРАЈНО СТАЊЕ У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ

Уколико посматрамо савремене трендове можемо се сложити са оним што је рекао Зимл [Georg Simmel] да конфликт представља трајну карактеристику друштва а не само привремени догађај. Једна од најсвеобухватнијих социолошких дефиниција конфликта може се наћи у делима Луиса Козера [Lewis Coser] који посматра друштвени сукоб као борбу за остваривање вредности и претензија на положаје, борбу за власт и оскудна добра, где стране у сукобу не само да теже остваривању жељених вредности, већ и да неутралишу, оштете или униште своје противнике.²⁵³ Он сматра да ће се конфликт испољити само онда када подређени престану да доживљавају постојећи поредак као легитиман, али и да је поред овога потребна емоционална пробуђеност људи. Л. Козер је умногоме проширио проучавање функције социјалних конфликта које можемо наћи код Зимла при чему истиче да друштвени сукоб може бити функционалан када доводи до повећања кохезије групе. Код друштва које одликује низак ниво интеграције конфликт са другим друштвом може довести до његове реинтеграције.²⁵⁴ Конфликти су нажалост кроз читаву људску историју често резултирали различитим облицима насиља, од којих нарочито истичемо значај и последице политичког насиља у савременом друштву.

253 Љубиша Митровић, *Творци нових парадигми у социологији*, Институт за политичке студије, Београд 2008, стр. 28-33.

254 George Ritzer, *Sociological Theory*, The McGraw-Hill Companies, 2008, стр. 271.

Међутим, овде треба истаћи да насиље није тако једноставан феномен као што то на први поглед изгледа. Да би се боље упознали са проблемом насиља потребно је поменути чувену Галтунгову поделу која указује на три вида насиља:

1. директно насиље се уопштено може одредити као физичко насиље над другим људима; директно насиље је за разлику од друга два вида насиља увек видљиво, док друга два не морају бити, јер су структурално и културно насиље одговорни за повређивање ума;
2. структурално насиље настаје као резултат социјалних неједнакости, репресије и неједнакости моћи у друштву; структурално насиље се манифестује различитим друштвеним неправдама, репресивним институцијама и институционализованим предрасудама;
3. културно насиље је насиље које се дешава у симболичкој сфери нашег постојања (симболи, застава, химна, говори, медији...).²⁵⁵

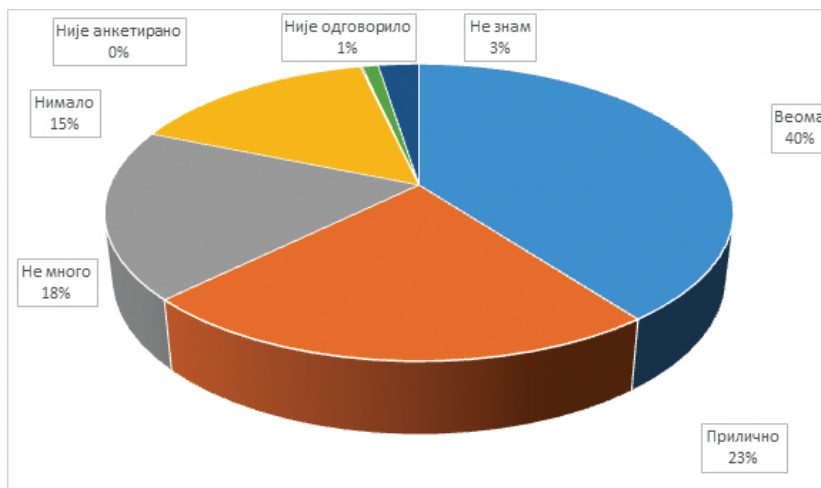
На неки начин на директно насиље се може гледати и као на вид закаснелог упозорења ескалације структуралног и културног насиља. Овде свакако треба поменути и разликовање изворних и тзв. мета-конфликта коју такође прави Галтунг. Конфликти у изворном смислу подразумевају проналазак некаквог решења, излаза, трансформације или како год ми то другачије називали, док је основа мета-конфликата углавном само једна ствар – победа. „Постоји само један исход: једна страна превладава. Мета-конфликти се могу водити физичким средствима, насиљем, ратом и углавном воде ка победи једне и поразу друге стране (у ретким случајевима завршавају се нерешено).“²⁵⁶ Рат свакако представља једну од великих опасности које су грађани широм света итекако свесни (видети Графикон бр. 6).

---

255 Vladimir Bratić, „Examining peace-oriented media in areas of violent conflict”, *The International Communication Gazette*, Sage Publications, 2008, стр. 492.

256 Johan Galtung, *Conflict Transformation by Peaceful Means*, United Nations, 2000, р. 10.

Графикон бр. 6: Колико сте забринути могућом опасношћу да ваша земља буде погођена ратом (у %)

Узорак: Алжир, Аргентина, Јерменија, Аустралија, Азербејџан, Бахреин, Белорусија, Бразил, Колумбија, Чиле, Кина, Кипар, Еквадор, Египат, Естонија, Грузија, Немачка, Гана, Хонг Конг, Индија, Ирак, Јапан, Јордан, Казахстан, Кувајт, Киргизија, Либан, Либија, Малезија, Мексико, Мароко, Холандија, Нови Зеланд, Нигерија, Пакистан, Палестина, Перу, Филипини, Пољска, Катар, Румунија, Руска Федерација, Руанда, Сингапур, Словенија, Јужна Африка, Јужна Кореја, Шпанија, Шведска, Тајван, Тајланд, Тринидад и Тобаго, Тунис, Турска, Украјина, САД, Уругвај, Узбекистан, Јемен, Зимбабве.

Извор: *World Values Survey*, Интернет адреса: <http://www.wvsevsvdb.com/wvs/WVSAanalyzeQuestion.jsp>, талас 2010-2014, приступљено 12.03.2018.

Рат се са социолошког становишта може одредити као облик друштвених конфликта између различитих делова друштва, класа и покрета, између држава и народа чија је главна особеност разрешавање конфликта употребом оружане силе, при чему је тај унутрашњи или спољашњи сукоб најчешће потчињен политичким циљевима зараћених страна и он представља својеврсни наставак њихове дотадашње политике.²⁵⁷ Међутим то није једини начин на који се могу водити овакви конфликти. Један од начина је и коришћење вербалних средстава. Као добар типичан пример оваквог конфликта

²⁵⁷ Љубиша Митровић, *Савремени Балкан у кључу геополитике*, Институт за политичке студије, Београд, 2008, стр. 119-120.

Галтунг наводи процес суђења на коме се одређује ко је крив, или ко је у праву са могућношћу три исхода. Највећи проблем настаје у ситуацијама у којима се мета-конфликти користе да би се одлучио исход у изворним конфликтима по принципу победник добија све. „Овај исход можда изгледа прихватљив, и самим тим одржив. Међутим, он истовремено то и није, мета-конфликт може бити виђен као пуко показивање физичке или законске моћи. Свака одлука која фаворизује једну страну већ унапред звучи поједностављено и раздвајајуће, не поричући истовремено да постоје такође и конфликти у којима је једноставно само једна страна у праву. Не поричући такође да је решавање конфликта на суду боље него ратом.“²⁵⁸

---

258 Johan Galtung, *Conflict Transformation by Peaceful Means*, op.cit. p. 10.

ПУТ КА ГЛОБАЛНОМ ПОМИРЕЊУ

На први поглед појмови демократије и конфликта се међусобно искључују. Демократија се углавном везује за нешто пожељно, за мир, за непостојање неправде, док се на конфликт углавном гледа као на нешто непожељно, нешто што изазива сукобе и спречава мир, нешто што у крајњој линији спречава развој демократије. Ово је, међутим, исувише поједностављено гледиште. Наиме, конфликт и демократија се налазе у много сложенијим односима. Оно што је неоспорно јесте да су грађани широм света итекако свесни чињенице да је постојање сигурне средине једна од кључних претпоставки коју је неопходно испунити како би се омогућили услови да испуне своје потенцијале у потпуности (видети Графикон бр. 7).

Конфликт, међутим, не производи само сукобе и неразрешиве ситуације већ омогућава и размену идеја, супротних мишљења, без чега демократија не би ни била могућа. Однос између демократије и конфликта има две димензије: обезбеђивање и легализовање простора за све да кажу оно што желе, како желе и зашто желе (што подразумева конфликт као нешто што не искључује мирно решење и обострано задовољство); и демократско окружење које спречава ескалацију конфликта и њихову трансформацију у насилне облике.²⁵⁹ Ескалација конфликта настаје када:

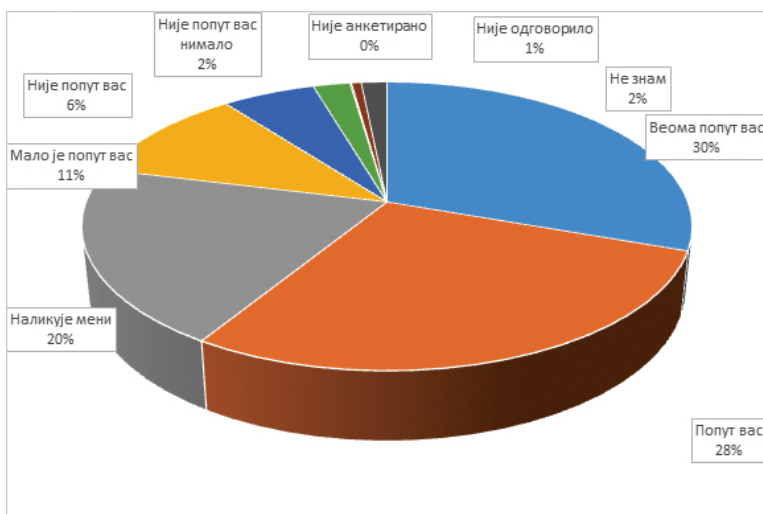
1. људи нису спремни да прихвате вредност различитих ставова, приоритета или погледа на то шта је исправно или важно;

---

259 Тања, Танкосић-KELLY, „Демократија и конфликт”, 21 *Прича о демократији*, група аутора, Центар за грађанско образовање, Подгорица, 2005, стр. 15.

2. поједине особе и/или групе у друштву имају различите или нејасне критеријуме о томе шта треба чинити у вези са акцијама које ваља предузети, и када понашање или наступ не могу бити усаглашени;
3. је нешто неправично распоређено, или се сматра да је тако;
4. људи подлежу страху, неповерењу и потреби да свакога ко је другачији или непознат дефинишу као другог, странца или непријатеља;
5. људи не желе да се мењају и прилагођавају и
6. нема јасних процедура за разматрање и решавање размимоилажења и различитости, пре него што ескалирају у облик насилног конфликта.²⁶⁰

Графикон бр. 7: Да ли сматрате да је особа која мисли да је живот у сигурном окружењу веома важан за њу: веома попут вас, попут вас, мало је попут вас, није попут вас, није нимало попут вас?

Узорак: Алжир, Аргентина, Јерменија, Аустралија, Азербејџан, Бахреин, Белорусија, Бразил, Колумбија, Чиле, Кина, Кипар, Еквадор, Египат, Естонија, Грузија, Немачка, Гана, Хонг Конг, Индија, Ирак, Јапан, Јордан, Казахстан, Кувајт, Киргизија, Либан, Либија, Малезија, Мексико, Мароко, Холандија, Нови Зеланд, Нигерија, Пакистан, Палестина, Перу, Филипини, Пољска, Катар, Румунија, Руска Федерација, Руанда,

²⁶⁰ Исто, стр. 16-17.

Сингапур, Словенија, Јужна Африка, Јужна Кореја, Шпанија, Шведска, Тајван, Тајланд, Тринидад и Тобаго, Тунис, Турска, Украјина, САД, Уругвај, Узбекистан, Јемен, Зимбабве.

Извор: *World Values Survey*, Интернет адреса: <http://www.wvsevsdb.com/wvs/WVSAanalyzeQuestion.jsp>, талас 2010-2014, приступљено 12.03.2018.

Како конфликти не би ескалирали постоје две основне претпоставке које треба обезбедити, а то су дијалог и толеранција. Ђуро Шушњић, бавећи се дијалогом, каже да је дијалог *разговор двојице или више слободних људи, који хоће да размене ставове о за њих важном питању, на које дају различите одговоре, како би, у равноправним условима, дошли до одговора којим би обојица, или сви били задовољни.*²⁶¹ Када се ради о толеранцији сам појам води порекло из латинског језика од именице *tolerantia*, која изворно значи попустљивост, трпељивост и глагола *tolerare* који значи подносити, сносити, трпети, допуштати. Уколико под толеранцијом подразумевамо њено првобитно, етимолошко значење, може се видети да се она схвата као нешто непожељно и ово значење се током историје веома често јављало. Друштвени напредак је довео до тога да се негативно значење речи толеранција преобрази у своју супротност. Толеранција постаје саставни део развоја човечанства, тако да бирати толеранцију нужно значи бирати и човечанство. То у оквиру људске свести значи усвојити следеће постулате: „ако сам ја израз идеје човечности, онда је и свако други за мене то исто; као израз идеје, ја сам могућност њеног развоја, а не она сама по себи; пошто сви јесмо отелотворење човечности, а сам за себе нико то није до краја, онда ми ни читава истина саме није доступна; пошто знам да сам сâм одраз, могућност и отелотворење човечности, међу другим одразима, могућностима и отелотворењима, ја не могу друге посматрати другачије него што посматрам себе.“²⁶² Такође, како би дошло до помирења неопходно је успоставити поверење, које је када се ради о некоме кога посматрамо различитим од себе на веома ниском нивоу. Податак да само 5.1% грађана на глобалном нивоу има

261 Ђуро Шушњић, *Дијалог и толеранција*, Чигоја штампа, Београд, 1997, стр. 14.

262 Далиборка Уљаревић, „Значај и улога толеранције у демократском друштву”, *21 Прича и демократији*, група аутора, Центар за грађанско образовање, 2005, Подгорица, стр. 24.

потпуно поверење у припаднике друге религије, а да само 4.3% има потпуно поверење у припаднике друге нације је разочаравајући (видети Табелу бр. 8). Неповеће постаје једна од кључних препрека помирењу.

Табела бр. 9:

Колико верујете припадницима друге религије или нације?

Поверење у припаднике друге религије (%)		Поверење у припаднике друге Нације (%)	
Верујем потпуно	5.1	Верујем потпуно	4.3
Верујем мало	32.9	Верујем мало	29.8
Не верујем много	34	Не верујем много	34.3
Не верујем ни мало	21.2	Не верујем ни мало	24.3
Није анкетирано	0.2	Није анкетирано	0.2
Није примењиво	0.8	Није примењиво	0.6
Без одговора	0.9	Без одговора	0.9
Не знам	5	Не знам	5.5

Узорак: Алжир, Аргентина, Јерменија, Аустралија, Азербејџан, Бахреин, Белорусија, Бразил, Колумбија, Чиле, Кина, Кипар, Еквадор, Египат, Естонија, Грузија, Немачка, Гана, Хонг Конг, Индија, Ирак, Јапан, Јордан, Казахстан, Кувајт, Киргизија, Либан, Либија, Малезија, Мексико, Мароко, Холандија, Нови Зеланд, Нигерија, Пакистан, Палестина, Перу, Филипини, Пољска, Катар, Румунија, Руска Федерација, Руанда, Сингапур, Словенија, Јужна Африка, Јужна Кореја, Шпанија, Шведска, Тајван, Тајланд, Тринадад и Тобаго, Тунис, Турска, Украјина, САД, Уругвај, Узбекистан, Јемен, Зимбабве.

Извор: *World Values Survey*: <http://www.wvsevsdb.com/wvs/> WVS Analyze Question.jsp, талас 2010-2014, приступљено 12.03.2018.

Један од најзначајнијих приступа решавању конфликта, нарочито када се ради о асиметричним, јесте свакако Галтунгова креативна трансформација или трансценденција конфликта. Галтунг сумирајући новине и значај овог приступа каже да је могуће истаћи његових пет основних карактеристика. Прво фокус је на миру, тј. односу између актера, а не на сигурности. Компатибилни циљеви воде ка све већим нивоима мира, док се конфликти са некомпатибилним циљевима решавају мирно. Друго мир зависи од трансформације конфликта, док се на насиље као на супротност миру гледа као на исход нетрансформисаног конфликта. Сама трансформација конфликта мора бити мирна, како се ситуација не би погоршала стварањем повољне ситуације за будуће насиље. Треће, за трансформацију конфликта неопходна је трансценденција

која превазилази циљеве актера у конфликту стварајући нову реалност како би различити актери могли да живе и развијају се заједно. Четврто, док класична медијација супротстављене стране до преговарања и компромиса, трансценденција конфликта почиње са сваком страном посебно где се покушава да се интензивним дијалогом дође до креативним решењем и превазилажењем постојеће ситуације. После овога следи класични приступ спајајући супротстављене стране заједно зарад преговарања. Пето, у овоме се налази више од пуке медијације. Овај приступ је холистички, да динамичким моделом који се односи на конфликт и мир.²⁶³

Имајући у виду различите облике насиља потребно им је супротставити и различите облике стратегије за остваривање мира. У том смислу неопходно је поменути Јиргена Јохансена [Jørgen Johansen] и његов приступ који успоставља ненасиље као антитезу насиљу.²⁶⁴ Директно ненасиље је најједноставније речено употреба ненасилних техника за утицај на сукобе без употребе насиља. Оно се користи како би се супротставили ненасилним методама и системима који не третирају све људе једнаким. Структурно ненасиље се састоји од структура у друштву које промовишу сарадњу, помирење, отвореност, једнакост и мирна решења конфликта. Овакав тип борбе против насиља захтева много више од демократије него што је пуко постојање представничког система, са значајним елементима као што су инклузивност, транспарентност, консензус и одговорност. Због тога структурално ненасиље подразумева све оне елементе који су од значаја за решавање конфликтних ситуација везаних за људска права. Културно ненасиље је везано за традицију и културу која подразумева високо вредновање ненасилних вредности и квалитета.

Када се ради о остваривању мира на глобалном нивоу средства којима то жели да се постигне јесу веома забрињавајућа. „Међународна (нео)либерална изградња мира почела је да открива своје унутрашње контрадикције и борбе. Као

263 Johan Galtung, „Peace by peaceful conflict transformation – the TRANSCEND approach“, *Handbook of Peace and Conflict Studies* (eds. Charles Webel and Johan Galtung), Routledge, 2007. p. 14.

264 Jørgen Johansen, „Nonviolence - More than the absence of violence“, *Handbook of Peace and Conflict Studies* (eds. Charles Webel and Johan Galtung), Routledge, 2007. p. 151.

средство глобалног либералног политичко-економског система, то сигурно ствара сукоб и зависност. Стога се чини неопходним критички надмашити тренутну праксу изградње мира и тежити бољим еманципаторским и културно оснажујућим методама.²⁶⁵ На нуклеарно наоружање се веома често гледа као на гарант мира у свету. Један од главних примера који се узима као пример јесте сам период Хладног рата и то што и у доба најгорих односа САД и СССР није дошло до сукоба. Међутим уколико је то тачно зар онда не би требало све државе да поседују нуклеарно оружје и како објаснити сукобе који су се дешавали и у периоду после другог светског рата? „Нуклеарно оружје ће се показати кориснијим у рукама слабих него у рукама моћних држава. Поседовање само неколико нуклеарних пројектила у арсеналу земаља као што су Иран и Северна Кореја може се показати ефикасним у спречавању много моћнијих земаља да наметну своју политичку или војну вољу тим земљама (...) Нуклеарно наоружање не само да не одржава мир већ распламсава страсти и неповерење демонстрирајући вољу да се потпуно уништи нека земља и да се побије њено становништво.“²⁶⁶ Мировне операције, хуманитарне интервенције, борба против тероризма, борба за демократију, борба за људска права и многи слични појмови се неретко злоупотребљавају чиме уместо промоције и успоставања мира постају управо сушта супротност.

Због тога је мир најбоље промовисати ненасилним средствима. Кроз историју је могуће наћи многобројне примере који на сјајан начин демонстрирају ненасилну борбу против насиља. Један од ових великана је свакако Ганди који је на један сјајан начин „трансцендентирао конфликт између *kshatriyah varnadharma* насилне херојске борбе и сопственог *swadharma* ненасиља у једну ненасилну херојску борбу познату као *satyagraha*.“²⁶⁷ Овај ненасилни концепт борбе чији су основне идеје емпатија и самилост је инспирисао

---

265 Charles Thiessen, „Emancipatory Peacebuilding Critical Responses to (Neo)Liberal Trends“, *Critical Issues in Peace and Conflict Studies* (eds. Thomas Matyók, Jessica Senéhi and Sean Byrne), LEXINGTON BOOKS, 2011.

266 David Krieger, „ Nuclear disarmament“, *Handbook of Peace and Conflict Studies* (eds. Charles Webel and Johan Galtung), Routledge, 2007. pp. 113-115,

267 Johan Galtung, „Peace and Conflict Studies as Political Activity“, op.cit. p. 8.

многе велике личности кроз историју као што су нпр. Нелсон Мендела и Мартин Лутер Кинг. Галтунг указује да је Ганди један од најбољих примера који показује на који начин се треба борити против империјализма великих сила, истичући истовремено да *satyagraha* подразумева много више од пуне борбе или отпора и чини га пет основних кључних тачака које означавају његову антиимперијалистичку борбу. Прва тачка говори о томе да се никада не треба бојати дијалога. Друга тачка указује да се, такође, не треба бојати ни конфликта који представљају више прилику него опасност. На крају крајева конфликт означава чињеницу да код сукобљених страна постоји нешто што им је заједничко. „Они који су незрели и који се сматрају супериорним на конфликт гледају као на шансу да се наметну и победе. Од стране оних који су зрелији конфликт може бити виђен као прилика за самоиспитивање, као потрага за неком новом могућом реалношћу у којој могу бити остварени легитимни циљеви свих актера.“²⁶⁸ Трећа тачка може се сумирати чувеним цитатом Едмунда Буркеа [Edmund Burke] који је рекао да су они који не познају историју осуђени да је понављају. Познавање историје нам умногоме може помоћу у разумевању конфликтне ситуације, а самим тим и створити могућност за његово превазилажење. После значаја историје у четвртој тачки Ганди истиче значај погледа у будућност: „Данас буди будућност коју желиш да имаш сутра.“²⁶⁹ То је начин на који је он указивао на значај позитивног отпора у смислу несарадње и грађанске непослушности. И на крају као пети елемент истиче се значај да се током борбе против окупације очисти своје сопствено двориште. Отпор доминацији са стране не значи да треба заборавити на проблеме са којима се суочава сопствена земља.

Сам пут ка остваривању мира је веома тежак и испуњен је многобројним изазовима. Због тога је овај иначе веома сложен феномен потребно поједноставити. Мир се не треба посматрати као нешто апстрактно, нити се пак треба задовољити његовим негативним одређењем. Негативни приступ миру као одсуству насиља мора бити само један степен којим ћемо доћи до његовог позитивног облика, јер како је то Ганди

---

268 Исто, р. 9.

269 Исто, р. 10.

једном рекао: Не постоји начин за остваривање мира, мир је тај начин (*There's no way to peace, peace is that way*).²⁷⁰ Позитивни мир је нешто чему треба тежити свакако, јер уколико се задржимо на негативном онда је сваки пут ка било каквом развоју друштва у његовом сусрету са савременим друштвеним изазовима бесмислен.

---

270 Mauro M. Sarrica and Alberta Contarello, „Peace, War and Conflict: Social Representations Shared by Peace Activists and Non-Activists”, *Journal of Peace Research*, Vol. 41, No. 5, 2004, p. 549.

**ГЕОПОЛИТИЧКО
ПОЗИЦИОНИРАЊЕ СРБИЈЕ У
МУЛТИПОЛАРНОМ СВЕТУ**

ПОЛОЖАЈ СРБИЈЕ У НЕОЛИБЕРАЛНОМ СВЕТСКОМ ПОРЕТКУ И МОГУЋНОСТ БАЛАНСИРАЊА ИЗМЕЂУ ДВА ГЕОПОЛИТИЧКА КОНЦЕПТА

Србија представља слабу и недовршену државу која је крајем XX и почетком XXI века била изложена бројним изазовима, неомперијалним амбицијама великих сила, регионалним нестабилностима, неолибералном моделу закаснеле, одложене и блокиране транзиције која је суштински започела тек после 2000. године, као и сталним прекрајањима граница. У оваквим условима није нимало лако пронаћи адекватан економски и институционални модел друштвеног развоја, а како би се иоле ублажиле радикалне политичке и економске друштвене промене на овим просторима. Ситуација је на нашим просторима благо речено аномична. Чак и уколико се занемаре догађаји у прошлом миленијуми, што је више него немогуће, и уколико се фокусирамо на период после 2000. године можемо сведочити бројним дезинтегративним процесима који у великој мери утичу на дестабилизацију на нашим просторима.²⁷¹

У овом контексту веома је значајно поменути и то да грађани Србије у великој већини сматрају да стране државе и појединци имају значајан утицај на функционисање политичких институција Републике Србије. „Демократија се у тако креираном оквиру суочава са бројним препрекама: институције демократије постају фасада; политичке одлуке потичу од неконтролисаних центара, приватних учесника и анонимних тржишта; новац и лобији се камуфлирани улажу у странке и изборне кампање; долази до медијализације и манипулација политике и размаха политичког покровитељства и клијентелизма.

271 Драган Станар, „Етички изазови међународне политике: морална ограничења спољне политике Србије у ‘природном стању’“, *Србија и свет у 2017. години* (ур. Д. Пророковић, В. Трапара), ИМПП, Београд, 2018, стр. 214-229

Последично, готово закономерно на делу имамо и: равнодушност према изборним процесима и ограничено учешће грађана у политичком животу, неодговорност странака према захтевима бирача, кршење људских права, концентрисање моћи у елитистичким групама, централизацију власништва, контролисање масовних медија и корупцију.²⁷² Подложност институција страним факторима у великој мери говори о томе да грађани Србије политичке институције не виде као независне и самосталне.

Табела бр. 10: Утицај страних држава и појединаца на функционисање политичких институција у РС

	2016.	2018.
Веома мали	3.2%	3.2%
Мали	6.9%	7.3%
Неутрално	27.7%	23%
Велики	28.6%	24.6%
Веома велики	30.7%	29.9%
Не зна/ Без одговора	2.9%	12%

Извор: Истраживање Института за политичке студије, 2016-2018, Београд.

Упркос томе што је опредељеност Србије за чланство у ЕУ њен спољнополитички приоритет српске политичке елите у последњих петнаест година, након једностраног проглашења независности Косова и Метохије, као и страха од нових условљавања у односима са ЕУ, али и свакако сталних проблема са којима се и сама ЕУ суочава „нека нова партнерства добијају на значају.“²⁷³ Евроазијске земље препознају балканске државе као важне партнере. У контексту иницијативе „Појас и пут“ Балкан представља значајан мост између Кине, Централне Азије и Европе, са Србијом која може имати кључну улогу у изградњи моста између Истока и Запада. Са друге стране, Србија у савременој геополитичкој и геостра-

272 Зоран Стојиљковић, „Пост(либерална) демократија, капитализам и криза државе“, *Урушавање или слом демократије?* (уредници Илија Вујачић и Бојан Вранић), Удружење за политичке науке и Србији и Факултет политичких наука, Београд, 2016, стр. 18.

273 Драган Ђукановић, Драган Живојиновић, „Стратешка партнерства Републике Србије“, *Годишњак Факултета политичких наука*, бр. 6, децембар 2011, стр. 300.

тешкој позицији води спољну политику неутралности, осцилирајући између два различита, међусобно супротстављена, геополитичка концепта: евроатлантског и евроазијског. Као главни актери који у значајној мери утичу на смер спољне политике Србије издвајају се ЕУ, САД, Русија и Кина.

У таквој ситуацији начин на који се води спољна политика је од пресудног значаја за статус земље. „Упркос незадовољству америчког друштва, како апологете хегемоније Западног света, неореалисти и неолиберали тврде да САД морају да остану активне на пољу глобалне безбедности пре-дупређујући регионалне хегемоне и везујући новонастајуће полове моћи унутар постојеће структуре глобалне власти.“²⁷⁴ Међутим, у овако схваћеној слици света јавио се горући проблем где се доминација САД путем меке моћи нашла пред испитом унутар самих глобалних институција, при чему она није директно изазвана силом, што је са подједнаком ефикасношћу изненадило Западни свет готово подједнако као и спремност Русије да се одлучно супротстави НАТО доминацији. Историја је показала да су оне државе које су спроводиле агресивну унилатералну политику платиле високу цену. После краха биполарног света, окончањем Хладног рата и распадом СССР-а, настао је униполарни свет у коме су САД биле уверене да ће ЕУ, Русија, Јапан, Кина или било која друга држава, моћи само да се буне против њене унилатералне политике, али да суштински ништа значајно неће моћи да предузму. Оваква слика се крајем XX века у значајној мери променила.

У овој констелацији различитих интереса и претензија, а нарочито у различитом односу према САД-у, тешко је успоставити равнотежу односа која би довела до остваривања пуних потенцијала могућности њихове сарадње.²⁷⁵ У таквим односима Србија покушава да пронађе свој пут следећи политику несврставања, а коју је немогуће креирати без јачања капацитета политичких институција.

Специфичан положај у процесу међународних интеграција и балансирање између два међусобно противуречна принципа, сасвим природно повлачи питање о начину на који

274 Daniel Woodley, *Globalization and Capitalist Geopolitics – Sovereignty and state power in a multipolar world*, Routledge, 2017, p. 5.

275 Миша Стојадиновић, „Европа и мултиполарни свет“, *Политика националне безбедности*, ИПС, Београд, 1/2018.

грађани Србије посматрају одређене међународне актере. О томе какво је опредељење грађана Србије када се ради о међународним интеграцијама сведочи најновије истраживање Института за политичке студије извршено у 2016. години (видети Табелу бр. 10 и Табелу бр. 11).²⁷⁶

Табела бр. 11: Политичко опредељење грађана Србије према истраживању Института за политичке студије – 2016. година

	Фреквенција	Процент
ЕУ	318	26,6
Евроазијски савез	579	48,5
НЗ БО	297	24,9
Тотал	1.194	100,0

Извор: Истраживање Института за политичке студије – 2016. година

Табела бр. 12: Економско опредељење грађана Србије према истраживању Института за политичке студије – 2016. година

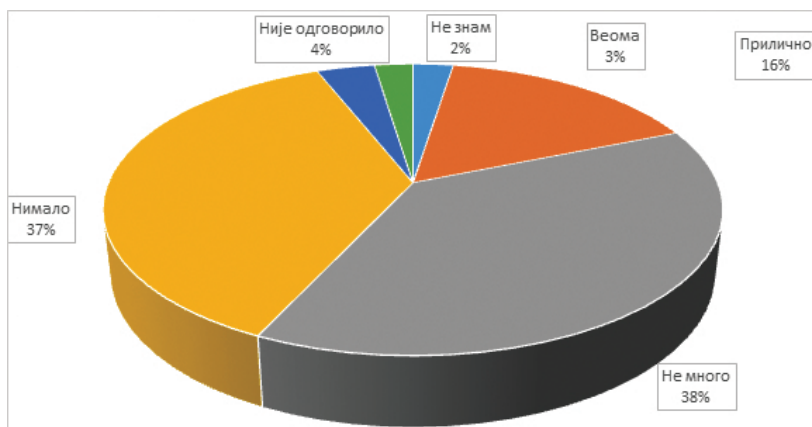
	Фреквенција	Процент
ЕУ	379	31,7
Евроазијски савез	580	48,6
НЗ БО	235	19,7
Тотал	1.194	100,0

Извор: Истраживање Института за политичке студије – 2016. година

Једна од кључних анализа која је том приликом извршена јесте и испитивање става грађана по питању даљег смера међународних интеграција, дајући им избор између европских и евроазијских интеграција. На основу овог истраживања дошло се до закључка да грађани Србије када се ради о војном и политичком опредељењу у значајној мери дају предност Евроазијском савезу у односу на ЕУ. Са друге стране, када се ради о економском опредељењу ту су грађани Србије подељени дајући и евроазијским и европским интеграцијама готово подједнаку подршку. Истовремено најновије истраживање *World Values Survey*, такође показује низак ниво поверења грађана Републике Србије у Европску унију.

²⁷⁶ Истраживање је спровео Институт за политичке студије у оквиру рада на пројекту „Демократски и национални капацитети политичких институција у Србији у процесу међународних интеграција“, под покровитељством Министарства просвете, науке и технолошког развоја на којем је др Миша Стојадиновић ангажован.

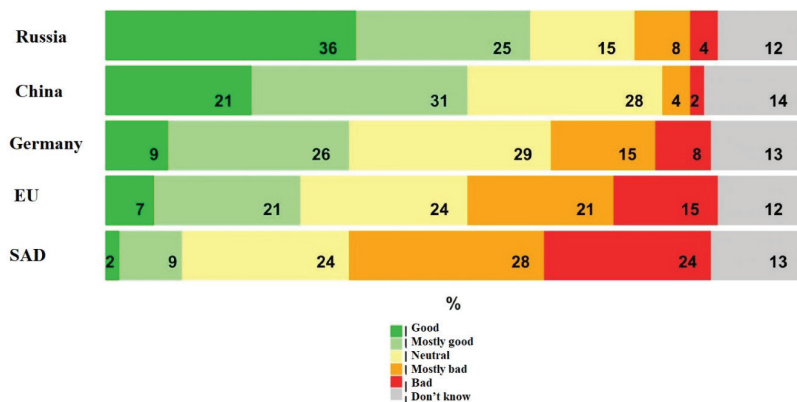
Графикон бр. 8: Поверење грађана Републике Србије у Европску унију (резултати у %)

Извор: *World Values Survey*, Интернет адреса: <http://www.wvsevdb.com/wvs/WVSanalyzeQuestion.jsp>, талас 2017-2020, приступљено 29.01.2021.

Наиме, само 3% грађана Србије према најновијем истраживању *World Values Survey* је изјавило да веома верује Европској унији, док око 75% грађана има мало или нимало поверења. То је још једна од ствари о којој треба водити рачуна на европском путу Републике Србије и на којој је потребно радити. Повратак поверења грађана Србије у Европску унију је кључан, а то ће у великој мери зависити и од саме ЕУ и начина на који ће се њени званичници поставити приликом решавања неких од најзначајнијих питања за нашу земљу. О овоме говори и истраживање Београдског центра за безбедносну политику у коме су грађани Србије имали прилике да рангирају међународни утицај различитих земаља по питању тога да ли је он позитиван или негативан. Резултати истраживања су показали да грађани Републике Србије предност за сарадњу дају пре свега Кини и Русији. САД су у овом истраживању заузеле далеко последње место по питању свог утицаја на овим просторима. То никако не одговара униполарној слици света према којој САД имају доминантан политички и економски положај у средњој и источној Европи. Став грађана према САД је нарочито после НАТО агресије веома негативан. НАТО агресија на нашим просторима 1999. је довела и до страдања кинеске амбасаде и њених држављана што је у великој мери допринело до преиспитивања односа на глобалном нивоу.

Графикон бр.9: Како грађани Србије виде утицај следећих актера на спољну политику Србије?

Извор: М. Поповић, „Перцепција утицаја великих сила», Београдски центар за безбедносну политику, 2017, доступно на: http://www.bezbednost.org/upload/document/stavovi_graana_o_spoljnoj_politici_srbije.pdf; датум приступа, 25. 06. 2018.

У овако приказаној слици света оправдано се поставља питање: Да ли Србија може успешно да осцилира између два различита интеграциона концепта или ће бити принуђена да се определи за један од њих? Као кандидат за чланство у ЕУ, Србија једним осцилирајућим темпом напредује ка Унији и тај пут ка чланству је иреверзибилан. Ипак, он ће зависити преваходно од ЕУ и њених унутрашњих проблема, као и начина њиховог решавања. Пут до чланства у ЕУ биће дуго-трајан, трновит и неизванстан. У исто време, Србија у својој спољној политици има добре односе са евроазијским земљама и тај тренд унапређивања односа наговештава њено постепено приближавање евроазијским интеграцијама. Да се ради о једном значајном облику повезивања, доказује и будућа интеграција Евроазијске економске уније (ЕАЕУ) и Економског појаса пута свиле.

Овде треба напоменути да би Србија требало да извуче максимум из своје неповољне геополитичка позиције. Она је због свог положаја увек изазивала интерес великих сила, о чему је писао још Јован Цвијић када је рекао: „Ко нам је крив када смо саградили кућу на сред друма?“ Аутори сматрају да Србија не мора нужно бити пред дилемом „или/или“, већ да у својој спољнополитичкој оријентацији може успешно наставити да осцилира између ова два геополитичка концепта.

СЈЕДИЊЕНЕ АМЕРИЧКЕ ДРЖАВЕ, НАТО И СРБИЈА – ИСТОРИЈА ОДНОСА САГЛЕДАНА КРОЗ НЕОИМПЕРИЈАЛНУ ПРИЗМУ

У време када се навршава више од двадесет година од НАТО агресије над Србима потребно је поново позабавити се овом темом како овако стравичан злочин никада не би био заборављен.²⁷⁷ Имајући у виду све јачу тенденцију ревидирања и прекрајања светске историје, потреба за овим постаје још јача. Потребно је посветити посебну пажњу критичкој анализи „интервенција“ које су извршене у СРЈ под окриљем борбе за заштиту људских права и демократије, а које представљају типичан пример агресије. Однос САД и НАТО ка овим просторима је просто немогуће разматрати без критичке анализе агресије извршене 1999. године. Овде се преиспитују општеважећи разлози за напад НАТО на СРЈ при чему се истовремено указује на сву апсурдност постојања међународног права која је том приликом манифестована. Овакав приступ је неопходан како би смо разумели геополитичка стремљења НАТО-а на челу са Сједињеним Америчким Државама усмерена на наш регион.

НАТО снаге су 24. марта 1999. године отпочеле напад на Савезну Републику Југославију. Ове „интервенције“ под окриљем борбе за људска права су окончане после 78 дана. Склапањем војно-техничког споразума 10. јуна 1999. и повлачењем југословенске војно-безбедносне снаге са простора Косова и Метохије дошло је до завшретка овог стравичног догађаја. Разлози за напад на СРЈ су били, како кажу они који су били укључени у њих, очигледни. „Користећи сличне

---

²⁷⁷ Опширније о овоме видети: Миша Стојадиновић, „Критичка анализа НАТО агресије над Србима у делима водећих светских интелектуалаца“ *Политика националне безбедности*, ИПС, Београд, 1/2019.

речи у различитим формулацијама Џорџ Робертсон [George Robertson] и Робин Кук [Robin Cook] су више пута објашњавали да је политички циљ да се избегне хуманитарна катастрофа на Косову и/или да се спречи криза да то постане катастрофа. То је требало постићи стратешким и прецизним бомбардовањем војних циљева (у почетку у Србији) како би се смањиле способности српских снага да наставе са својим насиљем, потисну косовске Албанце, а у циљу етничког чишћења.²⁷⁸ Клинтон [William Jefferson Bill Clinton] је овај напад оправдавао потребом да се заустави етничко чишћење и донесе стабилност Источној Европи: „Не можемо да одговоримо на такве трагедије свуда, али када етнички конфликт прерасте у етничко чишћење, што можемо да разликујемо, онда морамо да покушамо, што и јесте јасан случај са Косовом.“²⁷⁹ Ово су речи које су попут мантре одјекивале у западним медијима.

Међутим, као крајњи резултат овај „Милосрдни анђео“ (званични назив: *Operation Allied Force*) који се надвио над СРЈ је, уместо људских права, иза себе оставио велики број мртвих, рањених, избеглих, и огромну материјалну штету. Приликом бомбардовања СРЈ процењује се да је изручено негде између 10 и 15 тона осиромашеног уранијума, који има штетан утицај на живот и здравље становништва и данас.²⁸⁰ Кључно питање које се поставља зашто је бомбардовање СРЈ од стране НАТО-а уопште извршено?

Ален Бадју постављајући ово питање у свом чувеном делу *Polemics* (Полемике) долази до веома интересантних одговора. Овде на самом почетку текста који носи наслов *On the War against Serbia: Who Strikes Whom in the World Today?* („О рату против Србије: ко је напао кога у данашњем свету“) испитујући имена која су се користила за представљање ситуације у бившој Југославији, указује да су се она углавном оријентисала око трилогије појмова криминала, жртве и хуманитарних интервенција. Оваква трилогија је довела до очекиваног резултата који је био поздрављен као долазак ве-

278 Michael Mcgwire, „Why did we bomb Belgrade?“, *International Affairs*, Royal Institute of International Affairs, 1/2000, p. 1.

279 Ноам Чомски, *Нови милитаристички хуманизам – лекције Косова*, Филип Вишњић, Београд, 2000, стр. 9.

280 Слободан Петковић, *Злочин у рату, геноцид у миру*, Службени гласник и Друштва Србије за борбу против рака, 2012.

ликих ослободилаца са хуманитарног Запада. „Ова имена се користе како би се људи, који немају чак ни најудаљенији интерес у овим регионима, уверили да је процес декомпозиције Савезне Републике Југославије створио ову моралну трилогију. У смислу ове номиналне структуре, свако мора да разуме ситуацију, и да истовремено позове на интервенцију.“²⁸¹ Разлог овоме је уједно и то што је либерализам ослобођен свих стега у савременом друштву и наметнут као вид идеологије „због које долази до стратешког слабљења држава, при чему се оне свде на пукe администраторе капиталистички оријентисане светске структуре. При чему на крају имамо нову империјалну праксу која толерише, чак и подстиче уништавање одређених држава.“²⁸² Самим тим напад на СРЈ је био очекиван.

Нарочито је интересантан начин на који су ове тзв. хуманитарне интервенције биле представљене у медијима. Бадју издваја три главне групе изјава званичника НАТО-а усмерене у смеру оправдања бомбардовања: 1. демократске земље нападају тоталитарно диктаторство; 2. у знак сећања на *Shoah* (француски документарни филм о Холокаусту из 1985 у коме су представљени интервјуи Клауда Ланцмана [Claude Lanzmann] које је урадио са преживелим, сведоцима и злочинцима који су имали било какве везе са овим стравичним догађајем) свако етничко чишћење мора бити одмах нападнуто; 3. групе истине нападају пропагандне лажи.

Оваква мистификација стварности захтева критичку анализу. Бадју аргументовано оспорава сваку од ових тврдњи, са друге стране, наводећи три за њега неспорне чињенице. На првом месту, наглашава да је одлука о бомбардовању Србије била све само не демократска. „О бомбардовању је одлучивала тајна конклава, иако се Милошевић генерално сложио са споразумом из Рамбујеа, сем са једном клаузулом коју би свака нација сматрала неприхватљивом (да буде окупирана од стране НАТО-а), а која је била ту само да би гурнула ситуацију у правцу рата. Американци и Британци су хтели интервенцију по сваку цену (...) Треба признати да су они конзистентни империјалисти. Ко год се не покори потпуно биће кажњен, и то је то. Демократија нема никакве везе са

281 Alain Badiou, *Polemics*, Verso, 2006, p. 62.

282 Ален Бадју, *Наша невоља долази издалека – наше зло допире надалеко*, Академска књига, 2016, стр. 33.

тим.²⁸³ На другом месту, ова експедиција није резултат жеље целог света, већ само једног његовог дела. „Израз међународна заједница је један од најупечатљивијих примера моћних дана који се представљају као инкарнација онога што постоји. Уосталом, иако УН не представљају много тога, чак ни напад на Србију није могао бити изведен путем њих! Ова међународна заједница заправо означава Американце и њихове разне слуге.“²⁸⁴ Највећи део грађана широм света, али и Европе је био против војних интервенција, али нашу жалост не и мањина оних који су били извршиоци овог чина. И на крају, као треће, међународни суд у Хагу представља само елемент империјалних амбиција великих сила. „Сви смо видели да је за време бомбардовања, чија је једина грешка да је трајало дуже него што је најављено, овај суд је сматрао да је мудро (само да би убрзали ствари и да би испунили жеље моралиста) оптужити Милошевића. Ова одлука је у потпуности одређена пропагандним бригама војних лидера НАТО-а.“²⁸⁵

Уколико и поверујемо у све оно што се говорило приликом бомбардовања СРЈ, онда се, према Бадјуу, намеће проблем шта, дакле, рећи о људима из НАТО-а? Ту првенствено мисли на термин прецизно бомбардовање који се тада толико олако користио. Прецизно бомбардовање подразумева гађање само војних циљева што за време читаве кампање то никако није био случај. „Британске ваздухопловне снаге нам данас кажу да уколико је 40% бомби које су пале на Косово и Србију погодило своју мету, онда то уопште није лоше.“²⁸⁶ Али истовремено одговор изостаје на једно друго питање: „Да ли нам неко може рећи где су и на кога пале остале бомбе и да ли је било геноцида косовских Албанаца?“²⁸⁷

До одговора на ово питање је могуће доћи тек анализом зашто је на првом месту бомбардовање и започело. „У условима настајања нових прилика у међународним односима садржаним у новој расподели моћи на глобалном нивоу, настајању мултиполарног међународног поретка и све веће повезаности и међузависности државних и недржавних актера, када политички, економски и безбедносни изазови постају транснационални у свом домету веома је важно и позициони-

---

283 Alain Badiou, *Polemics*, op.cit., p. 68.

284 Исто, p. 69.

285 Исто, p. 69.

286 Исто, p. 67.

287 Исто, p. 67.

рање држава, посебно оних „малих“ у односу на ове промене.“²⁸⁸ Уколико се погледају званични извештаји онда долазимо до тога да се чак ни у њима не могу наћи разлози за ове тзв. хуманитарне интервенције. „Свуда се траже немогуће масовне гробнице, а извештај ОЕБС-а говори о цифри од неколико хиљада мртвих (...), али није пронађено ништа што иоле подсећа на етничко чишћење.“²⁸⁹ Прави разлог онда лежи негде другде и Бадју га проналази у томе што је напад на СРЈ послужио као тест односа снага после Распада Совјетског Савеза и завршетка Хладног рата. „Американци су желели овај рат да би понизили Русе, без директног конфликта, као и да пошаљу озбиљно упозорење Кинезима.“²⁹⁰ Бадјуова анализа показује да се радило о конфигурисању светског поретка која се манифестовала јачањем империјалистичких тенденција у циљу спречавања успостављања регионалних сила. „Интервенције у Србији су показале да изузев у удаљеним деловима света где људи могу да се међусобно убијају без икаквог уплитања моралности, империјалне силе, које предводе САД и које организује НАТО, са УН које су само покриће, показују свој монопол рата у следећој форми: нећемо дозволити да нико победи у рату (...) САД су исковале своју планетарну моћ побеђујући у ратовима. Све што оне кажу јесте да је лекција научена: нећемо допустити да нико постане моћан.“²⁹¹

Када су НАТО и Србија склопили мировни споразум, Ноам Чомски указује да је Томас Фридман [Thomas Friedman] артикулисао широк консензус доктринарних схватања поводом овог догађаја који гласи: „Просвећене земље су отвориле нови миленијум пружајући одговор на ово критично питање савременог доба упражњавајући морални принцип да једном када протеривање избеглица почне, занемаривање Косова биће погрешно и зато је коришћење огромног ваздушног рата за ограничене циљеве било једино решење које је имало смисла.“²⁹²

288 Драган Траиловић, „Политичко-економске и безбедносне алтернативе Србије у очима њених грађана“, *Политика националне безбедности*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 2/2018, стр. 41.

289 Alain Badiou, *Polemics*, op.cit., p. 67.

290 Исто, p. 70.

291 Исто, p. 72.

292 Ноам Чомски, *Нови милитаристички хуманизам – лекције Косова*, Филип Вишњић, Београд, 2000, стр. 11.

Уколико, међутим, желимо да стварно разумемо шта се у тренутку НАТО бомбардовања дешавало у главама америчког естаблишмента за Ноама Чомског треба прочитати књигу Џона Норриса [John Norris], а за коју је предговор радио Талбот [Strobe Talbott]. Чињеница да је Талбот, иначе амерички аналитичар америчке спољне политике, био заменик државног секретара САД-а у периоду од 1994. до 2001. године додатно даје на значају ове књиге, а нарочито тврдњи која се налази унутар самог увода где се наводи следеће: „Гравитациона привлачност заједнице западних демократија наглашава да је Милошевићева Југославија постала прави анахронизам. Земље у региону су настојале да реформишу своју економију, ублаже етничке тензије и прошире цивилно друштво, док се Београд са великим задовољством кретао у сасвим супротном смеру. Мало је чудо да су се НАТО и Југославија нашли на курсу судара. Отпор Југославије тренду политичких и економских реформи – а не невоље косовских Албанаца – је разлог који најбоље објашњава рат НАТО-а.“²⁹³ То је књига коју Талбот својим предговором велича у циљу проналажења адекватног приказа дешавања 1999. године.

Да узрок НАТО бомбардовања није била брига за косовске Албанце могло се видети и на основу великог броја извештаја западних докумената. „Међутим, занимљиво је чути са највишег нивоа да је реални узрок бомбардовања то што је Југославија била једина препрека да се у Европи реализује политички и економски програм Клинтонове [William Jefferson «Bill» Clinton] администрације и његових савезника. Сувишно је говорити о томе да је ово важно откриће такође било искључено из канонског описивања онога што се догађало.“²⁹⁴

Термин геноцид који се користи зарад оправдања бомбардовања СРЈ је за Ноама Чомског увреда за Холокауст. Овакво олако коришћење термина би онда значило да се геноциди дешавају широм света, а понајвише унутар граница онога што представља НАТО или од стране овог Савеза. Чомски истиче да је „према британској влади, која је била најокрутнији елемент Савеза, све до јануара 1999. године већина убистава је дошла од герилаца ОВК који су долазили да покушају да подстакну реакцију Срба, коју су добијали,

---

293 John Norris, *Collision Course*, Praeger Publishers, Westport, SAD, 2005, p. xiii

294 Noam Chomsky, „Humanitarian Imperialism: The New Doctrine of Imperial Right“, *Monthly Review*, September, 2008.

да апелују на западне хуманитарце да бомбардују Србе.²⁹⁵ Значајан догађај који треба поменути према Чомском јесте педесетогодишњица НАТО-а која се дешавала усред свега овога, јер је било потребно да се покажу као спасиоци и хуманитарци читавом свету. „Ни речи није било том приликом о много горим стварима које се дешавале унутар самих НАТО граница (...) захваљујући масовном протоку оружја.“²⁹⁶

Независна међународна комисија о Косову основана од стране Шведске владе августа 1999. године је донела интересантан закључак да је НАТО бомбардовање било нелегално али легитимно чин. Чомски истиче да је нарочито интересантан каснији заокрет од стране копредседавајућег ове комисије Ричарда Голдстона [Richard Goldstone] чија је каснија анализа утврдила нешто сасвим друго, што је и у једном свом каснијем предавању истакао. „Злочини су уследили тек након бомбардовања и они су очекивана последица (...) но ипак се можемо тешити чињеницом да је Србија то ионако планирала“²⁹⁷ Када је НАТО започео бомбардовање британски министар одбране Џорџ Робертсон [George Robertson] (касније главни секретар Северноатлантског савеза) је у Доњем дому британског парламента изјавио „да је до средине маја 1999. Ослободилачка војска Косова одговорна за више жртава на Косову него српске власти.“²⁹⁸ Због тога је и очекиван изузетно антинатовски став који је присутан код грађана Србије „пре свега због злочина које је НАТО починио у Србији 1999, његове улоге у отимању Косова и Метохије, учешћа НАТО у војним операцијама против српског народа у Босни и Херцеговини и Хрватској, али и због вишедеценијске социјализације грађана у правцу несврставања Југославије у војне блокове.“²⁹⁹

Једна од највећи критика од стране Ноама Чомског упућена је и на рачун медија и селективног извештавања. Највећи проблем, међутим, настаје у ситуацијама чак и када

295 Noam Chomsky, *Yugoslavia Peace, War, and Dissolution*, PM Press, Oakland, USA, 2018, p. 190.

296 Исто, p. 190

297 Исто, p. 195.

298 Ноам Чомски, *Хегемонија или опстанак*, Рубикон, Нови Сад, 2008, стр. 71.

299 Урош Шуваковић, „Србија и атлантске интеграције – програмско-политички ставови према партија у Србији према НАТО“, *Политика националне безбедности*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 2/2018, стр. 59.

медији извештавају о злочинима које су учиниле велике силе, они то чине тако да их не само оправдавају, већ чине нормалним, нужним, чак пожељним. „Рекао бих да су злочини чак и пријављени, али су били поздрављени. Није да су сви били непознати, као што је бомбардовање српске телевизије. Да то је било пријављено, али се сматрало да је то у реду, јер је ТВ станица описана као пропагандна станица, тако да је било исправно бомбардовање. То се стално дешава.“³⁰⁰ Чомски каже да уколико мало боље погледамо оно што се дешавало можемо видети да су се ствари одвијале мало другачијим током. „Велики ваздушни рат био је предузет пре него што је протеривање избеглица почело на новом нивоу, и водио је ка брзој и огромној ескалацији протеривања и других свирепости.“³⁰¹

Међународно право које је овом приликом остало немо је постало демонстрација моћи на глобалном нивоу. О томе сведочи и став Алена Бадјуа: „Али, ко је икада могао поверовати да је у једном оваквом свету могло постојати једно истинско „међународно право“? УН су бастион великих сила, и финансиране су углавном од стране америчке владе! (...) Поверавање таквог кривичног гоњења империјалним силама, сакривеним иза Организације уједињених нација или НАТО-а, а понекад чак и неприкривено, је запрепашћујуће.“³⁰² Подсетимо се да Чомски наглашава да се у дискусијама које се тичу међународних односа успоставио основни принцип који каже „ми смо добри, при чему се под ми подразумева влада која прихвата тоталитарни концепт да су држава и народ једно исто. Ми смо добронамерни, боримо се за мир и правду, мада се у пракси могу догодити и грешке.“³⁰³

Повеља Уједињених нација веома јасно забрањује сваку претњу и употребу силе, осим у случају самоодбране, при чему једино уколико нека земља буде нападнута онда има право да се брани, док је у свим осталим случајевима сила забрањена, или уколико то Савет безбедности изричито не

300 Noam Chomsky, *Yugoslavia Peace, War, and Dissolution*, op.cit. p. 195.

301 Ноам Чомски, *Нови милитаристички хуманизам – лекције Косова*, op.cit. стр. 11.

302 Ален Бадју, „Предговор“, у: Миша Стојадиновић, Живојин Ђурић, *Политички митови неолиберализма*, Институт за политичке студије, Београд, 2017, стр. 15-20.

303 Ноам Чомски, *Интервенције*, Рубикон, Нови Сад, Беокњига, Београд, 2009, стр. 105.

одобри.³⁰⁴ Ни један од услова из Повеље није био испуњен приликом НАТО агресије. Када је међународни суд донео одлуку о тужби коју је поднела Југославија против НАТО-а огласивши се ненадлежним, овај суд је уједно истакао и да сматра да „све стране морају деловати у складу са својим обавезама према Повељи Уједињених нација, која јасно забрањује овакво бомбардовање.“³⁰⁵ Оваква одлука на најбољи могући начин демонстрира сву немоћ онога што се назива међународним правом.

Имајући ово у виду Александар Солжењнцин [Александар Исаевич Солженицын] дефинишући нови хуманизам, пише: „Агресори су шутнули у страну Уједињене нације отварајући нову еру где је моћ оно што има право.“³⁰⁶ Управо зато је за Ноама Чомског криза на Косову узбудила страсти и духове на начин који је ретко виђен до сада при чему су „догађаји приказани као међаши у међународним односима који отварају врата за дотад невиђену сцену светске историје, нову епоху моралне честитости под вођством идеалистичког Новог света решеног да оконча нехуманост.“³⁰⁷

Ситуација се двадесет година касније није много променила. Чак штавише притисци на спољну политику војне и политичке неутралности Републике Србије су све јачи. „Због тога се будућност безбедности Србије мора градити врло смишљено, политички мудро и са аспекта безбедности професионално, са тежиштем ка сталној неутралности. Војна неутралност и јачање сопствених оружаних снага до нивоа потребног за успешно спровођење стратегије одвраћања и узвраћања будућност је Србије. Дакле, Србија би уласком НАТО или било који други савез погазила своју историјску традицију и дефинитивно изгубила своју неутралност, а постепено и национални идентитет.“³⁰⁸

И на крају потребно је позабавити се одговором на питање зашто је НАТО агресија над Србима на крају XX века

304 Повеља Уједињених нација, 28.08.2014, доступно на: http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/PROPISI/povelja_un_cir.pdf

305 Ноам Чомски, *Нови милитаристички хуманизам – лекције Косова*, op.cit. стр. 178.

306 Исто, стр. 16.

307 Исто, стр. 7.

308 Радослав Гаћиновић, „Војна неутралност и будућност Србије“, *Политика националне безбедности*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2018, стр. 23.

уопште извршена. Поред геополитичког значаја на Балкану, постојала су још друга два, такође, веома битна разлога. На првом месту то је идеолошки, који се огледа у неоимперијалној пракси коју неолиберализам поприма кад год се неко супротстави његовом развоју као водеће друштвене и економске парадигме, док је други тест моћи. У свету убрзаних глобалних промена које су довеле до прерасподеле и настанка мултиполарности показивање снаге је за САД у таквим околностима било неопходно. Овај тест моћи је, међутим, у потпуности промашио своју мету и само учврстио значај изградње новог мултиполарног света.

Подсетимо се да је НАТО агресија на крају донела још један резултат који се не помиње толико у медијима, а то је „отварање базе Боундстил, што је крунски доказ наопаког америчког концепта уједињавања Европе.“³⁰⁹ Случај бомбардовања Србије Мајкл Паренти [Michael Parenti] јасно назива правим примером приватизације бомбардовања које је идеолошки вођено са циљем да се свет учини безбедним за капитализам слободног тржишта.³¹⁰ Правац у коме се крећу геополитички догађаји на почетку XXI века није нимало охрабрујући. У немогућности директног сукоба великих сила, због страха од међусобног самоуништења, жаришта широм света се распламсавају. У том смислу упозорење које даје Ален Бадју заслужује сваку пажњу: „Победа светског капитализма и његових слугу у оквиру држава је сасвим природно распламсала класичне империјалне ривалитете. Отимање сировина и пољопривредних ресурса у Африци, као и лудачка експлоатација огромних радничких слојева у Азији, све то увећава апетите супротстављених сила, слично финансијском надметању великих компанија. Немојмо имати ни трунку сумње: ако се ниједна алтернативна визија не супротстави на светском плану овој мулти-империјалној доминацији, ми корачамо право ка свеопштем рату који је у суштини можда и започео.“³¹¹

---

309 Зоран Петровић Пироћанац, „Евро-интеграције и нова безбедносна архитектура архитектура Југоистока Европе Боундстил – нови Рамштајн и утеривач у Евро-интеграције”, *Национални интерес*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2013.

310 Michael Parenti, *The Face of Imperialism*, Paradigm Publishers, 2011.

311 Ален Бадју, „Предговор“, у: Миша Стојадиновић, Живојин Ђурић, *Политички митови неолиберализма*, op.cit. стр. 15-20.

СРБИЈА И ЕВРОПСКА УНИЈА

Србија се у својој међународној политици руководи принципом неутралности покушавајући да балансира између евроатлантског и евроазијског геополитичког концепта. У свом процесу међународних интеграција Србија покушава да настави свој пут ка европским интеграцијама. Овај пут иако веома значајан, није нимало лак и наилази на многобројне потешкоће. Једна од главних препрека на овом путу су непрестана условљавања, при чему се списак обавеза које наша земља мора да испуни непрестано шири. Једна од главних препрека која се намеће данас јесте статус Косова и Метохије. Свакако главно питање које настаје јесте: Да ли ће интеграције у ЕУ морати да се заврше признавањем независности овог ентитета? То је само једна од потешкоћа до које је довела политика двоструких аршина на међународној светског сцени. Такође, окружена државама које су чланице НАТО-а поставља се још једно питање: Колико ће наша земља моћи да одоли притиску да и она сама не пође овим путем? То је свакако пут којим руководећи се концептом политичке неутралности не треба поћи и треба, како то Радослав Гаћиновић каже, спречити потапање Србије у Атлантук.³¹² Оно што додатно отежава европски пут Србије су стална мењања правила игре уз константа условљавања. У тренутку када се решавају кључна питања за балканске земље по питању њихових европских интеграција је почетком 2020. године изнова донесена нова промена која је у огромној мери довела до преиспитивања услова које оне морају да испуне на свом

312 Радослав Гаћиновић, „Спречити потапање Србије у Атлантику – Економске интеграције и војна неутралност национални је интерес Србије“, *Култура пописа*, 2015, стр. 97.

европском путу. Та промена се огледа у освајању нове методологије за придруживање Европској унији.

Оливер Вархели, комесар за проширење је приликом представљања нове методологије прикључивања земаља Западног Балкана Европској унији 05. 02. 2020. године истакао да она доноси снажније финансијске и политичке подстицаје, али и да подразумева и рад на три поља: „Прво, данас предлажемо конкретне кораке за унапређење процеса приступања. Док јачамо и побољшавамо процес, циљ је и даље приступање и пуно чланство у ЕУ. Друго, паралелно са тим, Комисија чврсто стоји у својим препорукама за отварање преговора о придруживању са Северном Македонијом и Албанијом и ускоро ће поднети извештај о напретку ове две земље. Треће, током припреме самита ЕУ и земаља Западног Балкана у Загребу, Комисија ће представити план економског и инвестиционог развоја за регион.“³¹³ Тиме је процес придруживања земаља Западног Балкана остао кључни геостратешки циљ Европске уније. Имајући у виду актуелни проблем око глобалне пандемије планирани самит у Загребу је одржан на један специфичан начин. Читав самит је организован виртуелно, што је у пракси значило организовање видео-конференцијских разговора који су се пре свега фокусирали на кризу Ковид 19, док је питање проширења у потпуности стављено у други контекст.

Међутим, без обзира на овакав след догађаја потребно је позабавити се последицама примењивања нове методологије која је иначе и званично прихваћена од стране Републике Србије. Подсетимо се да је председник Александар Вучић о овом питању донео званичну одлуку приликом разговора са председником Француске Емануелом Макроном.³¹⁴ То у пракси подразумева следеће: читав процес преговора Републике Србије око приступања Европској унији организоваће

---

313 *New Enlargement Methodology Presented*, 05.02.2020, датум приступа 20.02.2020, доступно на: <http://europa.rs/new-enlargement-methodology-presented/?lang=en>

314 Вучић: *Србија одлучила да прихвати нову методологију у приступним преговорима с ЕУ*, 10.07.2020, датум приступа 21.07.2020, доступно на <https://beta.rs/vesti/politika-vesti-srbija/130125-vucic-srbija-odlucila-da-prihvati-novu-metodologiju-u-pristupnim-pregovorima-s-eu>.

се у шест кластера који ће се отварати као целине. Тих шест кластера обухватају укупно 35 поглавља распоређених на следећи начин: Први кластер Основна поглавља: 23 – Правосуђе и основна права; 24 – Правда, слобода и безбедност; Истовремено овај пакет подразумева и економске критеријуме, демократске капацитете и реформу јавне администрације: 5 – Јавне набавке; 18 – Статистика; 32 – Финансијска контрола; Други кластер Унутрашње тржиште: 1 – Слободно кретање робе; 2 – Слобода кретања радника; 3 – Право оснивања и слобода пружања услуга; 4 – Слободно кретање капитала; 6 – Право привредних друштава; 7 – Закон о интелектуалној својини; 8 – Политика конкуренције; 9 – Финансијске услуге; 28 – Заштита потрошача и здравља; Трећи кластер Конкурентност и инклузивни раст: 10 – Информационо друштво и медији; 16 – Порез; 17 – Економска и монетарна политика; 19 – Социјална политика и запошљавање; 20 – Предузетничка и индустријска политика; 25 – Наука и истраживање; 26 – Образовање и култура; 29 – Царинска унија; Пети кластер Зелена агенда и одржива повезаност: 14 – Транспортна политика; 15 – Енергетика; 21 – Трансевропске мреже; 27 – Околина и климатске промене; Пети кластер Ресурси, пољопривреда и кохезија: 11 – Пољопривреда и рурални развој; 12 – Безбедност хране, ветеринарство и фитосанитарна политика; 13 – Рибарство; 22 – Регионална политика и координација структурних инструмената; 33 – Финансијске и буџетске одредбе; Шести кластер Спољни односи: 30 – Спољни односи; 31 – Спољна, безбедносна и одбрамбена политика.³¹⁵

Организовање и отварање читавих кластера у великој мери олакшава преговарачку позицију јер се велики број питања решава истовремено. Такође, обезбеђивање додатних средстава уз јачу финансијску и политичку подршку земљама Западног Балкана на пољу придруживања у великој мери чини процес чини много прагматичнијим. Међутим, истовремено ова методологија доноси и пар озбиљних изазова. Чита-

315 *COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS – Enhancing the accession process - A credible EU perspective for the Western Balkans*, EUROPEAN COMMISSION, Brussels, 05.02.2020.

ва методологија проширења Европске уније има три кључна сегмента. Први сегмент подразумева подједнако интензиван политички ангажман земаља Европске уније и Западног Балкана. У пракси то би значило укључивање и стварање нових могућности за политички дијалог на високом нивоу путем редовних самита ЕУ и земаља Западног Балкана, уз истовремено интензивирање министарских контаката, посебно у областима у којима је потребно вршити усклађивање и испуњавање кључних критеријума. Ово би у великој мери значило да земље присуствују као посматрачи на састанцима када се решавају кључна питања чиме би се значајно допринело њиховој укључености и упућености у кораке које је неопходно предузети. Земље чланице ће моћи да помогну приликом решавања изазова по било ком поглављу из свих шест кластера, али ће моћи и да прате читав овај процес уз право надгледања регуларности читавог процеса придруживања. Овај сегмент нас води ка побољшању динамике преговора. Као што је већ речено, отварање читавих поглавља процес интеграција чини много бржим јер се не решава једно поглавље за другим, већ читави кластери као целине. Ради побољшања преговора са Србијом и Црном Гором учињен је уступак по питању организовања преговора око кластера уз истовремено поштовање постојећих преговарачких оквира и договора између ових земаља. Имајући у виду да је Република Србија прихватила нову методологију даљи циклус преговора ће се одвијати у складу са њом. И трећи, можда и најзначајнији сегмент, чини већа предвидљивост позитивног и негативног исхода. Европска унија има право да на потенцијалне проблеме реагује на следећи начин: државе чланице би могле одлучити да се преговори могу одложити у одређеним областима, или у најозбиљнијим случајевима, обуставе у целини. Већ затворена поглавља могу се поново отворити уколико је потребно преиспитати одређене проблеме; Опсег и интензитет финансирања из Европске уније се може снизити са изузетком подршке цивилном друштву; Предности блиске интеграције, нпр. приступа програмима и тржишту Европске уније могу се паузирати или стопирати.

Ова три сегмента у великој мери истовремено олакшавају, али и компликују читав процес преговора око приступа Европској унији. Тачно је да отварање читавих кластера у великој мери олакшава пут Србије ка европским интеграцијама, али истовремено за ниједан кластер се не може са сигурношћу рећи да је затворен све док процес придруживања не буде у потпуности готов. Тиме се истовремено гарантује да земље Западног Балкана наставе да побољшавају резултате постигнуте по одређеним поглављима методологије придруживања, али се истовремено њихов положај отежава јер Европска унија има право да читав процес преговора врати на сам почетак или да га у потпуности обустави. То у великој мери омогућава да земље Европске уније имају значајан политички утицај на дешавања у региону и да у одређеном смислу врше притисак по питању одређених одлука. Интересантно је поменути да ће поглавље Остала питања (поглавље 35) бити разматрано посебно ван ових шест кластера. Унутар тог питања ће се решавати и највећи изазов по питању европских интеграција Републике Србије а то је статус Косова и Метохије. Свакако да најзначајнији део ових кластера чине поглавља 23. и 24. која се тичу правосуђа и права грађана, уз истовремени акценат на правду, слободу и безбедност. Тиме ова поглавља остају кључна питања европских интеграција, она се отварају прва а затварају последња. Највећи допринос ове методологије свакако чини веће учешће држава чланица које би требало да допринесе побољшању квалитета овог процеса јер ће све оне имати могућности да се изјасне о највећим проблемима, а самим тим и да укажу на могућности њиховог превазилажења. Међутим, стално право суспендовања и блокирања преговора може служити као стално поље условљавања земаља Западног Балкана. Треба, такође, нагласити да и поред промена које нова методологија доноси позиција Републике Србије суштински остаје иста јер кључни критеријуми и даље остају непромењени. Уз истовремено снажније подстицаје и веће санкције статус Косова и Метохије и међусобни преговори и даље остају камен спотицања европског пута Републике Србије. Овако крупна одлука на међународном нивоу свакако мора бити резултат заједничке

одлуке свих грађана Републике Србије и мора бити решена на референдуму.

САРАДЊА ИЗМЕЂУ СРБИЈЕ, РУСИЈЕ И ДРУГИХ СЛОВЕНСКИХ НАРОДА

Сарадња словенских народа у савременом добу често наилази на различите реакције од стране Запада и на њу се неретко гледа као на средство остваривања доминације Русије.³¹⁶ У овом новом светском поретку потребно је потражити улогу и положај словенских народа кроз једну нову призму у контексту међународних интеграција, а нарочито европских интеграција. Међусобна сарадња словенских земаља у савременом друштву нарочито добија на значају имајући у виду сложену ситуацију унутар новог светског поретка у коме не постоји могућност мултиполарне сарадње, већ се све државе сврставају у блокове према томе да ли подржавају Русију и Кину или су за Сједињене Америчке Државе. Тиме се нпр. сви они који желе сарадњу са евроазијским земљама аутоматски сврставају у противнике Запада. С тим у вези Валериј Расторгујев истиче да су Русофобија и славенофобија близанци које спаја основани страх. „Словенски свијет ће, уколико не буде чувао свој ослободилачки дух и повезивао у складну цјелину разне стране утицаје, бити само етнички материјал за туђу – западну цивилизацију (...) Ако словенски народи, у културном и политичком смислу, буду тијесно повезани са Русијом и њеним огромним просторима и ресурсима, свеукупни потенцијал таквог јединства ће одмах и заувјек промијенити све диспозиције на политичкој карти свијета. Због тога је узрок страхова у овом случају не толико у негативном односу ка појединачним народима, колико

316 Опширније о овоме видети: Миша Стојадиновић, „Словени, Русија и Нови светски поредак“, *Где ти је држава Каине? – Будућност Словенских држава*, (приредио: Зоран Милошевић), Центар академске речи, Шабац, 2015.

у страху пред неизрецивом моћи словенског јединства.”³¹⁷ Зоран Милошевић наглашава да овакав притисак Запада на словенске народе „расте из дана у дан, па су се умножиле друштвене организације које спас виде у сарадњи Словена, како би сачували идентитет и предали га потомству.”³¹⁸ Јачање сарадње словенских народа ће омогућити да се ослободе неолибералних притисака Запада, а самим тим доведиће и до њихове веће економске и политичке самосталности. То наравно не значи да оне морају бити искључиво усмерене једне на друге, већ напротив да заједничким напорима граде своје место у процесу међународних интеграција.

Историја словенских народа показује да сама идеја њиховог обједињавања не представља новину, али да се она у пракси никада није у потпуности остварила. „Замисао о обједињавању словенских народа настала је још у 16. веку. Врхунац је достигла у 19. веку у виду покрета за уједињење свих словенских народа. Идеолошка основа било је заједничко порекло, језичка и духовна сродност (...) Углавном, никада није постојао јединствен покрет за окупљање свих Словена у једном институционалном оквиру без обзира на његову правну природу.”³¹⁹ Словенски народи су се само једанпут у историји нашли окупљени, и то у оквиру Источног блока чијим распадом се завршава било какав вид њиховог заједничког окупљања. Благоје Бабић с правом истиче да повезивање чак и у економском смислу између словенских народа спада у неку врсту табу теме, пре свега због старог сукоба између Истока и Запада. Због тога „на повезивање словенских народа у било ком виду, укључујући и економско, Запад гледа са подозрењем. У њему види средство за ширење утицаја Русије на Средњу Европу и Средоземље.”³²⁰

317 Валериј Расторгујев (политиколог), разговарала са Милана Бабић – „Русофобија и славнофибија су близанци: њих спаја у потпуности основан страх”, *Печат*, 4. октобар 2013. година, доступно на <http://www.pecat.co.rs/2013/10/valerij-rastorgujev-politikolog-rusofobija-i-slavenofobija-su-blizanci-njih-spajaju-potpunosti-osnovan-strah/>

318 Зоран Милошевић, „Словенски етноцид”, *Печат*, 28. јул 2013. године, доступно на: <http://www.pecat.co.rs/2013/07/slovenski-etnocid/>

319 Благоје Бабић, „Економски односи међу словенским земљама“, *Зборник Матице Српске за друштвене науке*, бр. 128, 2009, стр. 9-10.

320 Исто, стр. 8.

Павел Шафарик истиче да се „сви озбиљни истраживачи историје словенске цивилизације слажу да Европа још увек мало познаје Словене, њихову прошлост, културу, уметност, обичаје, митологију, иако по површини њихове земље заузимају огромно пространство, а они чине више од трећине њених становника.”³²¹

Крајем 20. и почетком 21. века у контексту европских интеграција постоји могућност да се сви словенски народи (свакако изузев Русије и Белорусије) нађу обједињени у једном заједничком оквиру унутар Европске уније. Почетком 21. века су већ шест словенских земаља постале чланице Европске уније – Пољска (2004. година), Чешка (2004. година), Словачка (2004. година), Словенија (2004. година), Бугарска (2007. година) и Хрватска (2013. година). Међутим, интересантно је да словенски народи генерално немају велико поверење у Европску унију.

Табела бр. 13: Поверење словенских земаља у Европску унију (период истраживања 2017-2020, резултати изражени у %)

	Босна и Херцеговина	Бугарска	Белорусија	Хрватска	Чешка	Пољска	Русија	Србија	Словачка	Словенија	Украјина	Северна Македонија	Укупно
<i>У великој мери</i>	17	10.9	5.1	3.1	4.3	8.3	2.5	3.2	5.5	2.9	6.2	15.2	7.4
<i>Прилично</i>	31.7	33	31.3	22.6	20.6	37.2	15.8	17.4	47.3	25.1	36.8	31.5	28.6
<i>Не много</i>	28.6	38.9	31.8	45.2	36.5	33.5	29	38.3	31.9	50.3	21.8	23.9	33.7
<i>Нимало</i>	20.5	9.9	15.1	24.2	32.3	14.1	31.9	35.4	11.8	18.4	16.3	22.2	21.7
<i>Не знам</i>	1.4	5.5	15.5	4.1	4.3	6.5	20.1	4.6	1.3	2.6	17.8	5	7.5
<i>Без одговора</i>	0.8	1.8	1.2	0.8	2.1	0.3	0.6	1.2	2.3	0.6	1.1	2.2	1.2
<i>Укупан број иститаника</i>	100% (1.735)	100% (1.566)	100% (1.548)	100% (1.493)	100% (1.829)	100% (1.358)	100% (1.838)	100% (2.566)	100% (1.436)	100% (1.080)	100% (1.289)	100% (1.118)	100% (21.728)

Извор: World Values Survey, доступно на <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp>, датум приступа 05.01.2020.

Оно што је, такође, интересантно напоменути је да код словенских народа постоји уједно и изванредан страх о губитку националног и културног идентитета у процесу европских

321 Павел Јозеф Шафарик, *О пореклу Словена – по Лоренцу Суровјејком*, Архив Војводине Нови Сад, Словенски институт Нови Сад, 1998, стр. 2.

интеграција. Овај страх је можда најмање изражен у Црној Гори и Македонији али је у осталим словенским земљама веома присутан.

Табела бр. 14: Европска унија и страх од губитка националног идентитета и културе словенских земаља (у %)

2008. година	Босна и Херцеговина	Македонија	Србија	Црна Гора	Русија	Украјина	Словенија	Бугарска	Чешка	Словачка	Хрватска	Пољска
Веома се плаши	16.5	21.4	20.0	15.7	21.5	19.8	21.2	10.2	13.4	7.2	19.0	6.6
2	8.2	4.3	6.7	3.8	9.6	8.4	12.6	7.3	10.1	6.3	10.2	4.2
3	9.2	3.2	9.4	5.6	10.3	8.3	14.8	6.4	12.6	10.1	8.7	8.0
4	8.4	2.5	6.7	4.3	8.4	5.5	9.4	5.0	10.9	6.0	7.2	7.7
5	13.2	12.8	10.4	12.4	15.3	14.3	14.1	13.0	11.7	12.6	12.6	13.6
6	3.9	3.5	4.3	2.9	6.0	4.6	4.4	4.5	6.2	10.0	4.0	6.9
7	4.1	3.4	5.3	3.2	5.7	5.4	4.9	6.6	8.4	12.0	5.2	12.6
8	3.1	2.9	5.8	2.9	4.9	6.3	6.6	8.4	10.3	9.1	5.7	11.9
9	3.3	2.9	5.1	4.0	2.6	4.0	3.7	5.4	5.1	8.5	5.1	7.9
Не плаши се ни мало	30.0	43.0	26.5	45.1	15.6	23.4	8.3	33.1	11.3	18.2	22.2	20.6
Укупно	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Извор: European Values Study, доступно на <http://www.europeanvaluesstudy.eu/>, датум приступа 24.02.2015.

Данас у међународним односима пре свега доминирају економски и социјални интереси, који постају доминантни фактори спољне политике. „Идеја свесловенства ипак није ишчезла. Она је и данас жива, посебно у Србији, Словачкој и Русији. Али она данас нема утицаја на односе међу словенским народима. Много већи утицај имају економски и социјални чиниоци.”³²²

Како у пракси не постоји никакав правни оквир за економску сарадњу словенских народа њихова регионална сарадња се одвија у оквиру засебних споразума: Савез Русије и Белорусије; Заједница независних држава — Русија, Белорусија, Украјина и Казахстан; Европска Унија — Пољска, Чешка, Словачка, Словенија и Бугарска; ЦЕФТА — БиХ, Македонија, Хрватска, Црна Гора и Србија. Но, ни у једном од ових облика регионална сарадња није особито успешна.”³²³

Европска унија, међутим, својим ширењем може да допринесе сарадњи словенских народа, јер би укључивањем свих балканских словенских земаља Словени имали већи број становника чланица од нпр. Немачке. То би допринело њиховом утицају у ЕУ, али и њиховој сарадњи. Такође ту би и Русија бика укључена потписивањем многих економских споразума зарад заједничког привредног простора. Зоран Милошевић истиче да ЕУ своју политику ка Русији гради на неколико елемената:

- Најважнији документ у том смислу је „Колективна стратегија Европске уније према Руској федерацији” и „Споразуму о партнерству и сарадњу” (СПС), те политици „стратешког партнерства (од 1990. године). „Први документ („Колективна стратегија”) Према Русији се, очигледно је, поставља као старији брат и брат који има монопол на истину”. Наиме, Европска унија жели: „да у Русији уведе и учврсти (нео)либерални концепт демократије, правне државе (што, наравно, подразумева да тога тамо нема); да Русију интегрише у Унију (али не као целовиту државу у садашњем обиму); да сарађује са Русијом у циљу учвршћивања стабилности и безбедности у Европи, али иза њених граница, и да заједно трагају за универзалним одговорима на заједничке проблеме.”
- Други документ је Споразум о партнерству и сарадњи. СПС је закључен 1994., а ратификован је 1997. године (истекао 2007. године).

322 Благоје Бабић, „Економски односи међу словенским земљама“, *op.cit.* стр. 9.

323 Исто, стр. 11.

- Трећи елемент односа Европске уније и Русије је теза да се ради о „стратешком партнерству” две стране. лансирана 1990. године. Међутим реални економски односи сведоче следеће: „да је опште тржиште Европске уније и даље за руску робу и капитал у одређеном степену затворено; двоструки стандарди Европске уније се исказују и у деловању према Русији (кад то могу); Европска унија активно ради на дестабилизацији руске економије, посебно у области трговине у државама источне Европе, да би олакшала своје ширење на Исток; Практично сви споразуми у економској сфери које су потписали са Русијом, Европска унија је условила политичким уступцима.”³²⁴

То говори о томе да однос ЕУ и уопште Запада ка јачању словенских земаља није нимало наклоњен. Никола Танасић можда на најбољи могући начин сумира однос Запада ка Русији: „Што се Европе и уопште Запада тиче, Русија би у будућности човечанства требало да игра врло ограничену и строго контролисану улогу. Ова улога се званично назива стратешким партнерством, али у својим најоптимистичкијим варијантама представља нешто сасвим другачије. Будућа историја Русије, по идеалном западном сценарију, изгледала би отприлике овако. Јачањем демократских и либералних фракција у самој земљи, довело би се пре свега до свргавања традиционалног руског самодржавља једним демократским системом, који би затим омогућио остварење правог партнерства, виђеног углавном као приступ руским ресурсима, руском тржишту и руским интелектуалним капацитетима по повољној цени. Да би се осигурала стабилност таквог једног уплива, пожељно би било, сходно старом добром *divide et impera*, Русију расцепкати на што је већи број могуће самосталних република, државица и аутономија, чија би моћ била ограничена и са којима би се свакако могло лакше манипулисати. Тада би Русија, односно конгломерат полуколонија, задужених демократија и протекторатчића (пожељно тамо где има највише ресурса) који би од ње преостао, могла кренути у светлу будућност заједно са својом великом браћом са Запада, који би се старали да на томе путу не залута, не заостаје, али и не истрчава испред колоне.”³²⁵

324 Зоран Милошевић, „Европска унија и Русија – стратешко партнерство или стратешка заблуда“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 4/2008, стр. 1043-1046.

325 Никола Танасић, „Русија и Запад – политика, историја, култура“, *Међународни проблеми*, Филозофски факултет, Београд, бр. 3/ 2005, стр. 291-292.

САРАДЊА ИЗМЕЂУ БУГАРСКЕ И СРБИЈЕ

Балканске земље се у великој мери могу окарактерисати као енергетски зависне земље. То су земље које своје потребе углавном намирају из увоза, при чему њихова енергетска безбедност у великој мери почива на угљу, уз изузетно мали проценат коришћења обновљивих извора енергије. Билатерални односи између Бугарске и Србије су у овом раду изабрани из неколико разлога: бугарска и српска нације су сличне у религији и култури; обе земље припадају Јужним Славенима; доминанта религија је православље (Српска православна црква и Бугарска православна црква); сличност у територији, величини популације, али и негативним демографским трендовима и економским (процес транзиције) и геополитичким изазовима; обе поседују историју оптерећену великим бројем чиниоца који су представљали главни камен спотицања међусобне сарадње. Истовремено је важно напоменути да су односи између Бугарске и Србије једни од најмање анализираних питања у европским међународним односима. Значај ове сарадње превазилази искључиво економску, енергетску или било коју другу димензију и задире у геополитичку сферу. Тежиште ових односа требало би да буде на унапређење прекограничне сарадње, која у данашње време није толико успешна. Дужина границе између Србије и Бугарске је око 350 километара. Ову границу углавном карактеришу планински терени што је још један изазов на путу ка успостављању бољих односа током читаве историје. Пре разматрања најновијих дешавања по питању енергетске сарадње на пољу изградње Турског тока потребно је позабавити се и другим аспектима односа између Бугарске и Србије. На првом месту мисли се на историју

између ове две земље, затим на економски значај међусобне сарадње, а затим и самим Турским током.

Билатерални односи између Републике Србије и Републике Бугарске имају дугу историју. Они су званично успостављени 18. јануара 1879. Иако је дошло до неких успона и падова у њиховим међународним односима због различитих геополитичких положаја током историје, данас су њихови билатерални односи на врло задовољавајућем нивоу. Тачно је да постоје многобројни скептици који ће наглашавати да су бугарско-српски односи често обострано посматрани кроз негативну призму прошлости, посебно кроз призму такозваног „братоубилачког српско-бугарског рата“ из 1885. године. Ту су и многи други историјски догађаји које је готово немогуће све пребројити на једном месту. На перцепцију Бугарске утицали су и узроци за настанак и исход Другог балканског рата и питање Македоније, као и уступање „западних покрајина“, односно општина Димитровград и Босилеград Србији (Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца), при чему се дешавања током оба светска рата посебно болно памте.³²⁶ Истовремено дешавања из савремене историје, такође, у великој мери дају негативан тон односу између ове две земље. Треба напоменути да је током НАТО агресије на Републику Србију 1999. године Бугарска одлучила да дозволи НАТО-у да користи бугарски ваздушни простор и војне инсталације за свој напад на Србију. Ово је у великој мери довело до јачања неповерења према Бугарској у Србији. Требало би, међутим, позабавити се и тиме колико је Бугарска имала избора сем да удовољи захтевима САД. Могућност да остане неутрална у том тренутку је била минимална, јер би то довело у питање преговоре о НАТО интеграцијама, а касније и о планираним плановима по питању европских интеграција.

Али и поред чињенице да је било много изазова потребних да се превазиђу односи и поверење између ове две државе су после 2000. године у сталном порасту. Постоје бројни примери добре сарадње Србије и Бугарске и они непрекид-

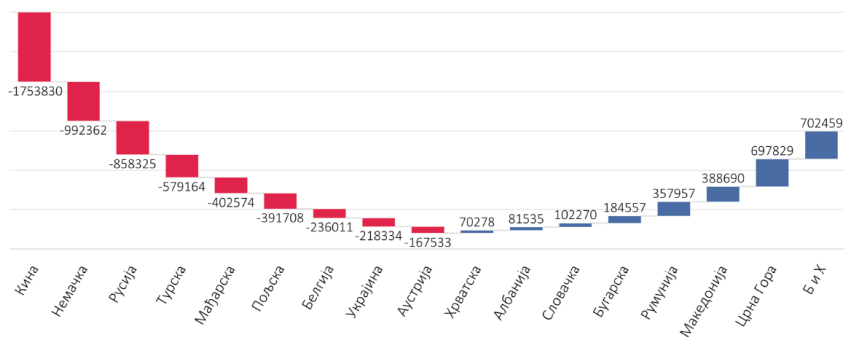
---

³²⁶ *Bulgarians in Serbia and Serbian-Bulgarian Relations in the Light of Serbia's European Integration*, Center for International and Security Relations, Belgrade, 2013, p. 13.

но граде много ближе везе које су и данас на врло високом нивоу, а које ћемо овде напоменути. Посебно су последњих пет година дипломатски односи Србије и Бугарске су били веома интензивни. Пре анализе значаја Турског тока за однос између Србије и Бугарске потребно је учинити једну краћу анализу различитих облика постигнуте економске сарадње у XXI веку.

Према подацима Републичког завода за статистику (видети Графикон 10), најважнији трговински партнери Србије у 2018. години биле су државе ЕУ са 63% укупне спољнотрговинске трговине. Постоји само девет држава ЕУ са којима Србија нема негативан трговински биланс. Са две од њих Србија има посебно интензивну робну размену и то су Румунија са 970 милиона евра и Бугарска са 614 милиона евра, што чини око 10% укупног српског извоза. Када је Србија потписала Споразум о стабилизацији и придруживању 2013. године, то се значајно одразило на смањење трговинског дефицита са државама ЕУ. Други најважнији трговински партнери Србији су државе ЦЕФТА.

Графикон бр. 10: Међународни трговински биланс Републике Србије (у хиљадама евра)

Извор: (Трендови, IV квартал 2018, Београд: Републички завод за статистику, Београд 2019, 18)

Према Министарству спољних послова Републике Србије, Бугарска је један од најважнијих трговинских партнера Србије. „Седница Заједничке међувладине комисије за еко-

номску сарадњу Србије и Бугарске одржана је од 1. и 2. јула 2015. године у Београду. У 2017. години трговина робом достигла је рекордно висок ниво и износила је милијарду евра (српски извоз 589 милиона евра, увоз 411 милиона евра). Између јануара и марта 2018. размена је износила 228,5 милиона евра (српски извоз 146,8 милиона евра, увоз 81,7 милиона евра)³²⁷. Простор за напредак на овом пољу свакако да постоји, а нарочито имајући податке из новембра 2020. године који показују да су најважније земље за извоз Немачка, Италија, Босна и Херцеговина, Румунија и Бугарска, док су најважније земље за увоз Немачка, Кина, Италија, Русија и Мађарска.

Табела бр. 15: Спољнотрговинска размена Републике Србије за текући период и новембар 2020. године

Извоз	МИЛ. USD	МИЛ. EUR	Увоз	МИЛ. USD	МИЛ. EUR
Немачка	2278.9	2003.9	Немачка	3219.1	2830.2
Италија	1464.0	1289.8	Кина	2950.2	2595.3
Босна и Херцеговина	1253.8	1104.3	Италија	1990.3	1751.4
Румунија	1137.8	999.6	Руска Федерација	1410.8	1260.7
Мађарска	833.3	731.3	Мађарска	1190.5	1046.3

Извор: Спољнотрговинска робна размена, за текући период и новембар 2020, Републички завод за статистику, Београд, 2020, стр. 1.

Република Србија такође представља важан трговински партнер за Републику Бугарску. У 2018. години Република Србија је уврштена у топ 15 трговинских партнера Бугарске. Аналитичар Данијел Воркман урадио је листу на којој је

327 Министарство спољни послова Републике Србије, 15. 06. 2019: <http://mfa.gov.rs/en/foreign-policy/bilateral-issues/96-bilateral-issues/12249-bulgaria>, датум приступа, 15. 06. 2019.

представљено 15 најбољих трговинских партнера Бугарске међу којима је своје место нашла и Србија.³²⁸

Поред тога, један од најважнијих разлога међусобне сарадње може бити значај Републике Србије и Републике Бугарске за иницијативу Појас и пут. Обе државе се налазе на важном положају за обнову Новог пута свиле. Такође, сарадња између Бугарске и Србије је интензивирана и кроз следеће иницијативе – Крајовска група, Централно-европска иницијатива, Организација за црноморску економску сарадњу, Процес сарадње у југоистичној Европи и Дунавске стратегије.

Сарадња на пољу енергије између Бугарске и Србије је можда и најзначајнија. Србија и Бугарска деле сличне изазове када се ради о енергетским питањима. Обе су велики увозници енергената и обе у великој мери зависе не могу саме да подмире потребе домаћег тржишта (видети Табелу бр. 15).

У том смислу Бугарска и Србија могу бити лидери за успостављање економског развоја и стабилности у целом региону. Обе државе морају бити мост за успостављање сардње између Истока и Запада, двеју стране које су се у прошлости пречесто сукобљавале на Балкану. Успостављање регионалне сарадње је једини пут да се балканске земље отргну утицаја великих сила. Енергетска дипломатија у том смислу може представљати један од главних чиниоца који могу имати кључну улогу у креирању спољних политика балканских земаља, при чему пројекат Турски ток може имати значајно место на овом пољу. Самим тим енергетска зависност балканских земаља не мора представљати и њихову слабост, већ напротив она може бити мотив више да се балканске земље уједине око одређене идеје и да превазиђу међусобне несугласице зарад сопствених националних интереса. Почетак протока гаса из Бугарске за нашу земљу представља значајан економски, али уједно и геополитички замајац за јачање позиције Републике Србије у међународним односима.

---

328 Daniel Workman, "Bulgaria's Top Trading Partners", World's Top Exports, Bulgaria, 10 June 2019.

Табела бр. 16: Подаци о врстама енергије у Србији и Бугарској (подаци су изражени у ктое)

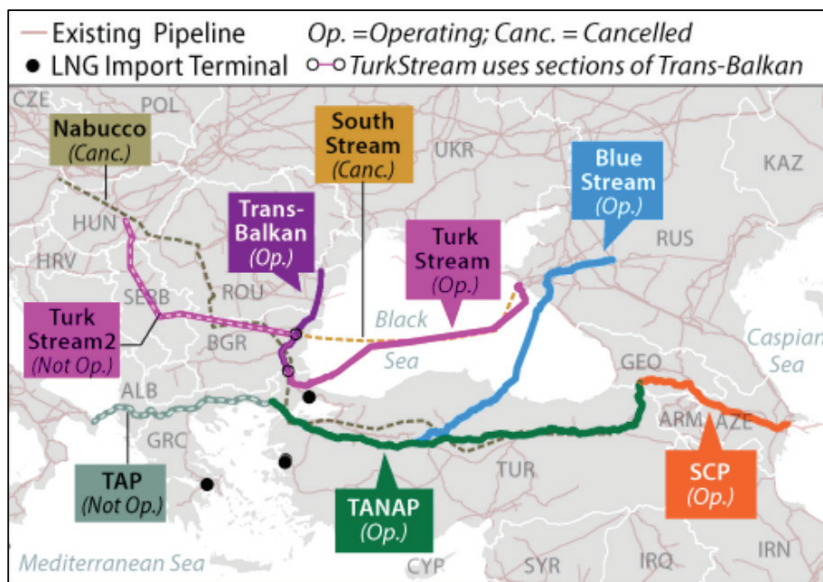
2018. година	Србија			Бугарска		
	Производња	Увоз	Извоз	Производња	Увоз	Извоз
<i>Угаљ</i>	6609	780	-16	5056	589	-17
<i>Сирова нафта</i>	978	2919	-13	31	6075	0
<i>Нафтни производи</i>	0	910	-916	0	2030	-3597
<i>Природни гас</i>	358	1750	0	29	2589	-10
<i>Нуклеарна енергија</i>	0	0	0	4186	0	0
<i>Хидроенергија</i>	915	0	0	443	0	0
<i>Соларна, енергија ветра, итд.</i>	19	0	0	288	0	0
<i>Биогорива и отпад</i>	1148	14	-70	1811	135	-185
<i>Електрична енергија</i>	0	550	-540	0	191	-862
<i>Топлотна енергија</i>	0	0	0	43	0	0
<i>Укупно</i>	10027	6924	-1556	11887	11610	-4672

Извор: Табела урађена према подацима доступним од стране Међународне агенције за енергију (IEA – International Energy Agency, 29. 07. 2020, <https://www.iea.org/data-and-statistics?country=EU28&fuel=Imports%2Fexports&indicator=Natural%20gas%20imports%20vs.%20exportsm> датум приступа 01. 08. 2020.)

Имајући ово у виду јачање сарадње на пољу гасовода Турски ток можда представља један од најважнијих иницијатива са геополитичког аспекта. Изградња гасовода Турски ток (види Графикон 11) на руску иницијативу можда је најзначајнији пројекат који би обезбедио јачање геополитичког положаја балканских земаља. Ова иницијатива, дакле, поред

економских и енергетских разлога, поседује уједно и јачање позиције балканских земаља у међународним односима. Србија је један од најважнијих делова овог пројекта у процесу његове имплементације од бугарске до мађарске границе. Такође постоје неке идеје са стране Републике Бугарске да би то могло постати нека врста Балканског тока који ће доводити енергију из различитих извора, што је занимљива иницијатива. Иако САД нису биле посебно срећне због овог пројекта, он је веома важан за целу Европу и зато и Бугарска и Србија, са својим важним геостратешким местом за његову примену, могу имати користи од његовог развоја.

Графикон бр. 11: Мрежа гасовода у Југоисточној Европи

Извор: (Sarah Garding, Michael Ratner, Cory Welt, Jim Zanotti, *TurkStream: Russia's Newest Gas Pipeline to Europe*, Federation of American Scientists, 2020, p. 1)

СРБИЈА И КИНА

Кина у очима грађана Србије

Имајући у виду веома комплексну слику света потребно је у њој пронаћи место кинеске и српске спољне политике, истовремено указујући на значај који међусобна сарадња има за обе стране. Са једне стране, кинеска спољна политика је активна на неколико нивоа: „она глобално одбија идеју о светскоме поретку утемељеном на хегемонији; покушава развити односе с неким земљама у Азији које деле то мишљење; развија интензивну сарадњу с Русијом, која је осим тога и важан економски партнер, поготово у будућности; настоји промовисати своје идеје о мултиполарном свету међу бројним земљама Трећег света, за које се тврди да су важан актер будућих међународних односа.“³²⁹ Кина на глобалном нивоу сасвим успешно демонстрира стратегију меке моћи и жели да подигне свој утицај на подручју земаља ЕУ о чему сведоче бројни билатерални споразуми, као и „Сарадња 16+1“. „Непостојање изражених геополитичких интереса (до сада) Кине према простору Европе (у односу на САД и Русију) учинили су да је НР Кина постала пожељан и важан партнер европских држава у економској сфери, уз ниво политичких односа који не представља препреку за економску сарадњу. То је омогућило Кини да као „мека сила“, кроз економску сарадњу, на велика врата почетком друге деценије овог века

---

329 Радован Вукадиновић, „Изазови новом свјетском поретку“, *Политичка мисао*, Факултет политичких наука, Загреб, 2/1998, стр. 82.

уђе у Европу.³³⁰ Успостављање Азијске банке за инфраструктурне инвестиције на глобалном нивоу доводи до нове прерасподеле моћи. Колики је значај ове институције говори и потписивање споразума о кофинансирању пројеката између Азијске инфраструктурне банке и Светске банке априла 2016. године, за које се тврдило сасвим оправдано да ће имати однос ривалства. Најновија дешавања, као што су посета председника Кине, Самит 16+1 у Београду, као и велике економске инвестиције, говоре у прилог значају који Србија има за Кину, али и генерално за целу Евроазију. Посета председника Кине Си Ђинпинга Београду у великој мери потврђује важност сарадње Србије са Кином у оквиру пројекта Новог пута свиле познатог под иницијативом „Појас и пут“. Евроазијске земље препознају балканске земље као важне партнере. Кључна улога Србије би била у повезивању Кине са Европом. У том смислу Балкан представља значајан мост између Кине, Централне Азије и Европе, са Србијом која може имати кључну улогу у изградњи моста између Истока и Запада. Са друге стране, Србија у савременој геополитичкој и геостратешкој позицији води спољну политику неутралности, осцилирајући између два различита, међусобно супротстављена, геополитичка концепта: евроатлантског и евроазијског. Као главни актери који у значајној мери утичу на смер спољне политике Србије издвајају се ЕУ, САД, Русија и Кина.

Упркос томе што је опредељеност Србије за чланство у ЕУ њен спољнополитички приоритет и израз консензуса српске политичке елите у последњих петнаест година, након једностраног проглашења независности Косова и Метохије, страха од нових условљавања у односима са ЕУ, те проблема са којима се сама ЕУ суочава, последњих година „нека нова партнерства добијају на значају.“³³¹ Кина се овде издваја као једини од четири поменута актера који нема ни политички ни војни интерес када се ради о Балкану, већ се односи са бал-

330 Жарко Обрадовић, „Појас и пут“: Балканска перспектива (политичко-безбедносни аспекти)”, *НОВИПУТСВИЛЕ: БАЛКАНСКА ПЕРСПЕКТИВА: Политичко-безбедносни аспекти* (ур. Владимир Н. Цветковић), Универзитет у Београду – Факултет безбедности, Београд, 2016, стр. 93.

331 Драган Ђукановић, Драган Живојиновић, „Стратешка партнерства Републике Србије“, *op.cit.* стр. 300.

канским земљама базирају пре свега на стварању обостране економске користи. Главни предмет проучавања овог рада представља геополитички и економски значај остваривања успешне сарадње између Србије и Кине, и то пре свега из перспективе српског народа.

Односи између Србије и Кине су веома јаки и имају дугу историју. Они датирају још из времена бивше СФРЈ која је 1955. године успоставила дипломатске односе са НР Кином и прошли су кроз три фазе које су карактеристичне и за остале земље југоисточне Европе: „1) прва фаза је трајала од почетка педесетих до друге половине седамдесетих, током које је Кина успоставила дипломатске односе са СССР, Бугарском, Румунијом, Албанијом, СФРЈ, као и економске и друге везе са овим земљама; 2) друга фаза почела је 1977. године са кинеском политиком отварања према свету; 3) трећа фаза наступила је после Хладног рата, када уместо политички мотивисаних односа, на прво место долазе економски интереси.“³³²

Владе Народне Републике Кине и Републике Србије су потписале Меморандум о разумевању између Владе Републике Србије и Владе Народне Републике Кине о заједничкој афирмацији Економског појаса и пута свиле и Поморског пута свиле 21. века. 26. новембра 2015. године. Циљеви овог меморандума су следећи: „Две стране ће заједнички радити кроз Иницијативу Појас и пут са намером да остваре циљ заједничког развоја и да предност политичких односа, економску комплементарност и сарадњу са нивоа народа претворе у токове конкретне сарадње и одрживог развоја. Ово ће странама омогућити да даље унапређују пријатељске политичке односе, остваре чврсте економске односе и непосредније односе између грађана што би било у корист оба народа. Стране изражавају наду да ће земље дуж Појаса и пута убрзати сарадњу, развити и оснажити своју регионалну повезаност, заједнички деловати на стварању Евро-Азијске копнене споне и других међународних привредних коридора, продубити свеукупну сарадњу са другим земљама, заједнички сачинити

³³² Јасминка Симић, „Колико је далеко Кина”, Изазови спољне политике Србије, Европски покрет Србија, Београд 2015, стр. 41.

отворен, доступан и избалансиран оквир економске сарадње у корист свих и подстицати мир и напредак у региону.³³³

Кина је у значајној мери подржала положај Републике Србије када се ради о статусу Косова и Метохије. „Кина је била доследна у својој косовској политици: Пекинг је био снажни противник НАТО бомбардовања 1999. године против Србије, жестоко осуђујући западну интервенцију као акт агресије против међународног права. Од 2008. године, кинеско руководство редовно се изјашњавало против проглашења независности Косова. Кина је 7. децембра 2009. године поднела писмено саветодавно мишљење Међународном суду правде бранећи територијални интегритет као камен темељац међународног правног поретка и дајући државама право да спрече једностране сецесије. Недавно је Пекинг подржао и позив Србије на истрагу УН-а о наводној трговини органима почињеној током и након рата на Косову.³³⁴ Овакав званичан став кинеске спољне политике у великој мери доприноси, међу свим осталим позитивним карактеристикама, о формирању позитивне атмосфере и то не само код српске политичке елите, већ и код већине грађана. „Кина заиста подржава наше националне интересе, јер доследно поштује пет принципа мирољубиве коегзистенције; Кина не наступа са позиција моћи и нема нерешених питања и захтева према Р. Србији; обе државе од развоја билатералних односа могу имати економску и другу корист; Кина никада није угрозила безбедност Србије нити јој нанела штету и обрнуто; упорност, толеранција, рад, стрпљење, вредноћа и креативност националне су карактеристике кинеског народа које треба прихватити и уврстити у наш систем вредности, а што се може постићи контактима, билатералном сарадњом и разменом.³³⁵

---

333 МЕМОРАНДУМ о разумевању између Владе Републике Србије и Владе Народне Републике Кине о заједничкој афирмацији Економског појаса и пута свиле и Поморског пута свиле 21. века, «Службени гласник РС - Међународни уговори», бр. 1, 11. Јануару 2016.

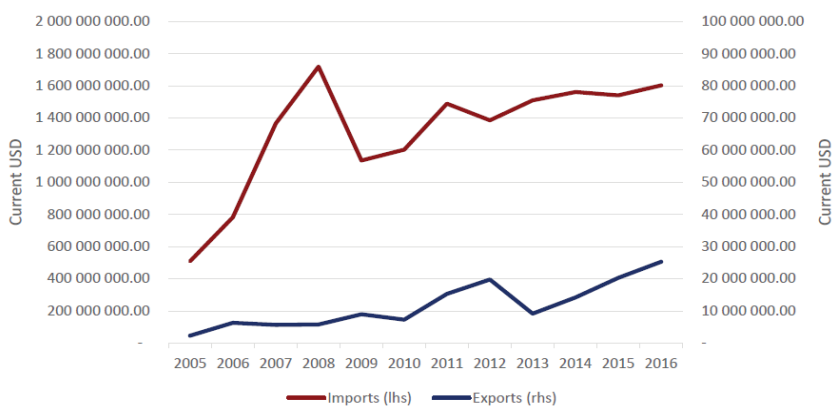
334 Loïc Poulain, „CHINA’S NEW BALKAN STRATEGY”, Central European Watch, Washington: Center for Strategic and International Studies – CSIS, 2/2011, p. 6

335 Снежана Вукадиновић Шундрић, „СПОЉНОПОЛИТИЧКА ПОЗИЦИЈА СРБИЈЕ У КОНТЕКСТУ МОГУЋЕГ ГЕОСТРАТЕШКОГ КОНСЕНЗУСА САД И КИНЕ“, ВОЈНО ДЕЛО, Београд: Министарство одбране Републике Србије – Војноиздавачки завод, лето/2004, str 64.

У извештају урађеном за Одбор за спољне послове Европског парламента и Делегацију Парламентарног одбора за стабилизацију и придруживање ЕУ и Србије 2017. године однос између Србије и Кине је сагледан кроз четири веома битне тачке: страну помоћ, трговину, директна страна улагања и безбедност и одбрану.³³⁶ Ту су истакнуте неке веома значајне специфичности када се ради о односу између Србије и Кине. Када се ради о финансијској помоћи она је више окренута ка зајмовима него ка бесповратним средствима. То суштински значи да ће Србија у једном тренутку зајмове, који су дати под изузетно повољним околностима, морати да врати. Ова улагања су углавном између помоћи и директних страних улагања. Трговина између Србије и Кине се налази у сталном порасту, мада великој мери мада ју је у великој мери могуће унапредити (видети Графикон бр. 12).

Графикон бр. 12: Вредност трговинске разлике између Србије и Кине у периоду од 2005. до 2016.

Извор: UN Comtrade, цитирано према: Christopher Hartwell, Katarzyna Sidlo, *Saradnja Srbije sa Kinom, Evropskom unijom, Rusijom i Sjedinjenim Američkim Državama*, European Parliament, 2018, p. 30.

Сарадња на пољу безбедности и одбране је на веома слабом нивоу, мада је присутан напредак и на овом пољу, нарочито када се ради о опреми и материјалу. То се може објаснити великим бројем фактора, као што су нпр. окренутост интереса двеју земаља у другом правцу, велика удаљеност и сл.

³³⁶ Christopher Hartwell, Katarzyna Sidlo, *Saradnja Srbije sa Kinom, Evropskom unijom, Rusijom i Sjedinjenim Američkim Državama*, European Parliament, 2018.

Кина у великој мери остварује свој утицај и кроз директна улагања. Главна специфичност односа Србије и Кине је што Србија жели да постане транзитна држава за робу.

Један од главних разлога креирања позитивне слике код грађана Србије о Кини јесте и то што Кина никада није имала никаквих политичких условљавања за остваривање економске сарадње. „Кина подржава и користи стабилност региона. Њен циљ није поткопавање поверења у демократске политичке системе и не користи пропагандна средства за извоз идеологије или подривање приступања региона ЕУ или НАТО-у. Кина нема никакву алтернативну политичку визију за Балкан. Заправо подржава европску перспективу региона, јер јој је потребан довољан ниво политичке стабилности да олакша своје економске интересе.“³³⁷ Наравно ова сарадња је од обостраног значаја. „Посматрано из кинеске перспективе, а нарочито у оквиру кинеске помоћи широм Балкана, Србија је само један од играча у већој жељи да се регион економски интегрише у корист Кине; конкретно, модернизација саобраћајне мреже у Европи омогућава производима произведеним у Кини да остану конкурентни на светском тржишту упркос јачању јуана и растућим трошковима производње у Кини. Она такође у одређеној мери ослобађа Кину од прекомерног индустријског капацитета, што је било посебно изражено настанком светске финансијске кризе и недавним реструктурирањем и успоравањем раста кинеске привреде. Подржава државни сектор – барем предузећа укључена у дате пројекте – да отвара нова тржишта и повећава профит, истовремено напредујући у смислу нових технологија и стандарда које развијају учествујући и такмичећи се на светском тржишту.“³³⁸ Главни проблем који се овде јавља јесте да грађани Србије морају превазићи једнострану и превелика очекивања која су често присутна. Наиме, нико други неће решавати проблеме са којима се наша земља среће за нас, већ се са тим проблемима морамо суочити сами, уз наравно помоћ других држава које су показивале пријатељски став током читаве наше историје.

---

337 Michal Makocki, „China in the Balkans: the battle of principles”, *Clingendael Spectator*, 4/2017, стр. 2.

338 Christopher Hartwell, Katarzyna Sidlo, *Saradnja Srbije sa Kinom, Evropskom unijom, Rusijom i Sjedinjenim Američkim Državama*, op.cit. стр. 24.

*Геополитички и економски значај иницијативе
„Појас и пут“ за Србију*

Постепене реформе које су и Кини започеле крајем 70-тих година су у великој мери одредиле даљи ток њеног развоја. Прелазак на тржишну привреду, децентрализација, нестанак колективне пољопривреде јачање приватног сектора и банкарског система, драстичан напредак спољне трговине и инвестиција, као и многе друге мере, довели су до тога да је за релативно кратак период од неколико деценија Кина постала водећа светска економија. „Кина је 2016. године стајала као највећа економија на свету, надмашивши САД 2014. године први пут у модерној историји. Кина је постала највећи светски извозник 2010, а највећа трговинска држава 2013. Ипак, кинески приход по глави становника је испод светског просека (...) Од 2013. до 2017. Кина је имала једну од најбрже растућих економија на свету, у просеку незнатно више од 7% реалног раста годишње. Народна банка Кине је 2015. године најавила да ће наставити да пажљиво заговара пуну конвертибилност ренминбија, након што је валута прихваћена од стране ММФ-а као део посебне политике признавања права. Међутим, од краја 2015. године кинеска влада је појачала контролу капитала и надзор иностраних инвестиција како би боље управљала девизним курсом и одржавала финансијску стабилност.“³³⁹

Јачање Кине је истовремено на глобалном нивоу допринело економском развоју великог броја земаља. „Кинеска иницијатива Економски појас Новог пута свиле, Морски пут свиле за XXI век и тесна сарадња са Русијом и другим земљама из групе БРИКС, као и са Египтом у реализовању ових пројеката представљају обећавајућу перспективу за свет који је још у агонији због финансијске кризе и могућности избијања ратова већих размера.“³⁴⁰

Кина представља земљу која поседује хиљадугодишњи континуитет и која поседује реал-политичку снагу једног од

339 The World Factbook, доступно на: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ch.html, 23. 08. 2018.

340 Јасминка Симић, „Колико је далеко Кина”, Изазови спољне политике Србије, *op.cit.* p. 41.

најзначајнијих играча на светској сцени. „Пут свиле“, који је имао за циљ повезивање источне Азије и Средоземља, је одувек представља значајан економски извор. Идеју о Новом путу свиле је помену Си Ђипинг 2013. године. Ова иницијатива би као крајњи резултат имала повезивање три континента: Азију, Европу и Африку. Ова иницијатива најављена 2013. године од стране кинеског председника Си Ђипинга је најавила обнављање старе руте копненог појаса, као и стварање новог морског пута. Сама иницијатива је изазвала бурне реакције САД. Иако су у почетку САД биле против, покушавајући да убеди своје савезнике да не улазе у овај пројекат, на крају су морале да одустану уз званичну причу да ипак подржавају овај пројекат. Земље централне Европе су веома значајне за позиционирање због свог директног приступа тржишту ЕУ. Међутим, земље источне Европе су, такође, од великог значаја јер омогућавају пласман на тржиште ЕУ због закључених споразума о слободној трговини које поседују, истовремено заобилазећи различите видове регулације ЕУ. Међу њима је свакако и Република Србија. „Сарадња 16+1“ у контексту иницијативе „Појас и пут“ представља један од највећих достигнућа кинеске спољне политике, али истовремено и један од највећих изазова за њену реализацију. Ова политика подразумева блиску сарадњу између Кине и следећих земаља: Србија, Албанија, Босна и Херцеговина, Бугарска, Хрватска, Чешка, Естонија, Мађарска, Летонија, Литванија, Македонија, Црна Гора, Пољска, Румунија, Словачка и Словенија. Сама платформа за сарадњу кине и ЦЕЕ земаља је настала потписивањем економско-трговинског споразума у Будимпешти 2011. године, да би после тога били организовани самити у Букурешту (2013.), Београду (2014.), Суцоу (2015.), Риги (2016.), Будимпешти (2017.), Софији (2018.) и Дубровнику (2019.). Како се овој иницијативи придружила и Грчка назив је 2019. промењен у Иницијатива 17+1.

„Сарадња 16+1“ иако започета нешто пре има за циљ економско повезивање тржишта на исти начин као иницијатива „Појас и пут“ па је због тога постала једна од њених најважнијих области. Она директно ојачава сарадњу Европе са Кином успостављајући њен евроазијски курс. Сама иницијатива допуњава недостатак механизма ЕУ који би допринели поспешивању међусобне сарадње. ЕУ представља важно тржиште за Кину, иако се може приметити тренд

опадања овакве сарадње, пре свега и због економске кризе. Сама иницијатива представља значајан корак напред у односу на претходно стање где се сарадња одвијала склапањем појединачних договора о сарадњи са сваком државом посебно и као њене главне карактеристике се могу издвојити следеће: „Прво, „Сарадња 16+1“ промовише развој односа средњоевропских и источноевропских земаља са Кином, што представља одговор на захтев тржишта Новог пута свиле, постављајући као приоритет идеје регионалне сарадње, као што је „Сарадња 16+1“, а то је покушај да се пронађе потенцијал спољњег тржишта и нових шанси за сарадњу. Друго, „Сарадња 16+1“ јесте важна институционална гаранција да се унапреди повезаност Евроазије. Треће, да би се промовисала сарадња Кине и ЕУ кроз „Сарадњу 16+1“ потребна је регионална кооперацијска иницијатива, са специфичним циљевима да се унапреде сложени и избалансирани развоји односа Кине и ЕУ. Четврто, „Сарадња 16+1“ може да помогне да се повуку ефективни ресурси и елементи и да се доведу заједно у средњу и источну Европу, и да помогну конструкцији Новог пута свиле да би имале позитиван ефекат на регију средње и источне Европе.“³⁴¹

Кина генерално ка балканским земљама показује пре свега економску, а не геополитичку заинтересованост, иако једно не искључује друго. Пројекат „Појас и пут“ има и своју геополитичку димензију, нарочито имајући у виду да својим енормно великом подухватом он обухвата земље које припадају различитим војно-политичким блоковима.

Главни интерес остваривања утицаја на Балкану јесте реализовање пројекта „Појас и пут“. У оквиру овога огледа се и кључна улога коју Србија треба да добије, а то је да она треба да постане важно чвориште за ваздушни, железнички и водени саобраћај. Овакав вид евроазијског умрежавања Балкана доноси огроман изазов због тога што он представља једно од сталних геополитичких кризних подручја. „Иницијатива појас и пут представља Кину као нови геополитички фактор у областима средње и источне Европе, што је једнако и неизбежном укључивању у постојеће регионалне конфлик-

341 Liu Zuokui, „Сарадња 16+1“ у контексту Иницијативе „Појас и пут“, *НОВИ ПУТ СВИЛЕ: БАЛКАНСКА ПЕРСПЕКТИВА: Политичко-безбедносни аспекти* (ур. Владимир Н. Цветковић), Универзитет у Београду – Факултет безбедности, Београд 2016, стр. 45-50.

те. На конференцији под називом „Река Дунав и Нови пут свиле”, која је одржана у јуну 2016, неки чланови академске заједнице истакли су да ће Кина активно да се ангажује у области Балкана, која је геополитички осетљива област. Међутим, истина је да Кина никада није имала војну базу нити је слала војску у ову област Балкана. Кина нема никакав интерес нити жели да игра било какву улогу у овој регионалној геополитичкој игри, већ само тражи прагматичну кооперацију у привреди и трговини. Ово је дугорочан став Кине не само у области Балкана, него и у свим средњоевропским и источноевропским областима.³⁴² Иако се не може оспорити обострана економска корист успешност сарадње не зависи само од воље Србије и других земаља укључених у оквиру иницијативе 16+1. Она истовремено у великој мери зависи и од интереса великих сила на Балкану, као и њиховог односа са Кином. Ово је уједно и разлог због кога ин неспорно мора да изазове интересе свих великих сила јер може да доведе у питање њихове глобалне геополитичке и економске интересе. „Када је о простору Балкана реч, имплементација „Појаса и пута“ не би требало да буде доведена у питање. Балканске државе сарађују са Кином и желе да учествују у реализацији овог пројекта. Друге државе које имају своје интересе према овом геополитички важном делу Европе и света такође сарађују са Кином, не доживљавају Кину као противника на простору Балкана, и сигурно ће настојати да њихови билатерални односи (и интереси) са једном од најмоћнијих држава света, имају предност у односу на сарадњу НР Кине са балканским државама.”³⁴³ Јачање позиције као једне од кључних транзитних земаља „Новог пута свиле“, поред очигледних економских користи, може Србији донети и јачање њене политичке позиције, као и сарадње између држава на Балкану. То може бити уједно и кључ за смиривање регионалних тензија у смеру остваривања заједничких економских интереса.

Евроазијство се на почетку ХХИ века успоставило као алтернатива америчкој таласоктатској униполарности. Колики је значај Евроазије на савременој геополитичкој сцени говори и то што се на овим просторима налазе не само најмноогољудније, већ и веома моћне земље Кина и Индија, али

---

342 Исто, стр. 68.

343 Жарко Обрадовић, „Појас и пут“: Балканска перспектива (политичко-безбедносни аспекти)”, *op.cit.* 2016, п. 95.

и Русија која заузима огромну територију и која располаже огромним природним ресурсима. „Могући модел, па и тенденција које се јавља у међународним односима, јесте могућност развоја неког вишестепеног динамичног међународног поретка, чију би основу представљао глобални троугао: Кина, Русија и САД. Које су основе овакве претпоставке? САД су, неоспорно, информационо-финансијски, научно-технички и војно-политички центар света. Без обзира на бројне актуелне проблеме, оне ће то свакако остати и у наредном периоду. Кина, као најмногољуднија земља (према званичним подацима, има преко 1,3 милијарде становника, National Bureau of Statistics of China, 2011), са својим укупним потенцијалима и прогресивним привредним растом све више прераста у главну светску радионицу. Истовремено, Русију многи сматрају светским магацином, пошто је на њеној територији (укључујући мора, океане и шелфове), по различитим оценама, сконцентрисано од четвртине до чак трећине залиха укупног светског рудног богатства. При томе, у оквиру граница Руске Федерације (РФ), која по величини територије заузима прво место у свету и захвата 14% светског копна, живи само око 2% становништва планете. ³⁴⁴ И колико год званична став Кине био да је основа иницијативе „Појас и пут“ пре свега економска корист, њен геополитички значај се не може пренебрегнути. Ово премрежавање света доводи у питање водећу позицију САД, због чега је тешко очекивати да ће је оне подржати.

Европске земље у се великој мери разликују у својој позицији од САД према Кини. Са једне стране, за европске земље јачање Кине преставља велику шансу за проширење стратешког партнерства од кога ће имати огромну пре свега економску корист. Са друге стране, САД у Кини виде веома јаког ривала са потенцијално опасном растућом политичком и економском моћи који у великој мери мења светску геополитичку позицију. Европске земље, дакле, у односима са Кином виде значајног економског партнера. За балканске земље оваква политика нарочито добија на значају. Кина и Русија у великој мери осуђују хегемонију и унилатерализам, не желећи да допусте да једна земља има моћ диктирања међународних

344 Мирослав Младеновић, Јелена Пономарева, „КИНА-АМЕРИКА-РУСИЈА: ГЛОБАЛНИ ТРОУГАО 21. ВЕКА“, Социолошки преглед, Српско социолошко друштво, Београд, 4/2001, стр. 460-461.

односа. „Кинеска је предност у односу на друге велесиле та што Кина на Балкану може да функционише неоптерећена својим традиционалним геополитичким интересима и што њена привредна активност одавно не робује идеолошким захтевима. Следствено томе, балканске земље по први пут у својој модерној историји могу да постану равноправан, а не тек „млађи“ или никакав партнер моћној страни држави, која такође по први пут у својој хиљадугодишњој историји промовише своје интересе глобално, па тако и на Балкану – баш као велика сила. Навала економске силе која нема потребу за војним присуством: то је свакако нова ситуација и за Балкан и за Кину.“³⁴⁵ Главна специфичност економске сарадње са Кином јесте у то што она увек имају шире планове од пуког остваривања билатералне сарадње. „Када Кина улаже у једну ЕУ земљу она има за циљ да снабдева цело ЕУ тржиште, будући да је ЕУ обједињено тржиште. Ако новоосноване компаније у ЕУ, које је створио кинески ФДИ, испуњавају одређене услове, могу да извозе на многа тржишта, имајући користи од преференцијалног третмана који омогућава Заједничка трговинска политика ЕУ. На основу новог искуства земаља чланица ЕУ можемо очекивати да ће земље Западног Балкана бити привлачније кинеском ФДИ све више како се приближавају чланству у ЕУ. Тренутно је веома важан подстицај за кинеске инвестиције стицање технолошког знања од стране ФДИ компанија из развијених земаља.“³⁴⁶

Србија ту има значајан положај, нарочито уколико се у својој спољној политици оријентише на повезивање Евроазије и Европе. „У погледу примене пројеката, Србија се још једном истиче као кључни партнер Пекинга у региону. Кина је већ уложила више од милијарду долара, углавном у облику зајмова, за финансирање изградње транспортне инфраструктуре и енергетских пројеката у земљи. На пример, мост кинеског и српског пријатељства преко Дунава

345 Владимир Цветковић, „Кинеска моћ и геополитика Балкана („појас и пут“ – једна реалистичка прогноза)”, *НОВИ ПУТ СВИЛЕ: БАЛКАНСКА ПЕРСПЕКТИВА: Политичко-безбедносни аспекти* (ур. Владимир Н. Цветковић), Универзитет у Београду – Факултет безбедности, Београд 2016, стр. 37-38.

346 D. Jacimovic, R. Dragutinović Mitrović, P. Bjelić, K. Tianping & M. Rajkovic The role of Chinese investments in the bilateral exports of new E.U. member states and Western Balkan countries, *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 31:1. 2018, p. 1195.

у Београду био је изузетно симболичан и видљив пројекат завршен 2014. године у вредности од 260 милиона долара. Аквизиција кинеске компаније за гвожђе и челик Хебеи (данас Група Хестел) челичане у Смедереву за 46 милиона евра била је највећа страна инвестиција у Србији у 2016. години, а Пекинг је такође потписао уговор о изградњи београдске железнице Брза пруга у Будимпешти.³⁴⁷ Мишљења смо да би Србија могла много тога да изгуби уколико се било који од ова два концепта схвати безалтернативним, уз одбацавање једног зарад другог.

---

347 Plamen Tonchev, „China’s Road: into the Western Balkans”, *European Union Institute for Security Studies*, (EUISS) February 2017, p. 2.

УНУТРАШЊИ И СПОЉАШЊИ ИЗАЗОВИ КОЈЕ РЕПУБЛИКА СРБИЈА ТРЕБА ДА ПРЕВАЗИЂЕ У XXI ВЕКУ У СВОМ ГЕОПОЛИТИЧКОМ ПОЗИЦИОНИРАЊУ НА БАЛКАНУ

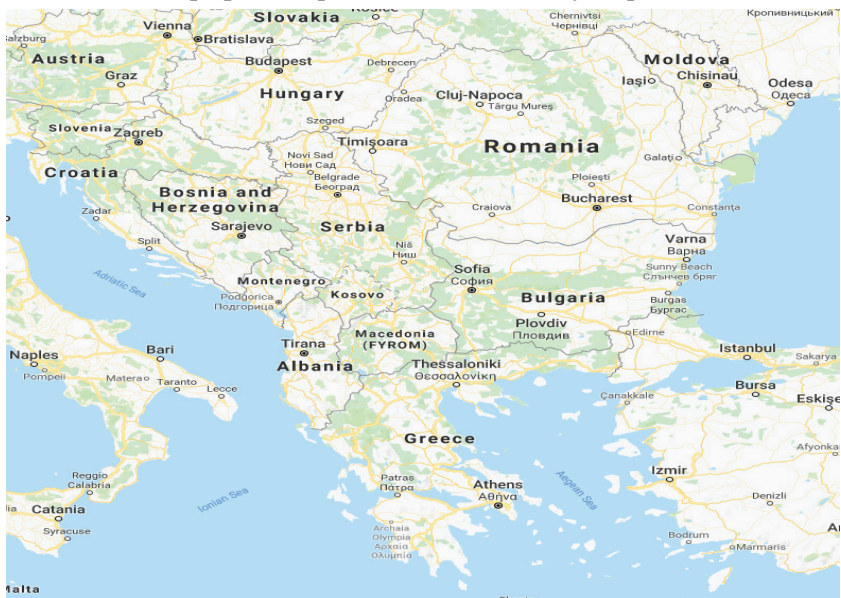
Исидора Секулић, чувена српска књижевница, романописац, полиглота, ликовни критичар и академик, је за Балкан писала да представља један засебан свет: „Државе и народи на њему, као у један брод укрцан, морају имати један општи политички проблем и политички идеал, ма колико иначе разноврсни били. Балкан долази у обзир пре свих држава на Балкану, када год је моменат тежак и опасан, свеједно да ли опасан политички или културно. Хоће ли Балкан једаред отворити очи успаване и видети свој огромни културни капацитет, ако замахне као целина?“³⁴⁸ Међутим, оно што се дешава као највећи проблем остваривања дијалога и сарадње на Балкану је то што су управо разлике између држава те које се углавном стављају у први план, док су сличности у потпуности занемарене.³⁴⁹ То је главни разлог због кога конфликт на Балкану преставаља константу током читаве његове историје. Капацитет Балканских држава је заиста запањујући, али упркос томе он је неретко злоупотребљен у контексту интереса великих сила. У дугој историји конфликта на овим просторима је било исувише бесмислених ратова и превише живота је изгубљено. Сама комплексност природе Балкана се

348 Исидора Секулић, Аналитички тренуци и теме, Вук Караџић, 1977, стр. 17.

349 Опширније о овоме: Миша Стојадиновић, Виолета Рашковић Таловић „Србија и актуелни геополитички процеси на Балкану“ Војно дело, Министарство одбране Републике Србије, Београд, 7/2019

може видети чак и у проблему одређивања његових граница (видети Графикон бр. 13).

Графикон бр. 13: Балканско полуострво

Извор: Google Maps, доступно на: <https://www.google.com/maps/place/Balkans/@42.1141537,20.424738,6.25z/data=!4m5!3m4!1s0x13568040c211aea7:0xfddf7f63490b475d!8m2!3d41.8101472!4d21.0937311>, датум приступа 26 Мај 2019.

Ситуација се значајно усложњава са чињеницом да одговор на питање које су границе Балкана зависи пре свега од приступа који изаберемо. У том смислу можемо разликовати Балканско полуострво, као термин који припада физичкој географији, од термина Балкан који припада политичкој географији. Ову дистинкцију у великом броју својих дела детаљно истражује Миломир Степић: „Балканско полуострво је првенствено физичко-географски појам, а граница на Сави и Дунаву представља више историјско-цивилизацијски реликат – један од многих у Европи. Површина Балканског полуострва је 520.000 км² и мања је од простора који подразумева појам Балкан. Балкан се разликује од Балканског полуострва у територијално-делимитационом и квалитативно-структуралном смислу. Северна граница Балкана поклапа се са се-

верном границом Румуније и некадашње „друге“ Југославије. У његовом саставу су Грчка, Албанија, Бугарска, Румунија, европски део Турске (23.764 км² од укупно 779.452 км² површине Турске) и државе настале разби-распадом СФРЈ – Србија, Црна Гора, Македонија, Босна и Херцеговина, Хрватска и Словенија. Сходно томе, Балкан је политичко-географски појам, који подразумева територију површине 788.770 км².³⁵⁰

Настанак новог термина Западни Балкан додатно компликује ствари. Овај термин је скован од стране међународне заједнице како би дефинисале специфичан регион који обухвата бивше државе бивше Југославије, без Словеније, са Албанијом како би се указала тенденција на даљи ток евроатлантског ширења. Термин је требало да разликује државе чланице ЕУ од оних које то још увек нису. Иако се углавном намеће идеја да је овај термин пре свега економска или политичка категорија³⁵¹, његова суштина је пре свега геополитичка и геостратешка. Сматра се да површина Западног Балкана обухвата око 264.000 квадратних километара, али је чак и ова чињеница проблематична и променљива. Република Хрватска је од почетка била велики противник тога да се сврстава делом овог региона. Такав спољно-политички став је постао још снажнији после завршетка хрватске интеграције у ЕУ, који је означио да се службено она не може више сматрати делом ове проблематичне конструкције. Овај исход изазива додатна питања. Једно од њих је свакако и да ли ће се државе које се интегришу у ЕУ и даље сматрати делом Западног Балкана? Одговор на сва ова питања је релевантан за разумевање геополитичког позиционирања балканских земаља у међународним односима.

Сама позиција Балкана проузроковала је да је током читаве своје историје привлачио пажњу свих великих сила. Балкан лежи на раскршћу Европе, Азије и Африке. У том контексту овај регион је значајно место повезивања многих

350 Миломир Степић, „Западни Балканили пример геополитичког манипулисања“, СЕРОМ, доступно на: <http://www.ceopom-istina.rs/globalizam/politicki-procesi/zapadni-balkan-ili-primer-geopolitichkog-manipulisan/?lang=lat>; датум приступа 05 June 2019.

351 Дејан Вулетић, „Нато и Западни Балкан“, *Војно дело*, Министарство одбране Републике Србије, 7/2018, стр. 41.

цивилизација. И можда чувена Цвијићева³⁵² констатација о томе да смо саградили пут на сред друма, иако веома поједностављена, на најбољи начин осликава изазове са којима се балканске државе суочавају током читаве своје историје, али уједно и геополитичке и геостратешке аспирације великих сила према овом региону. Због тога Миломир Степић наглашава да Балкан представља једну од арена где се „посредно тестира снага глобалних ривала. У ствари, одбијајући да се предају без борбе, своје задржавање и деструктивно деловање у Евроазији САД заснивају на одржавању нестабилног, конфликтног стања унутар географског простора Блиски Исток – Централна Азија – Југоисточна Европа, тј. у турском геополитичком троуглу „Арабијска Велика пукотина“ (Мекиндер) – „Евроазијски Балкан“ (Бжежински) – „Балканске контроле Евроазије, која је (само) питање времена и цене.“³⁵³ На Балкану су велике силе често наметале своју улогу заштитника, али не због алтруистичких мотива, већ пре свега како би успоставиле своју геополитичку и геостратешку позицију у региону. Како је економиста Николас Гианирис [Nicholas V. Gianaris] сликвито описао: „Велике силе су пронашле плодно тло за свој утицај и сукобе, али како стара изрека каже, када се слоновима свађају трава бива уништена.“³⁵⁴ Том приликом термин балканизација поприма негативну конотацију која се користи да означи сукобе и фрагментације широм света, док се за Балкан неретко везује и кованица буре барута Европе. Овај регион веома често уместо моста између истока и запада постаје поприште сукоба између телурократије (копнене моћи) и таласократије (поморске моћи). Ово је уједно и разлог због кога су балкански народи веома тешко могли да доносе одлуке у складу са сопственим националним интересима, већ су пре свега морали да своје интересе прилагођавају интересима великих сила. „У савременом

---

352 Јован Цвијић, *Балканско полуострво и јужнословенске земље*, Народна библиотека Србије, Београд, 1922.

353 Миломир Степић, „Деатлантизацијом до стабилизације Балкана: српски национални интерес“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2017, стр. 9.

354 Nicholas V. Gianaris, *Geopolitical and Economic Changes in the Balkan Countries*, PREAGER, Westport, Connecticut, London, 1996, p. xi

добу балкански народи су прошли период транзиције од Истока ка интеграцији у евроатлантске структуре. Када је реч о економији псеудо-елите некритички прате неолиберални модел зависне модернизације, док у политичкој сфери теже либералном демократском вишестраначком парламентарном репрезентативном систему. У сфери културе они прате дух англосаксонске модернизације и зависне културе.³⁵⁵

Уколико желимо да разумемо изазове са којима се Република Србија суочава се у XXI веку потребно их је поделити у неколико сфера. Када се ради о унутрашњим проблемима ту пре свега истичемо политичке, економске и демографске, док од спољашњих фактора највише изазова стварају геополитички и геостратешки утицаји великих сила на овим просторима.

Када се ради о политичким и економским изазовима Република Србија мора непрестано радити на побољшању својих демократских капацитета политичких институција. „Србија представља слабу и недовршену државу која је крајем XX и почетком XXI века била изложена бројним изазовима, неоимперијалним амбицијама великих сила, регионалним нестабилностима, неолибералном моделу закаснеле, одложене и блокиране транзиције која је суштински започела тек после 2000. године, као и сталним прекрајањима граница. Што се тиче економских проблема једно од горућих питања представља проблем сиромаштва и незапослености уз неравномерни регионални развој. И мада се доста тога ради и на овоме, имајући у виду да су то проблеми са којима се Република Србија суочава дуги низ година, потребно је ипак уложити јаче напоре уз једну дугорочну стратегију која би умањила негативне трендове до којих овакво стање може да допринесе. Како би то било могуће треба напоменути да сиромаштво селективно погађа различите друштвене групе и да је с тим у вези потребно ускладити економску политику како би се са овим проблемом најефикасније изборили. „Углавном су то лица са ниским нивоом образовања, незапослена и издржавана лица, стари

355 Ljubiša R. Mitrović, “The Geopolitics of the Balkans in the 19th and 20th Centuries – Between National Emancipation Movements and Geostrategic Games of the Great Powers”, *Facta Universitatis*, Faculty of Philosophy, University of Niš, 2/2011, p. 101.

(преко 65 година), деца, као и оне групе које су традиционално међу угроженима, попут Рома, избеглица и расељених лица, особа са инвалидитетом, жене. Треба напоменути да се млади такође убрајају у осетљиве категорије сиромашних, а такође и то да сиромаштво у Србији представља и рурални феномен, односно селективно погађа сеоске средине, пре свега старачка домаћинства. Када се ради о регионалном прегледу проблема сиромаштва треба истаћи да оно највише погођени југоисток Србије и рурална подручја Западне Србије.⁴³⁵⁶

Демографски изазов са којим се суочава Република Србија је веома забрињавајући. Између два последња пописа становника Република Србија је изгубила 311.139 грађана, што заједно са чињеницом демографског старења становништва представља велику проблем. За боље разумевање демографског старења у Србији битно је сагледати брзину којом се овај процес одвијао (видети Табелу бр. 17).

Уколико поредимо базни индекс промене укупног становништва Србије и базни индекс промене становништва старијег од 65 година може се на најбољи начин видети проблем демографског старења популације Републике Србије. „Јаз између вредности два посматрана индекса је са сваким пописом био све већи. На основу кретања и међуодноса два индекса, условно се могу издвојити четири периода. Први је до 1961. године, када су разлике пораста укупног и старог становништва биле најмање, други од 1961. до 1991, када се пораст старијих знатно убрзава, период од 1991. до 2002, када се успостављају дивергентни токови (док укупно становништво опада, старо остварује експоненцијални пораст), и последњи, у којем Србија и даље губи становништво, а пораст контингента старих се успорава.“⁴³⁵⁷

---

356 Марија Колин, Јасна Кроња, Јелена Миловановић, Зоран Стојиљковић, Социјални дијалог и социјална политика у Србији у процесу европске интеграције, Европски покрет Србија и Friedrich Ebert Stiftung, Београд, децембар 2006, стр. 27.

357 Мирјана Девеџић, Јелена Стојиљковић Ђњатовић, „Попис становништва, домаћинства и станова 2011 у Републици Србији – демографски профил старог становништва Србије“ Републички завод за статистику, Београд, 2015, стр. 30.

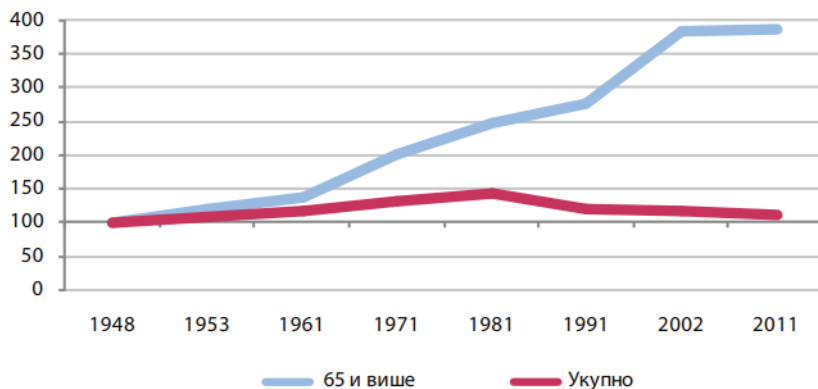

Табела бр. 17: Број становника Републике Србије у периоду 1948-2011.

	1948	1953	1961	1971	1981	1991 ²⁾	2002	2011
РЕПУБЛИКА СРБИЈА / REPUBLIC OF SERBIA	6527966	6979154	7642227	8446591	9313676	7822795	7498001	7186862
Срби / Serbs	4623730	5152939	5704686	6016811	6182155	6252405	6212838	5988150
Албанци ³⁾ / Albanians ³⁾	532011	565513	699772	984761	1303034	78281	61647	5809
Бошњаци / Bosniaks	-	-	-	-	-	-	136087	145278
Бугари / Bulgarians	59472	60146	58494	53800	33455	26598	20497	18543
Буњевци ⁴⁾ / Bunjevci ⁴⁾	-	-	-	-	-	21434	20012	16706
Власи / Vlachs	93440	28047	1368	14724	25596	17804	40054	35330
Горанци / Goranci	-	-	-	-	-	-	4581	7767
Југословенци ⁵⁾ / Yugoslavs ⁵⁾	-	-	20079	123824	441941	320168	80721	23303
Мађари / Hungarians	433701	441907	449587	430314	390468	343800	293299	253899
Македонци / Macedonians	17917	27277	36288	42675	48966	45068	25847	22755
Муслимани ⁶⁾ / Muslims ⁶⁾	17315	81081	93467	154330	215166	180222	19503	22301
Немци / Germans	41460	46228	14533	9086	5302	5172	3901	4064
Роми / Roma people	52181	58800	9826	49894	110959	94492	108193	147604
Румуни / Romanians	63130	59705	59505	57419	53693	42316	34576	29332
Руси / Russians	13329	7829	6984	4746	2761	2473	2588	3247
Русини ⁷⁾ / Ruthenians ⁷⁾	22667	23720	25658	20608	19757	18052	15905	14246
Словаци / Slovaks	73140	75027	77837	76733	73207	66772	59021	52750
Словенци / Slovenians	20998	20717	19957	15957	12006	8001	5104	4033
Украјинци ⁷⁾ / Ukrainians ⁷⁾	...	...	...	5643	5520	5042	5354	4903
Хрвати ⁴⁾ / Croats ⁴⁾	169864	173246	196409	184913	149368	97344	70602	57900
Црногорци / Montenegrins	74860	86061	104753	125260	147466	118934	69049	38527
Остали / Other	18751	68917	57420	29924	34931	14800	13922	17558
Нису се изјаснили / Did not declare	-	-	-	4486	7834	10718	107732	160346
Регионална припадност / Regional affiliation	-	-	-	10409	6948	4841	11485	30771
Непознато ⁸⁾ / Unknorw ⁸⁾	...	1994	5604	30274	43223	47958	75483	81740

Извор: *Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Serbia 2011*, Statistical Office of the Republic of Serbia, Belgrade 2012.

Графикон бр. 14. Индекс промене укупног становништва и становништва старости 65 и више година, пописи 1948-2011, 1948 = 100%

Извор: Мирјана Девецић, Јелена Стојилковић Гњатовић, „Попис становништва, домаћинства и станова 2011 у Републици Србији – демографски профил старог становништва Србије“ Републички завод за статистику, Београд, 2015, стр. 31.

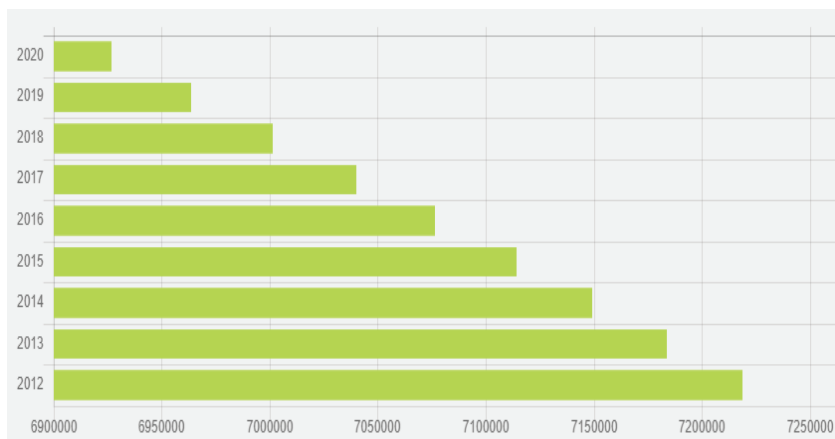
Евростат нема нимало охрабрујуће пројекције демографске слике Србије у будућности: „Србија ће до 2060, према очекивањима европске статистичке агенције Евростат, имати 21 одсто становника мање него 2015. године, што је сврстава међу европске земље са највећим очекиваним смањењем броја становника, речено је на јучерашњем панелу о демографским променама у Србији.“³⁵⁸ Изјаве Републичког завода за статистику такође делују забрињавајуће: „Последњи расположиви подаци из 2017. године показују да се тренд снажног и континуираног процеса демографског старења у Србији наставља. Просечна старост у Србији 2017. износила је 43 године, а удео у становништву старијих од 65 година достигао је 19,6 одсто.“³⁵⁹ Њихове процене када се ради о будућим пројекцијама указују да ће 2060. готово сваки трећи становник бити старији од 65 година. Процене Репу-

358 Дрaстично опада број становника у Србији, ево колико ће нас бити 2060, Б92, доступно на https://www.b92.net/zivot/vesti.php?yuuu=2019&mm=01&dd=24&nav_id=1496986, датум приступа 30. јун 2019.

359 Исто.

бличког завода за статистику из 2020. године су такође разочаравајући: „Процењен број становника у Републици Србији у 2019. години је 6 945 235. Посматрано по полу, 51,3% чине жене (3 561 503), а 48,7% мушкарци (3 383 732). Настављен је тренд депопулације, што значи да је и стопа раста становништва, у односу на претходну годину, негативна и износи -5,4%³⁶⁰. То говори о потреби да се спроводи агресивнија популациона политика која ће морати да се усклади са овим дугогодишњим негативним трендовима и да им одговори на прави начин. Због тога је потребно радити на побољшању мера популационе политике које ће фаворизовати и подстицати рађање, јер то је једини прави пут за будућност.

Графикон бр. 15: Процењен број становника на дан 01.01.2020.

Извор: Републички завод за статистику, 01.07.2020, доступно на: <https://www.stat.gov.rs/sr-Latn/oblasti/stanovnistvo/procene-stanovnistva>, датум приступа 02.02.2021.

Када се ради о геополитичком изазову Република Србија се налази растрзана између два потпуно супротстављена геополитичка концепта: евроатлантског и евроазијског. Република Србија се налази на размеђу Југоисточне и Централне Европе. Граничи се са Бугарском, Хрватском, Босном и Херцеговином, Мађарском, Црном Гором, Северном Македонијом,

³⁶⁰ Републички завод за статистику, 01.07.2020, доступно на: <https://www.stat.gov.rs/sr-Latn/oblasti/stanovnistvo/procene-stanovnistva>, датум приступа 02.02.2021.

Румунијом и Албанијом. Централна позиција на Балкану је проузроковала и турбулентну историју испуњену претензијама великих сила на овим просторима испуњене сталним дезинтегративним процесима. Чак и ако би се фокусирали само на период почетка XXI века може се видети једно константно прекрајање граница које се можда најбоље може описати сликовити термином разбираспад Милоша Кнежевића³⁶¹, који је њиме описивао распад Југославије. Дезинтеграција се наставља и у новом миленијуму. Савезна Република Југославија је 2003. године престала да постоји и нова држава Србија и Црна Гора је рођена. Ова творевина је такође била кратког даха јер је само три године касније она престала да постоји јер је Црна Гора формално прогласила независност 03. јуна 2006. године. Тиме се, међутим, дезинтегративни процес на овим просторима не завршава јер јужна провинција Косово и Метохија 17. фебруара 2008. године само-проглашава независност и ново место замрзнутог конфликта је отворено. Ова најновија пандорина кутија која је створена на нашим просторима је довела до далекосежних последица на које ни њени творци на челу са САД нису рачунали. Двоструки аршини међународног права на нашим просторима довели су до тога да је оно постало средство демонстрације моћи. То се може видети и на основу преговора који се одвијају на релацији Београд-Приштина, где се друга страна максимално фаворизује и, када тзв. „Република Косово“ направи нешто што је у супротности са договореним (увођење санкција на производе из Србије и Босне и Херцеговине, упад РОСУ на север Косова, стварање генерално неподношљивих услова за живот Срба на северу Косова...), ништа друго од благе осуде не бива урађено како би се опасна ситуација, како тако, вратила на неки нормалан колосек.

Србија у XXI веку покушава да пронађе своју позицију у међународним односима следећи принципе неутралности на свом курсу ка европским интеграцијама. Овде се међутим јављају многобројни проблеми који произилазе из геополитичке сложености ситуације. Једна од њих је свакако да је Србија окружена НАТО чланицама што ствара додатни прити-

---

361 Милош Кнежевић, „Транзиција и геополитика у новом кључу, *Годишњак за социологију*, Филозофски факултет, Ниш, 10-11/2012, стр. 173.

сак на одрживост политике неутралности, а други је питање како би се европске интеграције спровеле у пракси? Сведоци смо многобројних условљавања на овом путу којима се не назире крај. Први и основни проблем је што постоји велики притисак да се европске интеграције заврше признавањем независности тзв. „Републике Косова“. Други велики проблем који се јавља јесте да би то у великој мери погоршало односе са Русијом. Србија би највероватније била принуђена да се придружи економским санкцијама Русији. Додуше ни државе чланице ЕУ нису јединствене по овом питању јер и оне много губе овим санкцијама које су под принудом САД морале да уведу, не само економски, него и енергетски. Незахвалан положај који Републику Србију директно води у сукобљеност два различита геополитичка концепта намеће једно на први поглед незамисливо решење, а то је спајање неспојивог. „Прихватањем само једног од геополитичких концепата (евроатлантског или евроазијског) Република Србија би имала много тога да изгуби, па је једино решење у томе да она одржи своју политику неутралности у покушају да представља неки вид моста између ова два непомирљива концепта. (...) И можда је то тежи пут којим је потребно поћи, али треба увек имати на уму да постоје успешни примери који су на свој начин успеле да изборе своје место унутар Европске уније као неутралне државе (Швајцарска, Шведска, Финска и Аустрија).“³⁶² Изградња моста између Истока и Запада, најбоље демонстрирана, са једне стране у иницијативи Појас и пут, и са друге стране у изградњи Турског тока, који могу демонстрирати заједнички интерес два непомирљива фактора, а који може произаћи из заједничке економске и енергетске сарадње.

Истовремено се као један од највећих изазова који Република Србија треба да превазиђе на путу остваривања регионалне сарадње намече недостатак традиције мултилатералне сарадње на Балкану уз превелик број дугогодишњих нерешених несугласица и конфликта. Чињеница да овај регион карактеришу мултинационалност, мултиконфесионалност и мултикултуралност додатно компликује ствари по питању превазилажења разлика у циљу успостављања

³⁶² Миша Стојадиновић, „Европа и мултиполарни свет“, *Политика националне безбедности*, Институт за политичке студије, Београд, 1/2018, стр. 169.

међусобне сарадње. У овом контексту треба истаћи да култура мира на Балкану никада није успела да се успостави. Међусобне разлике су неретко биле злоупотребљаване као извор многобројних друштвених, политичких и међудржавних сукоба у различитим историјским периодима, што је додатно узроковало слабљење капацитета регионалне сарадње на Балкану. Инсистирање на култури дијалога и толеранције, уз коришћење свих средстава тзв. меке моћи [Joseph Nye]³⁶³ и меког балансирања [T.V. Paul]³⁶⁴, а нарочито јавне дипломатије, треба бити једини пут Републике Србије. Ово је нарочито важно јер док се потреба за дијалогом и толеранцијом међу балканским земљама повећавала, пракса је показала да се њихова примена све више смањивала. Балкански национализми су пружили плодно тле за креирање услова за експлозивни распад Југославије. Последица оваквог стања је да на овим просторима исувише дуго није успостављен Галтунгов концепт позитивног мира.³⁶⁵ Према речима Љубише Митровића „Култура мира, заједно са социјалдемократском стратегијом одрживог и хуманог развоја, може допринети глобализацији разумевања и солидарности међу народима. Она би могла да врати веру балканских народа у себе, у своје суседе и у демократску будућност Балкана. Такође, би се потврдили принципи једнакости свих грађана и народа, поштовање дијалога различитих култура и партнерство цивилизација, а све то је заједнички стратешки интерес свих балканских народа...“³⁶⁶ Непостојање оваквог концепта културе мира представља главну препреку успостављању дијалога на Балкану. Једини начин да Република Србија истраје на овом путу јесте константно јачање демократских и националних капацитета својих политичких институција.

---

363 Joseph Nye, *Bound To Lead: The Changing Nature Of American Power*, Basic Books; Reprint edition, 1991.

364 T.V. Paul, *Restraining Great Powers Soft Balancing from Empires to the Global Era*, op.cit. p. 22.

365 Johan Galtung, „Peace and Conflict Studies as Political Activity“, *Critical Issues in Peace and Conflict Studies* (eds. Thomas Matyók, Jessica Senchi and Sean Byrne), LEXINGTON BOOKS, 2011.

366 Ljubiša R. Mitrović, “The Geopolitics of the Balkans in the 19th and 20th Centuries – Between National Emancipation Movements and Geostrategic Games of the Great Powers”, op.cit. p. 101.

Урушавање политичких институција доводи до губитка њихове легитимности, што их чини подложним нападом, а читаву владајућу структуру нестабилном. Губитак легитимности политичких институција директно узрокује неуспех државе чинећи је нестабилном и рањивом. Слабе и сиромашне државе постају уједно и подложне социјалним конфликтима. Марк Хачинсон [Marc L Hutchison] и Кристин Џонсон [Kristin Johnson] наглашавају да је легитимност државе и њених институција основа успешних релација између државе у друштва. Они сматрају да је способност владе, тј. њена ефикасност, главни фактор у креирању легитимитета државе. „Способне владе подстичу перцепцију легитимитета, док лоши институционални учинак смањује степен у коме појединци верују својим владарима.“³⁶⁷ Добијени резултати у њиховој студији указују на то да ће политички ефикасне владе највероватније повећавати политичко поверење код појединаца. Главни пут на који друштва која се опорављају од насиља или нестабилности треба да се фокусирају јесте изградња владиног капацитета као начина да стекну легитимитет код свог становништва. Најзначајнији резултат њихове студије указује на главне изворе нестабилности а то су земље са слабом институционалном ефикасношћу. „Да би политичке институције могле остварити ову улогу морају имати потребну снагу, а ту снагу им омогућава управо демократски начин успостављања, организовања и експонирања своје делатности, у складу са својим надлежностима и правним оквиром који се односи на конкретну институцију.“³⁶⁸ Тиме демократски оквир постаје кључан фактор у функционисању политичких институција.

У извештају Европске комисије из 2019. године се наводи да што се тиче политичке сцене у Републици Србији постоји поларизација која представља основни удар демократизацији друштва, а што даље имплицира неопходност успостављања међупартијског дијалога на релацији власт-опо-

367 Marc Hutchison and Kristin Johnson, „Capacity to trust? Institutional capacity, conflict, and political trust in Africa, 2000-2005“, *Journal of Peace Research*, Sage Publications, 6/2011, p. 738-750.

368 Драгомир Јовичић, „Демократија и политичке институције“, *Цивилас*, Факултет за правне и пословне студије др Лазар Вркатић, Нови Сад, бр. 1/2017, стр. 62.

зиција. Реформа јавне администрације се повољно оцењује, али се наводи да постоји доста простора за напредак на пољу успостављања координираног система праћења и извештавања о стратегији реформе јавне управе и њеног финансирања. Судски систем је, такође, повољно оцењен, али се указује на проблем превеликог политичког утицаја. Борба против корупције је међу најгоре оцењеним апсектима, при чему се истиче да не постоји било какав мерљиви помак на овом пољу. Такође, иако се борба против организованог криминала повољно оцењује, највећи проблем представља број пресуда против организованог криминала који је веома низак. Тиме се поново указује на неефикасност судства у Републици Србији. Поштовање слобода и права грађана је на задовољавајућем нивоу, али се слобода медија веома ниско оцењује. Економске реформе се, такође, повољно оцењују, мада остављају доста простора за даљи напредак. Највећи проблем који се овде износи је свакако нормализација односа са тзв. „Косовом“ за чију се „нормализацију“ односа наводи да представља кључну ствару у напретку ка европским интеграцијама.

Ипак овај извештај је потребно прихватити са дозом резерве имајући у виду да се ови резултати неретко радикализују како би се позиција Републике Србије у процесу међународних интеграција учинила што подређенијом, нарочито имајући у виду безбројна условљавања која јој се намећу на том путу. „Веома је обесхрабрујуће за демократску јавност и када се принципи и вредности стављају у други план у односу на политичку стабилност региона, као што је то у случају Србије. Наиме, званичници ЕУ су често били спремни да некритички оцењују напредак Србије и стање основних људских права и слобода, медија и подизања капацитета институција зарад очекиваних уступака у процесу нормализације и стабилизације односа са Приштином. На другој страни, званичници Србије процес Евроинтеграција често поједностављено свODE на економску димензију.“³⁶⁹ Тиме се сама оцена демократизације српског друштва своди у други план.

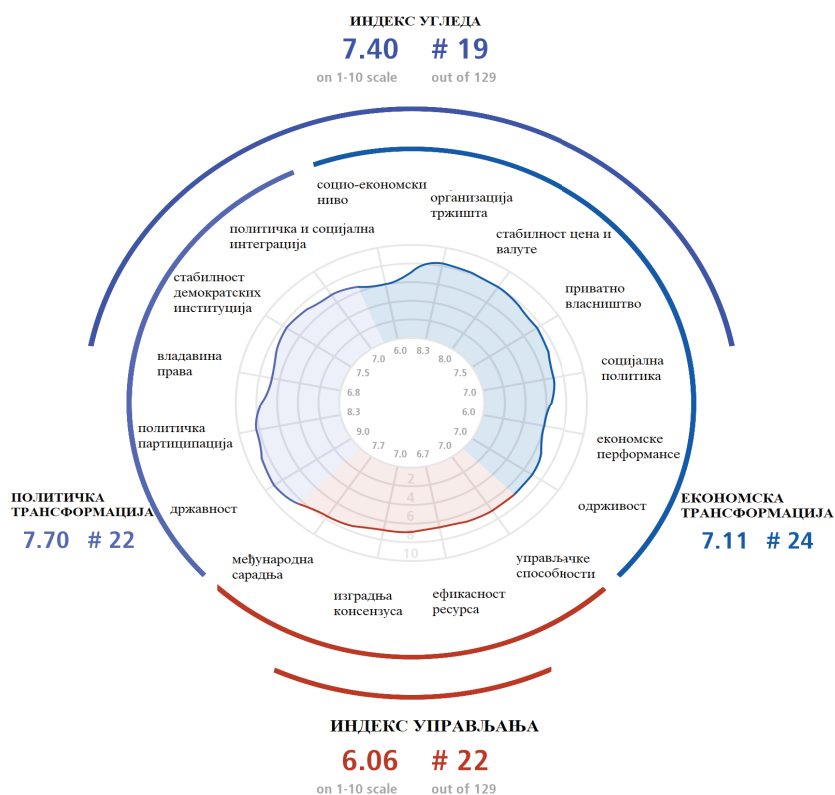
---

369 Зоран Лутовац, „Европска унија и исходи демократизације у Србији“, *Урушавање или слом демократије?* (eds. Илија Вујачић и Бојан Вранић), Удружење за политичке науке Србије, Универзитет у Београду – Факултет политичких наука, 2016, стр. 224.

На основу извештаја урађеног помоћу Бертелсман штифтунг индекса трансформације [Bertelsmann Stiftung's Transformation Index]³⁷⁰ политички систем Републике Србије дефинише се кроз постојање доминантне владавине једне политичке партије на локалном и националном нивоу (видети Графикон бр. 16).

Графикон бр. 16: Бертелсман штифтунг индекса трансформације институција Републике Србије

Извор: Bertelsmann Stiftung, *BTI 2018 Country Report — Serbia*, Bertelsmann Stiftung, Gütersloh, 2018, p. 1.

370 Видети опширније: Bertelsmann Stiftung, *BTI 2018 Country Report — Serbia*, Bertelsmann Stiftung, Gütersloh, 2018.

Према овом истраживању избори у Републици Србији су веома повољно оцењени и показују задовољавајући ниво слободе и компетитивности, док се највише замерки ставља на рачун рада медија. Иако се наводи да су опозиционе странке наводиле озбиљне изборне пропусте, они су ипак окарактерисани као фер и коректни. Доста простора за напредак у извештају се оставља за рад цивилних друштава, која немају довољан утицај на креирање јавних политика, пре свега јер не постоје редовна одржавања јавних расправа и консултација о нацртима закона или организовању јавних политика. Нарочито се критикује рад тзв. четврте гране власти, тј. омбудсмана и повереника за информације од јавног значаја и заштиту података о личности чији се рад своди на пуко издавање препорука и примања жалби, без неких конкретних корака у циљу решавања проблема са којима се грађани сусрећу. Што се тиче слобода и права мањина Република Србија је веома високо оцењена, док се највише замерки ставља на рад судске власти за коју се наводи да је карактерише висок ниво неефикасности, корупције и непотизма. Такође, највећи проблем представља неконзистентност антикорупцијске политике. Као један од највећих изазова демократске консолидације се наводи значајна стопа незапослености, али и неједнакост прихода, што доводи до изложености грађана ризику сиромаштва и социјалне ексклузије. Фискална консолидација је веома високо оцењена, при чему се истовремено указује и даље на висок ниво пренатрпаности и неефикасности јавног сектора. Као највећи тренутни изазов се наводи нерешен статус по питању граница Републике Србије и будућих преговора по питању Косова и Метохије.

Истовремено истраживање Института за политичке студије које је урађено у периоду 2016-2018. године, а које се тиче поверења грађана Србије у институције, политичке субјекте и установе показује, такође, веома неповољну ситуацију када се ради о поверењу грађана у неке од кључних институција (видети Табелу бр. 2). Поверење чини значајан део функционисања политичких институција јер им оно даје легитимност. Владимир Вулетић истиче да говорити о поверењу у институције значи говорити о поверењу у експертске системе. „У том случају однос са другим људима није од пресудног значаја. Као што имамо поверење да се мост неће срушити приликом преласка преко њега, мада

не знамо чак ни име његовог конструктора, тако имамо одређени степен поверења у институције јер у одређеној мери верујемо у правила на којима функционишу, чак и када не знамо која су то правила, ни ко их је установио.³⁷¹ Кенет Њутн [Kenneth Newton] наглашава да постоје поуздани налази да друштвене и политичке институције и њихов начин рада имају дубоке последице на социјално и политичко поверење. То значи да је социјално поверење веће што је развијенија демократија. То даље значи да што је дужа демократска традиција, то се више води рачуна о владавини закона, институције су ефикасније и мањи је степен корупције. „Генерализовано, социјално поверење веће је у земљама које изражавају више поверења у парламент и веће задовољство демократијом. Социјално поверење веће је у богатијим друштвима, а међу њима веће је у равноправнијим. Такође, поверење је веће у државама са универзалистичким, а не селективним системима социјалне заштите.“³⁷² Ово сугерише да поверење може бити феномен на који (*top-down*) утиче природа и рад друштвених и политичких институција, али уједно и феномен (*bottom-up*) изграђен на обрасцима социјализације деце и животним искуствима појединих грађана.

На основу добијених резултата може се видети да поверење грађана Србије у владу, председника, скупштину, судство, тужилаштво, владине агенције и политичке партије није на задовољавајућем нивоу. Изузетно мали проценат грађана показује велико поверење у неке од кључних институција, политичких субјеката и установа Републике Србије. Разлози за ово су многобројни (неподударње начина функционисања са очекивањима грађана, незадовољавајући ниво ефикасности, разлике у политички и идеолошким опредељењима, и сл.), а једини начин да се ово превазиђе јесте активније укључивање грађана у доношење битних политичких одлука, како на унутрашњем, тако и на спољашњем плану. Зоран Стојиљковић справом као највећи изазов демократизације

371 Владимир Вулетић, „Поверење политичких и економских елита у националне и европске политичке институције“, *Квалитет политичких институција* (ed. Вукашин Павловић), Факултет политичких наука Универзитета у Београду, Центар за демократију, Београд, 2010, стр. 103.

372 Kenneth Newton, „Social and Political Trust“ *Oxford Handbook of Political Behavior* (eds. Russell J. Dalton and Hans-Dieter Klingemann), Oxford University Press, New York, 2007, p. 406.

политичких институција наводи следеће препреке: „институције демократије постају фасада; политичке одлуке потичу од неконтролисаних центара, приватних учесника и анонимних тржишта; новац и лобији се камуфлирани улажу у странке и изборне кампање; долази до медијализације и манипулација политике и размаха политичког покровитељства и клијентелизма.“³⁷³

Табела бр. 18: Поверење грађана Србије у институције, политичке субјекте и установе – Истраживање Института за политичке студије, 2016-2018.

	<i>Имам велико поверење</i>	<i>Углавном имам поверења</i>	<i>Углавном немам поверења</i>	<i>Уопште немам поверења</i>	<i>Немам став</i>
<i>Влада 2016.</i>	9.5%	27.6%	30.9%	24%	7.9%
<i>2018.</i>	10.3%	33.9%	30.1%	20.1%	5.5%
<i>Председник 2016.</i>	7.7%	24.8%	27.7%	31.9%	7.9%
<i>2018.</i>	17.4%	31.4%	24.6%	21.5%	5.1%
<i>Скупштина 2016.</i>	7%	25.7%	33.3%	27.1%	6.8%
<i>2018.</i>	8.9%	31.2%	32.3%	22.2%	5.5%
<i>Судство 2016.</i>	6.6%	26.2%	36.9%	24.2%	6%
<i>2018.</i>	9.2%	32.9%	34.7%	19.3%	3.9%
<i>Војска 2016.</i>	22.4%	41.2%	21.3%	9.9%	5.3%
<i>2018.</i>	30.7%	42.2%	16.1%	7%	4%
<i>Полиција 2016.</i>	9.2%	31.4%	35.7%	19.2%	4.4%
<i>2018.</i>	16.7%	41.1%	27.6%	10.9%	3.7%
<i>Тужилаштво 2016.</i>	4.9%	25.5%	38.3%	23.4%	8%
<i>2018.</i>	7.4%	30.3%	38.2%	19.2%	4.9%
<i>Владине Агенције 2016.</i>	5.3%	18.8%	36.3%	27.1%	12.4%
<i>2018.</i>	6.4%	25.8%	39.1%	20.5%	8.2%
<i>Политичке партије 2016.</i>	3.9%	16.8%	34.4%	38.9%	6%
<i>2018.</i>	6.6%	15.3%	34.3%	37.7%	6.1%

Извор: Живојин Ђурић, Миша Стојадиновић, „Држава и неолиберални модели урушавања националних политичких институција“, Српска политичка мисао, Институт за политичке студије, Београд, 4/2018, стр. 55.

373 Зоран Стојиљковић, „Пост(либерална) демократија, капитализам и криза државе“, *Урушавање или слом демократије?* op.cit., стр. 18.

Историја је препуна примера који показују како велике силе почињу да губе своју моћ као последицу урушавања њихових институција. „Србију данас можемо одредити као слабу државу и „мањкаву демократију“ насталу као ефекат синергије деловања полупериферијског статуса и компрадорског, послушничког менталитета са праксом одржања политичког/партијског капитализма.³⁷⁴ То само даје на значају редизајнирању политичких институција Републике Србије које би проишло као резултат јачања њихових демократских и националних капацитета. „Актуелна криза намеће питање могућих решења за превазилажење проблема, односно доводи до појаве анализирања демократије као узрочника кризе и њених могућности (капацитета) да повећа способност политичких институција у свом раду.“³⁷⁵ Један од најзначајнијих предуслова превазилажења кризе је изградња јаким и стабилним институција које ће моћи да одговоре вртоглавим променама и изазовима савременог друштва. Бавећи се анализом политичких институција могуће је уочити узрочно-последичну везу између капацитета државе и друштвених последица одлука њених институција. „Слабе државе, насупрот јакима, не располажу адекватним механизмима у прикупљању ресурса, што у крајњој инстанци онемогућава њихову редистрибуцију, последично водећи крајње негативним последицама по друштво.“³⁷⁶ Константан рад на развоју демократских и националних капацитета политичких институција представља уједно и један од најзначајнијих предуслова консолидације српског друштва. Леонардо Морлино [Leonardo Morlino] наводи неколико димензија у којима би добре демократије могле варирати, а на основу којих би се могао проценити квалитет демократије. Првих пет су процедуралне димензије, иако прилично релевантне за садржај демократије, ове димензије се углавном тичу правила и њихове примене: владавина закона, изборна одговорност, институ-

374 Исто, стр. 21.

375 Зоран Милошевић, „Демократија и капацитет политичких институција?“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, 1/2011, стр. 34.

376 Петар Матић, „Државни капацитет у условима глобализације“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, 2/2013, стр. 104.

ционална одговорност, политичка конкуренција и партиципација. Шеста димензија односи се на квалитет и приврженост система жељама грађана и цивилног друштва уопште, док су последње две димензије (слобода и једнакост) више садржајне природе.³⁷⁷ Овде је интересантно напоменути да развијене демократске земље не морају бити високо оцењене на основу свих ових осам карактеристика, већ њихова главна карактеристика лежи у томе како се носе са демократским дефицитима који погађају поједина од ових поља. Испуњавање ових услова би у великој мери обезбедило јачање демократских капацитета политичких институција Републике Србије.

Ово захтева темељну промену система вредности кроз један радикални рез који ће означити побољшање најпре пограничне сарадње са свим државама суседима. Овако нешто, међутим, захтева сличан смер спољне политике и других држава суседа на путу изградње плуралистичког идентитета који ће омогућити настанак повољне климе за међусобни дијалог и сарадњу. Јачање регионалне сарадње је једини начин да се превазиђе потчињеност интересима великих сила у вечитом сукобу Истока и Запада. Међутим, регионална сарадња се константно налази пред бројним унутрашњим потешкоћама које произилазе из природе односа између балканских земаља, а које у свом раду сумирају Душко Лопандић и Јасминка Кроња, а то су: „недостатак традиције мултилатералне сарадње; неразвијене економије и ограничени ресурси за сарадњу (финансијски и људски); периферна позиција региона у поређењу са европским центрима за интеграцију, заједно са главном тенденцијом већине држава у региону за политичку и економску сарадњу и интеграцију са развијеним западним државама; дуготрајни и нерешени регионални спорови и сукоби укључујући спорове око граница или националних мањина; политичка и економска неповезаност; и разлике у националним, политичким и економским интересима.“³⁷⁸ Уколико се оваква ситуација не промени остваривање регионалне сарадње ће бити веома отежано, нарочито имајући у виду да је перцепција разлика

377 Leonardo Morlino, „Legitimacy and the quality of democracy”, *International Social Science Journal*, New College of the Humanities, UK, 4/2010, p. 213.

378 Duško Lopandić, Jasminka Kronja, *Regional Initiatives and Multilateral Cooperation in the Balkans*, European Movement, Serbia, Belgrade, 2011, p. 25.

у националним, политичким и економским интересима балканских земаља сасвим погрешна. Докле год постоји овакво виђење балканских земаља шира слика економских и политичких користи које међусобна сарадња може да донесе никада неће бити окосница јачања квалитета њиховог међусобног односа. „Стран свет и страни политичари обично немају никакво, или имају само слабо, знање и искуство балканско. А ако га имају какво такво, из посебних политичких разлога приказују Балкан увек као разбијен брод, који још и даље љуља бура неслоге и нетрпељивости и који неминовно мора да држи неко споља, да не потоне.“³⁷⁹ То је разлог више да балкански народу узму судбину у своје руке како би се овај разбијени брод, како га Исидора Секулић приказује у очима других, врати на прави курс, а Република Србија, са својом централном позицијом, може одиграти значајну улогу у успостављању моста регионалне сарадње свих балканских земаља.

---

379 Исидора Секулић, *Аналитички тренуци и теме*, op.cit. стр. 17.

ГЕОПОЛИТИЧКИ ИЗАЗОВИ СРПСКОМ НАЦИОНАЛНОМ ИДЕНТИТЕТУ У ПРОЦЕСУ МЕЂУНАРОДНИХ ИНТЕГРАЦИЈА

Потрага за идентитетом³⁸⁰ је нешто што обележава чо- веково постојање током читаве његове историје. Суштина бављења овим феноменом крије се у одговору на једно од вечних питања, а то је: Ко сам ја? Ово питање је нарочито поста- ло интензивно средином XX века и његова актуелност се у савременом друштву само интензивирала. У условима савре- мених културних превирања актуализује се проблем прона- лажења личног идентитета унутар колектива, док колективна димензија личног идентитета најпросто постаје замагљена.³⁸¹ Овде треба истаћи да и лични и колективни идентитети увек настају унутар одређеног друштвено-културног миљеа. Због тога је посматрање идентитета изван социјално-културног окружења незамисливо јер се идентитети, било да се ради о индивидуама или нацијама, не формирају у празном простору, већ у једном специфичном социјално-културном миљеу, које је подложно динамици и протоку историјског времена.³⁸²

380 Видети опширније: Миша Стојадиновић, *Потрага за идентитетом*, Ин- ститут за политичке студије, Београд, 2012; Миша Стојадиновић, „Геопо- литички изазови српском националном идентитету у процесу међународних интеграција“, *Национални идентитет и етнички односи* (приредила: Нада Радушки), Институт за политичке студије, Београд, 2018

381 Никола Божиловић, *Култура и идентитети на Балкану*, Филозофски факултет у Нишу, Ниш, 2007, стр. 45.

382 Никола Божиловић, Бранислав Стевановић, „Култура као основ етничких идентитета Балкана“, *Културни и етнички односи на Балкану – могућности регионалне и европске интеграције* (приредили: Љубиша Митровић, Дра- гољуб Ђорђевић, Драган Тодоровић), Филозофски факултет, Ниш, Институт за социологију, Ниш, 2006, стр. 134.

Проучавање идентитета је нарочито веома интересантно у срединама где долази до сусрета између различитих култура. Таква друштва представљају велики изазов, не само за проучавање, него и за обезбеђивање складног живота који неће бити потресан сукобима. За оваква друштва се оправдано може рећи да представљају права „друштва ризика“ [Ulrich Beck]. На таквим просторима је сусрет различитости неизбежан, а развој толеранције неопходан. Балкан свакако представља добар пример оваквог једног друштва чије су главне карактеристике: мултинационалност, мултикултуралност и мултиконфесионалност.

У савременом добу питање идентитета никада није престало да буде актуелно. Оно је у најдубљем смислу повезано са сазнањем и знањем света. Свакодневни живот захтева сталну потврду и проверу идентитета најразличитијих појава у односу на себе и окружење. Човек у животу непрекидно препознаје и одређује стварност у којој учествује. Сазнање идентитета појава је, заправо, део активне људске праксе којом се индивидуе и колективитети успостављају према природи и друштву.

Поред мирних и еволутивних идентитетних токова, уочавају се и немирне околности у којима се идентитети мењају неочекивано, нагло и бурно, а покатакд и разорно. Идентитети се граде и трају, али и разграђују и нестају. У потрази за тачним одређењем карактера епохе новог века и миленијума научници и мислиоци друштвених појава крећу се разним истраживачким стазама не би ли, макар приближно, открили суштину и смисао појава које желе да разумеју. Да би се извесна појава разумела потребно је открити њен савремени и некадашњи идентитет. Најподеснији начин разумевања идентитета неке појаве која је стављена у сазнајни фокус, јесте њено тумачење.

Нужношћу комплексности идентитета као историјског и актуелног феномена, полазишта у тумачењу могу се налазити у разним областима људског света. Идентитет се може истраживати са тачке гледишта историје, културе, цивилизације, политике, економије, социологије, психологије, антропологије, итд. Нема заправо области у људском друштву у којима се разноврсним и разноврсним појавама не може

прићи са методолошки различитих тачака гледишта. Имајући у виду сличности и разлике појава у људском друштву, доспева се до становишта да је у хуманистичким наукама могућа једна општа теорија идентитета, идентификације и идентификовања. Сазнајна нужност тако свеобухватне теорије исходи из потребе комплементарних теоријских и практичних увида у идентитетну природу испитиване појаве.

Извесна друштвена појава постаје идентитетно одређена тек када се осветли са свих неопходних становишта која се ослањају на традиционалне и иновативне дисциплине друштвених наука. Најчешће полазиште у истраживању идентитета је логичко и филозофско, са којих се општи феномен идентитета поима на два основна начина: а) као истоветност са нечим, и б) као разлику у односу на нешто или некога. Потенцирање сличности и разлика у разматрању идентитета друштвених и психичких феномена зависи од природе објекта истраживања али и интерпретативних циљева. Некада се у првом плану посматра сличност појава, а некад несличност, посебност и самосвојосност онога што се разматра. Тумачење идентитета претпоставља откривање сличности и разлика једне у мноштву других појава.

У целини узевши, идентитет је комплексна историјска, друштвена и психолошка појава. У извесним историјским и друштвеним ситуацијама идентитет се испољава на одмах видљив, јасан и непроблематичан начин. У друкчијем сплету околности идентитет извесне појаве испрва је невидљив, нејасан и проблематичан. Проблематичност извесних идентитета указује на њихову противречност, испуњеност супротностима и високу конфликтност. Одатле се може рећи да су у политичким сучељавањима на делу сукоби неподударних и непомирљивих, у ствари, супротстављених идентитета. На делу није само борба надвладавања у оквирима истог идентитета него и борба различитих и супротних идентитета.

Модерно и постмодерно доба све више се указује на потешкоће и перманентну кризу идентитета, као његово уочљиво и трајно обележје. Идентитети су такође „дискурзивне конструкције, што значи друштвени производи дискурса или регулисаних начина говора о свету унутар културалних и друштвено презентованих односа уз помоћ

којих субјект артикулише представе и исказе о себи како би на одређени начин био препознат од стране других.”³⁸³ Постоје додуше екстремна мишљења да идентитет као општа и појединачна појава више не може да постоји изван хаотичних околности кризе. У сваком случају, уочљиво је да друштвене појаве губе стара и стичу нова својства; да њихове структуре и процесирање мењају облике и садржаје, понекад до изненађујуће непрепознатљивости. Свет се, уосталом, непрестано мења тако да је у извесним ситуацијама тешко утврдити тачан и веродостојан идентитет појаве. Већина идентитета појава од интереса у људској пракси се претпоставља као јасно одређена и поуздана, иако су многе од њих у стварности далеко од онога што се очекује и подразумева да јесу. Заблуде о идентитету појава су веома честе у политичком животу и области политике уопште.

Ипак, нису сви, у најширем значењу схваћени, општи и друштвени или посебни и појединачни идентитети у кризном поремећају нити у процесу деградирања. Рећи да је нешто или неко у кризи није оправдање за успорено и отежано сазнање, нити је таквом констатацијом достигнуто потпуно сазнање појаве. Ако је појава у кризи то значи да је у питање доведена њена сталност и њен дотада познати и прихваћени идентитет. Стога је потребно протумачити детерминације и механизме кризе која је обухватила и угрозила појаву. Реч је, заправо, о потреби разликовања динамичних, позитивних и негативних, развојних и деградирајућих стања у идентитету појава; оних које нарушавају и губе идентитет, и оних појава које стичу и развијају идентитет. Идентитети се, наиме, преобликују и мењају, па је у тумачењу тих динамичних процеса од пресудног интерпретативног значаја препознати како њихову еволуцију тако и дисолуцију (разлагање).

Читав свет је, у ствари, градиво за идентификовање, препознавање својстава и суштина појава. У свим областима људског живота могуће је сазнавање, тумачење и објашњење идентитета појава. Ипак, од највећег значаја су историја, култура, друштво и политика.

---

383 Алекса Милановић, „Питања територијализације субјективитета у друштву након постмодерног доба: другост и разлика као политичка категорија“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, посебно издање 3/2016, стр. 145.

Теоријско-методолошки феномен идентитета поседује континуирану актуелност разматрања. У овом раду се посебан значај придаје тумачењу проблема идентитета у политици јер је идентификовање нужан део сазнања било ког феномена, а у политичкој пракси је уједно и основ за доношење конкретних одлука. Осим идентификовања битних актера у политичком процесу, важан део идентитетног дискурса је и одређење идентитета простора и времена збивања. Размеђе векова и миленијума обележили су несвакидашњи догађаји који су довели до фундаменталних промена идентитета многих политичких појава и појмова.

За разумевање идентитета на нашим просторима потребно је анализирати посткомунистичке аспекте и метаморфозе словенског света. У првом плану су Србија и Русија. Те две колико комплексне толико компликоване словенске земље представљају парадигму експанзивног западног понашања према европском Истоку и Балкану. Због тога је неопходно указати и на промену конфигурације снага на Старом континенту. Уочавајући дуализам моћи који се огледа у трансатлантској симбиози Европе и Америке на Западу, коју оличавају Европска унија и НАТО, и Руске Федерације у саставу Евроазијске уније на трансконтиненталном Истоку потребно је указати на две комплементарне спољнополитичке и геополитичке перспективе Србије: евроунијску и евроазијску.

Национални идентитет се састоји из великог броја материјалних и нематеријалних елемената који су међусобно повезани чинећи једну особену целину. Идентитет се најлакше формира међу припадницима исте нације због сличности на пољу културе, историје, језика, што доводи до тога да се припадници других нација доживљавају странцима. У том смислу национални идентитет има искључујући карактер јер се њиме прави разлика између Нас (припадника исте нације) и Других (они који то нису). „Идентитет значи свијест појединца о припадању одређеној групи или о поседовању неких посебних карактеристика. Идентитет може бити одређен на основу културе и региона (род, године, религија, биографија, специфична професија) и у том смислу појединац се може позивати на локални, регионални, национални и европски

ниво. Већина грађана Уније види есенцијални део свог идентитета и у државама својега рођења и у Европи.³⁸⁴

Имајући у виду кључна одређења националног идентитета поставља се питање судбине српског националног идентитета у процесу међународних интеграција. „Српски чинилац на Балкану се у постјугословенском транзиционом раздобљу крајем 20. и почетком 21. века нашао у парадоксалној ситуацији: суочен са изазовом трансатлантске супранационалне интеграције, али у условима истовремене националне дезинтеграције!“³⁸⁵

Позиција Србије подразумева политичку неутралност уз стално осцилирање између евроатлантског и евроазијског геополитичког концепта. Овако сложена геополитичка и геостратешка позиција са собом доноси велике изазове. Европске интеграције са собом доносе одређене изазове процесу формирања идентитета и веома често се јавља страх да оне уједно значе и губитак националног идентитета. То би у најкраћем изгледало овако: „Европски идентитет гуши национални и доводи до његовог занемаривања. Државе више немају свој идентитет него један заједнички европски. Национална држава у контексту Европске уније стављена је у сасвим нов и другачији простор. Тако Европска унија руши међудржавне границе и покушава успоставити европско друштво, европске грађане, и европски идентитет, а на другој страни покушава помирити сву разноликост националних идентитета под једним заједничким називом – европски идентитет.“³⁸⁶

Одредити положај српског националног идентитета у односу на европски идентитет представља тежак задатак јер је европски идентитет веома тешко дефинисати. Ово је само по себи незахвалан задатак, пре свега имајући у виду да је

---

384 Stefan Kadelbach, *Union Citizenship*, Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, Heidelberg, 24-27. February 2003, цитирано према: Јована Маровић, „Европски идентитет“, Матица црногорска, јесен 2009, стр 31.

385 Миломир Степић, „Три (суштинска) критеријума у српском избору супранационалне интеграције.“ *Српска политичка мисао*, год XX, vol. 42, № 4/2013, Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 34.

386 Маша Алијевић, „Национални идентитет у Европској унији“, *Анали правног факултета*, бр.7, Универзитет у Зеници, стр 147.

европски идентитет тако рећи у настајању, као и чињеницу да се он непрестано мења. Такође, морамо узети у обзир и дужину постојања европског и националног идентитета. Европски идентитет постоји много краће од националног, самим тим имао је мање времена за еволуцију.

Свако од нас је истовремено носилац више идентитета који почињу да се формирају од самог нашег рођења, при чему они не престају да се формирају, мењају и прожимају током читавог нашег живота.³⁸⁷ Том приликом уједно долази и до одређене хијерархизације идентитета. Немају сви идентитети исти значај: неки постају јачи, изражајнији, неки почињу да слабе или нестају, нови се усвајају. У неизвесном друштвеном окружењу проналажење идентитета постаје веома тешко. Због тога када се у процес формирања и одржања идентитета умешају променљиви политички и геополитички фактори долази до даље проблематизације питања идентитета. Самоодређење народа у оваквим условима постаје веома тешко, ако не и немогуће. Идентитети се непрестано формирају, мењају прожимају, па чак и бирају. Питање националног идентитета Срба у међународним оквирима постаје веома комплексно, а може се рећи и да је последица нејасне спољне политике. Потешкоће у формирању курса идентитета у међународним оквирима додатно отежава неодређеност спољне политике, тј. тзв. седење на две столице. У таквим условима поставља се питање могућности формирања европског идентитета на нашим просторима, тј. да ли ће на нашим просторима европски идентитет могућ или ће се у потрази за неким наднационалним формама идентитета ипак кренути у неком другом правцу. Овде треба истаћи да се на право на национално самоодређење неретко гледа као на претњу када се за то укаже потреба за остваривањем одређених интереса великих сила. Тада национално и све у вези са њим неретко постаје вирус против кога се треба борити. „Територијализацију српског националног идентитета, српског државотворног интегралитета и српских геополитичких интереса велике силе и српски суседи традиционално доживљавају као претњу. Штавише, постоји очигледна намера да се било какво „српско становиште“, а посебно његово „опросторење“, про-

387 Миша Стојадиновић, *Потрага за идентитетом*, *op.cit.*, 2012.

скрибује, сузбије, расплине, преформулише (југославизује, балканизује, европеизује...) или на други начин онемогући.³⁸⁸

Најдубљи корен политике је урођен у тло супротности које се у политичком животу огледају кроз ривалства, надметања, сукобе и борбу. Политички актери исказују различите идентитете, као што се и њихове политике различито идентификују. Политички идентитети нису увек уравнотежени и постојани. У времену и простору историјски, социјални и политички идентитети се мењају постепено, континуално али и дисконтинуално. Поред спорих еволутивних, испољавају се и брзе револуционарне промене идентитета. Класичне социјалне и политичке револуције замениле су реформе у етапи тзв. транзиције.

На размеђу векова и миленијума у свету су се догодиле крупне промене које су се исказале у друкчијем карактеру глобалног система или светског поретка моћи. Нарочито значајни догађаји десили су се у Европи и на евроазијском суперконтиненту. На европском Истоку догодио се слом теорије и праксе комунизма, односно крах идеологије и теорије комунистичког система. Уједно, тај споља и изнутра индуковани процес довео је до посткомунистичке транзиције са дириговане привреде реалног социјализма ка тржишним моделима плуралних друштава и саобразних типова демократија.

Источноевропска и балканска друштва, нације и државе подложне су историјским трансформацијама. Многе од изнуђених промена које су се несумњиво догодиле још увек нису у потпуности и довољно добро схваћене. У динамици историје неки од дотадашњих идентитета су потиснути, понеки маргинализовани и напуштени, док су други и друкчији идентитети у настајању и развоју. Промене које су се догодиле и не престају да се догађају су заиста епохалне до те мере да по суду неких аутора свет више није исти нити може да се препозна у односу на претходно стање од једва две-три деценије.

Опште је, дакле, мишљење да је феномен идентитета у сталним метаморфозама. Модернизовање и детрадиционали-

388 Миломир Степић, „Релативизација просторног чиниоца српског идентитета у контексту супранационалних интеграција“, *Национални идентитет и међународне интеграције* (приредили Зоран Милошевић, Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2015, стр. 269.

зовање прати реидентификовање националних и политичких појава. Постмодерно умножавање и стапање уводи у конфузију и расуло традиционалних идентитета. И поред снажних трендова релативизовања и негирања националних и државних идентитета они и у хаотичним, пречесто и репресивним међународним односима ипак опстају.

Савремени исечак из општих токова епохе указује да су се догодила тектонска померања на друштвеном, националном, економском, културном и политичком плану. На Балкану и у Источној Европи у целини, и поред бројних сличности, текуће и скоковите промене нису се десиле на истоветан начин. Балкану је, наиме, наметнутим хаотизовањем промењен укупни идентитет. То се догодило серијом сецесионих ратова и политичком и социоекономском транзицијом која је уследила. У процесу редизајнирања региона пресудну улогу имао је евроамерички чинилац.³⁸⁹ Сумарни ефекат тих промена одразио се на парцелизовање и уситњавање јужнословенског простора, промену оријентација и идентитета низа постјугословенских творевина.

Европске интеграције свакако представљају нешто што представља спољнополитички приоритет око кога постоји консензус политичких елита на нашим просторима. Међутим интервенције на нашим просторима, као и једнострано проглашење независности Косова и Метохије су са собом донели и велико преиспитивање места Србије у процесу међународних интеграција. „Последња догађања везана за нелегално проглашење Косова и Метохије, само је још више истакла значај овог простора, и цену коју Србија мора привремено да плати, како због сопствене неспремности да одговори геополитичким изазовима нашег времена, тако и снази и бруталности оних који логиком голе силе и диктата намећу своје геополитичке приоритете.“³⁹⁰

389 Видети: Миломир Степић, „Српске земље у балканској апликацији стратегије обуздавања: југословенска и постјугословенска формула“, *Разбијање Југославије*, приредили Живојин Ђурић, Милош Кнежевић, Милан Јовановић, Институт за политичке студије, Београд, 1912, стр. 259-292

390 Љубиша Деспотовић, *Геополитика идентитета: Српски национални идентитет – политички, религијски, историјски, културни, етнички и други чиниоци као фактор његовог формирања*, Факултет за културу и медије, Мегатренд универзитет, Београд, 2015.

У таквим условима двоструког партнерства неретко се српски идентитет налазио на мети. „Постмодерно „декодираније“ српског геополитичког идентитета јесте саставни део пацификовања српског чиниоца у целини, кога таласократски евроатлантски Запад стереотипно перцепира као руског телурократског експонента и „реметилачки фактор“ утилитарне вештачке равнотеже (не)моћи на глобално стратегијски важном Балкану. То је општи контекст савременог сузбијања идентитетске спознаје појма српске земље, нарочито њихових целовитих територијалних габарита, морфографије, апроксимативних граница и кључних историјско-географских репера.“³⁹¹

Притисци на Србију када се ради о статусу Косова и Метохије су и даље присутни и представљају кључно питање које према званичницима ЕУ Србија мора да реши на свом путу европских интеграција. Пресудни квалитет Косова и Метохије јесте положај унутар централне територије Балкана, чији су геополитички атрибути пресудно важни за свакога ко има амбиције да овај део Европе стави под своју контролу.³⁹² Срби су се због тога „на евроатлантском путу суочили са постмодерним парадоксом – да је национална дезинтеграција услов супранационалне интеграције.“³⁹³

То доводи до тога да је потребно размотрити и друга партнерства „Евроазијска интеграција следи „трећи пут“ – успостављање специфичног евроазијског федерализма и стварање вишедимензионалног и вишестепеног система аутономија. Супранационална концепцијска суштина и досадашња практична реализација евроазијске интеграција не доводи у питање целовитост Србије, по чему се битно разликује у односу на трансатлантизам. Управо супротно – Русија, као њен стожер, спречава у Савету безбедности УН да тзв. *Republika e Kosovës* добије коначно међународно признање независности и постане чланица УН. Штавише, за интересе

391 Миломир Степић: „О српском геополитичком идентитету“, *Српска политичка мисао*, год. XIX, vol. 36, № 2/2012, Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 36-37.

392 Миломир Степић, *Косово и Метохија – постмодерни геополитички експеримент*, Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 66.

393 Миломир Степић, „Релативизација просторног чиниоца српског идентитета у контексту супранационалних интеграција“, *op.cit.*, стр. 269.

„стабилне руске (неоевроазијске) конекције на Балкану“) недовољни су геополитички капацитети саме Србије, већ дугорочно то може да буде само интегрална српска држава која би обухватала простор српских земаља.“³⁹⁴

Препород евроазијства дешава се у облику неоевроазијства и то после распада СССР-а. О овоме говори Миломир Степић који истиче да се „прво опрезно, а потом потпуно отворено, савремена „руска дилема“, разрешава на основама некадашње емигрантске идеје преточене у модерну верзију евроазијства – неоевроазијство. Оно добија све ширу експлицитну подршку и све већи број следбеника, како у оквирима званичне политике, тако и у широким и разнородним културним и научним круговима (председник Путин, режисер Никита Михалков, историчар Лав Гумиљов – најистакнутији ученик Савицког, угледни научници из различитих области Очирова, Орлова, Панарин, Пашћенко, Соболев, Степанов...). Из свеобухватности и вишедимензионалности неоевроазијства, посебан значај њене геополитичности наглашава највише експонирана личност и неспорни лидер савремених руских евроазијаца Александар Гељевич Дугин.“³⁹⁵

Овакво неприпадање са једне стране може да донесе велики број користи, али истовремено и да доведе до великог броја проблема. Читаву суштину ове комплексне ситуације је сумирао Милош Кнежевић који је писао да су „неприпадање и савезничка неодређеност у спољнополитичком гибању између полова глобалне, регионалне и локалне моћи, очитоване су недоумицама делова помесних елита (...) Историја обиљем примера сведочи да се економски скрхане и војно поражене нације и државе прилагођавају вољи победника. Каткад прилагођавање има облик повиновања у виду селективне послушности, а покаткад потпуне покорности и беспоговорног и неупитног слеђења. Историја је, међутим, такође показала да прилазак савезима и другим облицима геополитичких интеграција није увек сигуран пут избављења из кризе неког народа и државе. Може се догодити и много пута се догодило обрнуто, да улазак у неку интеграцију означи сигуран пут у

394 Миломир Степић, „Три (суштинска) критеријума у српском избору супранационалне интеграције.“ *op.cit.*, стр. 43.

395 Миломир Степић, „Геополитичка оријентација Србије: евроатлантизам и/или евроазијство“, *Мегатренд ревија*, бр. 2/2005, стр. 16-17.

пропаст онога ко сена такав корак својом или туђом вољом одлучио.“³⁹⁶

Подела на Исток и Запад, како међу политичком и интелектуалном елитом, тако и подела читавог српског народа је нешто што није нова појава. „Та подела означава нешто много старије и темељније, дубоко укоревљено у свести и колективној психологији народа. И у Европи и на Западу изграђена су различита, најчешће стереотипна схватања о европском Истоку, посебно о балканској Србији и евроазијској Русији. (...) Садашње двојење и тројење између приклоњених и неприклоњених страна, и одређења идентитетне припадности није само презентни већ стари историјски проблем који има своју, ретроспективно гледано, дугу еволуцију. То унутра-српско двојење и тројење је нарочито у ризичним и ратним фазама давало себи трагичан мах што је резултирало грађанским сукобима у Србији, на српском простору и у српском народу.“³⁹⁷

Задржати свој идентитет, а при том обезбедити другима да то исто учине, представља свакако праву енигму на почетку XXI века. Разлике се још увек не схватају као начин за проширивање знања или пак као извор сарадње, већ напротив, разлике постају извор јаза између припадника различитих култура, који неретко доводи до сукоба, чега су народи на Балкану најалост итекако свесни. Богатство различитости на Балкану је одувек служило као основ за све, сем за остваривање опште добробити и сарадње. У таквим условима ствара се и тзв. геополитички идентитет који настаје у односу држава и нација у глобалним геополитичким оквирима. „Као што је индиковани геополитички идентитет део просторног фактицитета неке историјски интегрисане нације и државе, исто тако се тај фактицитет конституише као предмет уређењеног знања геополитике као теорије и науке.“³⁹⁸

За идентитет се оправдано може рећи да представља прави извор смисла и искуства једног народа. О томе гово-

396 Милош Кнежевић, „Историчност интеграционе и идентитетне дилеме – геополитичко интегрисање и дезинтегрисање националних и државних идентитета“, *Национални идентитет и међународне интеграције* (приредили Зоран Милошевић, Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2015, стр. 25.

397 Исто, стр. 35.

398 Исто, стр. 19.

ри и Крег Калхун [Craig Calhoun] који каже да не познајемо народе без имена, нити језике или културе, код којих не постоји неки начин разликовања између себе и осталих.³⁹⁹ У том смислу потребно је обезбедити услове у којима ће правац развоја српског националног идентитета бити остварен без присилних наметања споља и без двоструких аршина који су на нашим просторима итекако изражени и који су у великој мери утицали на формирање идентитета.

Генерално узевши, постјугословенски простор на Балкану исказао је дисолутивни („Завади па владај“) стил западне постмодерне политике. Разарањем Југославије и оштећењем Србије Балкан је дестабилизован и поново балканизован. Крупне политичке и геополитичке промене које су се догодиле на европском Истоку и Југоистоку, тј. Балкану, трауматично су деловале на људске групе, колективе, етносе и нације, али и на индивидуе погођене кризом и катастрофом. Није могло а да се не деси да се деструкција земље и народа, те држава и нација, не одрази на индивидуалном и колективном психолошком плану. Многи су подлегли притисцима мењајући до тада стабилна својства свога социјалног, националног и политичког идентитета.

Склоп идентитетних обележја суочен је са јаким изазовима усред жестоке друштвене и политичке кризе. Криза је искушавала идентитетну чврстину сваког појединца, групе, колектива, заједнице, друштва. У поремећеним приликама економске и политичке структуре друштва неко је успевао да одоли и остане оно што је био до тада, док су се многи коренито преобразили и прилагодили новим околностима. Промене идентитета субјеката и објеката у транзиционом вртлогу нису биле добровољне у слободне већ узроковане променом историјске ситуације и у том смислу изнуђене. На многим подручјима живота десио се прелом који је означио дисконтинуитет у односу на претходно раздобље.

Промене идентитета актера у условима посткомунизма била је упадљива у областима идеологије и политике јер у новим условима умножавања и раслојавања идеја и идеологија превладан системски монизам и генерисан идеолошки

³⁹⁹ Craig Calhoun (editor), *Social Theory and the Politics of Identity*, Oxford, Blackwell, 1994, стр. 9-10.

и политички плурализам. Претходна идеологија и политика урушиле су се у разлагању некадашње заједничке државе и друштва. Успостављено је тржиште идеја и идеологија у институционализованом вишестраначаком систему. На сцену политичког живота ступиле су обновљене партијске формације либерализма, конзервативизима, социјалдемократије, реформисане левице, деснице, центра.

Дисидентство је као појава претходног доба нестало а опозиција променила значење. Првобитни посткомунистички плурализам је променио слику политичког живота и у многим аспектима је садржао елементе хаотизовања. Временом је, међутим, ситуација еволуирала и институционално се стабилизовала. Већина утицајнијих партија је развила програмски профил и политичку физиономију. Бирано тело се гласачким афинитетима оријентисало према испољеним својствима политичких актера. Најважнији изборни критеријум био је препознати идентитет странака и лидера.

Покренута транзиција показала је да су радикалне политичке промене основа за потенцијалну еволуцију односа у свим другим областима. Без промене дотадашње идеологије и политике није било могуће савладати кризу, реформисати и унапредити друштво. Усклађивање са светским токовима испрва је захтевало стратегију одолевања и преживљавања у поремећеним односима, а онда и консолидацију свеукупног живота зарад отварања развојних перспектива. Све то се у српском и југословенском историјском случају догађало усред високо конфликтних околности које су у једном историјском раздобљу попримиле карактеристике катастрофе и трагедије од глобалног значаја.

Очигледно је да у посткомунистичком свету нису грађани свих земаља и народа европског Истока и Балкана били задовољни променама система друштвеног, економског и политичког живота. У већини тих земаља снажном дерегулацијом су успостављени полупериферни неолиберални тржишни системи тзв. дивљег капитализма. Промењена је пређашња друштвена структура. Драстично су поремећени привредни односи, умањена је снага производних слојева, урушена традиционално одређена радничка класа, док је раније формирана средња класа разграђена. Тиме је настала

друкчија епохална ситуација у којој је социјални идентитет група и појединаца креиран према мерилима капитала и механизмима остваривања профита.

Преко „реформске ноћи“ створен је веома бројан слој транзиционих губитника који нису имали било какав разлог за одушевљење историјским преокретом и фундаменталном променом друштвене ситуације. Србија је поделила судбину транзиционих земаља у погоршаном виду. Под притисцима, санкцијама и ембаргом земља је, заправо, деиндустријализована и осиромашена. По окончању сецесионих сукоба извршена је у много аспеката спорна редистрибуција друштвеног богатства сумњивим приватизацијама. Укратко, економска моћ је умањена до нижег нивоа, знатно испод онога који је Србију обележавао у времену пре разлагања федералне државе.

Показало се да по сецесионом издвајању нису настале економске предности, нити је иједна од нових постјугословенских држава успела да се издигне изнад зависног положаја од спољашњих центара финансијске и политичке моћи. Укупни дуг постјугословенских држава многоструко је надмашио онај који је имала југословенска држава пре разлагања. Све новонастале постјугословенске државе су у социоекономском погледу, у току и после сецесије, на много начина уназађене. Према многим показатељима за опоравак и развој требало је да прође двадесетак година и тај процес још увек није у потпуности завршен.

Политички и геополитички процеси који су изазвали разлагање југословенске државе довели су до негативних геоекономских учинака. Српско и остала јужнословенска друштва обрела су се у околностима да оптимистичка политичка обећања дуже време нису праћена адекватним економским погодностима. Ма колико биле неопходне, економске и финансијске реформе се нису одвијале жељеним темпом, нити су давале потребне резултате.

Исто тако, ни тежње остварења идеала постауторитарног демократизовања нису уродили плодом оптималне демократије, бар не онакве каква се међу већином грађана очекивала. Уместо одлучног али мирног развоја демократских институција у првим годинама транзиције одвијао се неујед-

начени процес који је на емотиван начин у први план истицао поједине лидере и партије. Освајање демократије текло је спорије него што се замишљало, са спорадичним повратним ауторитарним фазама. По мишљењу квалификованих политиколога политички живот у Србији још увек није лишен партијализма и партократске праксе.

У атмосфери владавине култа промене (реформе) на постјугословенском делу Балкана и на српском простору током протекле две деценије догодила су се бројна и неочекивана опадања, самолишавања и назадовања. То се, као што је речено, односило пре свега на економију, посебно индустријски сектор који је још увек испод нивоа раних 90». Промена економског идентитета која је поменуте балканске земље и народе увела у простор економске периферије средишта западне моћи – и поред свих илузија независности, равноправности и слободе - произвела је ситуацију геоекономске и геополитичке зависности. Одатле је високо истицана национална и државна вредност суверености релативизирана сталним тежњама финансијског десуверенизовања у виду намећања ограничавајућих услова и строгих правила. Поменуто се понајвише читовало у могућностима прибављања неопходног капитала и задуживања. И поре свега реченог, потребно је подвући да у овом часу Србија није идентификована као презадужена земља.

Истовремено са економским реструктурисањем одвијала се дубока геополитичка „транзиција“, боље речено геополитичка преоријентација са претходног (несврстаног) међуположаја ка одређенијем положају чланства у ЕУ, а када је реч о постјугословенским државама, у случајевима Словеније, Хрватске и Црне Горе, и чланству у НАТО-у.

Иако поменути процес политичких и војних интеграција на европском и балканском тлу још увек није завршен, потребне су сталне интерпретације конкретних етапа и стадијума евроинтеграционе експанзије, укључујући и анализе пројектованих форми, траса и циљева на тзв. Западном Балкану.⁴⁰⁰

---

400 Видети, на пример: Миша Стојадиновић Живојин, Ђурић, *Политички митови неолиберализма*, поглавље „Национални идентитет у контексту европских интеграција“, Институт за политичке студије, Београд, 2017. стр. 123-129

Но, пре тумачења актуелних међународних односа, спољне политике и геополитике великих сила на Балкану, постјугословенском и српском простору, потребно је додатно осветлити регионалне и локалне прилике које се на том простору испољавају у заједничком и различитим идентитетима. Иако Балкан (Балканско полуострво, Југоисток и сл) према остатку Европе испољава заједничке специфичне карактеристике, њихов идентитет се у политичкој сфери најчешће повезује са неколико посебних својстава. Пре свега, за Балкан на Западу влада уверење да је то област која по својој историјској и културној природи није довољно европска. Затим се не-европскост Балкана повезује оријенталним, исламским и православним реликтима, а онда и хроничном бољком несагласности и неслоге, посвађаности и сукоба народа и земаља које га творе. Главни израз за тако сагледани и доживљени лик Балкана је балканизам.

Европски идентитет Балкана је, међутим, јасно испољен будући да је управо антички Балкан родно место европске културе и цивилизације. Источност Балкана, такође, не може бити разлог за његову европску екскомуникацију јер је Исток Старог континента неодвојиви део Европе схваћене у разностраној континенталној целини. Најзад, међусобни спорови сукоби балканских народа најчешће су изазивани споља, редовно претенциозним деловањем великих сила, тако да је озлоглашени балканизам, у најмању руку, мешовити, тачније речено саучеснички европско/балкански деструктивни производ.

Слично је и са појавама преточеним у појмове, тј. изразе југославизовање, србизовање, боснизовање, косовизовање... Ти појмови, према западним мишљењима, изражавају претећу и опасну праксу изазивања нереда у регионалним и европским пословима. Назначени процеси и оно што се под њима подразумева крију, у ствари, праве намере и циљеве експанзивне европске источне политике у којој се „балкански послови“ доживљавају као предигра „на линији ватре“ уочи одиста „великог посла“ са глобалним ривалом Русијом.

Менталне пројекције таквог деловања ослањају се на западну традицију велике русофобије и мале србофобије, које су, опште узевши, комплементарни и, рекло би се, традицио-

нални идеолошки и политички зазори према највећем и најснажнијем и једном омањем словенском народу.⁴⁰¹ У резултату таквог приступа Срби и Руси се спорадично појављују у сличним разменским улогама, при чему је у идентификацији балканских Срба њихово одређење као „малих Руса“ постало већ опште место вестернистичког дискурса. Али, такав доживљај европског и балканског идентитета Срба и Србије зазива и конкретне опасности јер европски кругови према „непослушним“ Србима могу да заузму став и примене мере притиска које, свакако, не могу према Русији и Русима.⁴⁰² На тај начин, Србима се у европском политичком животу дешава оно што би према западним намерама требало да се деси Русима, а због реалног односа трансконтиненталних снага и моћи, ипак не може да се деси.

У разматрањима феномена историјског, културног и цивилизацијског, те политичког и геополитичког идентитета Европе неизоставно место заузима европски Исток и словенски свет. Иако је идеолошки и пропагандно могуће, бесперспективно је искључивати један несумњиви и битан део Европе из њене савремене појаве и појма. Европа је без руског простора мали и ресурсно оскудан континент. Са постојањем Русије и словенског света староконтинентална појава Европе проширује се и обогаћује перспективним трансконтиненталним садржајима.

Једноставно речено, са Русијом као суседом и сарадником на европском Истоку Европа са Запада обликована у ЕУ, увећава своје трансконтиненталне потенцијале и снагу до геополитичког оптимума – Велике Европе. Европа од Париза и Берлина до Владивостока је без Русије неостварива. У супротном, Европа се у реалним и евентуалним споровима и конфликтима са Русијом исцрпљује и излаже огромним опасностима. О томе, уосталом, сведочи историја прошлог и протеклих векова.

---

401 Такође: Милош Кнежевић, „Контуре славофобије. Епохалне предрасуде о Словенима“, *Национални интерес*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 3, 2016, стр. 75-120.

402 Драган Станар, „Политичка коректност у војничким чизмама – етички изазови имплементације принципа једнакости исхода у војсци“, *Култура полица*, 42/2020.

Општи европски идентитет је тек условно хомоген јер је састављен од националних идентитета појединих европских нација. Мултиетничност и мултинационалност Европе огледа се и у структури Европске уније која сопствени идентитет ослања на две основе: партикуларну – националних чланица и трансцендентну - сопствене институционалне структуре. Очигледно је да органи ЕУ претендују да репрезентују институционални идентитет целине једног дела Старог континента у мултинационалним и мултикултурним условима. Истовремено, њихове претензије односе се на репрезентовање географске целине европског континента, што представља противречност по себи.

Таква претензија је, додуше, могућа само уколико се из европске целине искључи словенски свет и Русија. Простор за такве суштински дезинтеграционе маневре проналази се у схватању да Русија, а тиме и огромни део словенског света по свом историјском и културно-цивилизацијском идентитету не припада Европи већ Азији, у најбољем случају Евроазији. Такав концепт је, међутим, мањкав и неубедљив јер се истовремено са изоловањем и искључењем Русије из Европе, према Русији упорно пласира политика проширења ЕУ и НАТО на Исток. Додатна контрадикција је садржана у активном деловању евроамеричког чиниоца у руском „блиском окружењу“. Западни чиниоци, наиме, не престају са настојањима да од Русије трајно одвоје делове некадашњег совјетског простора. Најречитији примери такве стратешке политике је западно генерисање конфликта у Украјини и санкције ЕУ према Русији.

То што се дешавало у Србији и на српском простору на релативно малом геополитичком и демополитичком узорку, догађало се и у Русији на далеко већем просторном и демографском узорку. Русија се непрекидно суочавала са тешкоћама националног и државног угрожавања и разградње. Пример за то пружа историјска еволуција словенских варијација земаља и народа руског света: Руси, Белоруси, Украјинци.

Историја јер указала да је током настанка модерне руске нације било могуће диференцирање на извесне нацијама наликујуће варијете. То се дешавало на границама и рубовима трансконтиненталног руског света у граничним подручјима

према европском Западу.⁴⁰³ У историјском случају Украјине оно се одвијало на црквено-верском принципу, у ослонцу на продору римокатолицизма, путем прозелитизма и унијаћења на традиционалним, заправо изворним православним и државним просторима Русије.

Упоредо са српском етногенезом и нациогенезом, на српском делу јужнословенског простора текли су континуирани процеси денационализовања, то јест расрбљивања. У првој етапи Србима су мењали религијски да би у следећој мењали етнички и национални идентитет и улазили у демографски састав других народа.⁴⁰⁴ Тако је, слично Русима, из изворног српског народа путем верске конверзије настало неколико етничких и националних варијетета. Деобама, раздвајањима и свађама и сукобима, из српског народа су демополитиком, савременим појмовима изречено етноинжињерингом, из окриља српског народа изникле су хибридне варијације са патетичним амбицијама комплетног националног имиџа.

У комунистичком периоду су партијским декретима промовисане нове нације: Црногорци, Македонци и Муслимани, касније преименовани у Бошњаци. Упркос идеолошком учењу о класама и ставу према „националном питању“, југословенска компартија је у ослонцу на искуство и интернационалистичку доктрину Коминтерне, генерисала нове нације искључиво из српског националног бића. Њихов идентитет је формиран у пуном контрасту и супротности спрам српског етнонационалног идентитета.

Деобом државе 90-их подељене су и територије, ресурси, економије, културе и језици, тако да су у новонасталим постјугословенским државама отпочели опсежни радови на имагинирању древног такорећи националног и исконског етничког а потом и идентитета. Провокативни пример накнад-

---

403 Видети: Александар Гронски, „Идентитет западне Русије у контексту религиозне политике у средњем веку“, *Национални идентитет и религија*, приредили Зоран Милошевић и Живојин Ђурић, Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 301-316.

404 О томе: Момчило Суботић, *Идентитет и геополитичка стварност Срба*, глава „Расрбљивање“, Институт за политичке студије Београд, 2012, стр. 119-153-

них радова на постсецесионом националном комплетирању посебно је уочљив у савременој Црној Гори.

Више земаља и народа на контрадикторном подручју тзв. Западног Балкана оптерећено је синдромом нејасног и недовољно уверљивог националног идентитета.⁴⁰⁵ У идентитетној дифузији и прелазним облицима једно од прибежишта је у аутентификовању националног статуса ентитетским одређењем. Тако су на рушевинама Југославије настали тзв. национални ентитети који у посткомунистичком времену теже максималном „национализовању“ властитог колективитета. Пројективни идентитет тих група прошао је кроз три историјске фазе. У првој југословенској фази је донекле уважена њихова идентитетна различитост и посебност. У другој такође југословенској али и комунистичкој фази неки ентитети су преображени у нове нације. Најзад, у сецесионој и постсецесионој фази после нестанка Југославије, националност тих ентитета постала је кључни политички разлог и идеолошко оправдање за стварање сопствене (националне) државе.⁴⁰⁶

За конфузно стање прелазних, мутираних и хибридних, те двоструких и вишеструких идентитета најмање су одговорни Срби и Србија. Али, оно што Срби свакако не би смели себи и другима да допусте јесте даље неометано угрожавање и разградња сопственог националног идентитета. Нарочито не оног угрожавања које се огледа у свакојаким квазиисторијским својатањима, безочном присвајању историјских тековина, некажњеном отимању културне баштине и лукавом преименовању историјских и културних тековина у новонационалне творевине, супротне осведоченом српском националном и државном карактеру.

Из свега наведеног изводи се закључак да велики политички и политиколошки наративи о идентитету смештени су у оквиру политике, културе и психологије, али

405 Идентитетна одредница „Западни Балкан“ нема научни, на пример географски, већ идеолошки, доктринарни и дипломатски карактер. О томе, видети тематски блок пет аутора под називом „Критика појма Западни Балкан“ у часопису *Национални интерес*, Институт за политичке студије, бр. 3, 2012, стр. 9-129.

406 О томе: Милош Кнежевић, „Историчност интеграционе и идентитетне дилеме. Геополитичко интегрисање и дезинтегрисање националних и државних идентитета“, *op.cit* стр. 15-57.

и нације и државе. Без темељног увида у разне компоненте и аспекте овог сложеног односа тешко је протумачити савремене проблеме идентитета. У креирању, одржању и деградацији идентитета уочљиве су различите историјске и савремене компоненте, структуре, процеси. Зато је потребан мултидисциплинарни приступ који обухвата многе науке: политикологију, право, социологију, филозофију, психологију, антропологију, културологију, религиологију, итд. Тумачени идентитетни склоп може, дакле, да истовремено испољава социјалне, националне, културне и религијске форме.⁴⁰⁷

Активирање више дисциплина у приступу је неопходно и стога што се идентитет извесног политичког феномена најчешће исказује као проблематичан у очито кризном облику. Отуда је неопходно са разних аспеката протумачити кризу усред које је и чијим дејством је идентитет испитиване појаве променио садржај и облик, или се деградирао и нестало.

У протеклих четврт века промене које су се догодиле за европски Исток и Балкан значиле су више од уобичајене и очекиване историјске динамике. Та динамика је на тлу Србије и српског простора као и на далеко већем простору Русије испољила драматичне форме које су имале катастрофалан учинак. У извесним, нарочито негативним тренуцима чинило се као да и Србија и Русија додирују историјско дно, усред тешке егзистенцијалне угрожености нације и државе. На срећу, те несвакидашње недаће су захваљујући политичким чиниоцима консолидације остале у прошлости. У Русији се опоравак и јачање земље догодило у ери Владимира Путина.

И поред дводеценијских реформских конвулзија у расту и развоју ка зрелијим демократским облицима живота, може се рећи да је савремена Србија доспела до извесног идентитета демократске земље. У Русији је, такође, развијен специфични и оригинални облик народне демократије, по свему судећи, прилагођен руским културно-цивилизацијским и геополитичким условима.

Србија и Русија су од вајкада словенске мултиетничке земље. Слојевити етнонационални карактер Србије и Руске

407 Видети, на пример: Бојан Јовановић, „Религија као чинилац стварања и деинтеграције српског националног идентитета, *Национални идентитет и религија*, приредили Зоран Милошевић и Живојин Ђурић, Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 171-185.

Федерације су неспорни. Као што Русија на великом трансконтиненталном простору негује идентитет најпространије и једне од најснажнијих земаља света, на сличан начин Србија настоји да задржи значај и утицај, пре свега на подељеном српском а онда и на јужнословенском простору. Србија се никада није одрекла конструктивног утицаја и улоге међу својим сународницима који су после сецесије остали у суседним постјугословенским државама. Када се тумачи и предочава српски национални идентитет потребно је имати у виду разноврсне регионалне форме српског етнонационалног испољавања, а не само оне које су заступљене у матичној земљи Србији. Не постоје Срби и Србијанци, већ само Срби аутохтони на разним јужнословенским просторима.

У односу етнонационалног и наднационалног идентитета увек је корисно имати на уму интеграциони редослед и приоритетне циљеве националне и државне (ре)интеграције.⁴⁰⁸ У случају Србије недвосмислено је реч о реинтеграцији територије Аутономне покрајине Косово и Метохија у државни, тј. територијални састав Републике. Признање независности КиМ према становишту већине грађана Србије не може бити ни претходни ни накнадни услов пријема Србије у чланство ЕУ. Исто тако, ни намеравани државотворни статус албанске националне мањине или заједнице не би смео да постане критеријум за признање албанске државе на КиМ.⁴⁰⁹ У том смислу, не би смело да дође до преобликовања националног и државног идентитета Србије и Срба. Подршка и помоћ које у решавању косметског проблема Србији пружа Русија показује се као драгоцен.

Напоследку, у сваком разматрању феномена идентитета европских народа и земаља у претпостављеној целини, као и макрорегионално одређених делова Европе, немогуће је занемарати словенски свет на Истоку континента и на Балкану.

---

408 О томе: Миломир Степић, „Српски парадокс: национална дезинтеграција као услов супранационалне интеграције“, чланак у зборнику *Дезинтеграција држава и идентитет*, приредили Зоран Милошевић и Живојин Ђурић, Институт за политичке студије, Београд, 2014, стр. 171-172.

409 Видети: Живојин Ђурић, „Неоимперијално разарање држава и грађање нових нација – случај Косова и Метохије“, *Разбијање Југославије*, приредили Живојин Ђурић, Милош Кнежевић, Милан Јовановић, Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 125-141 и стр. 136-137,

Тим више, што сви показатељи указују на снажење глобалног мултиполаризма и двополности развојних снага и геополитичких моћи на Старом континенту. По свему судећи, више није реч искључиво о једној него о две перспективне уније: Европској унији и њеном великом суседу Евроазијској унији. Отуда је у тумачењу историјске и цивилизацијске природе словенског и руског света неопходно имати у виду трансконтинентални карактер његовог идентитета.⁴¹⁰ Ко год ту широку и највећу замисливу перспективу несвесно превиди или свесно занемари губи могућност сагледавања хоризонта догађаја, не само у далекој него и у веома блиској будућности.

---

410 О томе: Милош Кнежевић, „Европа према Азији – Евроазија. Прилог могућем разумевању Евроазије и евроазијства“, чланак у зборнику *Србија и евроазијски геополитички простор*, приредили Миломир Степић и Живојин Ђурић, Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 15-69. Од истог аутора, такође: Милош Кнежевић, „Словени између Москве и Брисела“, чланак у зборнику *Где ти је држава Каине? Будућност словенских држава* приредио Зоран Милошевић, Центар академске речи, Шабац, 2015, стр. 82-110.

ЛИТЕРАТУРА

- *A World At Risk – Annual report on global preparedness for health emergencies* Global Preparedness Monitoring Board, Global Preparedness Monitoring Board Secretariat, Geneva, September 2019.
- Addison Tony, „Post-conflict recovery – New wars and global economy“, *The Globalization of Political Violence – Globalization’s shadow* (eds. Richard Devetak and Christopher W. Hughes), Routledge, London, 2008.
- Алијевић Маша, „Национални идентитет у Европској унији“, *Анали правног факултета*, бр.7, Универзитет у Зеници.
- Allan James, *Democracy in Decline: Steps in the Wrong Direction*, McGill-Queen’s University Press, Montreal & Kingston, London, 2014.
- Amin Samir, *Beyond US hegemony? – Assessing the Prospects for a Multipolar World*, Zed Books, New York, 2006.
- Aguilera Antonio, „Ethics and Violence“, *Globalization, Political Violence and Translation* (eds. Esperanza Bielsa, Christopher W. Hughes), Palgrave Macmillan, London, 2009.
- Благоје Бабић, „Економски односи међу словенским земљама“, *Зборник Матице Српске за друштвене науке*, бр. 128, 2009.
- Badiou Alain, *Polemics*, Verso, 2006.
- Бадју Ален, *Наша невоља долази издалека – наше зло допире надалеко*, Академска књига, 2016.

- Бек Улрих, „Неолиберални глобализам, сличан је свом заклетом непријатељу марксизму. То је реинкарнација марксизма у облику идеје менаџмента“, „Заблуде глобализма“, Глобализација, Осиејек-Загреб: Пан Либер, 1999.
- Божиловић Никола, Култура и идентитети на Балкану, Филозофски факултет у Нишу, Ниш, 2007.
- Божиловић Никола, Стевановић Бранислав, „Култура као основ етничких идентитета Балкана“, Културни и етнички односу на Балкану – могућности регионалне и европске интеграције (приредили: Љубиша Митровић, Драгољуб Ђорђевић, Драган Тодоровић), Филозофски факултет, Ниш, Институт за социологију, Ниш, 2006.
- Болчић Силвано, „Треба ли заборавити Марксову теорију друштвеног развоја“, Социологија, Социолошко удружење Србије и Црне Горе и Филозофски факултет, Институт за социолошка истраживања, бр. 2/2009.
- Borón Atilio, *Estado, capitalismo y democracia en América Latina. Argentina: Consejo Latinoamericano de Ciencias Sociales*, Ciudad Autónoma de Buenos Aires, 2003.
- Бранислав Стевановић, „Политички идентитети Балкана у прелазу: поступни кораци ка грађанском идентитету житеља Бугарске, Србије и Македоније“, *Међуетнички односи, идентитети и култура мира на Балкану* (приредили: Љубиша Митровић, Драгана Захаријевски, Данијела Гавриловић), Филозофски факултет, Ниш, 2009.
- Bratić Vladimir, „Examining peace-oriented media in areas of violent conflict“, *The International Communication Gazette*, Sage Publications, 2008.
- *Bulgarians in Serbia and Serbian-Bulgarian Relations in the Light of Serbia's European Integration*, Center for International and Security Relations, Belgrade, 2013.
- Buntak Katarina, „Zašto je Marx bio u pravu“, *Studia lexicographica : časopis za leksikografiju i enciklopedistiku*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 4/2010.
- Варуфакис Јанис, Глобални минотаур, Профил, Београд, 2015.
- Видојевић Зоран, *Демократија на заласку*, Службени гласник и Институт друштвених наука, Београд, 2010.

- Волин Шелдон, Политика и визија, Филип Вишњић, Службени гласник, Београд, 2007.
- Вукадиновић Радован, „Изазови новом свјетском поретку“, Политичка мисао, Факултет политичких наука, Загреб, 2/1998.
- Вулетић Владимир, Глобализација, Београд: Завод за уџбенике, 2009.
- Вулетић Дејан, „Нато и Западни Балкан“, Војно дело, Министарство одбране Републике Србије, 7/2018.
- Вулетић Владимир, „Поверење политичких и економских елита у националне и европске политичке институције“, Квалитет политичких институција (ed. Вукашин Павловић), Факултет политичких наука Универзитета у Београду, Центар за демократију, Београд, 2010.
- Вучић: Србија одлучила да прихвати нову методологију у приступним преговорима с ЕУ, 10.07.2020, датум приступа 21.07.2020, доступно на <https://beta.rs/vesti/politika-vesti-srbija/130125-vucic-srbija-odlucila-da-prihvati-novu-metodologiju-u-pristupnim-pregovorima-s-eu>
- Galtung Johan, „Peace and Conflict Studies as Political Activity“, *Critical Issues in Peace and Conflict Studies* (eds. Thomas Matyók, Jessica Senehi and Sean Byrne), LEXINGTON BOOKS, 2011.
- Galtung Johan, „Peace by peaceful conflict transformation – the TRANSCEND approach“, *Handbook of Peace and Conflict Studies* (eds. Charles Webel and Johan Galtung), Routledge, 2007.
- Galtung Johan, „The coming one hundred years of peacemaking: visions of peace for the 21st century“, a lecture given at the Centenary Conference of the International Peace Bureau in Helsinki, 30 August 1992.
- Galtung Johan, *Conflict Transformation by Peaceful Means*, United Nations, 2000.
- Garding Sarah, 1 RatnerMichae, Welt Cory, Zanotti Jim, *TurkStream: Russia's Newest Gas Pipeline to Europe*, Federation of American Scientists, 2020.
- Гађиновић Радослав, „Војна неутралност и будућност Србије“, Политика националне безбедности, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2018.

- Гађиновић Радослав, „Национална Безбедност као кључни фактор у функционисању модерне државе“, Војно дело, Министарство одбране, 1/2017.
- Гађиновић Радослав, „Појмовно одређење – дефинисање насиља“, Српска политичка мисао, Институт за политичке студије, Београд, 4/2008.
- Радослав Гађиновић, „Спречити потапање Србије у Атлантику – Економске интеграције и војна неутралност национални је интерес Србије“, Култура полиса, 2015.
- Gianaris V. Nicholas, *Geopolitical and Economic Changes in the Balkan Countries*, PREAGER, Westport, Connecticut, London, 1996.
- Гламочак Марина, „Енергетска зависност од Западне Европе: успон и пад“, Међународни проблеми, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1/2020.
- Greer Michael John, *Decline and Fall the End of Empire and the Future of Democracy in 21st Century America*, New Society Publishers, Canada, 2014.
- Гронски Александар, „Идентитет западне Русије у контексту религиозне политике у средњем веку“, Национални идентитет и религија, приредили Зоран Милошевић и Живојин Ђурић, Институт за политичке студије, Београд, 2013.
- Google Maps, доступно на: <https://www.google.com/maps/place/Balkans/@42.1141537,20.424738,6.25z/data=!4m5!3m4!1s0x13568040c211aea7:0xdfdf7f63490b475d!8m2!3d41.8101472!4d21.0937311>, датум приступа 26 Мај 2019.
- Голубовић Загорка, Изазови демократије у савременом друштву, Едиција Браничево, Центар за културу, Пожаревац, 2003.
- Голубовић Загорка, „Шта остаје од Марховог наслеђа, а шта ваља преиспитати?“, Марково наслеђе (уредник Маркус Манојловић), Удружење за филозофију и друштвену мисао, Бања Лука, 2008.
- Guelke Adrian, *Terrorism and Global Disorder – Political Violence in the Contemporary World*, I.B.Tauris & Co Ltd, London, 2006.

- *GHS INDEX – Global Health Security Index – Building Collective Action and Accountability*, John Hopkins, Center for Health Security, Nuclear Threat Initiative, October 2019.
- Davies William, *NERVOUS STATES – Democracy and the Decline of Reason*, W. W. Norton & Company, New York, 2019.
- Девеџић Мирјана, Ђњатовић Стојилковић Јелена, „Попис становништва, домаћинства и станова 2011 у Републици Србији – демографски профил старог становништва Србије“ Републички завод за статистику, Београд, 2015.
- Dee Megan, *The European Union in a Multipolar World – World Trade, Global Governance and the Case of the WTO*, Palgrave Macmillan, New York, 2015.
- Деспотовић Љубиша, Геополитика идентитета: Српски национални идентитет – политички, религијски, историјски, културни, етнички и други чиниоци као фактор његовог формирања, Факултет за културу и медије, Мегатренд универзитет, Београд, 2015.
- Драстично опада број становника у Србији, ево колико ће нас бити 2060, Б92, доступно на https://www.b92.net/zivot/vesti.php?уууу=2019&мм=01&дд=24&нав_ид=1496986 , датум приступа 30. јун 2019.
- Ђорић Марија, Екстремна десница, Удружење „Наука и друштво Србије“, Београд, 2014.
- Dower Nigel, *The Ethics of War and Peace*, „The Ethics of War and Peace“, Polity Press, 2009, p. 6.
- Ђорић Марија, Екстремна десница, Удружење „Наука и друштво Србије“, Београд, 2014.
- Ђукановић Драган, Живојиновић Драган, „Стратешка партнерства Републике Србије“, Годишњак Факултета политичких наука, бр. 6, децембар 2011.
- Ђурић Живојин, „Неоимперијално разарање држава и грађање нових нација – случај Косова и Метохије“, Разбијање Југославије, приредили Живојин Ђурић, Милош Кнежевић, Милан Јовановић, Институт за политичке студије, Београд, 2012.
- Ђурић Живојин, Стојадиновић Миша, „Држава и неолиберални модели урушавања националних политичких ин-

- ституција“, Српска политичка мисао, бр. 4, Институт за политичке студије, Београд, 2018.
- Ђурковић Миша, „Национални идентитет и либерална демократија” у: Јаел Тамир, Либерални национализам, Филип Вишњић, Београд, 2002.
  - Ђурковић Миша, „Русија и откривање меке моћи“, Национални интерес, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1-3/2008.
  - Eagleton Terry, *Zašto je Marx bio u pravu*, Naklada LJEVAK d.o.o., Zagreb, 2011.
  - Елзесер Јирген, Национална држава и феномен глобализације – како можемо да се спасимо из светске економске кризе, Јасен, Београд, 2009.
  - Energy production and imports – Eurostat, 01. 01. 2019, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Energy_production_and_imports#The_EU_and_its_Member_States_are_all_net_importers_of_energy, датум приступа 01.01.2019.
  - European Values Study, доступно на <http://www.european-valuesstudy.eu/>, датум приступа 24.02.2015.
  - *European Centre for Disease Prevention and Control*, 24.11.2021, <https://www.ecdc.europa.eu/en/covid-19-pandemic>, датум приступа 24.11.2021.
  - Живојин Ђурић, Миша Стојадиновић, Пандемије и институционални изазови у савременом друштву, Српска политичка мисао, Институт за политичке студије, Београд, 2/2020.
  - Zajda Joseph, „Nation-Building, Identity and Citizenship Education: Introduction”, *Nation-Building, Identity and Citizenship Education Cross-cultural Perspectives* (priredili: Joseph Zajda, Holger Daun, Lawrence J. Saha), Springer, 2009.
  - *Zeh Juli, Die Diktatur der Demokraten: Warum ohne Recht kein Staat zu machen ist*, Körber-Stiftung, 2012.
  - Zuokui Liu, „Сарадња 16+1“ у контексту Иницијативе „Појас и пут“, НОВИ ПУТ СВИЈЕ: БАЛКАНСКА ПЕРСПЕКТИВА: Политичко-безбедносни аспекти (ур. Владимир Н. Цветковић), Универзитет у Београду – Факултет безбедности, Београд 2016.

- IEA – International Energy Agency, 29. 07. 2020, <https://www.iea.org/data-and-statistics?country=EU28&fuel=Imports%2Fexports&indicator=Natural%20gas%20imports%20vs.%20exports> датум приступа 01. 08. 2020.
- Истраживање Института за политичке студије, 2016-2018, Београд.
- Jacimovic D., Dragutinović Mitrović R., Vjelić P., Tianping K. & Rajkovic M. , *The role of Chinese investments in the bilateral exports of new E.U. member states and Western Balkan countries*, Economic Research-Ekonomska Istraživanja, 31:1. 2018.
- Јефтић-Шарчевић Невенка и Стојић-Карановић Едита, „Енергенти један од носећих стубова геополитичке моћи Русије“, Међународни проблеми, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 4/2013
- Јованов Илија, „Повратак ка изворном значењу појма суверенитета“, Журнал за криминалистику и право, НБП, Правни факултет, Универзитет у Новом Саду, бр. 1/2015.
- Јовановић Бојан, „Религија као чинилац стварања и дезинтеграције српског националног идентитета, Национални идентитет и религија, приредили Зоран Милошевић и Живојин Ђурић, Институт за политичке студије, Београд, 2013.
- Јовичић Драгомир, „Демократија и политичке институције“, Цивитас, Факултет за правне и пословне студије др Лазар Вркатаћ, Нови Сад, бр. 1/2017.
- Johansen Jørgen, „Nonviolence - More than the absence of violence“, *Handbook of Peace and Conflict Studies* (eds. Charles Webel and Johan Galtung), Routledge, 2007.
- Kadelbach Stefan, *Union Citizenship*, Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, Heidelberg, 24-27. February 2003, цитирано према: Јована Маровић, „Европски идентитет“, Матица црногорска, јесен 2009.
- Karat Prakash, „Marxism in the 21st Century: Alternative to Neoliberal Capitalism and Imperialism“, *The Marxist*, XXVII 4, October–December, the Marx Memorial Library, London, 2011.

- Kay Adrian and Williams Owain, „Introduction: The International Political Economy of Global Health Governance“, *Global Health Governance Crisis, Institutions and Political Economy* (eds. Adrian Kay and Owain Williams) PALGRAVE MACMILLAN, New York 2009.
- Kickbusch Ilona, „21st Century Health Diplomacy: A New Relationship Between Foreign Policy and Health“, *21ST CENTURY GLOBAL HEALTH DIPLOMACY* (eds. Thomas E. Novotny, Ilona Kickbusch, Michaela Told), World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd, London, 2013.
- Клајн Наоми, Доктрина шока – процват капитализма катастрофе, Самиздат Б92, 2009.
- Кнежевић Милош, „Европа према Азији – Евроазија. Прилог могућем разумевању Евроазије и евроазијства“, чланак у зборнику Србија и евроазијски геополитички простор, приредили Миломир Степић и Живојин Ђурић, Институт за политичке студије, Београд, 2013.
- Кнежевић Милош, „Историичност интеграционе и идентитетне дилеме – геополитичко интегрисање и дезинтегрисање националних и државних идентитета“, Национални идентитет и међународне интеграције (приредили Зоран Милошевић, Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2015.
- Кнежевић Милош, „Контуре славофобије. Епохалне предрасуде о Словенима“, Национални интерес, Институт за политичке студије, Београд, бр. 3, 2016.
- Кнежевић Милош, „Мигрантска криза у фокусу демополитике“, Национални интерес, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2016.
- Кнежевић Милош, „Словени између Москве и Брисела“, чланак у зборнику Где ти је држава Каине? Будућност словенских држава приредио Зоран Милошевић, Центар академске речи, Шабац, 2015.
- Кнежевић Милош, „Транзиција и геополитика у новом кључу, Годишњак за социологију, Филозофски факултет, Ниш, 10-11/2012.
- Колин Марија, Кроња Јасна, Миловановић Јелена, Стојиљковић Зоран, Социјални дијалог и социјална

- политика у Србији у процесу европске интеграције, Европски покрет Србија и Friedrich Ebert Stiftung, Београд, децембар 2006.
- Krieger David, „ Nuclear disarmament“, *Handbook of Peace and Conflict Studies* (eds. Charles Webel and Johan Galtung), Routledge, 2007.
  - „Критика појма Западни Балкан“ у часопису Национални интерес, Институт за политичке студије, бр. 3, 2012.
  - Крстић Милош, „Неки проблеми савремене еволуционе епистемологије - Хајеков приступ еволуцији тржишног система“, Филозофија и друштво, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 3/2012.
  - Крстић Бојан, Крстић Милош, „Истраживање односа између економије и других дрштвених наука - доминација економиста“, Политичка ревија, Институт за политичке студије, Београд, 1/2017.
  - Лопандић Душко, „Мале и средње земље у међународним односима и у Европској унији“, Међународни проблеми, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1/2010.
  - Lopandić Duško, Kronja Jasminka, *Regional Initiatives and Multilateral Cooperation in the Balkans*, European Movement, Serbia, Belgrade, 2011.
  - Лутовац Зоран, „Европска унија и исходи демократизације у Србији“, Урушавање или слом демократије? (eds. Илија Вујачић и Бојан Вранић), Удружење за политичке науке Србије, Универзитет у Београду – Факултет политичких наука, 2016.
  - Луша Ђана, Мијић Петра, „Вањска политика малих држава – нормативна моћ као фактор утјецаја у међународним односима“, Политичке перспективе, Факултет политичких знаности, Загреб, 3/2012.
  - Makocki Michal, „China in the Balkans: the battle of principles“, *Clingendael Spectator*, 4/2017.
  - Маркс Карл, „Говор о слободној Трговини“, у Карл Маркс и Фридрих Енгелс, Дела – седми том, Институт за међународни раднички покрет, Просвета издавачко предузеће, 1974.

- Маркс Карл, Капитал – први том, Београд, Просвета, 1978.
- Маркс Карл, Капитал – други том, Београд, Просвета, 1978
- Маркс Карл, „Пауперизам и слободна трговина – Предстојећа трговинска криза“, у Карл Маркс и Фридрих Енгелс, Дела – једанаести том, Институт за међународни раднички покрет, Просвета издавачко предузеће, 1975
- Маркс Карл, Прилог критици политичке економије, БИГЗ, 1985.
- Маркс Карл, Енгелс Фридрих, Коминистички манифест, Библиотека Марксизма-Лењинизма, Београд, 1945.
- Матић Милан, Подунавац Милан, *Политички систем*, Институт за политичке студије, Београд, 1995.
- Матић Петар, „Државни капацитет у условима глобализације“, Политичка ревија, Институт за политичке студије, Београд, 2/2013.
- МЕМОРАНДУМ о разумевању између Владе Републике Србије и Владе Народне Републике Кине о заједничкој афирмацији Економског појаса и пута свиле и Поморског пута свиле 21. века, «Службени гласник РС - Међународни уговори», бр. 1, 11. Јануару 2016.
- Меркел Ангела, Северни ток 2 мора бити завршен, 01. 07. 2020, <https://rs-lat.sputniknews.com/evropa/202007011122908366-angela-merkel-severni-tok-2-mora-biti-završen/>, датум приступа 01. 08. 2020.
- Милановић Алекса, „Питања територијализације субјективности у друштву након постмодерног доба: другост и разлика као политичка категорија“, Српска политичка мисао, Институт за политичке студије, Београд, посебно издање 3/2016.
- Миловановић Здравко, Папић Љубиша, Думоњић-Миловановић Светлана, Милашиновић Александар, Кнежевић Дарко, Одрживо планирање енергије: технологије и енергетска ефикасност, Истраживачки центар DQM, Чачак, 2018.
- Милошевић Зоран, Будућност националне државе, Бања Лука: ЈУ Народна и универзитетска библиотека Републике Српске, 2014.

- Милошевић Зоран, „Демократија и капацитет политичких институција?“, Политичка ревија, Институт за политичке студије, Београд, 1/2011.
- Милошевић Зоран, „Европска унија и Русија – стратешко партнерство или стратешка заблуда“, Политичка ревија, Институт за политичке студије, Београд, бр. 4/2008.
- Милошевић Зоран, „Словенски етноцид“, Печат, 28. јул 2013. године, доступно на: <http://www.pecat.co.rs/2013/07/slovenski-etnocid/>
- Мирковић Александра, Матић Петар, Изазови и парадокси глобализације, Београд: Институт за политичке студије, 2007.
- Митровић Љубиша, *Савремени Балкан у кључу геополитике*, Институт за политичке студије, Београд, 2008.
- Митровић Љубиша, *Творци нових парадигми у социологији*, Институт за политичке студије, Београд 2008.
- Митровић Љубиша, *Транзиција у периферни капитализам (огледи из социологије глобалних и регионалних промена)*. Институт за политичке студије, Београд, 2009.
- Mitrović R. Ljubiša, “The Geopolitics of the Balkans in the 19th and 20th Centuries – Between National Emancipation Movements and Geostrategic Games of the Great Powers”, *Facta Universitatis*, Faculty of Philosophy, University of Niš, 2/2011.
- Младеновић Мирослав, Пономарева Јелена, „КИНА-АМЕРИКА-РУСИЈА: ГЛОБАЛНИ ТРОУГАО 21. ВЕКА“, Социолошки преглед, Српско социолошко друштво, Београд, 4/2001.
- Morlino Leonardo, „Legitimacy and the quality of democracy”, *International Social Science Journal*, New College of the Humanities, UK, 4/2010.
- Mccgwire Michael, „Why did we bomb Belgrade?“, *International Affairs*, Royal Institute of International Affairs, 1/2000.
- Нарочница В. Наталија, „Русија и Словени у свијету промјена – универзалистички пројекти у свјетлости религиозно-филозофских основа историје, Богословски факултет Српске православне цркве, Београд, 2003.

- *New Enlargement Methodology Presented*, 05.02.2020, датум приступа 20.02.2020, доступно на: <http://europa.rs/new-enlargement-methodology-presented/?lang=en>
- Norris John, *Collision Course*, Praeger Publishers, Westport, SAD, 2005.
- Nye Joseph, *Bound To Lead: The Changing Nature Of American Power*, Basic Books; Reprint edition, 1991.
- T.V. Paul, *Restraining Great Powers Soft Balancing from Empires to the Global Era*, Yale University Press, London, 2018
- Обреновић Зоран, „Национална држава и изазови глобализације“, *Филозофија и друштво XIX и XX века*, Београд, 2002.
- Обрадовић Жарко, „Појас и пут“: Балканска перспектива (политичко-безбедносни аспекти)”, *НОВИ ПУТ СВИЈЕ: БАЛКАНСКА ПЕРСПЕКТИВА: Политичко-безбедносни аспекти* (ур. Владимир Н. Цветковић), Универзитет у Београду – Факултет безбедности, Београд, 2016.
- Орловић Славиша, «Класична и савремена схватања демократије», *Годишњак 2008*, бр. 2, стр. 47-72, 2008.
- Osterholm Michael, „Unprepared for a Pandemic“, *Foreign Affairs*, P.O. Box 324, Congers, NY, 2/2007.
- Павловић Вукашин, „Држава и демократија“, *Савремена држава: структура и социјалне функције* (приредили: Вукашин Павловић и Зоран Стојиљковић), Београд: Факултет политичких наука и Конрад Аденауер Стифтунг, 2010.
- Pape Robert, „Soft Balancing against the United States“, *International Security*, The MIT Press, 1/2005.
- Parenti Michael, *The Face of Imperialism*, Paradigm Publishers, 2011.
- Patman Robert, „Globalization, the end of the Cold war, and the doctrine of national security“, *Globalization and Conflict – National Security in a New Strategic Era* (R. Patman ed.), Routledge, London and New York, 2006.
- Paul T.V., *Restraining Great Powers Soft Balancing from Empires to the Global Era*, Yale University Press, London, 2018.

- Payne Anthony, „Small States in the Global Politics of Development“, *The Commonwealth Journal of International Affairs* Round Table 93, 93/2004.
- Пејновић Станковић Весна, „Мека моћ впадара новог дова“, Српска политичка мисао, Институт за политичке студије, Београд, 3/2014.
- Per Högselius, *Energy and Geopolitics*, Routledge, New York, 2019.
- Перишић Срђан и Таловић Виолета, „Енергетска стратегија Русије и Србије – ехо Јужног тока“, Војно дело, Медија центар „Одбрана“, 7/2016.
- Петковић Слободан, Злочин у рату, геноцид у миру, Службени гласник и Друштва Србије за борбу против рака, 2012.
- Печујлић Мирослав, Глобализација – два лика света, Београд: Гутенбергова галаксија, 2002.
- Пикети Томас, Капитал у XXI веку, Академска књига, Нови Сад, 2013.
- Пикети Томас, „Најсиромашнији ће врло брзо прекинути изолацију у потрази за послом“, 21. април 2020. <https://www.rts.rs/page/stories/ci/Коронавирус/story/3175/ekonomija-i-epidemija/3929352/toma-piketi-globalna-ekonomska-kriza-u-randemiji.html>, датум приступа 05.02.2021.
- Пироћанац Петровић Зоран, „Евро-интеграције и нова безбедносна архитектура архитектура Југоистока Европе Боундстил – нови Рамштајн и утеривач у Евро-интеграције“, Национални интерес, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2013.
- Повеља Уједињених нација, 28.08.2014, доступно на: http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/PROPISI/povelja_un_cir.pdf
- Pogge Thomas, „Cosmopolitanism and Sovereignty“, *Ethics*, 103/1992.
- Поповић М., „Перцепција утицаја великих сила“, Београдски центар за безбедносну политику, 2017, доступно на: http://www.bezbednost.org/upload/document/stavovi_graana_o_spoljnoj_politici_srbije.pdf; датум приступа, 25. 06. 2018.

- Porta Miquel, *A Dictionary of Epidemiology*, Oxford University Press, UK, 2014.
- Poulain Loïc, „CHINA’S NEW BALKAN STRATEGY”, Central European Watch, Washington: Center for Strategic and International Studies – CSIS, 2/2011.
- Пророковић Душан, „Геополитички контекст енергетске безбедности“, Међународни проблеми, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1/2020.
- Радиновић Радован, „Геостратешки положај Републике Србије и опстанак Републике Српске“, *Политика националне безбедности*, ИПС, бр. 1/2017.
- Raduški Nada, „ETHNIC HOMOGENIZATION OF SERBIA IN THE PERIOD 1991-2002”, Journal of the Geographical Institute „Jovan Cvijić” SASA, Geographical Institute „Jovan Cvijić” SASA, Belgrade 2/2011.
- Расторгујев Валериј (политиколог), разговарала са Милана Бабић – „Русофобија и славенофибија су близанци: њих спаја у потпуности основан страх”, Печат, 4. октобар 2013. година, доступно на <http://www.pecat.co.rs/2013/10/valerij-rastorgujev-politikolog-rusofobija-i-slavenofobija-sublizanci-njih-spraja-u-potpunosti-osnovan-strah/>
- Републички завод за статистику, 24.11.2021, доступно на: <https://www.stat.gov.rs/sr-Latn/oblasti/stanovnistvo/procene-stanovnistva>, датум приступа 24.11.2021.
- Rice Condoleezza, „Campaign 2000: Promoting the National Interest”, *Foreign Affairs*, January/February 2000, доступно на: <http://www.foreignaffairs.com/articles/55630/condoleezza-rice/campaign-2000-promoting-the-national-interest>, датум приступа, 10. 03. 2001.
- Ritzer George, *Sociological Theory*, The McGraw-Hill Companies, 2008.
- Robbins Anthony and Berkelman Ruth, „Lessons from the public health response to Ebola“, *Journal of Public Health Policy*, 1/2015.
- Робертсон Роналд, „Глобализација као проблем“ Глобализација, Осиек-Загреб: Пан Либер, 1999.
- Robinson William, „The Coronavirus and the Pandemic of Global Capitalism“, *Reflections during the Pandemic* (ed.

- Dasarath Chetty) International Sociological Association and Faculty of Political Sciences and Sociology, SPAIN, 2020.
- Rostoks Toms, „ Small States, Power, International Change and the Impact of Uncertainty “, *Small States in Europe - Challenges and Opportunities* (eds. Robert Steinmetz and Anders Wivel), Ashgate Publishing, Farnham, 2010.
  - Roubini Nouriel, Stephen Mihm, *Crisis economics : a crash course in the future of finance*, The Penguin Press, USA, 2010.
  - Рубини Нуриел, „Маркс је био у праву“, Вечерње новости, Internet, <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:341684-Nuriel-Rubini-Marks-je-bio-u-pravu>, 01. 12. 2019.
  - Rukavishnikov Vladimir, „Choices for Russia: Preserving Inherited Geopolitics Through Emergent Global and European Realities”, *Russia – Re-Emerging Great Power* (ed. Roger E. Kanet), Palgrave Macmillan, New York, 2007.
  - Sabina Stan, „The Discourse on the “Crisis of the Health Care System” and the New Governance Model of Health Care in Quebec“. *CONTEMPORARY issues*, 2009/1.
  - Sarrica M.Mauro and Contarello Alberta, „Peace, War and Conflict: Social Representations Shared by Peace Activists and Non-Activists”, *Journal of Peace Research*, Vol. 41, No. 5, 2004.
  - Sassen Saskia, „Theoretical and Empirical Elements in the Study of Globalization“, u Rossi, Ino, (Ed.) *Frontiers of Globalization Research: Theoretical an Methodological Approaches*, Springer Link, 2007.
  - Секулић Исидора, Аналитички тренуци и теме, Вук Караџић, 1977.
  - Симеуновић Драган, Политичко насиље, Радничка штампа, Београд, 1989.
  - Симић Јасминка, „Колико је далеко Кина”, Изазови спољне политике Србије, Европски покрет Србија, Београд 2015.
  - Snower Dennis, „Awakening in the post-pandemic world“, March 27, 2020. <https://www.brookings.edu/blog/future-development/2020/03/27/awakening-in-the-post-pandemic-world/>, датум приступа 27. 05. 2021.

- Сол Џон Ралстон, Пропаст глобализма и преобликовање света, Архипелаг, Београд, 2011.
- Спољнотрговинска робна размена, за текући период и новембар 2020, Републички завод за статистику, Београд, 2020.
- Станар Драган, Етика међународне политике, Добротољубље, Београд, 2021.
- Станар Драган, „Етички изазови међународне политике: морална ограничења спољне политике Србије у ‘природном стању’“, Србија и свет у 2017. години (ур. Д. Пророковић, В. Трапара), ИМПП, Београд, 2018.
- Станар Драган, Праведан рат, Добротољубље, Београд, 2019.
- Станар Драган, „Revisionism and New Conflicts: Negation of the Possibility of War“, Српска политичка мисао, Институт за политичке студије, Београд, 1/2019.
- Станар Драган, „Етички изазови међународне политике: морална ограничења спољне политике Србије у ‘природном стању’“, Србија и свет у 2017. години (ур. Д. Пророковић, В. Трапара), ИМПП, Београд, 2018.
- Станар Драган, „Политичка коректност у војничким чизмама – етички изазови имплементације принципа једнакости исхода у војсци“, Култура полиса, 42/2020.
- Станар Драган, „Теорија праведног мира: импликације и опасности нормативне теорије праведног мира“, Политичка ревија, Институт за политичке студије, Београд, 2/2021.
- Stanar Dragan and Kajtez Ilija, „Delimitation of Nations in the XXI century – Are Ethnical Borders Ethical“, *Geopolitical and Security Challenges in Southeaster Europe* (eds. M. Stojadinović, D. Stanar), CSP, Belgrade, 2019.
- Статистички подаци о вирусу COVID 19 у Републици Србији, Министарство здравља Републике Србије и Институт за јавно здравље – „Др Милан Јовановић Батут“. 05. 02. 2020. <https://covid19.rs/>, датум приступа 05. 02. 2021.
- Степић Миломир, „Геополитичка оријентација Србије: евроатлантизам и/или евроазијство“, Мегатренд ревија, бр. 2/2005.

- Степић Миломир, „Деатлантизацијом до стабилизације Балкана: српски национални интерес“, Српска политичка мисао, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2017.
- Степић Миломир, „Западни Балкан или пример геополитичког манипулисања“, СЕРОМ, доступно на: <http://www.ceorom-istina.rs/globalizam/politicki-procesi/zapadni-balkan-ili-primer-geopolitichkog-manipulisan/?lang=lat>; датум приступа 05 June 2019.
- Степић Миломир, Косово и Метохија – постмодерни геополитички експеримент, Институт за политичке студије, Београд, 2012.
- Степић Миломир: „О српском геополитичком идентитету“, Српска политичка мисао, год. XIX, vol. 36, № 2/2012, Институт за политичке студије, Београд, 2012.
- Степић Миломир, „Релативизација просторног чиниоца српског идентитета у контексту супранационалних интеграција“, Национални идентитет и међународне интеграције (приредили Зоран Милошевић, Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2015.
- Степић Миломир, „Српске земље у балканској апликацији стратегије обуздавања: југословенска и постјугословенска формула“, Разбијање Југославије, приредили Живојин Ђурић, Милош Кнежевић, Милан Јовановић, Институт за политичке студије, Београд, 1912.
- Степић Миломир, „Српски парадокс: национална дезинтеграција као услов супранационалне интеграције“, чланак у зборнику Дезинтеграција држава и идентитет, приредили Зоран Милошевић и Живојин Ђурић, Институт за политичке студије, Београд, 2014.
- Степић Миломир, „Три (суштинска) критеријума у српском избору супранационалне интеграције.“ Српска политичка мисао, год XX, vol. 42, № 4/2013, Институт за политичке студије, Београд, 2013.
- Stiftung Bertelsmann, *BTI 2018 Country Report — Serbia*, Bertelsmann Stiftung, Gütersloh, 2018.
- Стојадиновић Миша, „Геополитика и енергетска безбедност балканских држава“ Политика националне безбедности, ИПС, Београд, 2/2020.

- Стојадиновић Миша, „Геополитички изазови српском националном идентитету у процесу међународних интеграција“, *Национални идентитет и етнички односи* (приредила: Нада Радушки), Институт за политичке студије, Београд, 2018
- Стојадиновић Миша, „Европа и мултиполарни свет“, Политика националне безбедности, ИПС, Београд, 1/2018.
- Стојадиновић Миша, „Значај Карла Маркса за разумевање економских и политичких процеса у XXI веку“, Национални интерес, ИПС, Београд, 2/2019.
- Стојадиновић Миша, „Изазови „малих“ и „средњих“ држава у мултиполарном свету“, Српска политичка мисао, Институт за политичке студије, Београд, 2/2019.
- Стојадиновић Миша, „Критичка анализа НАТО агресије над Србима у делима водећих светских интелектуалаца“ Политика националне безбедности, ИПС, Београд, 1/2019.
- Стојадиновић Миша, „Мир и конфликт у савременом друштву“, Култура, политика, разумевање (Култура, нација, држава – проблеми идентитета у контексту савремене политике) (приредили: Зоран Милошевић и Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2018.
- Стојадиновић Миша, Ноам Чомски и савремено друштво, Институт за политичке студије, Београд, 2014.
- Стојадиновић Миша, Потрага за идентитетом, Институт за политичке студије, Београд, 2012.
- Стојадиновић Миша, „Санкције као инструменат спољне политике САД“, Национални интерес, ИПС, Београд, 2/2017.
- Стојадиновић Миша, „Урушавање демократије и рађање неоимперијалног типа грађанина, Српска политичка мисао, Институт за политичке студије, Београд, 1/2020.
- Стојадиновић Миша, Ђурић Живојин, Политички митови неолиберализма, Институт за политичке студије, Београд, 2017.
- Стојадиновић Миша, Манић Михајло, „Сиријска криза – узроци и последице“, Српска политичка мисао, бр. 2, Институт за политичке студије, Београд, 2017.

- Стојадиновић Миша, „Словени, Русија и Нови светски поредак“, *Где ти је држава Каине? – Будућност Словенских држава*, (приредио: Зоран Милошевић), Центар академске речи, Шабац, 2015.
- Стојадиновић Миша, Матић Петар, „Десуверенизација националних држава у процесу глобализације“, *Глобализација и сувереност – са освртом на Босну и Херцеговину* (уредник: Брацо Ковачевић), Европски дефендологија центар, Бања Лука, 2014.
- Стојадиновић Миша, Таловић Рашковић Виолета, „Србија и актуелни геополитички процеси на Балкану“ Војно дело, Министарство одбране Републике Србије, Београд, 7/2019
- Стојановић Ђорђе, Ђурић Живојин, *Анатомија савремене државе*, Београд: Институт за политичке студије, 2012.
- Стојиљковић Зоран, „Пост(либерална) демократија, капитализам и криза државе“, *Урушавање или слом демократије?* (уредници Илија Вујачић и Бојан Вранић), Удружење за политичке науке и Србији и Факултет политичких наука, Београд, 2016.
- Стошић Сања, Ђорђевић Александар, „Мултикултурализам савременог друштва и национални идентитет“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, 3/2018.
- Streeck Wolfgang, *Citizenship Under Regime Competition: The Case of the European Union Councils*, *European Integration Online Papers*, vol. 1, no. 5, 1997.
- Ступар Милорад, „Светски поредак, глобализација и питање суверенитета“, *Филозофија и друштво XXI*, Универзитет у Београду, Институт за филозофију у друштвену теорију, Београд, 2002.
- Суботић Момчило, *Идентитет и геополитичка стварност Срба*, глава „Расрбљивање“, Институт за политичке студије Београд, 2012.
- Schmid Herman, „Peace Research and Politics“, *Journal of Peace Research*, Vol. 5, No. 3, Sage Publications, 1968.
- Танасић Никола, „Русија и Запад – политика, историја, култура“, МП 3/2015.

- Танкосић-KELLY Тања, „Демократија и конфликт”, *21 Прича о демократији*, група аутора, Центар за грађанско образовање, Подгорица, 2005.
- Тод Емануел, После империје – есеј о распаду америчког система, Паидеиа, Београд, 2006.
- Тодоровић Лука, Јокић Милева, „Мале, средње и неутралне државе и међународна политика“, Сварог, Независни универзитет, Бања Лука, 6/2013.
- Tonchev Plamen, „China’s Road: into the Western Balkans”, *European Union Institute for Security Studies*, (EUISS) February 2017.
- Траиловић Драган, „Политичко-економске и безбедносне алтернативе Србије у очима њених грађана“, Политика националне безбедности, Институт за политичке студије, Београд, бр. 2/2018.
- Трендови, IV квартал 2018, Београд: Републички завод за статистику, Београд 2019.
- *The Neglected Dimension of Global Security A Framework to Counter Infectious Disease Crises*, Commission on a Global Health Risk Framework for the Future, 2016.
- The World Factbook, доступно на: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ch.html, 23. 08. 2018.
- Thiessen Charles, „Emancipatory Peacebuilding Critical Responses to (Neo)Liberal Trends“, *Critical Issues in Peace and Conflict Studies* (eds. Thomas Matyók, Jessica Senehi and Sean Byrne), LEXINGTON BOOKS, 2011.
- Tymockzo Maria, „Translation, Ethics and Ideology in a Violent Globalizing World“, *Globalization, Political Violence and Translation* (eds. Esperanza Bielsa, Christopher W. Hughes), Palgrave Macmillan, London, 2009.
- Тирић Јована, „Суверенитет у савремено доба“, Филозофија и друштво, Београд, 1/2008.
- Уљаревић Далиборка, „Значај и улога толеранције у демократском друштву”, *21 Прича и демократији*, група аутора, Центар за грађанско образовање, 2005.
- Уредништво „Ратнохушкачка пропаганда западних медија: Вашингтон пост”, Печат, 05. септембар 2014, доступно на: <http://www.pecat.co.rs/2014/09/ratnohuskacka-propaganda->

- zapadnih-medija-vasington-post/, датум приступа: 10. 10. 2014.
- Уредништво, „Уз тему броја“, Национални интерес, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2016.
  - U.S. Keen to Ensure Russian Pipeline Does Not Threaten Europe, Pompeo Says, 30. 07. 2020, <https://www.nytimes.com/reuters/2020/07/30/world/europe/30reuters-usa-senate-pompeo-pipeline.html?searchResultPosition=1>, датум приступа 01. 08. 2020.
  - Uchida Hiroshi, „Marx’s theory of history reappraised“, *Marx for the 21st Century* (ed. Hiroshi Uchida), Routledge, 2006.
  - Ferguson Niall, „A World without Power“, *Foreign Policy*, Washingtonpost.Newsweek Interactive, No. 143, Jul.-Aug., 2004.
  - Fischer Dietrich, „Peace as a self-regulating process“, *Handbook of Peace and Conflict Studies* (eds. Charles Webel and Johan Galtung), Routledge, 2007.
  - Фукујама Френсис, Крај историје и последњи човек, ЦИД, Подгорица, 2002.
  - Hamre J. John, Foreward in: Zbigniew Brzezinski, *The Geostrategic Triad – Living with China, Europe and Russia*, CSIS, 2001.
  - Hanggi Heiner and Regnier Philippe, *The Small State and the Triad: the Case of Switzerland’s Foreign Policy Towards East Asia*, Study in NRF Policy, National Foreign Policy Program, 2000.
  - Hartwell Christopher, Sidlo Katarzyna, *Saradnja Srbije sa Kinom, Evropskom unijom, Rusijom i Sjedinjenim Američkim Državama*, European Parlament, 2018.
  - Харви Дејвид, Кратка историја неолиберализма, Mediterran Publishing, Нови Сад, 2012.
  - Хафнер Петар, Крстић Милош, „Светска економска криза и концепти посткризног“, *Ekonomika, Journal for Economic Theory and Practice and Social Issues*, Society of Economists Ekonomika, 4/2013.
  - Hawking Stephen, „Stephen Hawking Says We Should Really Be Scared Of Capitalism, Not Robots“, *Huffpost Tech*, dostupno na <http://www.huffingtonpost.com/entry/stephen->

- hawking-capitalism-robots_5616c20ce4b0dbb8000d9f15, датум приступа: 09. 10. 2015.
- Хелд Дејвид, Демократија и глобални поредак, Филип Вишњић, Београд, 1997.
  - Held David and McGrew Anthony, (Eds.), *The global transformations reader: An introduction to the globalization debate*, Cambridge, UK: Polity Press/Blackwell, 2000.
  - Heffer Simon, „Rise of the Fourth Reich, how Germany is using the financial crisis to conquer Europe”, Daily Mail, 17th August 2011, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2026840/European-debt-summit-Germany-using-financial-crisis-conquer-Europe.html>
  - Holbraad Carsten, *Middle Powers in International Politics*, Macmillan Press, London, 1984.
  - Huntington Samuel, „The lonely superpower”, *Foreign Affairs*, 78, 1999.
  - Hutchison Marc and Johnson Kristin, „Capacity to trust? Institutional capacity, conflict, and political trust in Africa, 2000-2005“, *Journal of Peace Research*, Sage Publications, 6/2011.
  - Calhoun Craig (editor), *Social Theory and the Politics of Identity*, Oxford, Blackwell, 1994.
  - Цветковић Владимир, „Кинеска моћ и геополитика Балкана („појас и пут“ – једна реалистичка прогноза)”, **НОВИ ПУТ СВИЛЕ: БАЛКАНСКА ПЕРСПЕКТИВА: Политичко-безбедносни аспекти** (ур. Владимир Н. Цветковић), Универзитет у Београду – Факултет безбедности, Београд 2016.
  - Цвијић Јован, Балканско полуострво и јужнословенске земље, Народна библиотека Србије, Београд, 1922.
  - *Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Serbia 2011*, Statistical Office of the Republic of Serbia, Belgrade 2012.
  - *Covid-19 vaccines: ethical, legal and practical considerations*, Parliamentary Assembly, EU, 27 January 2021.
  - *COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND*

- THE COMMITTEE OF THE REGIONS – Enhancing the accession process - A credible EU perspective for the Western Balkans*, EUROPEAN COMMISSION, Brussels, 05.02.2020.
- Chomsky Noam, *Profit over People – Neoliberalism and Global Order*, Seven Stories Press, New York, Toronto, London, 1999.
  - Chomsky Noam, *Understanding Power – the Indispensable Chomsky*, Edited by Peter R. Mitchell and John Schoeffel, The New Press, New York, 2002.
  - Chomsky Noam, „Humanitarian Imperialism: The New Doctrine of Imperial Right”, *Monthly Review*, September, 2008.
  - Chomsky Noam, *Yugoslavia Peace, War, and Dissolution*, PM Press, Oakland, USA, 2018.
  - Noam Chomsky, „World Order and its Rules: Variations on Some Themes”, *Journal of Law and Society*, Blackwell Publishing, Cardiff University, бр. 2/1993.
  - Чомски Ноам, Година 501 – конквиста се наставља, Светови, Нови Сад, 1998.
  - Чомски Ноам, Империјалне амбиције – разговори о свету после 9/11 – интервјуи са Дејвидом Барсамианом, Рубикон, Нови Сад, Беокиња, Београд, 2009.
  - Чомски Ноам, Интервенције, Рубикон, Нови Сад, Беокиња, Београд 2009.
  - Чомски Ноам, Контрола медија – спектакуларна достигнућа пропаганде, Рубикон, Нови Сад, 2008.
  - Чомски Ноам, Контролисана демократија, ЦИД Подгорица, 1999.
  - Чомски Ноам, Нови милитаристички хуманизам – лекције Косова, Филип Вишњић, Београд, 2000.
  - Чомски Ноам, „О корона вирусу се све знало“, 05. 04. 2020. <https://www.rtvbn.com/3981262/noam-comski-o-korona-virusu-se-mjesecima-sve-znalo>, датум приступа 05. 04. 2020.
  - Чомски Ноам, Светски поредак, стари и нови, Студентски културни центар, Београд, 1996.
  - Чомски Ноам, Хегемонија или опстанак, Рубикон, Нови Сад. 2008.

- Чомски Ноам, Шта то (у ствари) хоће Америка, Чигоја, 1999.
- Штиглиц Џозеф, Слободан пад – Америка, слободна тржишта и слом светске привреде, Академска књига, Нови Сад, 2013.
- Šuvaković Uroš, „Reflections on the pandemic: a view from Serbia“, *Reflections during the Pandemic* (ed. Dasarath Chetty) International Sociological Association and Faculty of Political Sciences and Sociology, SPAIN, 2020.
- Шуваковић Урош, „Србија и атлантске интеграције – програмско-политички ставови према партија у Србији према НАТО“, Политика националне безбедности, Институт за политичке студије, Београд, бр. 2/2018.
- Шундрић Вукадиновић Снежана, „СПОЉНОПОЛИТИЧКА ПОЗИЦИЈА СРБИЈЕ У КОНТЕКСТУ МОГУЋЕГ ГЕОСТРАТЕШКОГ КОНСЕНЗУСА САД И КИНЕ“, ВОЈНО ДЕЛО, Београд: Министарство одбране Републике Србије – Војноиздавачки завод, лето/2004.
- Шушњић Ђуро, *Дијалог и толеранција*, Чигоја штампа, Београд, 1997.
- Yafimava Katja, *European Energy Security and the Role of Russian Gas: Assessing the Feasibility and the Rationale of Reducing Dependence*, Istituto Affari Internazionali, 2015.
- Wallerstein Immanuel, *The Modern World System: An Introduction*, Duke University Press, Durham and London, 2004.
- Waltz Kenneth, *Theory of International Politics*, McGraw-Hill, Boston, 1979.
- Walzer Michael, „The Triumph of Just War Theory (and the Dangers of Success)“ *Social Research*, International Justice, War Crimes, and Terrorism: The U.S. Record, No. 4/ 2002.
- Weber Steven, Barma Naazneen, Kroenig Matthew and Ratner Ely, „How Globalization Went Bad“, *Foreign Policy*, Washingtonpost.Newsweek Interactive, Jan.-Feb. 158/2007.
- Woodley Daniel, *Globalization and Capitalist Geopolitics – Sovereignty and state power in a multipolar world*, Routledge, 2017.

- *World Values Survey*, Интернет адреса: <http://www.wvsevsdb.com/wvs/WVSanalyzeQuestion.jsp>, талас 2010-2014, приступљено 12.03.2018.
- *World Values Survey*, Интернет адреса: <http://www.wvsevsdb.com/wvs/WVSanalyzeQuestion.jsp>, талас 2017-2020, приступљено 29.01.2021.
- *World Values Survey*, Интернет адреса: <http://www.wvsevsdb.com/wvs/WVSanalyzeQuestion.jsp>, талас 2017-2020, приступљено 29.01.2021.
- *World Values Survey Wave 6: 2010-2014*, доступно на: <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp>, датум приступа, 01.02.2020.
- Wivel Anders, „From Small State to Smart State: Devising a Strategy for Influence in the European Union“, *Small States in Europe - Challenges and Opportunities* (eds. Robert Steinmetz and Anders Wivel), Ashgate Publishing, Farnham, 2010.

САДРЖАЈ ТАБЕЛА И ГРАФИКОНА

ТАБЕЛЕ

Табела бр. 1: Многе информације о коронавирусу се намерно крију од јавности	56
Табела бр. 2: У којој мери код вас постоји страх од рата, тероризма и грађанског рата (истраживање на глобалном извршено у периоду 2010-2014. године)?	97
Табела бр. 3: Политичка активност грађана (истраживање на глобалном нивоу извршено у периоду 2017-2020. године).....	100
Табела бр. 4: Који је највећи проблем на свету (два таласа)? (истраживање извршено у периоду 2005-2009. и 2010-2014. године)	101
Табела бр. 5: У којој мери је ваша највећа брига, губитак посла, или тешкоће приликом проналажења новог, и немогућност школовања деце (истраживање извршено у периоду 2010-2014. године)	102
Табела бр. 6: Процењене резерве природног гаса	121
Табела бр. 7: Поверење у Европску унију – подаци за државе чланице појединачно које су обухваћене истраживањем (у %)	131
Табела бр. 8: Осам компоненти мира	153
Табела бр. 9: Колико верујете припадницима друге религије или нације?	162
Табела бр. 10: Утицај страних држава и појединаца на функционисање политичких институција у РС	170
Табела бр. 11: Политичко опредељење грађана Србије према истраживању Института за политичке студије – 2016. година	172

Табела бр. 12: Економско опредељење грађана Србије према истраживању Института за политичке студије – 2016. година	172
Табела бр. 13: Поверење словенских земаља у Европску унију (период истраживања 2017-2020, резултати изражени у %)	193
Табела бр. 14: Европска унија и страх од губитка националног идентитета и културе словенских земаља (у %)	194
Табела бр. 15: Спољнотрговинска размена Републике Србије за текући период и новембар 2020. године	200
Табела бр. 16: Подаци о врстама енергије у Србији и Бугарској (подаци су изражени у ktoe)	202
Табела бр. 17: Број становника Републике Србије у периоду 1948-2011.	225
Табела бр. 18: Поверење грађана Србије у институције, политичке субјекте и установе – Истраживање Института за политичке студије, 2016-2018.	236

ГРАФИКОНИ

Графикон бр.1: Географска дистрибуција корона вируса широм света (14-дневна стопа обавештавања о случају COVID 19 на 100 000, 44 и 45 недеља)	57
Графикон бр. 2: Глобални индекс здравствене безбедности	59
Графикон бр. 3: Производња примарне енергије у Европској унији 2008-2018.	119
Графикон бр. 4: Природни гас: однос између увоза и извоза природног гаса на територији Европске уније	120
Графикон бр. 5: Поверење у Европску унију – резултати на нивоу ЕУ (у %)	132

Графикон бр. 6:	Колико сте забринути могућом опасношћу да ваша земља буде погођена ратом (у %) ...	157
Графикон бр. 7:	Да ли сматрате да је особа која мисли да је живот у сигурном окружењу веома важан за њу: веома попут вас, попут вас, мало је попут вас, није попут вас, није нимало попут вас?	160
Графикон бр. 8:	Поверење грађана Републике Србије у Европску унију (резултати у %)	173
Графикон бр. 9:	Како грађани Србије виде утицај следећих актера на спољну политику Србије?	174
Графикон бр. 10:	Међународни трговински баланс Републике Србије (у хиљадама евра)	199
Графикон бр. 11:	Мрежа гасовода у Југоисточној Европи	203
Графикон бр. 12:	Вредност трговинске разлике између Србије и Кине у периоду од 2005. до 2016.	209
Графикон бр. 13:	Балканско полуострво	220
Графикон бр. 14:	Индекс промене укупног становништва и становништва старости 65 и више година, пописи 1984-2011. 1984 = 100 %	226
Графикон бр. 15:	Процењен број становника на дан 01.01.2020.	227
Графикон бр. 16:	Бертелсман штифтунг индекса трансформације институција Републике Србије	233

БИОГРАФИЈА

Др Миша Стојадиновић, виши научни сарадник

Др Миша Стојадиновић је рођен 31. 12. 1983. године у Земуну. Основне студије социологије завршио је на Филозофском факултету у Нишу у периоду од 2002. до 2007. године. Докторирао је на Филозофском факултету у Нишу 2012. године на тему Социолошка релевантност критике глобализације у делима Ноама Чомског. Запослен је на Институту за политичке студије у Београду, где је уједно и секретар пројекта под називом „Демократски и национални капацитет политичких институција Србије у процесу међународних интеграција“, а који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Ванредни је професор на основним и мастер студијама на Факултету за међународну политику и безбедност. До сада је објавио четири монографије: *Потрага за идентитетом*, Институт за политичке студије, Београд, 2012; *Ноам Чомски и савремено друштво*, Институт за политичке студије, Београд, 2014; (у коауторству са Живојином Ђурићем) *Политички митови неолиберализма* Институт за политичке студије, Београд, 2017; (у коауторству са: Antoaneta Vassileva, Violeta Rašković Talović) *Geopolitical and Economic Challenges of the Globalized World*, LAP LAMBERT Academic Publishing, Norderstedt, Germany, 2018. Такође аутор је преко 60 научних радова у престижним научним часописима и зборницима у земљи и иностранству. Извршни уредник је часописа Српска политичка мисао који

излази у издању Института за политичке студије у Београду и рецензент је бројних других научних часописа и монографија. Главне области проучавања су следеће: савремена политичка теорија, демократија, политичка култура, политичко насиље, идентитет, глобализација, институције, геополитика, међународне интеграције.

Др Живојин Ђурић, научни саветник

Живојин Б. Ђурић, рођен је 1954. године. Завршио Факултет политичких наука у Београд. На истом факултету је магистрирао и докторирао. Од 1980. године запослен у Институту за политичке студије у Београду, сада у звању научног саветника. У више мандата директор је Института. Од заснивања радног односа до данас руководио на више научних пројеката и потпројеката. Оснивач и сада главни и одговори уредник научног часописа *Српска политичка мисао*. Оснивач је и одговорни уредник научног часописа *Национални интерес*.

До сада објавио више десетина научних монографија, студија и чланака у домаћим и страним часописима и зборницима. Организатор и учесник је више научних скупова у земљи и иностранству.

Од научних радова издвајамо, монографије *Народна сувереност и демократски преображај Србије; Модернизација и друштвене промене; Рађање грађанске Србије*. чланке *Политичке институције у процесу модернизације; Модернизација и питање националне државе; корени сербских заблудених и други; Политички митови неолиберализма*.

Члан у више мандата Матичног одбора за друштвене науке Министарства за науку Републике Србије и члан IPSA.

Био је руководилац пројекта „Демократски и национални капацитети политичких институција Србије у процесу међународних интеграција“ финансиран од Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије и директор Института за политичке студије.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

316.324.8:316.722(100)"20"

911.3::327(100)"20"

342.24(100)"20"

911.3::327(497.11)"20"

323.1(100)"20"

327(497.11)"20"

СТОЈАДИНОВИЋ, Миша, 1983-

Анатомија неолибералног светског поретка / Миша Стојадиновић, Живојин Ђурић. - Београд : Институт за политичке студије, 2021 (Београд : Бирограф). - 296 стр. : табеле и граф. прикази ; 25 cm

Део текста упоредо на срп. и франц. језику. - Тираж 100. - Би-ографија [аутора]: стр. 295-296. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 265-289.

ISBN 978-86-7419-352-5

1. Ђурић, Живојин, 1954- [аутор]

- а) Неолиберализам -- 21в б) Глобализација -- 21в
- в) Геополитика -- 21в г) Геополитика -- Србија -- 21в
- д) Србија -- Спољна политика -- 21в

COBISS.SR-ID 54010633